

თბილისის უროვის წითელი ღროვის ორდენოსანი
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ახალი ქართული ენის კათედრა

ბესარიონ ჯორბენაძე

ზ ე ნ ი ს
ხმოვანჰიჰიჰსუდი ნაჰმოება
ქართუდი

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1983

მონოგრაფიაში შესწავლილია ქართული ენის ზმნური ხმოვანპრეფიქსების მორფოლოგია, სინტაქსური ფუნქცია და სემანტიკა. ივარაუდება, რომ ზმნური ხმოვანი პრეფიქსებით ქართულში გამოიხატება მიცემითი ბრუნვის სხვადასხვა — ადრესატის, კომიტატივის, ინტერესის — მნიშვნელობა. განხილულია გარდამავალი და გარდაუვალი უკუქცევითი ფორმების სტრუქტურა, ზმნური და სახელადი ხმოვანი პრეფიქსების ურთიერთმიმართება.

წიგნი განკუთვნილია ენათმეცნიერთათვის.

რედაქტორი: ა. კიზირია

რეცენზენტები: გ. თოფურიძე, ო. კახაძე, ი. კიკნაძე

70103

Д————

М608 (06)—83

წინასიტყვაობა

ხმოვანი პრეფიქსები ქართულში სპეციფიკურ ფორმობრივ და სემანტიკურ სისტემებს ქმნიან. სპეციფიკურია ეს სისტემები როგორც აგების, ასევე ფუნქციების თვალსაზრისით.

ხმოვანი პრეფიქსები ტრადიციულად სხვადასხვა ზმნური კატეგორიების მაწარმოებლებადაა მიჩნეული (ქცევის, გვარის, სიტუაციის). ჩატარებულა ანალიზმა ამ დებულების შესწორება-დაზუსტება მოითხოვა.

ხმოვანი პრეფიქსები მართლაცაა წარმოდგენილი იმ ზმნურ ფორმებში, რომლებიც ამა თუ იმ კატეგორიაში არიან გაერთიანებული, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ეს ფორმანტები მაინცდამაინც სწორედ ამ კატეგორიისათვის ნიშანდობლივი მნიშვნელობების გამოწვევას არიან. უნეტეს შემთხვევაში ამა თუ იმ კატეგორიის მნიშვნელობა თანამდევია ხმოვანი პრეფიქსების ძირითადი მნიშვნელობისა: ან ან ძირითად მნიშვნელობასთანაა შეუღლებული, ანდა იის კონკრეტულ-კონტექსტურ ნაირსახეობას წარმოადგენს.

ამან განაპირობა ის ფაქტი, რომ ამა თუ იმ კონკრეტული კატეგორიისაგან განყენებით ვაანალიზებთ ხმოვან პრეფიქსებს.

ხმოვანი პრეფიქსები უშუალოდ უკავშირდებიან გრამატიკული პირის ცნებას. საერთოდ, გრამატიკული პირის რაობისა და მისი ნორფოლოგიური გამოხატვის სრულყოფილი გარკვევა თავისთავად გულისხმობს პირის კატეგორიის, პირიანობისა და ვალენტობის, რიცხვის კატეგორიის, ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციების კვლევასა და მიღებული შედეგების ერთობლივ გათვალისწინებას.

ბევრი რამ მეცნიერულად ფასეული ამ მხრივ უკვე მოგვეპოვება. ნათელი მოეფინა მრავალ საკითხს, დაისვა ახალი პრობლემები. ერთ-ერთი ამ პრობლემათაგანის შესწავლა ივარაუდება წინამდებარე ნაშრომში.

ნაშრომში წარმოდგენილი დებულებანი მოხსენდა 1980 წლის 27 ივნისს მუდმივმოქმედი სემინარის „საენათმეცნიერო საუბრების“ საჯარო სხდომას და 1981 წლის 13 ოქტომბერს საიუბილეო სამეცნიერო სესიას, რომელიც მიეძღვნა აკად. ვარლამ თოფურიას დაბადებიდან 80 წლისთავს.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

§ 1. ზ მ ნ უ რ ფორმათა მარტივი შეპირისპირება.

წერ-ს — ს-წერ-ს — ა-წერ-ს — ი-წერ-ს — უ-წერ-ს,
მ-წერ-ს — მ-ა-წერ-ს — მ-ი-წერ-ს,
ი-წერ-ებ-ა — ე-წერ-ებ-ა,
და-უ-წერ-ი-ა — და-ე-წერ-ა — და-ს-წერ-ი-ა,

დაუბრკოლებლივ გამოგვაყოფინებს ა-, ი-, უ, ე- ხმოვან პრეფიქსებს.. მათ გვერდით და მათთან შეფარდებით 0- (ნულ-) პრეფიქსსაც.

ახლა არავის ეპარება ეჭვი, რომ ყველა ეს პრეფიქსი მოქმედი მორფოლოგიური ელემენტი იყო და არის ქართული ენის განვითარების მთელ მანძილზე. ფორმობრივ მათი პოვნიერება რეალური ფაქტია. გარკვეული სირთულე ახლავს ამ პრეფიქსთა ფუნქციურ დახასიათებას. ადრეულ პრაქტიკულ გრამატიკებში კი მათი თვით ფორმობრივი გამოყოფაც ძნელდებოდა: ხსენებული პრეფიქსები პირის ნიშნებთან კომბინაციებში (ვი-, ვუ-... მი-, მე-...) განიხილებოდა მხოლოდ, თუმცა მათ შემცველ ფორმათა სემანტიკური დახასიათება (რაიც უპირატესად მკვლევართა ენობრივ ალღოს ემყარებოდა და არა რაიმე ობიექტურ კრიტერიუმს) ზოგჯერ უთუოდ ღირსსაცნობი ინტუიციური მიგნების მაუწყებელი იყო.

§ 2. ა-, ი-, უ- და ე- ხმოვან პრეფიქსებს ქართულში სამი გრამატიკული მნიშვნელობის გამოშხატვლებად მიიჩნევენ:

ა/ა-, ი- და უ- განმარტებულია როგორც საარვისო, სათავისო და სახსვისო ქცევის (ანუ: ნეიტრალური, სასუბიექტო და საობიექტო ვერსიის) ნიშნები: ა-კეთ-ებ-ს, ი-კეთ-ებ-ს, უ-კეთ-ებ-ს;

ბ/ი- და ე- პრეფიქსებს მიიჩნევენ გარკვეული ტიპის ვნებითის ფორმათა მაწარმოებლებად: ი-წერ-ებ-ა — ე-წერ-ებ-ა ე. წ. პრეფიქსიანი, ანუ ინიანი და ენიანი ვნებითებია;

გ/ა პრეფიქსი მიიჩნევა საზედაო სიტუაციის ნიშნად: ა-წერ-ს.

პრეფიქსთა ამგვარი ფუნქციური განაწილება თეორიულად წინააღმდეგობრივია: ერთსა და იმავე მორფოლოგიურ მონაცემს (პრეფიქსს) სხვადასხვა ყალიბში (სტრუქტურაში) სხვადასხვა ფუნქცია აქვს მინიჭებული:

ი- გამოიყოფა როგორც სათავისო ქცევის (ი-წერ-ს), სასხვისო ქცევისა (მ-ი-წერს) და ვნებითის (ი-წერება) ნიშანი;

ასევე: ა- პრეფიქსი მიიჩნევა ხან საარვისო ქცევის (ა-კეთებს), ხან კი საზედაო სიტუაციის (ა-წერს) ნიშნად.

მეორე მხრივ, ერთსა და იმავე ფუნქციას გამოხატვის ორი ნიშანი აღმოაჩნდება:

საარვისო ქცევის ნიშნებია ა- და 0- (ა-კეთებს, მაგრამ: 0-წერს);

სასხვისო ქცევის ნიშნებია ი- და უ- (განაწილებულია პირების მიხედვით: მ-ი-წერს, გ-ი-წერს, მაგრამ: უ-წერს).

ამ შემთხვევაში ფორმანტების ფუნქციური დახასიათება ეფუძნება იმ ცალკეულ მნიშვნელობებს, რომლებიც მოპოვებული აქვთ სხენებულ პრეფიქსიან ფორმებს სხვადასხვა კონტექსტში, და არა თვით ამ ფორმანტთა გრამატიკულ სტატუსს; ანუ: ერთი და იმავე ფორმის მიერ სხვადასხვა კონტექსტში მიღებული ნაირგვარი მნიშვნელობანი განაპირობებენ მისი შემადგენელი ელემენტების განსხვავებულ ინტერპრეტაციას. ენათმეცნიერული ანალიზი, რა თქმა უნდა, ვარაუდობს ყველა კონტექსტური მნიშვნელობის გამოვლენასა და შესწავლას, მაგრამ იმადროულად დაუშვებელია რომელიმე ფორმის კონტექსტურ მნიშვნელობებამდე იქნეს დაყვანილი მისი შემადგენელი ელემენტების მორფოლოგიური სტატუსიც, რადგან განსხვავებულ კონტექსტებში განსხვავებულ მნიშვნელობას იძენს ფორმა მთლიანად და არა მისი შემადგენელი ელემენტები ცალკე.

რასაკვირველია, თავისთავად არ არის შეუძლებელი, რომ მასალობრივ იდენტურმა ფორმანტებმა სხვადასხვა ფუნქციები გამოხატონ ან ისტორიულად იცვალონ დანიშნულება, მაგრამ ამგვარი რამ, როგორც წესი, შედეგია დამოუკიდებელი მორფოლოგიური სისტემების არსებობისა ან მთლიანად სისტემის ცვლილებისა. გამორიცხული არ არის უბრალო მასალობრივი დამთხვევა.

ზემოხსენებულის გათვალისწინებით, ზნნური ხმოვანი პრე-

ფიქსებისათვის გვარის, ქცევის ან საზედაო სიტუაციის (სუპერესივის) ფუნქციები კონკრეტულ-კონტექსტური მახასიათებლებია და არა ზოგად-ენობრივი სტატუსები.

§ 3. საკითხის ისტორიისათვის. ანტონ კათალიკოსის გრამატიკაში ი-პრეფიქსი ვნებითის ნიშნადაა დასახელებული: „ზმნაჲ ვნებითი (...) წარმოდგების მათვე ძირთაგან, რომელთაგანცა წარმოდგებიან შემოქმედებითნი ზმნანი, ხოლო ივნებითებიან ნიშნისა ამის მიერ ი“ (ანტონ I, 1885, გვ. 177). ანტონი გამოყოფს ა-პრეფიქსსაც: „ა- აქუს მაკეთად ზმნასა სხმითგარდასლუთსა“ (ანტონ I, 1885, გვ. 38), რომლის ნიმუშად ასახელებს ფორმას „ეასჟამ“. სხმითგარდასლევითი ანტონის ტერმინოლოგიით კაუზატივია. ამდენად, კაუზატივისათვის ანტონმა ა-პრეფიქსის მქონებლობა ივარაუდა. ანტონი გამოყოფს მრჩობლსხმითგარდასლევითსაც (ორმაგ, ორჯერად კაუზატივს), რომლისთვისაც ა-პრეფიქსის გარდა -ინ-ებ სუფიქსსაც ასახელებს მაწარმოებლად: განვასხმევი-ნებ, ვასმევი-ნებ (ანტონ I, 1885, გვ. 38). ანტონი მართებულად გამოყოფს ე-პრეფიქსს: შე-მ-ე-კრ-ა, შე-გ-ე-კრ-ა... მ-ე-სურვ-ა, ვ-ე-სურვ-ა... მ- და გ-პირველი და მეორე პირის ნიშნებადაა მიჩნეული (ანტონ I, 1885, გვ. 192), მაგრამ ე-პრეფიქსი არ განიმარტება; თანაც იქვე მი-, გი- დაუშლელადაა წარმოდგენილი: მი-სურვ-იეს, გი-სურვ-იეს... (ანტონ I, 1885, გვ. 194).

გაიოზ რექტორის გრამატიკაში ხმოვანი პრეფიქსები განიმარტება როგორც სხმითგარდასლევითის (კაუზატივის, კერძოდ, ა-) და II პირის (ა-, ი-, უ-) ნიშნები (გაიოზ რექტორი, 1970, გვ. 69, 71-72). ანალოგიურ კვალიფიკაციას აძლევს ხმოვან პრეფიქსებს სოლომონ დოდაშვილიც (სოლომონ დოდაშვილი, 1961, გვ. 113, 115). ეს თვალსაზრისი ადრეული პერიოდის სხვა ქართულ გრამატიკებშიც იჩენს თავს.

სიახლე ამ თვალსაზრისით შეინიშნება პ. იოსელიანისა და ნ. ჩუბინაშვილის საგრამატიკო ნაშრომებში.

პ. იოსელიანი აღნიშნავდა: „ოდეს მოქმედება მიეჩემათ თუთ-მოქმედსა პირსა, ეიტყუთ ვაშენებ, ვჰსწერ (строю, пишу); ოდეს მოქმედება მიეჩემათ პირუელსა პირსა და მისთესვე არს მოქმედება, ითქმის ვიშენებ, ვიწერ (строю себе или для себя, пишу для себя): ოდეს მოქმედება არს მესამე პირისათვის, ითქმის ვუ-შენებ, ვუ-წერ (строю, пишу ему или для него). მსგავ-

სადვე ვნებითნი ზმნანი იხმარებიან სამთავე პირთა შინა მიჩემებითა რომლისადმი მათგანისა, მაგ.: მიშენდების, გიშენდების, უშენდების (строится для меня, для тебя, для него)». (პ. იოსელიანი, 1840, გვ. 43).

უფრო ადრე ქცევის თაობაზე არსებითად მართებული ვარაუდი გამოთქვა ნ. ჩუბინაშვილმა. თავისი ლექსიკონის შესავალში იგი წერს: „...რაჟამს მოქმედება მიეჩემების თუთ მოქმედსა პირსა: მაგალ., ვაშენებ, ვსწერ ესე ითქმის საზოგადოდ — строю, пишу вообще; ხოლო მიჩემებითა მოქმედისა პირისათა ითქმის: ვიშენებ, იშენებ, იშენებს, — строю, -ишь, -ит для себя ...რაჟამს მოქმედება მიეჩემების მესამესა საცნაურსა პირსა, მაშინ ითქმის ვუშენებ, უშენებ, უშენებს — строю, -ишь, -ит для него...“ ნ. ჩუბინაშვილი მიჩემებითის ფორმებს გამოყოფს ვნებითი გვარის ზმნებშიც: მიშენდების, გიშენდების, უშენდების. იგივე ფუნქცია შენიშნული აქვს „საშუალ“ ფორმებშიც: მიჩანს, გიჩანს, უჩანს... (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 115-118). საკუთრივ მორფოლოგიურ ინვენტარზე ნ. ჩუბინაშვილი არას ამბობს და ეს ბუნებრივიცაა: იგი ენობრივ მოვლენებს ფუნქციიდან, სემანტიკიდან ამოსვლით განიხილავს, რაც, საერთოდ, ნიშანდობლივი იყო ძველი პრაქტიკული გრამატიკებისათვის და არც დღეს არის უცხო ზოგი თეორიული გრამატიკისათვისაც კი.

დ. ჩუბინაშვილის „მოკლე ქართულ გრამატიკაში“ აღნიშნულია, რომ ვნებითი გვარის ზმნები მიიღება მოქმედებითისაგან ვჰ-, ვა-, ვუ- პრეფიქსების ვი- პრეფიქსით, ვ-, ვა-, ვი- პრეფიქსების ვე- პრეფიქსით და მ-, მა-, მი- პრეფიქსთა მე- პრეფიქსით შეცვლის საშუალებით. ამით იგი არსებითად მიუახლოვდა ე- პრეფიქსიანი ვნებითის გამოყოფას. იმავდროულად მან შენიშნა, რომ ვ-, ვჰ-, ვა- ელემენტები შეიძლება შეიცვალოს ვი-, ვუ- ან მ-, მა-, მი- ელემენტებით და ამით გამოიხატება მოქმედი პირის მიერ მოქმედების შესრულება თავის ან სხვის სასარგებლოდ (დ. ჩუბინაშვილი, 1855, გვ. 17-18). მოგვიანებით მან ყურადღება მიაქცია საშუალო გვარის ზმნათა მიჩემებით (სასხვისო ქცევის) ფორმებსაც (დ. ჩუბინაშვილი, 1887, გვ. XIII).

დ. ყიფიანმა პირის ნიშნები ორ ჯგუფად განიღბა: გამოყოხმოვანელემენტისანი რიგი (ვა-, ვე-, ვი-, ვო-, ვუ-) და ოდენთანხმოვნიანი რიგი (ვ-, მ-, პ-, ს-, გ-...). დ. ყიფიანი ერთ დონეზე აყე-

ნებდა იმ მონაცემებს, რომლებიც შემდგომ ქცევისა (ა-, ი-, უ-) და გვარის (ი-, ე-) მაწარმოებლებად იქნა განაწილებული. ზოგჯერ კვალიფიკაცია აშკარად მცდარია: ეოზრავ ფორმაში ეო- ელემენტია გამოყოფილი (დ. ყიფიანი, 1882, გვ. 118-119).

ახალი თვალსაზრისი განავითარა კ. დოდაშვილმა. მან ცალცალკე გამოყო პირის ნიშანი და ხმოვნითი პრეფიქსი, ანუ: ფორმობრივ ანალიზშიც შემოიტანა ის, რაც წინანდელ გრამატიკებში იმპლიციტურად ივარაუდებოდა: ვ-პ-წერ, ვ-პ-შენდები — გამოიხატება საერთოდ მოქმედება ან მდგომარეობა, ვ-ი-წერ, ვ-უ-წერ აღნიშნავს გარკვეული პირისადმი მიკუთვნებულ მოქმედებას, ე-პრეფიქსი მოქმედებითი გვარის ზმნას გარდაქმნის მდგომარეობითად: ეა-კეთე > ვე-კეთე, მა-კეთა > მე-კეთა, ხოლო ა- (გა-ა-აღამიანებს) მიიჩნია ბრძანებითი კილოს პრეფიქსად (კ. დოდაშვილი, 1887).

გარკვეული სიახლით გამოირჩევა მ. ჯანაშვილის შეხედულება. მან გამოყო ქართულ ზმნაში დამოწმებული ყველა ხმოვანი პრეფიქსი და ზოგი მათგანის ფუნქციური დახასიათებაც სცადა:

ა- „მოქმედებითის ზმნის ნიშანია: ა-კეთებს, ა-შენებს, ა-დიდება“.

ი- „მეშვეობითი ზმნის ნიშანია: ი-ბანს, ი-კეთებს, ი-წერს, ი-ვსება, ი-პრანჭება“. არსებითად ამ ფორმათა გაერთიანება მართებული იქნებოდა, ი- პრეფიქსი უკუქცევითობის ნიშნად რომ დასახულიყო (როგორც ეს შემდგომ ნ. მარმა ივარაუდა).

ი-ი „დაისმის ზმნის თავ-ბოლოში და ენებითი ზმნის და ენებიომაგვარი ზმნის ნიშანია:

ი-ბანებ-ი, ი-წერებ-ი (სხვების-მიერ)

ი-წერებ-ი, ი-ბანებ-ი (შენ თითონ)“.

ამ შემთხვევაში ენებითის კონტექსტური ფუნქციებია შენიშნული: ერთი და იგივე ფორმა შესაძლოა საკუთრივ ენებითიც იყოს და ე. წ. დეპონენსიც (აქტიური მოქმედებითის გამომხატველი ენებითი).

ამგვარი განმარტება ი- და ი-ი ელემენტებისა აშკარა წინააღმდეგობას შეიცავს: ი-ვსება-ი ენებითი გამოდის, ი-ვსება-ა — „მეშვეობითი“, თითქოს პირის ფორმები განასხვავებდნენ გვარს. თავისთავად მიგნება უთუოდ საინტერესოა, ოღონდ ფორმათა განაწილება და შეფასებაა უმართებულო.

გამოყოფილია ე- პრეფიქსიც, მაგრამ ფუნქციური დახასიათება არ ახლავს: „ე—ი ანუ ე: დაისმის ან მარტო (ზმნის-წინ), ან-და ზმნის წინ დაისმის ე- და ბოლოში -ი:ვ-ე-უბენ, ე-უბენ... ვ-ე-უბნებ-ი, ე-უბნებ-ი ე-უბნებ-ი-ს...“ (მ. ჯანაშვილი, 1906, გვ. 65). ფორმობრივი დახასიათება აქ მართებულია, ოღონდ მთლიანი სისტემის გაუთვალისწინებლადაა წარმოდგენილი.

ასევე ოდენ-ფორმობრივ, რაიმე სემანტიკური კვალიფიკაციის გარეშე, არის გამოყოფილი უ- პრეფიქსიც: ვ-უ-ბ-ამ... (მ. ჯანაშვილი, 1906, გვ. 95).

3. შუხარდტმა ქართული ზმნის ოთხი ფორმა გამოყო: ერთი უნიშნო (ე-ს-წერ) და სამი ნიშნიანი: ე-ა-წერ, ვ-ი-წერ და ვ-ე-წერები, ე. ი. ა-, ი-, და ე- პრეფიქსიანები, უ- პრეფიქსი კი მიიჩნია ი- პრეფიქსის პარალელურ ვარიანტად (პ. შუხარდტი, 1895, გვ. 15). ფუნქციური დახასიათება ამ ფორმებისა მას არ მოუცია.

სრულიად ახალი თვალსაზრისით განიხილა ხმოვანი თავსართები ქართულ ზმნებში ნ. მარმა. მან არაბული გრამატიკის კვალობაზე მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნები ოთხ (მოგვიანებით — ხუთ) ნავეად დაყო:

მოქმედებითი:	ვნებითი:
I — (ე-წერ)	— (ე-წერები)
II ი- (ვ-ი-სმენ)	ი- (ე-ი-წერები, ვ-ი-ცხადები)
III ა- (ვ-ა-ჩერებ...)	-დ (-ნ) (ე-ჩერ-დები...)
IV ა-ინებ (ე-ა-ცხადებ-ინებ...)	ე- (ე-ე-ცხადები).

შემდეგ ამას დაემატა მეხუთე ნავეიც -ტ მაწარმოებლით: ვ-კუნ-ეტ (იხ. ნ. მარი, 1908, ტაბულა XI; ნ. ზარი, 1925, გვ. 140-141).

ნ. მარის აზრით, ი- პრეფიქსი (მახასიათებელი) „ზმნას ანიჭებს უკუქცევითობის მნიშვნელობას ანდა უფრო მკვეთრად გამოხატავს მისი (ე. ი. ზმნის) შინაარსის სუბიექტურ აღქმას“. აქ იგია რაუდება როგორც ვ-ი-წერ, ვ-ი-წუხებ, ასევე ვ-ი-წერები, ვ-ი-ბრუნები ტიპის ფორმები (ნ. მარი, 1925, გვ. 136-137). ე- პრეფიქსს ნ. მარი ა- და ი- პრეფიქსების ფონეტიკური ურთიერთზე-

მოქმედების შედეგად მიიჩნევა: *ვ-ა-ი-წერ-ებ-ი > ვ-ე-წერ-ებ-ი (ნ. მარი, 1925, გვ. 138). საკუთრივ ვნებიანობის მახასიათებლად იგი თვლიდა -ი სუფიქსს: ვწყრებ-ი, ვჯლებ-ი... (ნ. მარი, 1925, გვ. 136). ამდენად, ი- პრეფიქსი ვ-ი-სმენ და ვ-ი-წერები ფორმებში უკუქცევითობის ნიშანია, ხოლო -ი სუფიქსი ვიწერებ-ი ფორმაში — ვნებიანია. ა- პრეფიქსი, ნ. მარის აზრით, ზმნებს ანიჭებს გარდამავლობის მნიშვნელობას (ნ. მარი, 1925, გვ. 139): ა-კებ, ა-ცხადებ, ა-სმენ...

თავისებურადაა წარმოდგენილი პირისა და ქცევის (ნავეის) ფორმანტები ნ. მარისა და მ. ბრიერის ერთობლივ ნაშრომში:

განუსაზღვრელი ბრუნვა	გენეტივი	დატივ-აკუზატივი
ა) მხოლოებითი:		
I პირი: მ-	მი-	მა-
II პირი: გ-	გი-	გა-
III პირი: ს-, შ-, ჯ-	უ-	ა-
ბ) მრავლობითი:		
I პირი: { მ-	{ მი-	{ მა-
{ გუ-	{ გუ-ი-	{ გუა- (გეა-)
II პირი: გ-	გი-	გა-
III პირი: ს-, შ-, ჯ-	უ-	ა-

მაგალითებად დასახელებულია მ-რწამ-ს, მი-ყუარ-ს, მა-ქუ-ს (ნ. მარი და მ. ბრიერი, 1931, გვ. 114, 116-119, 159).

ანალოგიური დაჯგუფება ივარაუდება სუბიექტური წყობის დროსაც.

კრებსით სქემაზე ეს ყველაფერი ასეთი სახითაა წარმოდგენილი (იხ. გვ. 12).

ტერმინი „ნავეი“ შენარჩუნებულია ბ. რუდენკოს ნაშრომშიც, თუმცა აქ იგი არსებითად უტოლდება ა. შანიძის მიერ შემოღებულ „ქცეას“.

სულ გამოყოფილია ოთხი ნავეი.

I ნავეს სპეციალური მაწარმოებელი არა აქვს: ვ-წერ, ხატავ, ტეხ-ს... ვ-ა-შრობ-თ, ა-კეთებ-თ, ა-თბობ-ენ... ა- პრეფიქსი აუცი-

	III პირი მხოლოდ. და მრავლობითი			II პირი მხოლოდ. და მრავლობითი			I პირი					
	მხოლოდითი			მხოლოდითი			მხოლოდითი			მრავლობითი		
	განუს.	გენ.	ლატ- აქ.	განუს.	გენ.	ლატ- აქ.	განუს.	გენ.	ლატ- აქ.	განუს.	გენ.	ლატ- აქ.
I პ.	I	ვ-პ-	უ-	ვ-ა-	გ-	გი-	გა-	არ არის			არ არის	
	II	ვ-ო-	უ-	ვ-ა-	გ-ი-	გი-	გა-	არ არის			არ არის	
	III	ვ-ა-	უ-	ვ-ა-	გ-ა-	გი-	გა-	არ არის			არ არის	
II პ.	I	პ-	უ-	ა-	არ არის			მ-	მი-	მა-	გუ-	გუ-ი გუა-
	II	ო-	უ-	ა-	არ არის			მ-ო-	მი-	მა-	გუ-ო-	გუ-ი გუა-
	III	ა-	უ-	ა-	არ არის			მ-ა-	მი-	მა-	გუ-ა-	გუ-ი გუა-
III პ.	I	პ-	უ-	ა-	გ-	გი-	გა-	მ-	მი-	მა-	გუ-	გუ-ი გუა-
	II	ი-	უ-	ა-	გ-ი-	გი-	გა-	მ-ი-	მი-	მა-	გუ-ი-	გუ-ი გუა-
	III	ა-	უ-	ა-	გ ა-	გი-	გა-	მ-ა-	მი-	მა-	გუ-ა	გუ-ი გუა-

(იხ.: ნ. მარი და მ. ბრიერი, 1931, გვ. 162-163, 165, 166-167, 168-169, 170).

ლებელია ამ ნავეის მოქმედებითი გვარის ნასახელარი და კაუზა-
ლური ფორმების წარმოებისას, ნაგრამ საკუთრივ ნავეის მაწარ-
მოებლად იგი არ მიიჩნევა.

II ნავეის ნიშანია ი- პრეფიქსი. ამ შენასხევეაში ზმნით გამო-
ხატული მოქმედება სრულდება სუბიექტისა და ობიექტის შესაბა-
მისი პირისათვის ანდა მის სასარგებლოდ: ვ-ი-წერ, ი-ხატავ,
ი-ტეხ-ს... აქ ივარაუდება ობიექტი, რომელიც განეკუთვნება ან
მიემართება მოქმედ პირს. ხშირია შემთხვევები, როცა ობიექტად
გამოდის მოქმედი პირის სხეულის ნაწილი ან თვით პიროვნება:
მან მო-ი-ტეხ-ა ფეხი, ის პირს ი-ბან-ს, ისინი ძალიან ი-წუხებ-ენ
თავს, მან კარგად ი-გრძნ-ო თავი...

III ნავეის ნიშანია ი- (I და II პირში) და უ- (III პირში);
გამოხატავს სხვისთვის განკუთვნილ მოქმედებას, კერძოდ, ირიბი
ობიექტისადმი მიმართულ მოქმედებას. აქვეა შენიშნული, რომ აქ
ი- არსებითად იმავე დანიშნულებისაა, რაც მისთვის II ნავეის

ფორმებშია ნიშანდობლივი, და, ამდენად, მ-ი-, გ-ი- და გე-ი- აღ-
ნიშნავს, რომ მოქმედება სრულდება „ჩემთვის“, „შენთვის“,
„ჩვენთვის“... უ- კი განეკუთვნება მხოლოდ III პირს — „მისთვის“
ან „მათთვის“. დასახელებულია I და II პირში II და III ნაყის
ფორმათა დაბთხევის შემთხვევები:

II ნ ა ე ყ ი:

მო-მ-ი-ყვან-ა მან მე
მო-გ-ი-ყვან-ა მან შენ
მო-ი-ყვან-ა მან ის (ისინი)

III ნ ა ე ყ ი:

მო-მ-ი-ყვან-ა მან მე ის
მო-გ-ი-ყვან-ა მან შენ ის
მო-უ-ყვან-ა მან მას ის (ისინი)
და ა. შ.

III ნაყი ყოველთვის ორი ობიექტის არსებობას ვარაუ-
დობს.

IV ნაყის ნიშანია ა- პრეფიქსი. ეს ნაყი დაიშვება მხოლოდ
იმ ზმნებისათვის, რომელთაც I ნაყში ეს ელემენტი არა აქვთ. ამ
შემთხვევაში გამოიხატება მოქმედების მიმართულება რამესა ან
ვინმეზე, ე. ი. იგივეა, რაც საზედაო ქცევა: ვ-ა-წერ, ვ-ა-ხატავ,
ვ-ა-ტეხ, ვ-ა-ჭრ-ი, ვ-ა-ბერდები... დასაშვებია ობიექტური წყობის
დროსაც: მ-ა-წერ-ს, გ-ა-ხატავ-ს... (ბ. რუდენკო, 1940, გვ.
99-104).

ი- და ე- პრეფიქსები ვნებითის ყალიბში ვნებითის მაწარმოებ-
ლებადაა მიჩნეული (ბ. რუდენკო, 1940, გვ. 106-107, 137-143).

ამჟამად მკვლევართა უმეტესობის მიერ გაზიარებულია ქცე-
ვისა და გვარის ფორმათა ის გრამატიკული სისტემა, რომელიც
ა. შანიძის მიერ არის დამუშავებული. ა. შანიძემ თავდაპირველად
ქცევის რვა ფორმა გამოყო; კერძოდ,

მოქმედებითი:

1. — და-წერა (ძირითადი)
- მი-ს-წერა (პარალელური)
2. ი- და-ი-წერა
3. უ- და-უ-წერა
4. ა- და-ა-წერა
5. ა—ინ და-ა-წერ-ინ-ა
6. უ—ინ და-უ-წერ-ინ-ა

ენებითი:

7. ი- და-ი-წერ-ა

8. ე- და-ე-წერა (იხ.: ა. შანიძე, 1981, გვ. 140-143, 147-167).

1926 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „ქართული ზმნის საქცევი“ ქცევათა რაოდენობა ქართულში ხუთ ფორმამდე იქნა დაყვანილი:

1. საარვისო: ე-წერ

2. სათავისო: ე-ი-წერ

3. სასხვისო: ე-უ-წერ

4. სათანაო: ე-ს-წერ

5. საზედაო: ე-ა-წერ (იხ. ა. შანიძე, 1981, გვ. 381-385).

ეს ხუთი ქცევა ორ ჯგუფადაა გაყოფილი: პირდაპირი დამატების ქცევები (საარვისო და სათავისო) და ირიბი დამატების ქცევები (სათანაო, საზედაო და სასხვისო). თავისებურება სხვადასხვა: ენებითის ი- პრეფიქსი განხილულია როგორც საარვისო ქცევის ნიშანი; სათანაოს, საზედაოსა და სასხვისოს კი ენებითში საზიარო ე- ნიშანი აქვს მიკუთვნებული (ა. შანიძე, 1981, გვ. 388). ამდენად, ი- და ე- პრეფიქსები, რომლებიც შეეძგომ ენებითის ნიშნებად იქნენ გამოცხადებული, აქ ქცევის ზაწარშოვებლადაა მიჩნეული.

1930 წლის „ქართული ენის გრამატიკაში“ ა. შანიძეს უკვე ქცევის სამი ფორმა აქვს დასახელებული შესაბამისი ნიშნებით:

საარვისო: 0- და ა-

სათავისო: ი-

სასხვისო: ი- (I და II ობიექტურ პირში) და უ- (III

პირში).

ენებითის ფორმებში დამოწმებული ი- და ე- პრეფიქსები განიხილება როგორც აბსოლუტური და რელატიური ზმნების მაწარმოებლები (ა. შანიძე, 1930, გვ. 104-113, 116).

რაც შეეხება სათანაოსა და საზედაოს, მოგვიანებით ისინი ახალ, სიტუაციის, გრამატიკულ კატეგორიაში იქნენ გაერთიანებული: ს-წერ-ს სათანაოა, ა-წერ-ს — საზედაო, ასევე: ს-ძევ-ს —

ა-ძევ-ს და მისთნ. სათანაო უნიშნოა (*ლა-პ-წერ-ა), საზედაოს ა-ნიშანი აქვს (*ლა-პ-ა-წერ-ა). ღლევეანდელი ვითარება (და-ს-წერ-ა — და-ა-წერ-ა) ფონეტიკური ცვლის შედეგია. ზოგჯერ სათანაო და საზედაო განურჩეველია მნიშვნელობის თვალსაზრისით (და-პ-კუეთ-ა — და-ა-კუეთ-ა, და-ს-ცვით-ა — და-ა-ცვით-ა...), მაგრამ ივარაუდება, რომ სათანაო მომდინარეობს საზედაოსაგან ხმოვანი პრეფიქსის ამოღებით: *მი-პ-ა-წერ-ა > *მი-პ-წერ-ა > მი-ს-წერ-ა (ა. შანიძე, 1980, გვ. 373-379). „ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებში“ დაწვრილებითაა განხილული ა- პრეფიქსის სინტაქსური ფუნქცია და სემანტიკა: „...საზედაო უთუოდ გულისხმობს ირიბ ობიექტს... ა გარდუვალ ზმნებთან ირიბი ობიექტის სასიგნალო ნიშანია... იმ პირველადს გარდამავალ ზმნებშიც, რომელთა საარვისო ქცევის ფორმას ნიშანი არ უნდა, ა პრეფიქსი აგრეთვე ირიბი ობიექტის სასიგნალო ნიშანია... პირველადს ზმნებს საარვისო ქცევის ფორმები შუალობით კონტაქტში ა-თი აქვთ ნაწარმოები: ტენ-ს > ა-ტენხინებ-ს... შუალობითი კონტაქტის ფორმათა წარმოება არ არის უთუოდ ა-სთან დაკავშირებული (წერინება, ი-წერინებს, უ-წერინებს)... ა-ს დართვა ამ შემთხვევაში ირიბ-ობიექტური პირის გამოხატვასთან არის დაკავშირებული... რა თქმა უნდა, ა პრეფიქსი ყოველთვის არ მიგვითითებს ირიბ ობიექტზე, მეორეულ ზმნებში ის გარდამავალ ზმნათა მაწარმოებელია საარვისო ქცევით: ა-წითლებს, ა-გორებს, ა-წვენს, ა-ღვენს და მისთ.; მაგრამ პირველადს ზმნებში ა-ს ფუნქცია ნათელია: ის ირიბი ობიექტის გამოხატვასთან არის დაკავშირებული როგორც გარდამავალს, ისე გარდაუვალ ზმნებში“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 375-377). იმავედროულად, ა-კეთ-ებ-ს, ა-თბ-ობ-ს, ა-შენ-ებ-ს, ა-ჩენ-ს, ა-ქ-ებ-ს, ა-შავებ-ს (ანუ: როგორც პირველადს, ასევე მეორეულ) ფორმებში ა- საარვისო ქცევის ნიშნადაა მიჩნეული (ა. შანიძე, 1980, გვ. 324-327). მაშასადამე, იქ, სადაც კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტია, ა- მიმანიშნებელია ირიბ ობიექტზე, იქ კი, სადაც ირიბი ობიექტი არ არის, ა- საარვისო ქცევის ფორმანტია. ეს კი ნიშნავს, რომ ა- პრეფიქსს კონკრეტულ-კონტექსტური დახასიათება ეძლევა მხოლოდ.

ანალოგიური ვითარებაა ი- და ე- პრეფიქსების შემთხვევაში მაშინ, როცა ისინი ვნებითის ყალიბში არიან წარმოდგენილი: „რისი ნიშანია ი და ე, გვარისა თუ ქცევისა? რა თქმა უნდა, გვარისა

(პასივისა), მაგრამ სათანადო აქტივთან მიმართებით და აგრეთვე სხვა ტიპის ვნებიტებთან ფუნქციონალური დამოკიდებულებით მათ შეუძლიათ ქცევის ნიშნობაც გასწიონ... აბსოლუტური (ინიანი) საარვისოდ მიდის, რელატიური (ენიანი) — სასხვისოდ...“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 341). ი-ხატებ-ა — ე-ხატებ-ა, ი-მალე-ა — ე-მალე-ა და მსგავსი წყვილები ამ პრინციპით შესაძლოა განვიხილოთ, მაგრამ როგორღა შევაფასოთ ი-ლოც-ებ-ა, ი-გინ-ებ-ა... ე-ლაპარაკ-ებ-ა, ე-პატარა-ებ-ა, ე-ჭმევ-ა... ტიპის ფორმები? ბუნებრივია, სხვა კვალიფიკაცია უნდა მიეცეთ — ისევე კონკრეტულ-კონტექსტური, რაზედაც არსებითად დადის ი-ხატებ-ა — ე-ხატებ-ა ტიპის ფორმათა სემანტიკური ანალიზიც.

ენობრივ მოვლენათა განხილვის ამგვარი პრინციპი არცთუ იშვიათად ფორმისა და შინაარსის „შეუსაბამობას“ („წინააღმდეგობას“) წარმოაჩენს: ი-ნახ-ავ-ს ფორმით სათავისოა, შინაარსით — საარვისო (ა. შანიძე, 1980, გვ. 348). ჰ-რქენ-ს და უ-რქენ-ს ფორმობრივ საარვისო და სასხვისოა ერთმანეთის მიმართ, მაგრამ ფუნქციურად აქ აწმყოსა და მყოფადის შეპირისპირება გვაქვს. ანალოგიური ვითარებაა ჰ-ვნებ-ს და ა-ვნებ-ს ტიპის ფორმებშიც: აქ საარვისო და საზედაო კი არა გვაქვს (შდრ.: ს-წერ-ს და ა-წერ-ს), არამედ აწმყო და მყოფადი. მეტიც: ი-ც-ი-ს, უ-ჭირ-ავ-ს, უ-ყვარ-ს და მისთანა ზმნები უქცეოა, რადგან შესაპირისპირებელი ცალები არ მოეპოვებათ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 345). უქცეოა გარკვეული გრამატიკული კონცეფციის (მეთოდოლოგიის) თანახმად. მაგრამ ინტოლოგიურად, ენობრივად? განა შეიძლება ითქვას, რომ ი- და უ- პრეფიქსებს ამ ფორმებში არავითარი ფუნქცია არა აქვს? რასაკვირველია, აქვთ და განხილვის სხვაგვარი თვალსაზრისი წარმოაჩენს კიდევაც მას.

ქცევისეულივე უ- პრეფიქსი დაადასტურა ა. შანიძემ სახელებში ხარისხის მაწარმოებლად: ხ-უ-მჯობეს-ი, ხ-უ-ფრომს-ი... ქცევისა და ხარისხის მაწარმოებელი „უ ერთისა და იმავე ხასიათისა და წარმოშობისა“ (ა. შანიძე, 1981, გვ. 406-407). ეს მიმართება აღრე ივარაუდა ი. ყიფშიძემაც (ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 033).

იმის მიხედვით, თუ „კუთვნილების თვალსაზრისით რა უროიერთობაა ჯუბიექტსა და ობიექტს (ან ობიექტებს) შორის“, არნ. ჩიქობავას მიერ დასახელებულია ქცევის ორი ფორმა: სასუბიექტო

(ნიშანი ი-ი-ზრდის) და საობიექტო (ნიშანი ი-: მ-ი-ზრდის, გ-ი-ზრდის და უ-: უ-ზრდის). „სასუბიექტოსა და საობიექტო ქცევებთან შეპირისპირებით გამოიყოფა საარვისო ანუ ნეიტრალური ქცევა: აშენებს, აკეთებს, ზრდის...“ მაგრამ არსებითად „ასეთი ზმნები ქართულში ქცევას ისევე არ გადმოგვცემენ, როგორც რუსული, სომხური ან ლათინური ზმნა“, რადგან მოქმედების დანიშნულება ჩანს წინადადებიდან და არა ზმნიდან (აშენებს სკოლისათვის...). რაც შეეხება ა- პრეფიქსს, მას საზედაოს შინაარსი შეაქვს ზოგიერთ ზმნაში: ა-ღეეს, ა-წეება... (არნ. ჩიქობავა, 1950, გვ. 050, 058-059). ქცევა გრამატიკული კატეგორიაა, ამიტომ მას შესაბამისი ფორმაც უნდა ჰქონდეს. კუთვნილება სხვა საშუალებებითაც შეიძლება იქნეს გამოხატული, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ყველა შემთხვევაში ქცევის კატეგორია გვაქვს: „დავითმა ერთი ხელადაღვინო დაღია...“ ცხადია, რომ დაღეული ღვინო „სუბიექტისთვისაა განკუთვნილი“, მაგრამ „ამაზე ზმნის ფუძე მიუთითებს და არა ზმნის პრეფიქსი (ი-); სხვანაირად რომ ვთქვათ, სათავისობა აქ მორფოლოგიური საშუალებით კი არ არის აღნიშნული, არამედ ლექსიკური საშუალებით...“ ქცევა კი „მორფოლოგიური კატეგორიაა და სათანადო აფიქსით უნდა იქნეს წარმოდგენილი და არა ფუძის მნიშვნელობით“ (არნ. ჩიქობავა, 1952, 264-265, 277-278). ი- პრეფიქსი, ისევე, როგორც ე-, ვნებითის მაწარმოებლადაც გამოიყოფა: ი-ზრდება, ე-ზრდება... ამ წარმოების ვნებითებს ხშირად შესაძლებლობის გამოხატვაც შეუძლიათ: ი-ჭმება, ი-სმება... ე-ჭმება, ე-სმება — პოტენციულისა, შესაძლებლობაა (არნ. ჩიქობავა, 1950, გვ. 060). ამდენად, ი- პრეფიქსს ორი ფუნქცია აღმოაჩნდა: სათავისო ქცევისა და ვნებითისა. ამოსავლად მისთვის რეფლექსივის, უკუქცევითობის მნიშვნელობა ივარაუდება (არნ. ჩიქობავა, 1967, გვ. 47).

ხმოვანი პრეფიქსების რაობასა და წარმომავლობას არნ. ჩიქობავამ სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა.

ერთმანეთის შეუღარდა შემდეგი ტიპის ფორმები:

შე-პ-ვედრა — შე-ა-ვედრა

ვ-პ-მონე — ვ-ე-მონე

მ-კეირს — მ-ი-კეირს

პ-ბრძოდა — ე-ბრძოდა

კ-მსახურა — ე-მსახურა
 შე-პ-ვედრა — ე-ვედრა
 და-ს-ღვა — და-ა-ღვა
 მო-პ-კუეთა — მო-ა-კვეთა
 შემო-მ-კრა — შემო-მ-ა-კრა
 და-პ-ფინეთ — და-ა-ფინეთ
 შე-პ-რია — შე-უ-რია
 ს-ცავს — ი-ცავს
 გ-ჭირს — გ-ი-ჭირს...

ივარაუდება, რომ „და-ს-ღვა და და-ა-ღვა ფუნქციითაც ერთია და აგებულებითაც: მათ შორის მხოლოდ ფონეტიკური სხვაობაა (იმავე რიგისა, როგორიცაა გვაქვს სადიდებელად || სადიდებლად, ღონიერად || ღონიერად...)“. შემდეგ: „პარალელურად ხმარებული ვარიანტები: დამზადა და დაამზადა, დაჰკრეს და დააკრეს... შეპრია და შეურია... სცავს და იცავს... ისევე, როგორც გღია და ავღია, მცვია და მაცვია, ჰხურავს და ახურავს... ერთმანეთისაგან განსხვავდება ფონეტიკურად და არა მორფოლოგიურად... განსხვავება, რომელსაც ადგილი აქვს აწმყოსა და ნამყო ძირითადად შიგნით, როგორიცაა: ჰრგებს — არგო, ჰენებს — აენო... ფონეტიკურ ნიშნულზეა წარმოქმნილი: აწმყოში უხმოვნობა მეორეულია, აწმყოს ხმოვანი დაჩნდება ნამყო ძირითადად... ისტორიულად ხმოვანი მოუდიოდა არა მხოლოდ იმ გარდამავალ ზმნებს, რომელთაც ვნებითში ე მოეპოვებათ (დასთესა — დაეთესა, დაჰბადა — დაებადა... აქ ამოსავალია ფორმები და-ჰა-თესა, და-ჰა-ბადა...), არამედ ისეთ გარდამავალ ზმნებსაც, როგორიცაა: ხნავს, კლავს, რეცხავს, ხატავს, ჭრის. შლის და მისთ.: მათ თავიკიდური ა- უნდა ჰქონოდათ ისევე, როგორც აქვს აშენებს, აკეთებს, აბამს, აგებს... ჭიბის ზმნებს და როგორც ამჟამადაც მოეპოვება სვანურ ზმნებს: ხნავს — ზწნი, კლავს — ადგარი, რეცხავს — აწყუდი, ხატავს — ასტა-ჟი... ხმოვანი უნდა გქონოდა გარდაუვალ სტატიკურ ზმნებში: ჰა-ქუან, ჰაყვან, ჰუყუარ, ჰუნებავ (შდრ.: ჰნებავს და უნებას)... ჰა/უკიღია, ჰეგონიეს, ჰეგიეს... ა- ხმოვანი დაუცავს ისეთ მარტივ სტატიკურ ზმნას, როგორიცაა ვარ... (არნ. ჩიქობავა, 1959, გვ. 161, 166-167).

რა უნდა იყოს წარმომავლობით ხმოვანი პრეფიქსები?

ქცევის ნიშნები ი- და უ- წარმომავლობით ნაცვალსახელოური ნაწილაკები უნდა იყვნენ. ე- პრეფიქსის შესახებ ამის თქმა ჭირს, ვნებითის ნიშანი იმთავითვე არც იგი ყოფილა. „კიდევ უფრო გაურკვეველია ა-ს საკითხი“. იგი არ არის საარვისო ქცევის ნიშანი, არც საზედაოს ნიშანი ჩანს თავისი წარმოშობით: „და-ა-წერა-ს ა-და ა-ნთია-ს ა-ერთი და იგივე ოდენობა ჩანს ($<ა || <სა$)“, თუმცა ანუამად „სხვადასხვა ოდენობად გამოიყურება. ხმოვნების ა, ე, ი, უ პირვანდელი ფუნქცია საძებარია“ (არნ. ჩიქობავა, 1959, გვ. 167).

ა- პრეფიქსის წარმომავლობასა და დანიშნულებას არნ. ჩიქობავამ ცალკე ნაშრომი მიუძღვნა, სადაც კვლევის საგანია ზმნის გარდამავლობის, როგორც ნორფოლოგიური კატეგორიის, საკითხი ქართულში. გარდამავლობის ნიშნად (ნ. მარის, გ. დეეტერსისა და ვ. თოფურიას მოსაზრებათა გათვალისწინებით) მიჩნეულია ა- პრეფიქსი, რადგან:

ა) საველდებულოა კაუზატივის წარმოებისას (ა-კეთებ-ინ-ა...); არსებითად კაუზატიურნი არიან გარდაუვალი ზმნებისგან ნაწარმოები გარდამავალი ზმნებიც (დი-ს > ა-დენ-ს, დგა-ს > ა-დგენ-ს); ამავე რიგისაა ნასახელარი ზმნებიც (მეფე > ა-მეფებ-ს, ძლიერი > ა-ძლიერებ-ს...);

ბ) გარდაწვეალი ზმნისგან ნაწარმოებ კაუზატიურ ფორმაში მხოლოდ ერთი ა- პრეფიქსი გვექნება, რადგან „კაუზატივის ა- და გარდამავალ ზმნათა პრეფიქსი ა- ერთი და იგივე ოდენობაა“. კაუზატივისა და გარდამავლობის ა- თურმეობითში არა გვაქვს — „თურმეობითში გარდამავლობის ნეიტრალიზაციას აქვს აღვილი“;

გ) იქ, სადაც გარდამავალ ზმნას არ მოეპოვება ა- პრეფიქსი, მეორეული მოვლენა გვაქვს: ამოსავალში ივარაუდებს ა- პრეფიქსის პოვნეობა.

ა- პრეფიქსი გარდაუვალ ზმნებშიც გვხვდება (ა-ქუ-ს). წარმოშობით იგი „ა ნაცვალსახელოვანი ნაწილაკია“ (გაზიარებულია ნ. მარის ვარაუდით). $a < ა || სა$ უნდა უკავშირდებოდეს ნივთის გრამატიკულ კლასს: „კლასოვანი უღვლილების პრინციპის მიხედვით კანონზომიერია ერთი და იგივე ფორმანტი (პრეფიქსი) გვექონდეს გარდაწვეალ ზმნაშიც და გარდაუვალშიც“. პირველ შემთხვევაში იგი უახლოეს (პირდაპირ) ობიექტზე მიუთითებს, მეორე შემთხვევაში — სუბიექტზე. გარდამავალ ზმნაში „ა- პრეფიქსი უახლოეს ობიექტს წარმოგვიდგენდა“ (არნ. ჩიქობავა, 1977, გვ. 18-19).

ქართული ზმნის ხმოვან პრეფიქსებს საგანგებოდ შეეხო ვ. თოფურია გვარის გრამატიკული კატეგორიის ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებით. დასკვნა ასეთია: მოქმედებითი ფორმის ინფიქსური -ა- (ყავ: „ყავ სასწაული“) იგივეა, რაც მოქმედებითისავე ა- პრეფიქსი (ა-ღნობს, ა-შენებს), ხოლო ვნებითის ინფიქსური -ე- (ყევ: „წარ-ე-პ-ყევ“) იგივე ვნებითის ე- თავსართია (ე-ღგომება). ვნებითის -ე სუფიქსიც შეიძლება ყოფილიყო: დაა-ღე-ე-რ, შდრ.: და-ღეგ, სადაც -ე- ინფიქსია (ვ. თოფურია, 1942, გვ. 969, 971-972).

სხვა მკვლევართა მოსაზრებების გათვალისწინებით ვ. თოფურიამ ხმოვანი პრეფიქსები სახელებშიც გამოყო:

ა-: ა-ბანო, ა-ღგილი, ა-ლაგი, ა-ჩრდილი...

ე-: ე-რ-ქე-ან-ი, ე-ჭვი...

ი-: ი-გავი, ი-დაყვ, ი-ღუმალ, ი-ფქლი, ი-ძულემა, ი-სარი, ი-ლღია... (ვ. თოფურია, 1947, გვ. 454-457, 459).

სპეციალური გამოკვლევები მიუძღვნა ხმოვან პრეფიქსებს გ. როგავამ. მკვლევარის დასკვნით, „ქცევის კატეგორია უძველესი წარმოშობისა უნდა იყოს ქართველურ ენებში. პირის აფიქსების ჩამოყალიბების პროცესშივე უნდა ჩამოყალიბებულიყო ქცევის აფიქსებიც“. ა. შანიძის მიერ გამოყოფილ ქცევის მაწარმოებელთაგან ა- პრეფიქსი არ შეიძლება ჩაითვალოს საარვისო ქცევის გამომხატველად და, საერთოდ, „რამდენადაც ე. წ. საარვისო ქცევის ფორმა... არ განოხატავს კუთვნილებით ურთიერთობას, ამდენადვე იგი ვერ დაუპირისპირდება ქცევის ფორმებს“. ა- პრეფიქსი „სულ სხვაგვარ ახსნას მოითხოვს“. ქცევის გრამატიკული არსი კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოხატვაა. ამ ურთიერთობას მხოლოდ სათავისო და სასხვისო ქცევები გამოხატავენ, განსხვავება მხოლოდ ისაა, თუ ვის კუთვნილებას წარმოადგენს ნამოქმედარი ან მოქმედება: სუბიექტისას თუ ირიბი ობიექტისას. „კუთვნილების აფიქსად ორსავე შემთხვევაში გვევლინება ი- პრეფიქსი“: ვ-ი-კეთებ მე და მ-ი-კეთებ-ს მე; პირველ შემთხვევაში ი- სუბიექტის კუთვნილებას გამოხატავს, მეორე შემთხვევაში — ირიბი ობიექტისა. ი- პრეფიქსის ასეთი ორგვარი მიმართება აიხსნება იმით, რომ მას გარდამავალ ზმნასთან სუბიექტის კუთვნილება უნდა გამოეჩატა (სათავისო ქცევა), ხოლო გარდაუვალ ზმნასთან კი — ირიბი ობი-

ექტის კუთვნილება (სასხვისო ქცევა). ეს კი ნიშნავს, რომ სასხვისო ქცევის ფუნქცია თავდაპირველად გარდაუვალ ზმნებში ჩაისახა, გარდამავალ ზმნებში მისი წარმოჩენა მეორეული მოვლენა უნდა იყოს. ი- პრეფიქსი ნაცვალსახელური წარმოშობისაა: „მ-ი-ზის ფორმა მიღებული უნდა იყოს ასე: მე-თავისი ზის“. ანალოგიისათვის მოხმობილია აფხაზურ-ადიღეური ენების ჩვენება. რაც შეეხება უ-პრეფიქსს, იგი „არ უნდა იყოს წარმოშობით ქცევის გამომხატველი. ქცევის ფუნქცია მას შემდეგ უნდა პქონდეს დაკისრებული“ (გ. როგავა, 1942, გვ. 207-211).

ეხება რა ზმნის პოლიპერსონალიზმის ისტორიას იბერიულ-კავკასიურ ენებში, გ. როგავა აღნიშნავს: „ყველა ორპირიანი (და სამპირიანი) გარდაუვალი ზმნა ნაწარმოები ფუძის მქონეა. ისინი იწარმოებიან ერთპირიანი (მარტივფუძიანი) გარდაუვალი ზმნისაგან სხვადასხვა სამიმართებო სიტყვაწარმოებითი აფიქსების საშუალებით. ასეთ აფიქსებს ზმნაში შეაქვთ ერთი პირი, ჩვეულებრივ ირიბი ობიექტის პირი. სამიმართებო აფიქსებია ვერსიის, თანაობის, უნებურობის, კაუზატივის პრეფიქსები და აგრეთვე ზოგი პრევერბი“ (გ. როგავა, 1962, გვ. 46). ამ თვალსაზრისიდან ამოსვლით არის განხილული ხმოვანი პრეფიქსები ქართულ ზმნაშიც. ქართულშიც მარტივფუძიანი გარდაუვალი ზმნა ერთპირიანია (ზი-ს...), ხოლო ორპირიანი გარდაუვალი ზმნა ნაწარმოებია სხვადასხვა ფუნქციის მქონე სამიმართებო აფიქსების საშუალებით (უ-ზი-ს, ა-ზი-ს...). ა-,უ- || ი-,ე- სამიმართებო პრეფიქსების საშუალებით ქართულში იწარმოება სამპირიანი გარდამავალი ზმნაც ორპირიანი გარდამავალი ზმნისაგან (წერ-ს > ა-წერ-ს, უ-წერ-ს), მაგრამ იმ შემთხვევაში, როცა ა- პრეფიქსი ორპირიან გარდამავალ ზმნაშია დამოწმებული (ა-კეობ-ს, ა-შენებ-ს...), იგი არ არის სამიმართებო აფიქსი, მისი ფუნქცია სარკვევია. ეს ა- და საზედგოს ა- სხვადასხვა წარმოშობის აფიქსებად მიიჩნევა. რაც შეეხება მარტივფუძიან ორპირიან ზმნებს, ისინი ფონეტიკური გამარტივების შედეგად არიან მიღებული: *პ-ა-ყავ-ს > პ-ყავ-ს, *პ-ა-გავ-ს > პ-გავ-ს... (გ. როგავა, 1962, გვ. 49-50).

ლაწვრილებითაა განხილული ხმოვანპრეფიქსიანი ზმნების ისტორია ი. ქავთარაძის მონოგრაფიაში „ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში“: „უნდა ვიფიქროთ, — აღნიშნავს ავტორი, — რომ უძველეს ქართულში სახელი აბსტრაქ-

ტულად, ე. ი. რაიმესთან მიმართებისა და კონკრეტულობის გარეშე არ განიაზრებოდა“. ამით აიხსნება ხმოვანი პრეფიქსების მქონეობა სახელებში, ხოლო „ვინ“ თუ „რა“ კატეგორიასთან მიმართებას გარკვეულ შემთხვევაში აღნიშნავდა შესაბამისი თანხმომავანი პრეფიქსი მ-(ვ-) ან ნ-(ლ-,დ-,ს-). ამ უძველესი წარმოების ანარეკლს უნდა წარმოადგენდეს თანხმომავანპრეფიქსიანი და ოდენხმოვანპრეფიქსიანი ერთი და იმავე ფუძის სახელების პარალელური ხმარება: ი-გრძივ და ს-ი-გრძივ, ი-ბრტყივ და ს-ი-ბრტყივ... ეს იმ პერიოდის ფაქტია, როცა ქართულში სახელთა ბრუნება ხასიათდებოდა პრეფიქსაციით, ხოლო რამდენადაც „სახელი და ზნა ისე მკვეთრად გარჩეული არ იყო, ანდენად იგი იყო ერთგვარი ბრუნებად-უდლილებადი სიტყვა“; ამიტომაც ბუნებრივია, სახელთან დამოწმებული პრეფიქსები ზმნებშიც ყოფილიყო გამოყენებული (ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 264-266).

ი- პრეფიქსი მოუდით როგორც გარდაშავალ, ისე გარდაუვალ ზმნებს. თავდაპირველად იგი იხმარებოდა სახელსა და ზმნაში და „ასრულებდა რაიმესადმი მიკუთვნების ფუნქციას. შემდეგში მას რეფლექსური, უკუქცევეითი მნიშვნელობა დაუკავშირდა“ (ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 273).

რაც შეეხება ა- პრეფიქსს, არაა გამორიცხული, რომ მას „გარკვეულ შემთხვევაში სუბიექტისადმი ან ობიექტისადმი მიმართული მოქმედება ეჩვენებინა“. ამ სივალსაზრისით ყურადღებას იქცევს „ზე ზის“, დამოწმებული ძველ ტექსტებში, ნაცვლად ა-ზი-ს ფორმისა. ა- პრეფიქსი თავდაპირველად „ერთი კატეგორიის“ სახელებსა და ზმნებში გამოიყენებოდა, შემდეგ კი სუბიექტისადაც იქცა, კერძოდ, მიმართულებით-მიცემითს დაუკავშირდა: საბერძნეთ-ა, ჯოჯოხეთ-ა, ხოლო თანხმომავანი ლეტერმინანტი -დ || -ნ || -ს შემდეგ დაერთო: ნაპირ-ა-ს || ნაპირ-ა-დ || *ნაპირ-ა-ნ... საგულისხმოა, რომ „უძველესი მიმართულებითი ძველ ქართულში არ დაირთავდა ემფატიკურ ხმოვანს, რომელსაც იგივე წარმოშობა უჩანს, რაც განსილულ ა საწარმოებელს“. (ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 284-285).

ივარაუდება, რომ „უ- პრეფიქსი აუცილებელი არ ყოფილა კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოსახატავად“... ამ პრეფიქსისაც თანაბრად იყენებდნენ სახელები და ზმნები ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ქცევის გრამატიკული კატეგორია ჩამოყალიბებული არ იყო.

მისი თავდაპირველი ფუნქცია მითითება, ჩვენებითობა იყო. ქცევის კატეგორიის ჩამოყალიბების შემდეგ კი „ეს მითითებითი ნაწილაკი თავისი სემანტიკით ახლოს აღმოჩნდა სასხვისო ქცევასთან“. უ- მხოლოდ III პირის ფორმებშია დამოწმებული. გეჰონდა თუ არა იგი I და II პირის ფორმებშიც, როგორც ეს სვანურშია დამოწმებულია (მ-უ-ღვა, ჯ-უ-ღვა, ხ-უ-ღვა)? დასაშვებია ასეც ყოფილიყო, შემდეგ კი უ > ი (შდრ.: უფრო > იფრო), თუმცა უფრო სავარაუდოა, რომ ობიექტური წყობის პირველსა და მეორე პირში იგივე ი- იქნა გამოყენებული, რაც ი-ც-ი-ს (სათავისო ქცევის) ფორმაში გვაქვს: „ეს პრეფიქსი უკეთ გამოხატავდა ამ პირებისადმი რელაციას, მესამე პირში უ დამკვიდრდა, მესამე პირისადმი დამოკიდებულება მან აღნიშნა“ (ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 287, 295-296).

ე- პრეფიქსი, ვნებითის გარდა, დამოწმებულია ისეთ ფუძეებშიც, „რომელთაც ვნებითის წნიშვნელობა სრულებითაც არა აქვთ“. ეს პრეფიქსიც საზიაროა სახელისა და ზმნისათვის. მასაც მინიშნებითი, ემფატიკური ფუნქცია უნდა ჰქონოდა ისტორიულად (ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 300, 309, 311).

ამგვარი ანალიზის საფუძველზე მიღებულია დასკვნა: ა-, ი-, ე-, უ- პრეფიქსთა თავდაპირველი ფუნქცია ფუძეზე მინიშნებაა, „ესენი ემფატიკური პრეფიქსებია“. ის ფაქტი, რომ შემდგომ „თითოეულ ნათვანს ქცევისა და გვარის წარმოება დაუკავშირდა, გამოდგება იმის გასაგებად, თუ რა მიწართება იყო მათ შორის ძველად“. ივარაუდება, რომ ქცევისა და გვარის ნიშნებად მათი განაწილება გვიანდელი ფაქტია. ხმოვანი პრეფიქსების წარმომავლობის კვლევა უნდა დაუკავშირდეს ნაცვალსახელთა ისტორიისა და სემანტიკის შესწავლას (ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 311-312).

ქცევის ნიშნებისა და ზმნისართებში (ზმნიზედებში) გამოვლენილ პრეფიქსთა იდენტურობაზე ამახილებს ყურადღებას ქ. ლომთათიძე: უ-კან, უ-წინ, უ-მალ, უ-ფრო... ი-რგელივ, ი-დუ-მალ... ზმნისართებში დამოწმებული უ- და ი- პრეფიქსები სრულ ანალოგიას გვიმოწმებენ შესაბამის ქცევის ფორმანტებთან. აფხაზური ენის მონაცემების გათვალისწინებით ავტორი იზიარებს მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ ქცევის აფიქსების ამოსავალი ფუნქცია მინიშნება, მითითება უნდა ყოფილიყო (ქ. ლომთათიძე, 1957, გვ. 314-316). ივარაუდება ი- პრეფიქსის იდენტურობა „იგი“ ნა-

ცვალსახელის ხმოვან ელემენტთან (ქ. ლომთათიძე, 1957, გვ. 318). ავტორის აზრით, ი- და უ- პრეფიქსები მორფოლოგიური მნიშვნელობის განსასხვავებლად ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ ზმნისართებშიც (ზმნების ანალოგიურად). ამგვარი მონაცვლეობის ნიმუშად დასახელებულია უ-ფრო და ი-ფრო, რაც სხვა ავტორების მიერ ფონეტიკურ ცვლილებად მიიჩნევა მხოლოდ (ქ. ლომთათიძე, 1957, გვ. 317). ქცევის ფორმებში ი- და უ- პრეფიქსთა განაწილებას ასეთი საფუძველი ეძებნება: ი-, როგორც „ახლო წარსულის“, „ახლო მყოფის“, „ახლო მდებარის“ გამომხატველი ფორმანტი, დაკავშირებული იყო სუბიექტთან, სასუბიექტო ქცევასთან (სუბიექტის მიერ თავის თავზე ჩადენილი მოქმედების გაქმნასა და მასთან იქნა გაერთიანებული I და II (როგორც თანამოსაუბრე, ახლო მყოფი) პირების საობიექტო ქცევა; საობიექტო ვერსიის III პირისათვის კი გამოყენებულ იქნა უ- პრეფიქსი, როგორც მიმანიშნებელი წინ, შორს მყოფზე, უფრო შორეულზე, როგორც გამომხატველი მიმართულებისა იქით, უფრო შორს. ანალოგიისათვის მოხმობილია მო- და მი- ზმნისწინთა ფუნქციები („აქეთ“ და „იქით“): მო-მ-ცა, მო-გ-ცა, მაგრამ: მი-ს-ცა (ქ. ლომთათიძე, 1957, გვ. 318-319).

გვარის კატეგორიასთან დაკავშირებით ა- პრეფიქსის რაობას შეეხო გ. მაჭავარიანი: „ქართველურ ენათა განვითარების გარკვეულ ეტაპზე ა- პრეფიქსს კაუზატივის მაწარმოებლის ფუნქცია უნდა ჰქონოდა დაკისრებული. თუმცა არც ეს ფუნქცია ჩანს მისთვის პირველადი“, რადგან იგივე პრეფიქსი საწვდომს ფორმებშიც გვხვდება (ა-ზის, ა-წევს, ა-დგას, ა-ტყდება...), „საწვდომს ა- კი გარდამავლობასთან არ არის დაკავშირებული“ (გ. მაჭავარიანი, 1959, გვ. 109). აქ უთუოდ ის ივარაუდება, რომ კაუზატივი, როგორც წესი, გარდამავალ ფორმებს აქვს; ა-დგას ტიპის ფორმები კი გარდაუვალია, თუმცა ა- პრეფიქსს კი შეიცავს.

კაუზატივის მაწარმოებლად მიიჩნია ა- პრეფიქსი ი. ვეშაპიძემაც (ი. ვეშაპიძე, 1970, გვ. 20-21). კაუზატივის წარმოების ორი ტიპი ივარაუდა ქართულში ე. გეურქოვამ: ოდენ პრეფიქსული და პრეფიქს-სუფიქსური; იმავდროულად, კაუზატივის მაწარმოებელი ელემენტი გარდამავალი ზმნის მაწარმოებლად გვევლინება. (ე. გეურქოვა, 1971, გვ. 105, 109). კაუზატივის პრეფიქსად დასახელებულია ა-: „კაუზატივის პრეფიქსული წარმოება ქართუ-

ლი ენის ძირითადი და ამავე დროს არქაული ფენის კუთვნილება უნდა იყოს. ეს ფენა აკავშირებს ქართულს სხვა ქართველურ ენებთან... კაუზატივის ფუძის გართულება სუფიქსებით შეიძლება უკავშირდებოდეს აწმყოს ფუძის ჩამოყალიბებას“ (ე. გეურქოვი, 1969, გვ. 241, 243-244).

ქცევის კატეგორიასთან დაკავშირებულ თეორიულ საკითხებს სპეციალური ნარკვევი უძღვნა ფ. ერთელიშვილმა. აქ მან ყურადღება გაამახვილა ა- პრეფიქსის მორფოლოგიურ სტატუსზე. ავტორი უარყოფს იმას, რომ ა- პრეფიქსი საარვისო ქცევის მაწარმოებელია: „საარვისო ქცევის ფორმებში... კუთვნილებითი ურთიერთობა გამოხატული არ არისო, — ვამბობთ, და იქვე ა ფორმანტს საარვისო ქცევის ნიშნად გამოვყოფთ. მაგრამ როგორ შეიძლება ა (ან რომელიც არ უნდა იყოს) ფორმანტი იყოს იმის ნიშანი, რაც ზმნაში გამოხატული არ არის...“ (ფ. ერთელიშვილი, 1965, გვ. 189). მკვლევარის დასკვნით, ა- პრეფიქსის ფუნქცია ბოლომდე ნათელი არ არის, მაგრამ მორფოლოგიური კატეგორიის კვალიფიკაციის დამაბრკოლებლად ეს ფაქტი არ უნდა მივიჩნიოთ. ა-დნობს ზმნაში ა- შესაძლოა მოქმედებითი გვარის მაწარმოებელი იყოს, ხოლო ა-წევს, ა-დგას ზმნებში მას სულ სხვა ფუნქცია უნდა დაეძებნოს; ისევე, როგორც ი- ვნებითის ნიშანიცაა და სათავისო ქცევისაც: „ა- პრეფიქსი უფრო მიზანშეწონილია მივიჩნიოთ მოქმედებითი გვარის ფორმათა მაწარმოებელ აფიქსად... ეს კვალიფიკაცია, ცხადია, სინქრონიულ თვალსაზრისს გულისხმობს, დიაქრონიულ ასპექტში ა- პრეფიქსს შეიძლება სხვა ფუნქცია აღმოაჩნდეს“, რაც შეეხება გარდაუვალ ორპირიან ზმნებში დამოწმებულ ა- პრეფიქსს, იგი იგივე ჩანს წარმოშობით, რაც სამპირიან გარდამავალ ზმნებში გამოვლენილი ა- (ა-წერს > ა-წერია...), მაგრამ ამჟამად აღნიშნული ფორმები სტატიკური ვნებითისაა და ა- პრეფიქსს, რომელიც მხოლოდ აწმყოს ფუძეში დასტურდება, შეიძლება მიეცეს სტატიკური ვნებითის კვალიფიკაცია, მით უმეტეს, რომ II სერიაში მას ე- პრეფიქსით ნაწარმოები ფორმა ენაცვლება: ე-წერა... (ფ. ერთელიშვილი, 1965, გვ. 194-195, 197). გაურკვეველი რჩება, რა კვალიფიკაცია ზივცეთ ორპირიან გარდაუვალ დინამიკურ ზმნებში გამოვლენილ ა- პრეფიქსს: ა-წეება, ა-ჯდება, (თაე-ზე) და-ა-დგება... აქ ა- ვერც მოქმედებითი გვარის მაწარმოებელი იქნება და ვერც სტატიკური ვნებითისა.

2. მაჭავარიანის განსაზღვრით, „ქცევის კატეგორიის ზოგადი შორფოსინტაქსური ფუნქცია არის ზმნის ობიექტების წარმოქმნა ან მოსპობა“. სწორედ ამ თვალსაზრისით არის დახასიათებული ხმოვანი პრეფიქსები ქართულში: 1. ი-, უ- და ე- ხმოვანი პრეფიქსები (მაქცევრები) წარმოქმნიან მხოლოდ ირიბ ობიექტებს (ვ-ხატავ — მ-ი-ხატავს || ვ-უ-ხატავ; ვ-ი-ზრდები — ვ-ე-ზრდები...); 2. ა- მაქცევარი წარმოქმნის როგორც ირიბ, ასევე პირდაპირ ობიექტს (ზი-ს — ა-ზის, დულ-ს — ა-დულებს...); 3. ობიექტის მოსპობა შეუძლია მხოლოდ ი- და ე- მაქცევრებს: ი- მაქცევარი სპობს როგორც ირიბს, ასევე პირდაპირ ობიექტს (ვ-ზრდი — ვ-ი-ზრდები — ისპობა პირდაპირი ობიექტი, ვ-უ-ზრდი — ვ-ი-ზრდი — ისპობა ირიბი ობიექტი). ე- მაქცევარი სპობს მხოლოდ პირდაპირ ობიექტს (ვ-უ-ზრდი — ვ-ე-ზრდები, ვ-ა-კრავ — ვ-ე-კვრები...). რა არის მაქცევრების (ანუ: ხმოვანი პრეფიქსების) ზოგადი სემანტიკური ფუნქცია? პასუხი ასეთია: „მაქცევრების ზოგადი, ყველაზე აბსტრაქტული მნიშვნელობა... არის მოქმედების ორიენტაცია მოლაპარაკე პირის მიმართ, ან მისგან გარეთ, ე. ი. მოქმედების ინტრო- || ექსტროვერტიზაცია. ცენტრი... ქცევის კატეგორიის თვალსაზრისით არის არა სუბიექტური ან ობიექტური პირები, არამედ მოლაპარაკე პირები“. აქედან გამომდინარე, ი- პრეფიქსი ინტროვერტული ორიენტაციის გამომხატველია, უ-, პირიქით, ექსტროვერტული ორიენტაციისა. რაც შეეხება ა- და ე- მაქცევრებს, აქ სხვაგვარი ვითარებაა: „ორიენტაციას ისინი გამოხატავენ არა მხოლოდ სხვა ქცევის ნიშნებთან ოპოზიციით, არამედ იმისდა მიხედვითაც, თუ რა სინტაგმატურ გარემოცვაში მოხდება ი- ისინი პირის ნიშანსა რაგვარობის თვალსაზრისით“. თავის მხრივ, პირის კატეგორიას აქვს უნარი გამოხატოს მოქმედების გამიზნულობა მოსაუბრისგან გარეთ (ცენტრიდანული) და, პირიქით, გარედან მოსაუბრისაკენ (ცენტრისკენული). გამიზნულობის თვალსაზრისით ქართულში ოპოზიციას ქმნიან ვინ-ისა და მან-ის რიგის პირის ნიშნები: ვინ-ის რიგის პირის ნიშნები გამოხატავენ ან ნულოვან (ერთპირიან ზმნებთან: ვ-ზივარ, ვ-ხმები...), ან ცენტრიდანულ (ორ- და სამპირიან ზმნებთან: ვ-ხატავ, ვ-ე-ხევეწები) გამიზნულობას, მან-ის რიგის პირის ნიშნები კი — ყოველივეს ცენტრისკენულ გამიზნულობას (მ-ხატავს, მო-მ-წონს, მ-ა-ქვს...). ვინ-ის რიგის პირის ნიშნები თავისი ფუნქციით უტოლდება სახელობით

ბრუნვას, მან-ის რიგისა კი — მიცემით-აკუზაციეს. პირის ნიშნები ფუნქციონირებენ ქცევის ნიშნების გარეშეც, მაგრამ ქცევის ნიშნები აუცილებლად მოითხოვენ პირის ნიშანთა პოენიერებას; ამიტომაც ქცევის კატეგორიის არსებობისათვის აუცილებელია პირის კატეგორიის არსებობა. ყურადღებას იქცევს ასეთი განმარტება: „ა- მაქცევრით წარმოქმნილ ობიექტზე მოქმედება ხორციელდება უშუალოდ...უ-თი წარმოქმნილი ობიექტი კი ე. წ. ბენეფაქტივია, მოქმედება მასზეა ორიენტირებული, მისკენ მიმართული ან მისთვის განკუთვნილი“, ი- კი განსხვავებულ მნიშვნელობებს იძენს იმის მიხედვით, თუ „რომელ მაქცევარს და რა მნიშვნელობის ზეონეს უპირისპირდება“: ი-დგამს — უ-დგამს — აქ ი- გამოხატავს მთქმელისაკენ ორიენტირებულ მოქმედებას, მაგრამ: ი-დგამს — ა-დგამს — აქ ი- უკვე იმის გამოხატველია, რომ მთქმელი მოქმედებას ახორციელებს თავის თავზე... თუკი ა- და ე- პრეფიქსების მიმართებას გავითვალისწინებთ ვინ-ისა და მან-ის რიგის პირის ნიშნებთან, ასეთ სურათს მივიღებთ: მ-ა-ბარებს, მ-ე-ბარება — მოქმედება ინტროვერტული ორიენტაციისაა და ცენტრისკენული გამიზნულობის, ე-ა-ბარებს, ე-ე-ბარები კი, პირიქით, ექსტროვერტული ორიენტაციისა და ცენტრიდანული გამიზნულობის: ა- და ე- პრეფიქსთა სემანტიკა განსაზღვრა პირის ნიშანთა ფუნქციამ. ზოგადი დასკვნა ასეთია: „გრამატიკული კატეგორიის კვლევისას საჭიროა გავითვალისწინოთ არა მარტო პარადიგმატული დაპირისპირებანი, არამედ ისიც, თუ რა სინტაგმატურ გარემოცვაში ხორციელდება ისინი. ცალ-ცალკე უნდა დახასიათდეს კატეგორიის მორფოსინტაქსური ფუნქცია და მისი სემანტიკური ეკვივალენტი. ანალიზი უნდა ეხებოდეს არა მარტო აღწერის, არამედ წარმოქმნის დონეს“. (მ. მაჭავარიანი, 1980ა, გვ. 40-42, 51-55, 57, 65). ქცევისა და გვარის ზოგად-თეორიულ პრობლემებს ავტორი შეეხო სხვა ნაშრომებშიც, მაგრამ აქ საკუთრივ ხმოვანი პრეფიქსების ანალიზი არ არის მოცემული (იხ.: მ. მაჭავარიანი, 1980ბ და მ. მაჭავარიანი, 1981). ზემოხსენებული განხილვისათვის არსებითი არის ის, რომ ცნება სუბიექტისა შეიცვალა მთქმელის, მოლაპარაკის ცნებით და აქედან ამოსვლით ხდება ხმოვანი პრეფიქსების სემანტიკური ანალიზი.

გვარის ფორმათა მაწარმოებელი ხმოვანი პრეფიქსების განხილვისას ლ. ნოზაძემ ყურადღება მიაქცია იმ ფაქტს, რომ თუკი

ვნებითობისა და მოქმედებითი გვარის სათავესო ქცევის ე-პრეფიქსებს შორის გენეზისური კავშირია, „სავარაუდებელია, ე-პრეფიქსიანი ვნებითიც ისტორიულად უკავშირდებოდეს ე-ს შემცველ მოქმედებითი გვარის ზნებს“, როგორც სამპირიანებს (მი-ვ-ე-ც), ასევე ორპირიანებსაც (ე-ძიება). შეზღუდვ: ცნობილია, რომ ძველ ქართულშივე ე-პრეფიქსიანი ვნებითი იყო ორპირიანიც (ჩვეულებრივ) და ერთპირიანიც. ერთპირიანი ე-პრეფიქსიანი ვნებითი ორი სახისა ივარაუდება: ერთპირიანობა ზეორეული მოვლენაა, ირიბი ობიექტის დაკარგვისა ან აღგილის გარემოებად გარდაქმნის შედეგი: და-ე-ბადა, და-ე-მყარა, და-ე-ყუდა, და-ე-შენა... „ცალკე ჯგუფს ქნის ე-პრეფიქსით ნაწარმოები ვნებითები, რომელთა ერთპირიანობა პირველადი რიგის მოვლენა ჩანს“: აღ-ე-სრულა, აღ-ე-ტყუა, გან-ე-გების, გან-ე-აწლა, და-ე-შტკიცა... ე. ი. „ძველისძველად ე-პრეფიქსს უნდა ეწარმოებინა როგორც ორპირიანი, ისე ერთპირიანი ვნებითის ფორმები. ამგვარი წარმოებისას ზმნის პირიანობა განისაზღვრებოდა მისი კონსტრუქციით... ძველ ქართულში დადასტურებული ფაქტები ამ სისტემის გადმონათესაშს უნდა წარმოადგენდეს“ (ლ. ნოზაძე, 1958, გვ. 130-131). რაც შეეხება ვნებითის ფორმათა პრეფიქსულ და სუფიქსურ წარმოებას, ივარაუდება, რომ ამ შემთხვევაში „ისტორიულად გამოხატულებას უნდა პოულობდეს ორი სხვადასხვა დიალექტური წრე, ერას. ვნებითის საწარმოებლად მხოლოდ პრეფიქსები ახასიათებდა, ზეორე ამ ფუნქციით სუფიქსურ წარმოებას იყენებდა. მათგან პრეფიქსული წარმოება ქართული ენის ძირითადი და ამავე დროს არქაული ფენის კუთვნილება ჩანს. ეს ფენა აკავშირებს ქართულს სხვა ქართველურ ენებთან, სუფიქსები შედარებით ახალი ფორმაციისა უნდა იყოს“. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ერთმანეთის პარალელურადაა დამოწმებული პრეფიქსული და სუფიქსური წარმოების (ერთი და იმავე ფუძის მქონე) ვნებობები, რომლებიც მნიშვნელობით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან: გა-ი-ნაზ-ებ-ა და გა-ნაზ-დ-ებ-ა, ე-ხერხ-ებ-ა და ხერხ-დ-ებ-ა, გა-ე-ხმაურ-ებ-ა და გა-ხმაურ-დ-ებ-ა... „განსხვავებული მნიშვნელობები საფუძველს ქმნის ენაში ორივე ტიპის შენარჩუნებისათვის“ (ლ. ნოზაძე, 1961, გვ. 63, 70-71).

ძველ ქართულში კაუზატივის შესწავლასთან დაკავშირებით ვ. იმნაიშვილი აღნიშნავს, რომ „რამდენადაც კაუზატივის ფორმა

ყოველთვის სამპირიანია და მუდამ გულისხმობს ირიბ ობიექტს, ამდენად შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ აქაც ირიბი ობიექტის მითითებასთან გეკონდეს საქმე“ და (ა. შანიძის მოსაზრების გათვალისწინებით) სწორედ ამ დანიშნულებისად მიიჩნევა ა- პრეფიქსი. „ერთი კი ცხადია, რომ რაც არ უნდა იყოს ა, მის ფუნქციებში რიგ შემთხვევაში შედის კაუზატიურობაზე მითითება“ (ვ. იმნაიშვილი, 1970, გვ. 120-121).

კაუზატივის წარმოების რამდენიმე ტიპი ივარაუდა ქართულში ა. თაყაიშვილმა: „ოდენ ა- პრეფიქსიანი და სალიტერატურო ენის სხვადასხვა დონეზე კი ა — ევ, ა — ენ, ა — ინ და ა — ევინ კონფიქსიანები“ (ა. თაყაიშვილი, 1974, გვ. 34).

ქართული ზმნური მორფემების რანგობრივი განაწილებისას ერთ პრეფიქსულ რანგში იქნა გაერთიანებული ვნებითი გვარის (ი-ე-), ქცევისა (ი-ი- || უ-) და „პირიანობის მმატებელი“ ა- პრეფიქსები (მ. დამენია, 1982, გვ. 74, 129). შენიშნულია, რომ ვნებითისეული პრეფიქსები ი- და ე- „ყოველთვის ვერ აზარტლებენ ვნებითობის გრამატიკული მიმართების მნიშვნელობას“, რადგან ხშირად ამ პრეფიქსებით ნაწარმოები ზმნები აქტიურ (და არა პასიურ, როგორც მოსალოდნელი იყო) მოქმედებას გამოხატავენ (იძლევა, იბღვირება, იგინება... ეკვეთა, ეცა, ებრძვის...). ასევე: ქცევის ფორმალური მაჩვენებლები ხშირად „არ მიუთითებენ ზმნის პირთა კუთვნილებით ურთიერთობაზე... ქცევის მნიშვნელობისაგან დაცლილ ფორმალურ ერთეულებს წარმოადგენენ (იკითხა, შეინახა, წაიღო... უცქერის, უღიმის, უხარია...)“. ავტორი ვარაუდობს, რომ ვნებითი გვარის პრეფიქსი ე- საობიექტო ქცევის ი- და უ- ფორმანტების მნიშვნელობას ითავსებს: „ე-ს, რა თქმა უნდა, საობიექტო ქცევის ფუნქცია აქვს“. იზიარებს იმ მოსაზრებას, რომ საობიექტო და სასუბიექტო ქცევის ი- პრეფიქსი ერთი და იგივე ოდენობაა — კუთვნილების გამომხატველი ფორმანტი. რაც შეეხება ა- პრეფიქსს, ავტორის დასკვნით, იგი ზმნაში „პირიანობის მმატებელი — ზმნის პირიანობის გამზრდელი ფორმალური ელემენტია; ამიტომაც იგი გვხვდება საზედაოს, გარდამავლობის, მოქმედებითობის, კაუზატივის წარმოების შემთხვევებში. აღნიშნულ ყველა შემთხვევაში იგი პირიანობის გამზრდელი ელემენტია და არა გარდამავლობის, მოქმედებითობის ან კაუზატივის სპეციალური მაწარმოებელი ელემენტი... ა პრეფიქსული ხმოვანი მხოლოდ

პირისადმი მიმართებას აჩვენებს... პირისადმი მიმართების დანიშნულება საერთო აღმოჩნდა ა, ე, უ პრეფიქსული სმოვნებისათვის. მათი საერთო დანიშნულების საფუძველზე ისინი ურთიერთს გამორიცხავენ და ერთ რანგში იმკვიდრებენ ადგილს" (მ. დამენია, 1982, გვ. 81, 83, 89, 95, 99-100, 105-107, 128-129). ამდენად, სპეციალურ ლიტერატურაში უკვე ცნობილი დებულებების საფუძველზე ავტორი ახდენს ხმოვანი პრეფიქსების რანგობრივ განაწილებას ქართულ ზმნებში.

ქცევის კატეგორიის ტრანსფორმაციულ ანალიზს შეეხო გ. ნე-ბიერიძე. მან ივარაუდა, რომ „სათავისო ქცევა შეიძლება განვიხილოთ როგორც სასხვისო ქცევის კერძო შემთხვევა, სახელდობრ, ისეთი შემთხვევა, როდესაც სუბიექტსა და ირიბ ობიექტს ერთი და იგივე რეფერენციალური მნიშვნელობა აქვთ... ამიტომაც, ბუნებრივია, გენეტური კავშირი დავინახოთ სათავისო ქცევის /ი-/ ნიშანსა და სასხვისო ქცევის /ი-/ ნიშანს შორის“ (ანალოგიური მოსაზრება ეკუთვნის ვ. ბოდერს). ამრიგად, სათავისო და სასხვისო ქცევის ი- ერთი და იგივე ზოოლოგიური ელემენტია, მაგრამ „ისინი სხვადასხვაგვარად ფუნქციონირებენ სხვადასხვა სინტაქსურ გარემოცვაში: თუ სუბიექტსა და ირიბ ობიექტს ერთი და იგივე რეფერენტი აქვთ, მაშინ /ი-/ სათავისო ქცევის ნიშნად გვევლინება, ხოლო თუ მათ სხვადასხვა რეფერენტი აქვს, /ი-/ სასხვისო ქცევის ნიშანია“. ამასთან დაკავშირებით დაისმის საკითხი სასხვისო ქცევის უ- პრეფიქსის თაობაზე. ავტორის ვარაუდით, „ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს /ი/ > /უ/ ანალოგიას, რაც გამოწვეულია სათავისო და სასხვისო ფორმებს შორის ზოოლოგიური ომონიმის თავიდან აცილების საჭიროებით“. ვნებითი ფორმებშიც დამოწმებული ი- პრეფიქსი ავტორს სათავისო ქცევის ნიშნად მიაჩნია: „ეს პრეფიქსი წარმოდგენილია რეფლექსური ზმნების პარადიგმაში და ამიტომ იგი სათავისო ქცევის ნიშანია ისევე, როგორც მოქმედებითი გვარის ან საშუალო გვარის ზმნებში“. იმავდროულად გაზიარებულია ა. შანიძის ადრინდელი ვარაუდი და ე- პრეფიქსი განიხილება როგორც სასხვისო ქცევის გამომხატველი ფორმანტი: „/ი-/ და /ე-/ პრეფიქსები ვნებითი გვარის ზმნებში ქცევის ნიშნებია და არა გვარის ნიშნები: /ი-/ — სათავისო ქცევისა, ხოლო /ე-/ — სასხვისო ქცევისა“. ვნებითი გვარის ზმნებში სათავისო ქცევის ნიშანი /ი-/ სიღრმისეულ დონეზე

წარმოდგენილია /ე-/ პრეფიქსის სახით („მე *ვემალები მე“, შდრ.: მე ვემალები შენ და მე ვემალები მას; ე. ი. პარადიგმაში აღდგენილია იდენტური სუბიექტისა და ირიბი ობიექტის შემცველი წინადადება), რომელიც ზედაპირისეულ დონეზე რეალიზებულია როგორც /ი-/. ივარაუდება, რომ „საქმე გვაქვს /ე/ > /ი/ აბლაუტთან“. იმავდროულად დაშვებულია, რომ გარკვეულ შემთხვევაში (თუ არ, განხორციელებდა /ე/ > /ი/ აბლაუტი), „/ე-/ სათავისო ქცევის ნიშნად შესაძლებელია გექონდეს ზედაპირისეულ დონეზეც“: სათავისო ქცევაა „მე ვეწერები“, სასხვისო — „მე გეწერები შენ“ ან „ნე ვეწერები მას“ და მისთ. ეს ეხება სტატიკური ვნებითის (ვეწერივარ) მყოფადისა და ნამყო ძირითადის პარადიგმებს, სადაც ჩანაცვლებულია ე- პრეფიქსით წარმოებული ვნებითის ყალიბი: ვეწერივარ — ვეწერები — ვეწერე და ვუწერივარ — ვეწერები (მას) — ვეწერე (მას); პირველი სისტემა სათავისო ქცევისაა, მეორე — სასხვისო ქცევისა. დასკვნა ასეთია: „რეფლექსურ ფორმებთან /ე-/ სათავისო ქცევის ნიშანია, ხოლო ირეფლექსურ ფორმებთან — სასხვისო ქცევის ნიშანი“. და ბოლოს: „სათავისო ქცევა სხვა არაფერია, თუ არა რეფლექსური მიმართება სუბიექტისა ირიბ ობიექტთან... სასხვისო ქცევა კი წარმოადგენს ირეფლექსურ მიმართებას სუბიექტისა ირიბ ობიექტთან“. ამგვარი ანალიზის თანახმად, „ვნებითი და საშუალო გვარის ზმნებში განსხვავდება ქცევის ორი სახე — სათავისო და სასხვისო, ხოლო მოქმედებითი გვარის ზმნებში სამი — სათავისო, სასხვისო და საარვისო“. ეს ეხება ზედაპირისეულ დონეს, სიღრმისეულ დონეზე კი „სათავისო და სასხვისო ქცევის ფორმებს შორის განსხვავება არა გვაქვს“. (გ. ნებიერიძე, 1976, გვ. 133-134, 136, 139-140, 142-144).

ჯერ კიდევ 1930 წელს თავის მონოგრაფიაში „ქართველური ზმნა“ გ. დეეტერსი აღნიშნავდა, რომ ქცევა თვით ენაში კი არ არის მოცემული (ე. ი. ონტოლოგიური ფაქტი კი არ არის), არამედ გამოხატავს გრამატიკოსის თვალსაზრისს. ამიტომაც ისტორიულ-შედარებითი განხილვის დროს ამოსავალი უნდა იყოს არა ქცევის კატეგორია, არამედ საკუთრივ ენობრივი ელემენტები, ანუ: ამ შემთხვევაში ხმოვანი პრეფიქსები (გ. დეეტერსი, 1930, გვ. 71-72). სწორედ ამის გამოა, რომ გ. დეეტერსი (და მასზე მითითებითა და დაყრდნობით ზოგი სხვა მკვლევარიც) ხმოვან პრეფიქსებს ქართულში განიხილავს არა ქცევისა ან გვარის კატეგორიე-

ბიდან ამოსვლით, არამედ, პირიქით, აანალიზებს საკუთრივ ზმნურ ხმოვან პრეფიქსებს და თითოეული მათგანის დახასიათებისას აღნიშნავს, თუ რა ფუნქციის გამოხატვა შეიძლება დაეკისროთ მათ ენაში.

ქცევის ნიშნებს იგი მახასიათებელ ხმოვნებს უწოდებს. ა. შანიძის აღრიხდელი შეხედულების გათვალისწინებით იგი ასახელებს ქცევის ხუთ ფორმას: საარვისოს, სათავისოს, სათანაოს, საზედაოსა და სასხვისოს. დასახელებულ ქცევათა ნიშნები მას განაწილებული აქვს ზმნათა შემდეგი ჯგუფების მიხედვით:

I. გარდამავალი ზმნები, რომლებიც I (საარვისო) ქცევაში უნიშნოდ არიან წარმოდგენილი;

II. გარდამავალი ზმნები ა- პრეფიქსით I (საარვისო) ქცევაში;

III. კაუზატივები;

IV. ვნებითის ფორმები, რომელთაც არა აქვთ ნიშანი I (საარვისო) ქცევაში;

V. ვნებითის ფორმები, რომელთაც აქვთ ი- ნიშანი I ქცევაში. შემოსხენებული ამ სახითაა წარმოდგენილი სქემაზე:

	1 (საარვისო)	2 (სათავისო)	3 (სათანაო)	4 (საზედაო)	5 (სასხვისო)
I	—	ო-	—	ა-	ი/უ-
II	ა-	ი-	აკლა	ა-	ი/უ-
III	ა-	ე-	აკლა	აკლა	ი/უ-
IV	—	აკლა	—	ა-	ი/უ-
V	ი-	აკლა	ე-	ე-	ე-

(გ. დეეტერსი, 1930, გვ. 71).

ა- პრეფიქსის განხილვისას გ. დეეტერსი ასახელებს მის ორ ფუნქციას: ა- არის პირველი (საარვისო) და მეოთხე (საზედაო) ქცევის (ვერსიის) ნიშანი. პირველი მათგანი აბსოლუტური ფორმაა (ირიბი ობიექტის უქონელი), მეორე — რელატიური (ირიბი ობიექტის მქონე: ვავასხებ, ვაყუედრებ, ვარტყამ, მაკლს, მახსოვს, ადგს...). შენიშნულია, რომ ა- პრეფიქსი (მახასიათებელი ხმოვანი) გვხვდება ნაზმნარ (დააძოვენ) და ნასახელარ (განვაახლებ) ზმნებ-

ში; აუცილებელია იგი აგრეთვე კაუზატივის ფორმებშიც, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა კაუზატივი სათავისო (და სასხვისო) მოქმედებას გამოხატავს (გ. დეეტერსი, 1930, გვ. 73-77). ი- პრეფიქსი გარდამავალ ზმნებში აღნიშნავს, რომ უახლოესი ობიექტი განეკუთვნება მოქმედს. ამ ფუნქციიდან არის განვითარებული რეფლექსიური და პასიური ფუნქცია, თუმცა ზოგი ზმნის მიმართ გაჭირდებოდა ამის მტკიცება (ვილტვი, ვინანი, ვიქადი). განახვილებულია ყურადღება მივირთუთ — მივართუთ, ვიყიდი — ვყიდი, ვიღებ — ვაღებ ტიპის ზმნებზე, სადაც ი- პრეფიქსიანი ფორმები არსებითად განსხვავებულ მნიშვნელობას გამოხატავენ იმავე ზმნების სხვა ქცევის ფორმებთან შედარებით, ი- პრეფიქსს აქ მოქმედების „მიღების“, განკუთვნის მნიშვნელობა აქვს. ასევე განსხვავებულია ვკითხავ და ვიკითხავ, ვლოცავ და ვილოცავ, ვმარხავ და ვიმარხავ, ვნახავ და ვინახავ... იმავდროულად ი- პრეფიქსს უნარი აქვს გამოხატოს ის მნიშვნელობაც, რომ მოქმედება ხდება მოქმედის სხეულზე ან სხეულის ნაწილზე, რაც უახლოესი ობიექტის სახითაა წარმოდგენილი (ანუ რაღ შევიმოსოთ; მოიკუთვნის საურეელნი იგი; აღვიმალღეთ ხმაჲ ჩუენი). საგანგებოდ ჩერდება გ. დეეტერსი ი-მეფ-ა ტიპის ზმნებზე, რომელთაც ნამყოძირითადში ერგატიული კონსტრუქცია შეესაბამება, მაგრამ წარმოდგენილი არ არის უახლოესი ობიექტი. აღნიშნულია ისიც, რომ ი- პრეფიქსიანი აქტივი და პასივი იდენტურია აორისტში: შევიმოსე სამოსელი და შევიმოსე სამოსლითა (გ. დეეტერსი, 1930, გვ. 82-86). ი- II უ- პრეფიქსი მიუთითებს ირიბ (შორეულ) ობიექტზე და გამოხატავს იმავე მნიშვნელობას, რასაც სარგებლობის მიცემითი (*dativus commodi*) და ინტერესის მიცემითი (*dativus ethicus*). თავისთავად ეს მინიშნება ფრიად ფასეული ჩანს ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციითა განსასაზღვრავად. გ. დეეტერსის აზრით, ი- II უ- პრეფიქსი მიაჩნებოდა იმ ირიბ ობიექტზე, რომელიც შედარებით სუსტადაა დაკავშირებული ზმნასთან. სხვებული პრეფიქსი შესაძლოა შეგვჩვენებს ყოველგვარ ზმნასთან მაშინ, როცა უსმოგანპრეფიქსო ობიექტური პირის ნიშანი და ა- პრეფიქსი ყველა ზმნასთან არ ისმარება. რაც შეეხება ე- პრეფიქსს, გ. დეეტერსს შესაძლებლად მიაჩნია მისი მიღება ა+ი კომბინაციის შედეგად (როგორც ამას ნ. მარი ვარაუდობდა). ქართულში ე- პრეფიქსი უმეტესად გამოიყენება აშკარად პასიურ ფორმებში, თუმცა გვაქვს

შემთხვევები, როცა ე- დამოწმებულია გარდაუვალ, მაგრამ არა-
პასიურ ფორმებში (განეგლტის, ვერჩი, მესმის, ესროდეს...). იმავე-
დროულად ე- გვეხდება აქტივის ფორმებშიც (ვეგლოვდეთ, განე-
ზრახევდით, ხესავთ, ხეძიებდით). მიცემითბრუნვიანი ობიექტი,
რომელზედაც ხ-ე-ძი-ებ-დ-ი-თ ფორმაში ე- პრეფიქსი მიუთითებს,
წარმოადგენს უახლოეს (პირდაპირ) ობიექტს (მიზანს). აორისტ-
ში ეს ზმნა სხვა სახით გვევლინება: აქ უკვე გვაქვს არა ე-, არა-
მედ ი- პრეფიქსი: ი-ძი-ი-ს. ზოგიერთ გარდამავალ ზმნას კი აო-
რისტშიც წარმოუჩნდება ე- პრეფიქსი: მი-ე-ე-ც... (გ. დეეტერსი,
1930, გვ. 88, 90-91).

გ. დეეტერსის დებულებებზე დაყრდნობით განიხილავენ ხმო-
ვან პრეფიქსებს ქართულში გ. კეტლერი და ვ. პეშენი.

გ. კეტლერი ანალიზებს ფინიტიურ ფორმებს ძველ ქართულში
მარკოზის სახარების მიხედვით და ამასთან დაკავშირებით ეხება
ხმოვან პრეფიქსებსაც. მაგალითად, ა- პრეფიქსის შესახებ იგი აღ-
ნიშნავს, რომ ეს ფორმანტი გვიჩვენებს მოქმედების მიმართებას
პირდაპირი (უშუალო) მიზნისაკენ (ობიექტისაკენ) და ამიტომაც
გაუმართლებელია მისი წარმოჩენა გარდაუვალ ფორმებში (გ. კეტ-
ლერი, 1938, § 100, § 130). ი- და ე- პრეფიქსებს იგი ერთმანეთს
უკავშირებს და უძველეს ფუნქციად რეფლექსურობას ვარაუდობს
(გ. კეტლერი, 1938, § 122).

სპეციალურად შეისწავლის ხმოვან პრეფიქსებს ვ. პეშენი.
ა- პრეფიქსის თაობაზე იგი აღნიშნავს, რომ ეს ფორმანტი მჭიდ-
როდ უკავშირდება ობიექტური პირის ნიშნებს. ნასახელარ ზმნებ-
თან ა- პრეფიქსს ავტორი მხოლოდ ობიექტური პირის პრეფიქსის
გამაძლიერებლად თვლის და ვარაუდობს, რომ იგი თავიდანვე არ
იყო აუცილებელი. ა- პრეფიქსს ე. პეშენი რეფლექსიის ფუნქციას
უკავშირებს, შემდეგ კი ამ ფორმანტში მიიღო ნასახელარი და კაუ-
ზალური ზმნების მაწარმოებლის დანიშნულებაც. ა- პრეფიქსის
თავდაპირველი მნიშვნელობა — გარდამავალ ზმნებთან ირიბ მი-
ზანზე (ობიექტზე) მიუთითება — შესუსტდა და ბოლოს იგი წარ-
მოების უბრალო ელემენტად იქცა; ამიტომაც გვეხდება იქ, ზადაც
ირიბი ობიექტი აღარ არის წარმოდგენილი. ვ. პეშენის ეს დაკვირ-
ვება უთუოდ იმსახურებს ყურადღებას და მას რეალური საფუძვე-
ლი უნდა ჰქონდეს. პასიურ და გარდაუვალ ზმნებთან ა- პრეფიქსი
გამოხატავს რომელიმე პუნქტში მდგრადობას („უძრავობას“) და

ისე უახლოვდება ი-|| უ- პრეფიქსის სემანტიკას, რომ შესაძლებელი ხდება მათი პარალელური გამოყენება: მიაველინა — მიუველინა, მიასწრო — მიუსწრო, თანა გაც — გიც. საზედაოს ფუნქციის განოხატვისას ა- პრეფიქსი და -ზედა თანდებული აუცილებლად არ გულისხმობენ ერთნაზეს: -ზედა დამატებითი გაძლიერებაა ა- ნიშნით განოხატული მნიშვნელობისა. ი-/უ- პრეფიქსი აღნიშნავს, რომ მოქმედება ხდება შორეული მიზნის (ირიბი ობიექტის) სასარგებლოდ (იშვიათად — მასზე) და მოუთხოვს იმ მიცემითბრუნვიან ფორმაზე, რომელიც სარგებლობის ან ინტერესის მიცემითის ფუნქციას განოხატავს. ამ შემთხვევაში ე. პეშენი ემყარება გ. დეეტერსის მოსაზრებას. ზოგჯერ კი ი-/უ- ობიექტური პირის ნიშნის ფუნქციის გაძლიერებელია მხოლოდ (მდრ.: დაჟენდეს — დაუფენდეს...). უ- პრეფიქსის მნიშვნელობა განმარტებულია როგორც ა-|| 0-+-თვის. ე- პრეფიქსი მიენართება ა- პრეფიქსს და აწარმოებს რელატიურ ფორმებს (მდრ.: კლდესა ზედა აღვაშენო ეკლესიამ ჩენი — დაეშენა ქალაქსა მას). ჩვეულებრივ, ე- პასივშია დამოწმებული (მდრ.: დააშენა — დაეშენა, შეახებს — შეესება), მაგრამ ზოგჯერ წარმონდება აქტივშიც: ეკიცხედენ (||-ეს), ემღერდეს, ეტყებდით, ეძიებდეს... (ე. პეშენი, 1939, გვ. 39, 59-60, 63-67, 78, 82).

3. ფოგტი ხმოვანი პრეფიქსების ფორმობრივ-ფუნქციურ დახასიათებას იძლევა: ზმნური ხმოვან პრეფიქსებს უნარი შესწევთ აღნიშნონ ყრთიერთობა სახელებს შორის, ხოლო „ზმნის კატეგორია, რომელიც ფორმობრივ გამოიხატება ამ პრეფიქსების საშუალებით, არის ქცევა. გამოყოფილია ქცევის ოთხი ფორმა: სასუბიექტო, საობიექტო, ლოკალური (ანუ: საზედაო) და ნეიტრალური (პ. ფოგტი, 1936, გვ. 118). მოგვიანებით მან ასე განმარტა ხმოვანი პრეფიქსები: „ზმნური ოენისაგან პირის პრეფიქსები გამიჯნულია ხმოვანი პრეფიქსებით, რომლებიც ქცევისა და გვარის კატეგორიებს გამოიხატავენ“. ეს პრეფიქსებია ა-, ი-, ე-, უ-. რაც შეესება ე. წ. პრეფიქსიან ვნებითებს, აქ ქცევის კატეგორია ნეიტრალიზებულია. ყურადღებას იქცევს პ. ფოგტის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ იმ კონსტრუქციაში, სადაც „ჩვენ გვაქვს ორი ირიბი დამატება..., ერთ-ერთი მათგანი ყოველთვის არის *dativus ethicus* (ინტერესის მიცემითი)“; ნიმუში ასეთია: „დამიხედეთ ორ რაინდს...“ (პ. ფოგტი, 1971, გვ. 123). ღირსაცნობია ის ფაქტიც, რომ

3. ფოგტი საზედაო (ლოკალურ) ფუნქციას ვარაუდობს და-ა-ნგრი-ა ტიპის ა- პრეფიქსიანი ფორმებისათვის: დაანგრია მისი სახლი — მისი ოჯახი თავზე დაანგრიეს (პ. ფოგტი, 1938, გვ. 105). ცნობილია, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში ივარაუდება უ- პრეფიქსის შედარებით გვიანდელი წარმოშობა. პ. ფოგტი იზიარებს ამ თვალსაზრისს და უ- პრეფიქსს მიიჩნევს ი- პრეფიქსის ფონეტიკურად შეპირობებულ ვარიანტად (პ. ფოგტი, 1974, გვ. 110).

ოთხი ქცევის ფორმაა წარმოდგენილი კ. ჩხენკელის ნაშრომში: ნეიტრალური, სასუბიექტო, საობიექტო და საზედაო (სუპერესივი). ხმოვანი პრეფიქსებით გამოიხატება, თუ ვისთვისაა განკუთვნილი მოქმედება, ან ვის სასარგებლოდ ან საზარალოდ ხდება იგი. ქართული ზმნური ხმოვან-პრეფიქსების ეს ფუნქცია შეპირისპირებულია ლათინურ ენაში დანოწმებულ სარგებლობისა და ზიანის მიცემითთან (*dativus commodi, incommodi*). ფასეულია ყურადღების გამახვილება იმ ფაქტზე, რომ ქართულს უნარი აქვს საკუთრივ ზმნაში გამოხატოს ის „უნატიფესი ნიუანსები“, რომლებიც დამოწმებულია სახელებს (სუბიექტსა და ობიექტებს) შორის ურთიერთობისას. (კ. ჩხენკელი, 1958, ლექციები 25-ე და 33-ე).

ქართული ზმნის ხმოვან პრეფიქსებს სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა ვ. ბოედერმა. ნაშრომში დაწვრილებითაა განხილული ქცევის ფუნქციები ქართულში და ის სემანტიკური გარდაქმნები, რომლებიც ქცევის ფორმათა წარმოებას სდევს თან. ვ. ბოედერმა ყურადღება მიაქცია იმ ფაქტს, რომ სათავესო ქცევა წარმოადგენს სასახვისო ქცევის კერძო შემთხვევას. ავტორი იზიარებს და ავითარებს ვარაუდს, რომ ხმოვანი პრეფიქსების დანიშნულებაა ობიექტზე მიათითება. განსაკუთრებით ნათლად ეს წარმოჩნდება საზედაო ქცევის (სუპერესივის) ანალიზის დროს: არწივი კლდის წვეროზე ბუდეს ა-შენ-ებ-ს, შდრ.: მე კლდე-ს სახლს მი-გ-ა-შენ-ებ... ზოგჯერ სემანტიკურ ნიმართებათა გამოვლენის მიზნით ხელოვნური ფორმებიცაა მოხმობილი: წიგნი და-ვ-დ-ე მაგიდა-ზე = *წიგნი და-ვ-ა-დ-ე მაგიდა-ს. ნაშრომში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ქცევის ფორმათა სემანტიკური ნიუანსების კვლევას (ვ. ბოედერი, 1968, გვ. 100, 109, 125 და სხვ.).

იმ ფაქტს, რომ ქართულ ზმნაში ირიბი ობიექტი ფორმოებრივ

შეიძლება წარმოჩნდეს ქცევის ა-, უ- და პასივის ე- მარკერების საშუალებით, ყურადღება მიაქცია პ. არონსონმა. პერფექტულ ფორმათა სერიაში (ანუ: მესამე სერიაში) უ- და ე- უკვე აგენსის მარკერებად გვევლინება. იგულისხმება ინვერსიის შედეგად მიღებული სემანტიკური გადააზრიანება (პ. არონსონი, 1970, გვ. 294).

ა. შანიძისა და გ. დეეტერსის მოსაზრებათა გათვალისწინებით კ. შმიდტმა დაასკვნა, რომ „გარდაუვალი ზმნების ფუძეებზე ი-ნიშნის ფართო გავრცელება მხოლოდ მეორად პროცესს წარმოადგენს... პასივის წარმოშობა სათავისო ქცევიდან შესაძლებელია მხოლოდ ზიტყვა „თავი“-თ წარმოებული გარდამავალი უკუქცევითი კონსტრუქციის გავლით“: მათ განიმზადნეს თავნი მათნი ბრძოლად > მათ განიმზადნეს, რაც შემდეგ ინტერპრეტირებულ იქნა როგორც „იგინი განიმზადნეს მისგან“ (კ. შმიდტი, 1972, გვ. 305).

ქართული სინტაქსის საკითხთა დამუშავებისას ქცევისა და გვარის კატეგორიებსა და შესაბამის ფორმათა წარმოებას შეეხო ა. პარისი. იგი ვარაუდობს, რომ პ-+ი->უ-. საინტერესოა მისი დაკვირვება ქართულ ბრუნვათა სემანტიკაზეც: „ძმის სახლი ავაშენე“ = „ძმას სახლი ავეშენე“, მაგრამ: „ქვის სახლი ავაშენე“ შეუძლებელია ტრანსფორმირდეს როგორც: „*ქვას სახლი ავეშენე“... ყველა გენეტივი ვერ გადავა ირიბ ობიექტად; გადავა მხოლოდ ის გენეტივი, რომელიც კუთვნილებას გამოხატავს (ა. პარისი, 1981, გვ. 90, 101).

§ 4. ხ მ ო ვ ა ნ ი პ რ ე ფ ი ქ ს ე ბ ი სახელებშიც გამოიყოფა. როგორც წესი, ესაა ატრიბუტული სახელები, რომელთაც მითითების, მინიშნების შესაძლებლობა მოეპოვებათ: ნაცვალსახელები და ზმნიშედები. ნითითების ფუნქციას მათ სწორედ ხმოვანი პრეფიქსები ანიჭებთ.

ამ დანიშნულებით სამი ხმოვანი პრეფიქსი ფუნქციონირებს: ა-, ე- და ი-, რომლებიც მოსაუბრე (პირველ) პირთან სიმორცხისასლოვის მიხედვით განასხვავებენ სახელებს.:

ე-ს } გამოხატულია სიახლოვე I და II პირებთან
ა-მას }

ი-ს, ი-მას — გამოხატულია სიახლოვე III პირთან (ანუ: დაშორება I და II პირებისაგან).

ნაცვალსახელებში მითითების სახეობანი კ. ბრუგმანმა ოთხ ტიპად დაყო:

ა) მოსაუბრე პირთან დაშორების თვალსაზრისით ნეიტრალური;

ბ) ორიენტირებული მოსაუბრე პირზე, ანუ: მოსაუბრე პირთან სიახლოვის მაჩვენებელი;

გ) საუბრის ადრესატთან (II პირთან) სიახლოვის მიმანიშნებელი;

დ) მოსაუბრე და საუბრის ადრესატ პირებისაგან დაშორებულ ობიექტზე მიმანიშნებელი (კ. ბრუგმანი, 1904, გვ. 9-12).

ა. ფრეიმ აღნიშნა, რომ მსოფლიოს ენებში ყველაზე მეტად გავრცელებულია მითითების ორწევრა ან სამწევრა სისტემა. სამწევრა სისტემაში მითითების სისტემა ემთხვევა პირთა განაწილებას: აღინიშნება სიახლოვე პირველ, მეორე ან მესამე (პირველისა და მეორისაგან დაცილებულ) პირებთან. ორწევრა და სამწევრა სისტემების ურთიერთმიჯნაობა ა. ფრეიმ ასე გამოხატა (ასობით აღინიშნება ორწევრა სისტემა, ციფრებით — სამწევრა):

ა	1
	2
ბ	3

ეს სისტემები შეიძლება გარდაუღდეს: დაემატოს მითითების თვალსაზრისით ნეიტრალური ფორმა, მითითების ერთი და იგივე ფუნქცია გამოიხატოს რამდენიმე ფორმით, აღინიშნოს ძალიან დაცილებულ, უჩინარ საგანზე მითითებაც (ა. ფრეი, 1944, გვ. 113-116).

მინიშნების ტიპების თვალსაზრისით ქართულში ორი ვარიანტი უფრო გამოთქმული.

ერთ შემთხვევაში ამოსავლად ორწევრა სისტემა იკვლიანება (ბ. ფოჩუა, 1959, გვ. 88), მეორე შემთხვევაში — სამწევრა სისტემა (ვ. თოფურია, 1979, გვ. 239-240; ა. ნარტიროსოვი, 1964, გვ. 179). შესაძლებლად მიიჩნევა იმის დამყვებაც, რომ ამოსავალში გვექონდა ორწევრა სისტემა, რომლის გარდაუღების შემდეგ მივიღეთ სამწევრა სისტემა (ნ. ჩაროლანი, 1979, გვ. 96-97). ამოსავალში სამწევრა სისტემის არსებობის შემთხვევაშიც არ გამოირიცხება, რომ „ენის განვითარების სხვადასხვა პერიოდში ამავე დროს

შეიძლება გვექონდეს ნაცვალსახელთა წყვილულები“ (არ. მარტი-როსოვი, 1964, გვ. 179).

I და II პირებთან სიახლოვეს ქართულში ერთი და იგივე ხმოვანი პრეფიქსები გამოხატავენ: ე- და ა-, განსხვავებას ქმნიან ძირები: ე-ს — აღინიშნება I პირთან სიახლოვე, ე-გ — II პირთან სიახლოვე. სხვა ბრუნვებში ე- ხმოვან პრეფიქსს ა- ენაცვლება: ა-მან, ა-მას, ა-მის... მ-ა-გან, მ-ა-გას, მ-ა-გის... III პირთან სიახლოვე გამოიხატება ი- პრეფიქსით: ი-ს, ი-მან, ი-მას...

იგივე ხმოვანი პრეფიქსები იმავე დანიშნულებით ზმნიზედებშიც ვაწოიყოფა: ა-ქ, ი-ქ; ა-სე, ი-სე... (გ. შალაბზერიძე, 1959, გვ. 16).

ამ ტიპის ზმნიზედების კავშირი ნაცვალსახელებთან აღრევე იქნა შენიშნული (ნ. მარი, 1925, გვ. 98). მეტიც: ზმნიზედებში დაცული ვითარების საფუძველზე ივარაუდება ანალოგიური სტატუსის აღდგენა ნაცვალსახელებშიც (ნ. მარი, 1925, გვ. 101; ვ. თოფურია, 1979, გვ. 228). მართლაც, თუკი ე-ს > ე-ს-რე > ე-ს-ე, ი-ს > ი-ს-რე > ი-ს-ე, მაშინ ა-ს-ე (< ა-ს-რე) შესაძლებლობას იძლევა *ა-ს ოდინდელი ნაცვალსახელის აღდგენისა. ანალოგიური პროცედურა ა-გ-რე ზმნიზედის გათვალისწინებით აღგვადგენინებს *ა-გ ნაცვალსახელსაც. დამატებითი ანალიზი გაარკვევს, რომ ამ რიგის ნაცვალსახელებში ორი ფუნქცია, ორი მიწართებაა წარმოდგენილი (შერწყმული): საკუთრივ ობიექტზე, III პირზე მიუთითებს -ს- და -გ- ელემენტები, ხოლო ხმოვან პრეფიქსებს სივრცეში ორიენტაციის დანიშნულება აქისრიათ:

აღინიშნება სიახლოვე I და II პირებთან $\left[\begin{array}{c} ა- \\ ე- \end{array} \right]$ -ს-/-ვ- : აღინიშნება III პირი, ობიექტი
აღინიშნება სიახლოვე III პირთან $\left[\begin{array}{c} ი- \\ ა- \end{array} \right]$

ობიექტის აღნიშვნა შეიძლება გარდაიქმნას ობიექტის ოვისების აღნიშვნად: ა-სეთი, ი-სეთი...

ენაში საერთოდ არის შესაძლებლობა იმისა, რომ გამოიხატოს ორიენტაცია მოსაუბრე პირის თვალსაზრისიდან ამოსვლით (ა. შანიძე, 1980, გვ. 238; მ. მაჭავარიანი, 1980ა, გვ. 53-55). ქართულს ამისთვის სხვადასხვა საშუალება ზოგბოვება: პირის ნიშნები, ხმოვანი პრეფიქსები, ზმნისწინები; შდრ.:

მო-მ-ც-ა	ა-ქ	რ-ც
მო-ვ-ც-ა	—	მ-ვ
მი-ს-ც-ა	ი-ქ	ი-ს...

იმავდროულად ისიც ნათელია, რომ როგორც პირის ნიშნების, ასევე ხმოვანი პრეფიქსების ძირითადი დანიშნულება ენაში სულ სხვაა, ზემოხსენებული მხოლოდ თანამდევით ფუნქციაა მათთვის.

ხმოვანი პრეფიქსები გამოიყოფა ნაზმნარ სახელებშიც: მ-ა-დიდებელი, ს-ა-დიდებელი, მ-ე-ტყველი, მ-ე-ბრძოლი, ს-ა-ხარება, ს-ი-მღერა, ს-ი-ცილი... ივარაუდება, რომ ან შემთხვევებში ხმოვანი პრეფიქსები შესაბამისი ზმნური ფუძეებიდანაა გადმოსული: ა-დიდებს, ე-ტყვის, ე-ბრძვის, ა-ხარებს, ი-მღერის, ი-ცინის... (გ. დეეტერსი, 1930, გვ. 225; არნ. ჩიქობავა, 1942, გვ. 230-231; ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 256; ე. ოსიძე, 1957, გვ. 189).

სახელებში გამოიყოფა უ- პრეფიქსიც.

ხარისხის სახელებში გამოვლენილი უ- (უ-კეთესი, უ-მჯობესი) ა. შანიძემ სასხვისო ქცევის უ- ნიშანს დაუკავშირა (ა. შანიძე, 1981, გვ. 406-407; იხ. ზემოთ). ანალოგიური მიმართება ხარისხისა და ქცევის უ- პრეფიქსებს შორის ქართულსა და მეგრულში უფრო ადრე შენიშნული ჰქონდა ი. ყიფშიძეს (ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 033). ეს დებულება გაზიარებულია.

უ- პრეფიქსიანი ფორმები ქართულში უარყოფის მნიშვნელობასაც გამოხატავენ როგორც სახელად, ასევე ზმნურ ფუძეებთან. სახელთა ფუძეებისაგან უარყოფის წარმოებისას უ- პრეფიქსი შეუღლებულია -ო და -ურ სუფიქსებთან: უ-წიგნ-ო — უ-წიგნ-ურ-ი... ამ ორგვარ წარმოებას შორის ზოგჯერ მნიშვნელობის დიფერენციაცია იჩენს თავს (ა. შანიძე, 1980, გვ. 126-127). უარყოფის (უქონლობის) უძველეს საერთო-ქართველურ მაწარმოებლად ვ. თოფურია -ურ სუფიქსს ვარაუდობდა (ვ. თოფურია, 1979, გვ. 78). ზმნური ფუძეებისაგან იწარმოება უარყოფის მიმდებარეობები. წარმოება ოდენპრეფიქსურია: უ-წერი, უ-ტყვი, და-უ-ხატავი, გა-უ-კეთებელი, ა-უ-ტკივარი... (შლრ.: ა. შანიძე, 1980, გვ. 578-579).

§ 5. ზემოთ სხვადასხვა ავტორთა მოსაზრებანი ხმოვანი პრეფიქსების შესახებ წარმოვადგინეთ რაიმე არსებითი კომენტარის

გარეშე. საქმე ისაა, რომ ხშირია ერთი და იმავე დებულების გამეორება სხვადასხვა მოდიფიკაციით, ეს კი იძულებულს გაგვხდიდა ერთი და იგივე კრიტიკული შეფასება რამდენჯერმე, სხვადასხვა ავტორის მიმართ გაგვემეორებინა. დებულებათა კრიტიკული განხილვა (პოზიტიური თვალსაზრისის ჩამოყალიბებასთან ერთად) ნაშრომის მომდევნო მონაკვეთებშია წარმოდგენილი. ავტორების მიხედვით განხილვა კი გამართლებულია იმით, რომ სრულ წარმოდგენას გვაძლევს ამა თუ იმ მკვლევარის გრამატიკულ კონცეფციასზე.

ენობრივი მონაცემების სრულყოფილი ანალიზი მათი მორფოლოგიური, სინტაქსური და სემანტიკური სტატუსების ერთობლივ გათვალისწინებას გულისხმობს. სწორედ ეს პრინციპი უნდა დაედოს საფუძვლად ხმოვანი პრეფიქსების კვლევისაც ქართულში.

თ ა ვ ი I.

ა- პრეფიქსის რაობისათვის ქართულში

§ 6. ლიტერატურის ზემოთ წარმოდგენილი მიზნისათვის წარმოჩნდა, რომ ყველაზე ნაირგვარი, ხშირად ერთმანეთის გამომრიცხავი, ინტერპრეტაციები ეძლევა ა- პრეფიქსს: იგი განიმარტება როგორც გარდაზავლობის, მოქმედებითი გვარის, ნასახელარი ზმნების, საარვისო ქცევის, საზედო სიტუაციის, ირიბი ობიექტისადმი რელაციის აღმნიშვნელი ფორმანტი. ა- პრეფიქსი ამა თუ იმ კონკრეტულ კონტექსტში მართლაც იძლევა ნაირგვარი ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას, მაგრამ ამ შემთხვევაში გაუთვალისწინებელი რჩება შემდეგი მომენტი: ნაირგვარ კონტექსტში ნაირგვარ მნიშვნელობას იღებს თვით ა- პრეფიქსიანი ფორმა, როგორც მთლიანობა, და არა საკუთრივ ა- ფორმანტი. თვით ა- ან არ იცვლის თავის ფუნქციას, ანდა უფუნქციოდ რჩება:

ა) გიორგიმ დავითს წიგნი ა-თხოვ-ა: აქ ა- პრეფიქსს აკისრია გარკვეული ფუნქციის გამოხატვა (კერძოდ, გამოიხატება რელაცია ირიბი ობიექტისადმი);

ბ) გიორგიმ ქალიშვილი გა-ა-თხოვ-ა: ამ შემთხვევაში ა- პრეფიქსი უფუნქციოდ დარჩა და ეს მოვლენა კონტექსტით არის შეპირობებული (კონტექსტით არ ივარაუდება ირიბი ობიექტი), მაგრამ სხვა კონტექსტში ა- პრეფიქსი ისევ „აღიღვრს“ თავის ფუნქციას: გიორგიმ ქალიშვილი დავითს მი-ა-თხოვ-ა.

ამრიგად, ა- პრეფიქსის ფუნქციური დამოკიდებლობა კონტექსტით არის შეპირობებული და არა საკუთრივ მისი ნაირგვარი ფუნქციით. კონტექსტმა კი ერთსა და იმავე ფორმას შესაძლოა სხვადასხვა მორფოლოგიური და სინტაქსური სტატუსი შესძინოს; შდრ.:

ამაყად მი-ა-ბიჯ-ებს-ს ქუჩაში — ზმნა ერთვალენტია;

წუმეში ფეხს ჩა-ა-ბიჯ-ებს-ს — ზმნა ორვალენტია;

მკერდზე მას ფეხს და-ა-ბიჯ-ებს-ს—ზმნა სამვალენტია.

სწორედ ამ მხარის გაუთვალისწინებლობა უქმნიდა საფუძველს ა- პრეფიქსის განსხვავებულ (და უმეტეს შემთხვევაში უმართებულ) ინტერპრეტაციებს.

კონკრეტულად განვიხილოთ ეს ინტერპრეტაციები.

§ 7. მკვლევართა ერთი ნაწილი თვლის, რომ ა- პრეფიქსი აწარმოებს გარდამავალ ზმნებს.

მართლაც, თუკი ერთმანეთს შევუდარებთ ფორმებს:

წუხ-ს > ა-წუხ-ებს-ს

თბ-ებს-ა > ა-თბ-ობ-ს

დი-ს > ა-დენ-ს

მეფ-ობ-ს > ა-მეფ-ებს-ს და მისთან.,

ა- პრეფიქსი ნხოლოდ გარდამავალ ზმნებს აღმოაჩნდებათ. სხვა ფორმანტებს (-ებს, -ობ...) თავ-თავისი ფუნქცია მოეპოვებათ. აქედან განომდინარე, ა- პრეფიქსი გარდამავალი ზმნების მაწარმოებლად მიიჩნევა.

ასეთი მდგომარეობა (ა- პრეფიქსის ამგვარი სტატუსი) მოჩვენებითია: ეს არის ფორმათა მიმართების კერძო შემთხვევა, სადაც ფუნქციის მიხედვით ამ ფორმათა დასაპირისპირებლად სინამდვილეში თვით ყალიბებია განოყენებული და არა ა- პრეფიქსი. ხსენებული ფორმანტი აქ ისევე არ აწარმოებს გარდამავალ ზმნას, როგორც სხვა შემთხვევებშიც. ამის დასასაბუთებლად რამდენიმე მომენტის გათვალისწინებაა აუცილებელი.

ა) ქართულში ზრავლადაა იმ რიგის პარალელური ფორმები, რომლებიც ორივე შემთხვევაში გარდამავლობის სემანტიკას გამოხატავენ და ფორნობრივ კი ა- პრეფიქსის მქონებლობა-უქონლობით უპირისპირდებიან ერთმანეთს:

წერ-ს — ა-წერ-ს

ხატ-ავ-ს — ა-ხატ-ავ-ს

ჭრ-ი-ს — ა-ჭრ-ი-ს

...

ყვედრ-ი-ს — ა-ყვედრ-ი-ს

გზავნ-ი-ს — ა-გზავნ-ი-ს

...

ს-ტკენ-ს — ა-ტკენ-ს

...

ცდ-ი-ს — ა-ცდ-ი-ს...

ამგვარ შეპირისპირებას სწვდასხვაგვარი ახსნა ეძებნება.

ა-წერს, ა-ჭრის, ა-ხატავ-ს ტიპის ფორმებში გამოვლენილ ა-პრეფიქსს საზედოო სიტუაციის (სუპერესივის) ფორმანტად მიიჩნევენ (ა. შანიძე, გ. დეეტერსი, ჰ. ფოგტი, ე. ბოედერი...).

ს-ტკენ-ს — ა-ტკენ-ს ტიპის მიზეზთება დროის თვალსაზრისით განასხვავებს ფორმებს: პირველი აწმყოა, მეორე — წყოფადი.

ცდ-ი-ს — ა-ცდ-ი-ს უკვე ლექსიკურად განსხვავდება ერთმანეთისაგან:

ს-ცდი-ს — 1. (სცადა, უცდია) მოქმედებს რისამე შესასრულებლად (რის შესრულებაც ძნელია, საეჭვოა). 2. (გამოსცადა, გამოუცდია) ამოწმებს. არკვევს ვისიმე (რისამე) აკვარგოანობას. ცოდნის შემოწმების მიზნით ეკითხება (მოსწავლეს), ვისიმე ცოდნას არკვევს.

ა-ცდი-ს — დროს აღწევს, აღმოვებს, აცდის (ქეჯლ).

მაშასადამე, აქ ა- სიტყვათწარმოებითი დანიშნულებით გამოყენებულ პრეფიქსად უნდა განვმარტოთ.

განუმარტავი რჩება ა-ყვედრ-ი-ს, ა-გზავნ-ი-ს ტიპის ფორმებში გამოვლენილი ა-. ზოგჯერ მას გარდამავადობის ისტორიულ მაწარმოებლად თვლიან, რომელიც მოძრავი მარჯვლის მოქმედების შედეგად დაიკარგა (არნ. ჩიქობავა).

ფორმათა შეპირისპირება და წარმოება იდენტურია, ერთი და იმავე ზორფოლოგიური პრინციპის შედეგი, ახსნა კი — ნაირგვარი. უკვე ეს გვაიძულებს, რომ ა- პრეფიქსის ამგვარ განმარტებებს ეჭვის თვალით შევხედოთ.

გარდამავალია როგორც წერ-ს, ყვედრ-ი-ს, ცდ-ი-ს, ასევე: ა-წერ-ს, ა-ყვედრ-ი-ს, ა-ტკენ-ს, ა-ცდ-ი-ს. ამის კვალობაზე, ა-პრეფიქსი ამ შემთხვევაში უნდა გამოხატავდეს (აწარმოებდეს) არა იმას, რაც საერთო აქვთ ამ ფორმებს (ანუ: გარდამავლობას), არა-

მედ იწას, რითაც ფუნქციურად განსხვავდებიან ეს ფორმები (ანდა ისტორიულად განსხვავდებოდნენ).

ბ) შეეუპირისპიროთ ერთმანეთს ფორმები:

ა-წუხ-ებ-ს

ი-წუხ-ებ-ს

უ-წუხ-ებ-ს

რა აერთიანებთ მათ?

ფორმობრივ — ერთი და იგივე ყალიბი;

სემანტიკურად — ზოგ სხვა ფუნქციასთან ერთად ისიც, რომ ყველა მათგანი გარდამავალია.

რალა განასხვავებს მათ?

ფორმობრივ — ა-, ი- და უ- ხმოვანი პრეფიქსების პოვნიერება;

სემანტიკურად — მოქმედების ნაირგვარი რელაცია.

თუ გარდამავლობას (ანუ: ხსენებულ ფორმათაათვის საერთო ფუნქციას) აქვს სპეციალური მაწარმოებელი, მაშინ იგი სამივე ფორმაში უნდა იყოს წარმოდგენილი.

აქედან გამომდინარე, ალტერნატივა ასეთია:

ან: ა- პრეფიქსთან ერთად გარდამავლობის მორფოლოგიური მაწარმოებელია ი- და უ- ხმოვანი პრეფიქსებიც;

ან: ა- ისევე არ არის გარდამავლობის ნიშანი, როგორც ი- და უ-.

ი- და უ- პრეფიქსებს ქართულში მოეპოვებათ განსხვავებული მნიშვნელობები, რომლებიც არ არიან დაკავშირებული გარდამავლობასთან. ამის კვალობაზე, ვერც ა- პრეფიქსს მივიჩნევთ გარდამავლობის მორფოლოგიურ ნიშნად.

გ) თუ ა- პრეფიქსი გარდამავლობის ნიშანია, იგი არ შეიძლება იყოს წარმოდგენილი გარდაუვალ ზმნაში. ა- პრეფიქსი კი საკმაოდ სშირად არის წარმოჩენილი გარდაუვალ ზმნებში; შდრ.:

ა-ვიწყ-ებ-ს — ა-ვიწყ-დ-ებ-ა

მი-ა-ტეხ-ს — მი-ა-ტყდ-ებ-ა

...

ა-ნთ-ებ-ს — ა-ნთ-ი-ა

ა-ვდ-ებ-ს — ა-ვდ-ი-ა

ა-ხატავ-ს — ა-ხატ-ი-ა

ა-წერ-ს — ა-წერ-ი-ა

...

ა-კლ-ებ-ს — ა-კლ-დ-ებ-ა — ა-კლ-ი-ა...

ა- პრეფიქსი გვაქვს როგორც გარდამავალ, ასევე მათ შესაბამის გარდაუვალ ფორმებშიც.

ბუნებრივია, რომ ა-ვიწყდება, ა-კლდება, ა-კლია, ა-ნთია ფორმებში განოვლენილ ა- ფორმანტს ვერ მივიჩნევთ გარდამავლობის მაწარმოებლად — ყველა ეს ზნა გარდაუვალია და გარდამავლობის ნიშანს ვერ გამოიყენებს.

ვერც იმას ვიტყვით — გარდაუვალ ფორმებში ა- ფუნქციონა, გარდამავალი ფორმიდან გადმოყოლილი და წმინდა ფორმობრივ დანაშატად ქცეულიო. ვერ ვიტყვით, რადგან ა- პრეფიქსს გარდაუვალ ფორმებშიც აქვს სავსებით გარკვეული ფუნქცია. გარდა ამისა, ის, რაც წმინდა ფორმობრივი დანაშატია, როგორც წესი, ფუძეს არის შეზრდილი და მის გარეშე, დაშოუციდებლივ, ფორმა არც ფუნქციონირებს. ზენოზენებულ ფორმათა ნეტ წილში კი ამის სრულიად საპირისპირო მოვლენასთან გვაქვს საქმე: ა- პრეფიქსიანი ფორმა ფუნქციურად უპირისპირდება ნელ- ან სხვა პრეფიქსიან ფორმებს; შდრ.:

ტყდ-ებ-ა — ა-ტყდ-ებ-ა — უ-ტყდ-ებ-ა

გდ-ი-ა — ა-გდ-ი-ა — უ-გდ-ი-ა

ხატ-ი-ა — ა-ხატ-ი-ა — უ-ხატ-ი-ა

(ს-) წერ-ი-ა — ა-წერ-ი-ა — უ-წერ-ი-ა...

„ესე არაკი მართალი ჩინს ქვასა ზედა ს-წერ-ი-ა“ („ვეფხისტყაოსანი“).

„კონვერტს მისამართო ა-წერ-ი-ა“.

„მოწათეს დაეალება რეფერენტი უ-წერ-ი-ა“.

ამკარაა, რომ ა- პრეფიქსი სავსებით ფუნქციონირებს სავსებით გარკვეული ფუნქციის გამოხატვად გარდაუვალ ნიშნებშიც. ამიტომაც არ შეიძლება იგი მივიჩნიოთ გარდამავლობის მორფოლოგიურ მაწარმოებლად.

§ 8. ზოგი ავტორის აზრით, ა- პრეფიქსი სავსებით გვარის ზმნათა მაწარმოებელია.

გარდამავალი და მოქმედებითი გვარის ზმნათა ერთგვარობი მართება ქართულში ორგვარად განიშარტება.

ერთ შემთხვევაში ივარაუდება, რომ ყველა გარდამავალი ზმნა მოქმედებითი გვარისაა (არნ. ჩიქობავა, 1950, გვ. 559; არნ. ჩიქობავა, 1967, გვ. 46). ამის მიხედვით ცნებები „გარდამავალი“ და

„მოქმედებითი“ ერთმანეთს ფარავენ. თუ ასეა, მაშინ ყველა ის შემოსხენებული დასაბუთება, რომლის თანახმადაც ა- პრეფიქსი არ შეიძლება განიმარტოს როგორც გარდამავლობის მაწარმოებელი, განოღებოდა მოცემული შემთხვევისთვისაც: იმავე მიზეზების გამო ა- პრეფიქსი არ შეიძლება იყოს მოქმედებითი გვარის ფორმათა მორფოლოგიური ნიშანი.

სხვაგვარი განმარტების მიხედვით, „გვარის საკითხი წყდება საპირისპირო ფორმათა პარალელური არსებობით კონვერსიის ნიადაგზე, გარდამავლობისა კი — პირდაპირი ობიექტის შეწყობის უნარით. თუ ზმნას პირდაპირი ობიექტი ეწყობა, ის გარდამავალია“. ამის კვალობაზე, ზმნა ი-ც-ი-ს გარდამავალია, რადგან მას პირდაპირი ობიექტი შეეწყობა, მაგრამ არ არის მოქმედებითი გვარისა, „რადგანაც საპირისპირო ვნებითი ან საშუალი აკლია“. ამავე რიგისაა ქირა-ობ-ს, რომელიც გარდამავალია, მაგრამ არ არის მოქმედებითი გვარისა ვნებითი და საშუალი გვარის საპირისპირო ცალკეების უქონლობის გამო; შდრ.: ა-ქირავ-ებ-ს — ქირავ-დ-ებ-ა, რომლებიც „ერთიურობის მიმართ აქტივ-პასივია, პირველი გარდამავალია, მეორე — გარდაუვალი“. მაშასადამე, „ყოველი მოქმედებითი გარდამავალია, მაგრამ ყოველი გარდამავალი არ არის მოქმედებითი“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 311).

შემოსხენებული მტკიცებანი მოქმედებითი გვარის ამგვარი განმარტების შემთხვევაშიც გამოგვადგება: სულ ერთია, ა- პრეფიქსი გარდამავლობის ნიშნად დაისახება, თუ მოქმედებითი გვარისა, მაშინ:

ა) იგი მოქმედებითის (ან გარდამავლობის) ნიშანი უნდა იყოს ა-წერს, ა-ხატავს, ა-ყვედრის, ა-ტყენს, ა-ცდის ტიპის ზმნებში;

ბ) მოქმედებითის (ან გარდამავლობის) ნიშანი უნდა იყოს ი- და ე- პრეფიქსებიც (შდრ.: ა-წუხებს — ი-წუხებს — უ-წუხებს);

გ) ა- არ უნდა იყოს წარმოდგენილი ვნებითი და საშუალი გვარის (ანუ: გარდაუვალი) ზმნებში.

ამის დასაბუთება კი, როგორც ვნახეთ, არ ხერხდება.

დასკვნა ერთადერთი შეიძლება იყოს: ა- არ არის მოქმედებითი გვარის მორფოლოგიური ნიშანი ისევე, როგორც შეუძლებელია იყოს გარდამავლობის გამომხატველი.

§ 9. ზოგიერთ დეფინიციაში ა- წარმოდგენილია როგორც კაუზატივის (შუალობითი კონტაქტის) სპეციალური ფორმანტი.

უპირველეს ყოვლისა, აქ ა-მღერებს, ა-ტირებს, ა-წუხებს, ა-ღუმებს, ა-დგენს, ა-ჩენს ტიპის ზმნები იგულისხმება. მეტიც: ივარაუდება, რომ „მოქმედებითი გვარი მეორეულია, ე. ი. მოქმედებითი გვარი ნაწარმოებია; წარმოებისათვის ამოსაქცეულია სტატიკური ზმნა. მაწარმოებლებად იმგვარივე თავსართი და ბოლოსართები უნდა გვექონოდა, როგორიც კაუზატივებშია გამოყენებული: მოქმედებითი გვარის ჩამოყალიბების გზა კაუზატივი უნდა ყოფილიყო. ამის ილუსტრაციად გამოდგებოდა წუხ-ს და აწუხებ-ს ზმნათა ურთიერთობა“ (არნ. ჩიქობავა, 1950, გვ. 059, 060-061).

ამ ტიპის ზმნებს მართლაც აქვთ უნარი გამოხატონ კაუზატივის მნიშვნელობა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, კაუზატივის ფორმებად ნათი მიჩნევა გაჭირდებოდა. აქ ე. წ. დეპონენსების, ი-კბინებ-ა, ე-ლაპარაკ-ებ-ა, კ-პირ-დ-ებ-ა ტიპის ზმნათა მსგავსი ვითარებაა: აქტიური მოქმედების სემანტიკა ენებითის ყალიბით გამოიხატება (ა. შანიძე, 1980, გვ. 296-300). მნიშვნელობა მოქმედებითი გვარისაა, მაგრამ ამის გამო ხსენებულ ფორმებს მორფოლოგიურად მოქმედებითი გვარის ზმნებად ვერ მივიჩნევთ.

ანალოგიურად (განხილვის პრინციპის თვალსაზრისით!) დამისის საკითხი ა-მღერებს, ა-ტირებს, ა-წუხებს, ა-თრევს ტიპის ზმნათა მიმართაც: მართალია, ზოგიერთ მათგანს გარკვეულ კონტექსტში (მაშინ, როცა სამგაღენტიანი ხდებიან: ამღერებს ის მას მას) შეუძლია გაიზიაროს კაუზატივის მნიშვნელობა, მაგრამ იმავედროულად ყალიბის მიხედვით ისინი მოქმედებითი გვარის სვეულებრივი ზმნებია და, ამდენად, მორფოლოგიური სტატუსით გარდამავალ (მოქმედებითი გვარის) ზმნათა იმ ტიპს განეკუთვნებიან, რომელთა შესახებ ზემოთ გვექონდა საუბარი.

გრამატიკული მნიშვნელობითაც და მორფოლოგიური გაფორმებითაც კაუზატივის ფორმებია: ა-თრევ-ინ-ებ-ს, ა-წერ-ინ-ებ-ს, ა-კეთებ-ინ-ებ-ს, ა-ჭერ-ინ-ებ-ს, ა-ჭრ-ევ-ინ-ებ-ს, ა-მალ-ვ-ინ-ებ-ს და მისთნ. ესაა გარდამავალი კაუზატიური ფორმების ყალიბები. ზოგიერთ შემთხვევაში კაუზატივს შეიძლება ჰქონდეს თავისი გარდაუვალი ვარიანტიც: ე-თრევ-ინ-ებ-ა, ე-ჭერ-ინ-ებ-ა, ე-კელ-მე-ინ-ებ-ა და ა. შ.

ასლა: შეიძლება თუ არა ა- პრეფიქსი მივიჩნიოთ კაუზატივის მაწარმოებელ მორფოლოგიურ ელემენტად?

ა) შევეუდაროთ ერთმანეთს ფორმები:

ა-თრეე-ინ-ებ-ს

ე-თრეე-ინ-ებ-ა.

ორივე მათგანი კაუზატივია ფორმითაც და მნიშვნელობითაც; ანუ: ამ ფორმებისთვის საერთოა კაუზატივის, მოქმედების იძულების, შეპირობების ფუნქცია. საერთო ფუნქცია კი უნდა გამოიხატოს საერთო მორფოლოგიური ელემენტით. ასეთი ელემენტი ამ შემთხვევაში არის სუფიქსი -ინ (თრეე- ფუძეა, -ებ — თემის ნიშანი); მდრ.: ა-თრეე-ს > ა-თრეე-ინ-ებ-ს და ე-თრეე-ა > ე-თრეე-ინ-ებ-ა. ა- და ე- პრეფიქსები კი გამოხატავენ იმ მნიშვნელობებს, რომლებითაც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ეს ფორმები.

აქედან გამომდინარე, ა- პრეფიქსი (ისევე, როგორც ე-) არ შეიძლება მივიჩნიოთ კაუზატივის (შუალობითი კონტაქტის) მაწარმოებლად.

ბ) შევეუდაროთ ასლა ერთმანეთს ფორმები:

ა-თრეე-ს

ა-თრეე-ინ-ებ-ს.

ერთ-ერთი ამ ფორმათაგანი (ა-თრეე-ინ-ებ-ს) კაუზატივია, რომელსაც მოეპოვება თავისი მაწარმოებელი -ინ სუფიქსი. პრეფიქსი ა- გვაქვს ორივე ფორმაში — კაუზატივშიც და არაკაუზატივშიც (კაუზატივისათვის ამოსავალ ფორმაშიც). ბუნებრივია, არ შეიძლება ჩაითვალოს, რომ განმასხვავებელი ნიშანთვისება (კაუზატივის ფუნქცია) გამოიხატება ამ ფორმებისათვის საერთო ა- პრეფიქსით.

ესეც საბუთია იმისა, რომ ა- ვერ იქნება კაუზატივის მაწარმოებელი.

გ) კაუზატივის მნიშვნელობას გამოხატავენ მასდარები (და-წერ-ინ-ებ-ა, გა-თრეე-ინ-ებ-ა..), მიმღეობები (გა-თრეე-ინ-ებ-ულ-ი...), III სერიის ფორმები (და-უ-წერ-ინ-ებ-ი-ა, გა-უ-თრეე-ინ-ებ-ი-ა... და-ე-წერ-ინ-ებ-ინ-ა, გა-ე-თრეე-ინ-ებ-ინ-ა...). არცერთ მათგანში არა გვაქვს ა- პრეფიქსი. კაუზატივის სემანტიკა შესაბამისი სუფიქსით (-ინ) გამოიხატება.

§ 10. იშვიათად ა- განიმარტება როგორც ფორმანტი, რომელიც დაკავშირებულია ნასახელარი ზმნების წარმოებასთან.

ა- პრეფიქსი მართლაც იღებს მონაწილეობას ზოგიერთი ნასახელარი ზმნის წარმოებაში, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ საკუთრივ ა- არის ნასახელარ ფორმათა სპეციალური მაწარმოებელი.

დასაბუთება:

ა) თუ ა- ნასახელარ ზმნათა მაწარმოებლად მივიჩნიეთ, მაშინ იგივე ფუნქცია უნდა დავაკისროთ ი- და უ- პრეფიქსებსაც; შდრ.:

$$\text{ერთ-ი} > \left\{ \begin{array}{l} \text{ა-ერთებს} \\ \text{ი-ერთებს} \\ \text{უ-ერთებს.} \end{array} \right.$$

დასახელებულ ზმნებს აერთიანებს გარდამავლობის ფუნქცია და წარმოების პრინციპი — სამივე ერთი და იმავე ყალიბის მქონე ნასახელარი ზმნაა. საერთო ფუნქციას კი საერთო ფორმობრივი გამომხატველი უნდა ჰქონდეს. ასეთია ამ შემთხვევაში მორფოლოგიური ყალიბი. განსხვავებულ პრეფიქსებს კი (ა-, ი-, უ-) აკისრიათ ამ ფორმათა განმასხვავებელი ფუნქციების გამოხატვა.

ბ) ნასახელარი ზმნების წარმოებისათვის ქართულში არ არის აუცილებელი ა- პრეფიქსიანი ყალიბის მქონებლობა; შდრ.:

$$\text{ფარ-ი} > \left\{ \begin{array}{l} \text{ფარ-ავ-ს} \\ \text{ა-ფარ-ებს-ს} \end{array} \right.$$

ასევე:

$$\text{შხამ-ი} > \left\{ \begin{array}{l} \text{შხამ-ავ-ს} \\ \text{ა-შხამ-ებს-ს...} \end{array} \right.$$

ფარ-ავ-ს და ა-ფარ-ებს-ს, შხამ-ავ-ს და ა-შხამ-ებს-ს წყვილულთა შემადგენელი ორივე ფორმა ნასახელარი ზმნაა; ერთ შემთხვევაში გვაქვს ა- პრეფიქსი (ა-ფარ-ებს-ს, ა-შხამ-ებს-ს), მეორე შემთხვევაში კი — არა (ფარ-ავ-ს, შხამ-ავ-ს).

ნასახელარ ზმნათა უპრეფიქსო წარმოება ჩვეულებრივი მოვლენაა ქართულში: ბარ-ი > ბარ-ავ-ს, კეტი-ი > კეტი-ავ-ს, ხერხ-ი > ხერხ-ავ-ს... თოხ-ი > თოხ-ნ-ი-ს... რქა > რქ-ენ-ს და სხვა მრავალი.

მეტიც: ა- პრეფიქსის მქონებლობა-უქონლობა ერთმანეთს ფუნქციურად უპირისპირებს ნასახელარ ზმნათა ერთსა და იმავე ყალიბს:

ხატ-ი > | ხატ-ავ-ს
| ა-ხატ-ავ-ს.

თუ ა- ნასახელარი ზმნის მაწარმოებელია ა-ხატ-ავ-ს ფორმაში, რატომ არა გვაქვს იგივე მაწარმოებელი ხატ-ავ-ს ფორმაში?

იმიტომ, რომ უნიშნობა (ხატ-ავ-ს) და ა- პრეფიქსის მქონელობა აქ სულ სხვა დანიშნულებისაა: გამოხატავს იმას, რაც ფუნქციურად განასხეავებს ამ ორ ფორმას, თვით ნასახელარი ზმნა კი ორივე ფორმისთვის საერთო ყალიბითაა ნაწარმოები.

გ) შევეუდაროთ ერთმანეთს ორი წყვილი:

ერთ-ი > ა-ერთ-ებს
და: წუხ-ს > ა-წუხ-ებს.

წარმოების პრინციპი ორივე შემთხვევაში ერთი და იგივეა, ნაწარმოებ ფორმათა ყალიბიც — იდენტური.

თუ პირველ შემთხვევაში (ა-ერთ-ებს) ა- პრეფიქსი ნასახელარ ზმნათა მაწარმოებელია, რა დანიშნულება უნდა ჰქონდეს მაშინ იმავე ფორმანტს მეორე შემთხვევაში (ა-წუხ-ებს)? აქ ხომ წარმოება უკვე საკუთრივ ზნური ფუძისგან ხდება.

ერთი და იგივე ყალიბი, ა- პრეფიქსის იდენტური პოზიცია და ზიმართება ამოსავალ ფუძესთან! შეუძლებელია ასეთ ვითარებაში ა- პრეფიქსს ნაირგვარი განმარტება მიეცეს. ორივე შემთხვევაში იგი ერთი და იმავე დანიშნულებისაა (ოღონდ არც ნასახელარი ზმნის მაწარმოებელია და არც გარდამავალი ზმნისა).

§ 11. ერთ-ერთი გავრცელებული მოსაზრების თანახმად, ა- პრეფიქსი არის საზედაო ზიტუაციის (სუპერესივის) მაწარმოებელი; შდრ.:

წერ-ს > ა-წერ-ს
ხატ-ავ-ს > ა-ხატ-ავ-ს
ღგ-ამ-ს > ა-ღგ-ამ-ს
გლეჯ-ს > ა-გლეჯ-ს
დ-ებს > ა-დ-ებს...

მართლაც, ა- პრეფიქსიანი ფორმების ერთ ნაწილს უნარი აქვს გამოხატოს, რომ მოქმედება ხდება (ანუ უკვე მომხდარია) რაიმეზე. ეს კარგად ჩანს შესაბამის ფორმათა განმარტებიდან; შდრ.:

წერ-ს — ასობის (ციფრების) საშუალებით გამოხატავს, გადმოცემს (სიტყვას, რაიმე შინაარსს, აზრს....).	ა-წერ-ს — ზედ წერს, წერს რაიმეზე...
წერ-ი-ა — დაწერილია...	ა-წერ-ი-ა — ზედ არის დაწერილი...

ასევე:

ხატ-ავ-ს — რასმე გამოსახავს ფერების ან ხაზების საშუალებით, კმნის (სურათს), აკეთებს (ნახატს)...	ა-ხატ-ავ-ს — რაიმეზე ხატავს.
ხატ-ი-ა — დახატული არის.	ა-ხატ-ი-ა — რაიმეზე დახატული არის (ან დახატული აქვს რასმე ზედ).

შევეუდართ ახლა ერთმანეთს შემდეგი ფორმები:

და-ა-წერ-ს
მი-ა-წერ-ს
მო-ა-წერ-ს
ჩა-ა-წერ-ს
შე-ა-წერ-ს
ჩამო-ა-წერ-ს.

ყველა შემთხვევაში გვაქვს ა- პრეფიქსი, მაგრამ გამოიხატება თუ არა ყველა ამ ფორმით საზედაოს ფუნქცია?

და-ა-წერ-ს — ზედ დაწერს, დაწერს რაიმეზე, წააწერს...

მი-ა-წერ-ს — 1. ზედ დააწერს; რისაზე ბოლოში ან კიდეზე წააწერს. 2. ვისმე ან რასმე დაუკავშირებს (რისმე); ჩათვლის (რისამე მიზეზად); დააბრალებს, მიაკუთვნებს (აზრს, ნათქვამს... ვისმე). 3. იგივეა, რაც მიამაგრებს. 4. რაიმე მიზნისთვის სპეციალურ (საადრიცვო, სარეგისტრაციო...) სიაში შეიტანს; მიამაგრებს...

მო-ა-წერ-ს — რაიმე ტექსტის ბოლოში დაწერს (ხელს მოაწერს)...

ჩა-ა-წერ-ს — რაიმეში ჩაწერს.

შე-ა-წერ-ს — გადასახადს, გამოსაღებს დაუწესებს, დაავალდებულებს, მიაწერს, დაბეგრავს... განსაზღვრულ მოვალეობას დააკისრებს, დაავალებს.

ჩამო-ა-წერ-ს — ჩაუთვლის კანონიერად დახარჯულად (რაიმე თანხას, ღირებულებას...).

საზედაოს ფუნქციას არსებითად ერთადერთი ფორმა (და-ა-წერ-ს) გამოხატავს, მი-ა-წერ-ს ფორმისათვის ეს მნიშვნელობა მხოლოდ ერთ-ერთია და ისიც არაძირითადი. ყველა სხვა შემთხვევაში სულ სხვა ფუნქციები გამოიხატება.

რა გამოხატავს ამ განსხვავებულ ფუნქციებს?

ის, რაც განსხვავებული აქვთ ამ ფორმებს — ზმნისწინი. და-მატებით — კონტექსტიც.

თუ ასეა, მაშინ ა-პრეფიქსს არ შეიძლება ჰქონდეს დაკისრებული საკუთრივ საზედაოს სემანტიკის გამოხატვა. საზედაოს ფუნქციას მთლიანად და-ა-წერ-ს (ზოგჯერ — მი-ა-წერ-ს) ფორმა გადმოცემს, რომელიც შესაბამისი ზმნისწინითაა წარმოდგენილი. სწორედ ამ ფორმის ფუნქციის განზოგადება ხდება, როცა უზმნისწინო ა-წერ-ს ფორმაში მარტოოდენ საზედაოს მნიშვნელობას ხედავენ.

ა-პრეფიქსს რომ მართლაც არ უკავშირდება საზედაო სიტუაციის ფუნქცია, ამაზე ეს ფაქტიც მიუთითებს: დასაშვებია როგორც „რვეულ-ს ა-წერს“, ასევე: „რვეულ-ზე ა-წერს“. ა-პრეფიქსი რომ საზედაოს ფუნქციის გამომხატველი იყოს (ე. ი. -ზე თანდებულის სემანტიკური კორელატი რომ იყოს), მაშინ კონსტრუქციაში „რვეულ-ზე ა-წერს“ ენობრივად დაუშვებელი ტავტოლოგია გვექნებოდა (დასაშვები იქნებოდა მხოლოდ „რვეულ-ს ა-წერს“ ან „რვეულ-ზე წერს“). დაუშვებელი იქნებოდა ისევე, როგორც, ვთქვათ, „ის მისთვის სახლს უშენებს“, ნაცვლად მართებული კონსტრუქციებისა: „ის მას სახლს უშენებს“ ან „ის მისთვის სახლს აშენებს“ (შდრ.: ნ. ჭანიშვილი, 1981, გვ. 31-32).

შემდეგ: ა-პრეფიქსიანი ფორმა, რომელიც, არსებული თვალსაზრისის თანახმად, საზედაოს ფუნქციას უნდა გამოხატავდეს, ზოგჯერ ლექსიკურად განსხვავდება ამ ფორმანტის უქონელი ფორმისაგან; შდრ.:

წერ-ს — პარიკლავური მდგომარეობის იღებს, მოელი ტანით თაყსდება (პარიკლავზე ცოცხალი არსება)...

ა-წერ-ს — 1. რაიმეზე წერს; მთელი სიმძიმით ზედ ედება, ზევიდან ძლიერ აჭერს. 2. მოელი ძალით ეყრდნობა, ხელების ან მოელი ტანის მიბჯენით რასმე სწევს იქით ანდა აჩერებს, ამაგრებს, აკავებს... უტყვის, ერეკება, აიძულებს დაიწიოს (დაიხიოს).

წყდება — ძალის მიყენებით (გაწეით, გაჭიმვით) ნაწილებად იქცევა (თოკი, ძაფი, ჯაჭვი და მისთ.), ივლიჯება... იულიტება, ისოცება, ისპობა...	აწყდება — ეხეთქება, ეჯახება; მისიწრაფვის, გამაღებული მიეშურება რაიმე ადგილისაკენ... („ქარი გაჯავრებით აწყდება კარ-ფანჯრებს“. „სოფლებიდან ქალაქებს აწყდებიან ადგილის საძებნელად“).
---	---

პირველ შემთხვევაში (აწვება) საზედაო მხოლოდ ერთ-ერთი (და ისიც კონტექსტური) ფუნქციაა ა-პრეფიქსიანი ფორმისათვის, მეორე შემთხვევაში — საზედაოს მნიშვნელობა საერთოდ არ ჩანს. თანაც ა-პრეფიქსს ორივე ფორმაში სიტყვათწარმოებითი დანიშნულება მოუპოვებია (ლექსიკურად განასხვავებს უპრეფიქსოსაგან ა-ხმოვანპრეფიქსიან ფორმას). საზედაო რომ მოქმედი ფუნქცია იყოს ა-პრეფიქსისათვის, ასეთი სემანტიკური გადააზრიანება შეუძლებელი იქნებოდა.

და ბოლოს: თუ ა-საზედაოს ფორმანტია, იგი (თუ ყოველთვის არა) უმეტეს შემთხვევაში მაინც ამ ფუნქციით უნდა გამოიყენებოდეს. არის კი პირიქით: უმეტეს წილ ა-პრეფიქსს არაფერი აქვს საერთო საზედაოს. სემანტიკასთან: ა-ბარ-ებ-ს, ა-თხოვ-ებ-ს, ა-რიგ-ებ-ს..., რომ არაფერი ვთქვათ ა-შენ-ებ-ს, ა-კეთ-ებ-ს, ა-ლამაზ-ებ-ს ტიპის ფორმებზე. აღნიშნულიც არის, რომ საზედაოს „კატეგორია სუსტად არის გამოხატული ქართულში“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 373).

§12. ამჟამად ყველაზე უფრო გავრცელებული დებულების თანახმად ა-პრეფიქსი არის საარვისო ქცევის (ნეიტრალური ვერსიის) ნიშანი.

ეს დებულება ამგვარი შეპირისპირების საფუძველზეა ჩამოყალიბებული:

$$\text{ერთი მხრივ: } \left\{ \begin{array}{l} \text{ა-შენ-ებ-ს} \\ \text{ი-შენ-ებ-ს} \\ \text{უ-შენ-ებ-ს} \end{array} \right. \quad \text{მეორე მხრივ: } \left\{ \begin{array}{l} \text{წერ-ს} \\ \text{ი-წერ-ს} \\ \text{უ-წერ-ს.} \end{array} \right.$$

ანუ: ა- ისევე უპირისპირდება ი- და უ-პრეფიქსებს, როგორც ნულ-ფორმანტი, უნიშნობა. ამან ფუნქციურად გაათანაბრა ა-პრეფიქსიანი (ა-შენებს) და ნულ-პრეფიქსიანი (წერს) ფორმე-

ბი. თუ ი- და უ- პრეფიქსები სათავისო და სასხვისო ქცევის ნიშნებია, მაშინ ა- და ნულ-პრეფიქსი, შესაბამისად, საარვისო ქცევის მაჩვენებლები უნდა იყოს.

ქცევის ფორმათა გამოყოფის პრინციპი ქართულში ძირითადად ფორმათა სემანტიკურ ურთიერთმიმართებას ემყარება. ამ პრინციპის მიხედვით, ი-თლის სათავისო ქცევის ფორმა იმის გამო, რომ საპირისპირო თლ-ი-ს და უ-თლ-ი-ს ფორმები მოგვეპოვება, მაგრამ საპირისპირო ფორმათა უქონლობის გამო იმავე ყალიბის ი-ც-ი-ს უკვე უქცეო ფორმად მიიჩნევა. მეტიც: უქცეოა ა-ჩვენა ფორმაც, რომელსაც, მართალია, მოეპოვება შესაპირისპირებლად უ-ჩვენა, მაგრამ „ფუნქციონალური განსხვავება მათ შორის არ ჩანს: „მაჩვენე“ და „მიჩვენე“ ერთია მნიშვნელობით“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 346).

ამ პრინციპის თანახმად ქართულში საკმაოდ აღმოგვაჩნდება უქცეო ფორმები:

შესაპირისპირებელი ცალების უქონლობის გამო უქცეოა III სერიის ყველა ფორმა (და-უ-წერ-ი-ა, და-ე-წერ-ა...) გარდამავალი ზმნისა. ორპირიანი გარდაუვალი ზმნა, მართალია, გამოხატავს სასხვისო ქცევის ფუნქციას (შდრ.: თეთრდება — უ-თეთრდება და გათეთრებულა — გა-ს-თეთრებია), მაგრამ შესაბამისი ფორმანტის (უ-) უქონლობის გამო ქცევის კატეგორიას არ განეკუთვნება.

ამავე მიზეზით უქცეო ზმნებია: უ-ყვარს, უ-ცქერის, უ-მზერს, უ-კვირს... შე-ა-ხებს... ა-ბოდებს, ა-ფურთხებს, ა-ზიდებს...

უქცეოა ის ფორმებიც, რომლებიც სხვადასხვა პრეფიქსით კი იწარმოებიან, მაგრამ სემანტიკურ სხვაობას არ გვიმოწმებენ: ა-კლია — უ-კლია, მი-ა-სწრო — მი-უ-სწრო, ა-ბადია — უ-ბადია...

უქცეოა ის ფორმაც, რომელიც ქცევის სხვა ფორმას არსებითად გვარის კატეგორიის პრინციპით უპირისპირდება:

ა-ძინ-ებ-ს — ი-ძინ-ებ-ს

ა-ღვიძ-ებ-ს — ი-ღვიძ-ებ-ს...

ი-ძინ-ებ-ს, ი-ღვიძ-ებ-ს ფორმები გარკვეული სემანტიკური ცვლილებების საფუძველზე ვნებითი გვარის ფორმათა სტატუსით გამოიყენებიან: ი- პრეფიქსიანი ერთპირიანი ფორმებია; შდრ.:

ა-ნთ-ებ-ს ის მას — ი-ნთ-ებ-ა ის

ა-ა-ნთ-ო მან ის — ა-ი-ნთ-ო ის

და მის გვერდით:

ა-ძინ-ებ-ს ის მას — ი-ძინ-ებ-ს ის
და-ა-ძინ-ა მან ის — და-ი-ძინ-ა მან.

მორფოლოგიურად — აწმყოს ყალიბი, სინტაქსურად — მო-
თხრობითბრუნვიანი სუბიექტი II სერიაში წარმოაჩენს ი-ძინ-ებ-ს
ფორმის სპეციფიკურობას, კონვერსიულად კი იგი ოსევე უპირის-
პირდება შესაბამის ა- პრეფიქსიან ფორმას, როგორც ვნებითი მოქ-
მედების.

ამას უნდა დაემატოთ ის შემთხვევები, როცა ქცევისეული
ფორმანტებით ნაწარმოები ზმნები ლექსიკურად განსხვავდებიან
ერთმანეთისაგან და, ამდენად, ერთ გრამატიკულ სისტემაში ვერ
გაერთიანდებიან:

მი-ა-კითხავს, შდრ.: მი-უ-კითხავს
ა-ნებებს, შდრ.: ი-ნებებს
ა-ცდის, შდრ.: უ-ცდის და ი-ცდის...

ასე რომ, ქცევის არსებული განსაზღვრა იმთავითვე ამ კატე-
გორიის გარეშე ტოვებს ქართული ზმნების საკმაოდ დიდ ნაწილს.
ეს კი ნიშნავს, რომ ქცევის კატეგორია მხოლოდ ზმნების ერთ რიგს
მოიცავს, ზმნების მხოლოდ გარკვეული მიმართებისას ფუნქციონი-
რებს, მხოლოდ ზოგ კონტექსტში ვლინდება და არ ვრცელდება სა-
ერთოდ ზმნების ხმოვან-პრეფიქსულ წარმოებაზე. ამის მიხედვით
ქცევა მხოლოდ კონკრეტული შემთხვევაა უფრო ზოგადი სემანტი-
კური ურთიერთობისა, არსებითად სემანტიკური ნიუანსია, რომ-
ლის გამოხატვის უნარი ქართული ზმნების მხოლოდ გარკვეულ
ნაწილს მოეპოვება.

ეს — ზოგადად.

ახლა: კონკრეტულად ა- პრეფიქსის თაობაზე.

შეიძლება თუ არა მივიჩნიოთ ა- პრეფიქსი საარვისო ქცევის
ნიშნად?

ეჭვი აღრევე გამოითქვა.

პასუხი უარყოფითი იყო: ა- არ შეიძლება მივიჩნიოთ საარ-
ვისო ქცევის მაწარმოებლად. ეს დასკვნა მართებული ჩანს. ამის
საბუთი რამდენიმეა.

ა) არსებული განმარტების თანახმად, საარვისო (ნეიტრალუ-

რი) ქცევა აღნიშნავს, რომ „პირდაპირი ობიექტი არავისი კუთვნილება არ არის და არც ვისთვისმეა განკუთვნილი (დანიშნული): სახლს ვაშენებ“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 323); ე. ი. მიმართება არა გვაქვს, კუთვნილება-დანიშნულების მიხედვით არაფერია აღსანიშნავი. მაშ, რისი ნიშანია ა- პრეფიქსი? „შეუძლებელია ფორმანტი იყოს იმის ნიშანი, რაც ზმნაში გამოხატული არ არის“ (ფ. ერთელიშვილი, 1965, გვ. 189).

ბ) ივარაუდება, რომ საარვისო ქცევა გამოიხატება უნიშნოდაც (ფარ-ავ-ს) და ა-პრეფიქსითაც (ა-ფარ-ებ-ს). თუკი ენას აქვს შესაძლებლობა უნიშნოდ გამოხატოს რომელიმე გრამატიკული ფუნქცია, საგანგებო დასაბუთებას საჭიროებს სხვა შემთხვევაში იმავე მნიშვნელობისათვის სპეციალური ფორმანტის მქონებლობა. პრინციპულად ეს, რა თქმა უნდა, შეუძლებელი არ არის (პარალელური წარმოება ახსიათებს ქართულში, მაგალითად, ნამყო ძირითადს, II კავშირებითს), მაგრამ ასეთ დროს ან ოდინდელი ფუნქციური განსხვავება გვაქვს, შეზღუდვით ნიველირებული, ან სხვადასხვა წარმოებისა და სისტემის ფორმათა ურთიერთდაკავშირება ხდება, ან წმინდა ფორმოზომიერებანი მოქმედებს (სხვადასხვა ფორმოზომიერების სტრუქტურის ფუძესთან სხვადასხვა ფორმანტი გამოიყენება). საარვისო ქცევის ფორმათა წარმოებისას კი ამგვარი ახსნის შესაძლებლობა არ ჩანს.

გ) ა. შანიძე აღნიშნავს: „ა- გარდაუვალ ზმნებთან ირიბი ობიექტის სასიგნალო ნიშანია... იმ პირველადს გარდამავალ ზმნებშიც, რომელთა საარვისო ქცევის ფორმას ნიშანი არ უნდა, ა- აგრეთვე ირიბი ობიექტის სასიგნალო ნიშანია“... ხოლო „მეორეულ ზმნებში ის გარდამავალ ზმნათა მაწარმოებელია საარვისო ქცევით“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 376).

ა- პრეფიქსიანი გარდაუვალი ზმნის ნიმუშია ა-წერია.

იმ პირველადი ზმნების, რომელთაც საარვისო ქცევის დროს ნიშანი არ უნდათ, ნიმუშია ა-წერს (შდრ.: წერს). აქაც ა- „ირიბი ობიექტის სასიგნალო ნიშანია“.

ხოლო მეორეულ ზმნებად, სადაც ა- „გარდამავალ ზმნათა მაწარმოებელია საარვისო ქცევით“, დასახელებულია: ა-წითლებს, ა-გორებს, ა-წვენს, ა-დგენს...

ამგვარი განსაზღვრის განზოგადება წინააღმდეგობას ქმნის.

თუ ირიბი ობიექტის პოვნეირება იმის მაუწყებელია, რომ

ა- პრეფიქსი სწორედ მასზე მიაწინებს, ხოლო ირიბი ობიექტის უქონელ კონსტრუქციაში ა- უკვე საარვისო ქცევის ნიშნად გვევლინება, მაშინ თვით პირველად ზმნებში გვექნება ნაირსახეობა: ა-ჩვენ-ებ-ს, ა-ცხ-ებ-ს ტიპის სამვალენტო ფორმებში (რომელთაც ირიბი ობიექტი ახლავს) ა- ირიბი ობიექტის „სასიგნალო ნიშანი“ იქნება, ხოლო ა-სუქ-ებ-ს, ა-ჩალ-ებ-ს ტიპის ორვალენტო (ე. ი. ირიბი ობიექტის უქონელ) ზმნებში ა- პრეფიქსი უკვე საარვისო ქცევის ფორმანტი აღმოჩნდება.

ა- პრეფიქსის ამგვარი განსაზღვრა სირთულეს ქმნის ვალენტობის თვალსაზრისით ლაბილურ ფორმებშიც:

დედა ჩურჩხელას არიგებს

დედამ ჩურჩხელა დაარიგა.

ზმნა ორვალენტიანია, ე. ი. აქ ა- საარვისო ქცევის ნიშანია.

დედა შვილს ჭკუას არიგებს

დედამ შვილს ჭკუა დაარიგა.

ზმნა სამვალენტიანია, ე. ი. აქ ა- უკვე ირიბი ობიექტის პოვნეობაზე მიგვანიშნებს.

არც იმისი თქმა შეიძლება, რომ ა- ერთდროულად საარვისო ქცევის ნიშანიცაა და ირიბ ობიექტზეც მიუთითებს. ა-ბარ-ებ-ს, ა-ჩვენ-ებ-ს, ა-ცხ-ებ-ს ფორმების შემთხვევაში ეს გამართლდება, ა-კეთ-ებ-ს, ა-სუქ-ებ-ს, ა-ჩალ-ებ-ს ფორმები კი განსხვავებულ ვითარებას დაგვიმოწმებენ. მაგრამ აქ სხვა, უფრო არსებითი წინააღმდეგობაც გვაქვს: თუ ქცევის არსებული განსაზღვრიდან ამოვალთ, მაშინ ირიბ ობიექტზე მინიშნება საარვისო ქცევას ვერ დაუკავშირდება, რადგან ამგვარი მინიშნება (პირდაპირი ობიექტისა თუ სუბიექტის განკუთვნება ირიბი ობიექტისადმი) სასხვისო ქცევის ფუნქციაა: გა-უ-კეთ-ა მან მას ის — გა-უკეთ-დ-ა ის მას.

რაც შეეხება საზედლოს, იგი ვერ განირჩევა ირიბი ობიექტის აღნიშვნისაგან, რადგან არსებითად ეს ორი მოვლენა ერთი და იგივეა, ოღონდ სხვადასხვა დონეზე წარმოდგენილი; ანუ: საზედლოს აღნიშვნა იგივეა, რაც ირიბი ობიექტის აღნიშვნა, ოღონდ ირიბი ობიექტი სინტაქსური ცნებაა, საზედლო კი — სემანტიკური. მაგრამ, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, თვით საზედლოს სემან-

ტიკაც კონკრეტულ-კონტექსტური გამოვლინებაა უფრო ზოგადი, ყველა ა-პრეფიქსიანი ფორმისათვის ნიშანდობლივი ფუნქციისა.

გარდა ამისა, თუ ა-პრეფიქსი მხოლოდ მეორეულ ზმნებში არის საარვისო ქცევის ნიშანი (ა-წითლებს, ა-გორებს, ა-წვენს, ა-დგენს...), მაშინ რისი ნიშანია იგი პირველად ორვალენტიან გარდამავალ (ე. ი. ირიბი ობიექტის უქონელ) ზმნებში (ა-გ-ებ-ს, ა-ვს-ებ-ს, ა-ნთ-ებ-ს, ა-ქ-ებ-ს, ა-ჩერ-ებ-ს...)? ეს საკითხი გაურკვეველი რჩება. გაურკვეველია ისიც, ორვალენტიანი გარდამავალი ა-პრეფიქსიანი ფორმები იმთავითვე ამგვარი სტატუსით იყო წარმოდგენილი ენაში, თუ მათი ორვალენტურობა მეორეული მოვლენაა, საშვალენტურობის კონტექსტური ვარიანტი. ამას კი არსებითი მნიშვნელობა აქვს ა-პრეფიქსის რაობის განსაზღვრისათვის.

დ) შევუდაროთ ერთმანეთს ფორმები:

წუხ-ს

ა-წუხ-ებ-ს

ორივესათვის საერთო ფუნქციაა საარვისო ქცევა, ხოლო განასხვავებს მათ დინამიკურობა-სტატიკურობა, გარდამავლობა და გვარი.

ბუნებრივია, ვივარაუდოთ: ის, რაც ფორმობრივ (მორფოლოგიურად) განასხვავებს ამ ორ ზმნას, განსხვავებული (და არა მათთვის საერთო) მნიშვნელობის გამომხატველი უნდა იყოს (თუმცა, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ამ შემთხვევაში ა-პრეფიქსი არც დინამიკურობა-სტატიკურობის, გარდამავლობისა თუ გვარის გამომხატვას უკავშირდება).

უფრო მკვეთრად წარმოჩნდება ეს წინააღმდეგობა შემდეგი შეპირისპირების დროს:

გზავნ-ი-ს

ა-გზავნ-ი-ს.

ორივე ფორმა საარვისო ქცევისაა, ერთი უნიშნოდაა წარმოდგენილი, მეორე — ა-პრეფიქსით. რის საფუძველზე უნდა მივიჩნიოთ, რომ საარვისო ქცევა ერთ შემთხვევაში უნიშნოდ გამოიხატება, მეორე შემთხვევაში კი ა-ნიშნით?

ღირსსაცნობ ვითარებას გვიმოწმებს ამ თვალსაზრისით სასხვისო ქცევის ფორმათა შედარება:

უ-წუხ-ს
უ-წუხ-ებ-ს.

ორივე ფორმა სასხვისო ქცევისაა და ორივეს უ- პრეფიქსი აქვს: ერთი და იგივე გრამატიკული მნიშვნელობა ერთი და იმავე მორფოლოგიური ელემენტითაა გამოხატული. წუხ-ს და ა-წუხ-ებ-ს საარვისო ქცევის ფორმებია. ამ საერთო მნიშვნელობას, ზემოხსენებულის კვალობაზე, ორივეგან ან უნიშნობა (ნულ-პრეფიქსი), ან ა-პრეფიქსი უნდა გამოხატავდეს. წუხ-ს საარვისოა ყოველგვარი მაწარმოებლის გარეშე; აქედან გამომდინარე, ა- პრეფიქსი ა-წუხ-ებ-ს ფორმაში არ შეიძლება იყოს საარვისო ქცევის ნიშანი, იგი სხვა ფუნქციის განმომხატველია. საარვისოს არ სჭირდება არავითარი ნიშანი: ამას გვიმოწმებს როგორც სემანტიკური, ასევე მორფოლოგიური ანალიზი.

ე) შევეუდართო ერთმანეთს სამი რიგის ფორმები:

I	II	III
წერ-ს — ა-წერ-ს ხატავ-ს — ა-ხატავ-ს	ვზავნი-ს — ა-ვზავნი-ს ყვედრი-ს — ა-ყვედრი-ს	წუხ-ს — ა-წუხებ-ს ღვა-ს — ა-ღვენ-ს..

პირველ შემთხვევაში ა- პრეფიქსი საზედაო სიტუაციის გამოხატველად მიიჩნევა, რადგან თვით ფორმები გამოხატავენ მოქმედებას რაიმე საგნის ზედაპირზე. საზედაო აქ ირიბი ობიექტის პოვნიერებასთან არის დაკავშირებული.

მეორე შემთხვევაში ა- პრეფიქსიან ფორმებს არა აქვთ საზედაოს სემანტიკა და, ბუნებრივია, ვერც გამოყოფილი პრეფიქსი მიიჩნევა საზედაოს ნიშნად. ა-ყვედრი-ს ფორმაში, ირიბი ობიექტის პოვნიერების გამო, შესაძლოა ირიბი ობიექტის ზიმანიშნებლად დავსახოთ, ა-ვზავნი-ს ფორმაში მას ასეთი ფუნქცია ვერ ექნება. ამიტომაც იგი განიმარტება, როგორც საარვისო ქცევის ნიშანი.

ანალოგიური მდგომარეობაა მესამე რიგის ფორმებშიც: არსებული განსაზღვრის თანახმად, ა- პრეფიქსი ამ შემთხვევაში მხოლოდ საარვისო ქცევის ნიშანი შეიძლება იყოს.

ერთსა და იმავე მორფოლოგიურ ვითარებას სამი სხვადასხვაგვარი ახსნა აქვს, ერთი და იგივე მორფოლოგიური ელემენტი

(ა-პრეფიქსი) სამგვარად განიმარტება. ა-პრეფიქსისათვის ნიშანდობლივი სემანტიკური ნიუანსები გრამატიკული კატეგორიის რანგში განიხილება. უკვე ეს ქმნის დაეჭვების სერიოზულ საფუძველს.

§ 13. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის მოსაზრება, რომლის თანახმადაც ა-პრეფიქსი არის კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნიერებაზე მიმანიშნებელი ფორმანტი. ამ თვალსაზრისით უთუოდ ფასეული დაკვირვებანი აქვთ წარმოდგენილი ა. შანიძეს, გ. როგავას, ი. ქავთარაძეს, გ. დეეტერსს, პ. ფოტს, ვ. ბოედერს, გ. კეტლერს, ვ. პეშენს, პ. არონსონს... (იხ. ზემოთ „შესავალი“).

ა-პრეფიქსი მართლაც მიანიშნებს კონსტრუქციაში ირიბი (მიცემითბრუნვითი) ობიექტის პოვნიერებაზე.

ეს დებულება ეჭვს არ უნდა იწვევდეს ა-პრეფიქსიანი ფორმების ერთი ნაწილის მიმართ.

ამასთან დაკავშირებით საჭირო ხდება პირიანობისა და ვალენტობის ცნებათა გამოიჯვანა.

§ 14. პირიანობა და ვალენტობა. ვალენტობის ცნება სინტაქსში ლ. ტენიერმა შემოიტანა. ვალენტობა განიმარტება როგორც ზმნის პოტენცია, დაიკავშიროს სახელები ამა თუ იმ ფორმით. ვალენტობა სინტაქსური ცნებაა, მაგრამ სინტაქსური სტრუქტურების საფუძველს სემანტიკური ურთიერთობები წარმოადგენს (ლ. ტენიერი, 1953, გვ. 34-44). ვალენტობა დაკავშირებული აღმოჩნდა პირიანობის ცნებასთან. ვალენტობის რკვევისას ქართული მაგალითები თვით ლ. ტენიერს აქვს გამოყენებული, თუმცა მათი დეტალური ანალიზი, ბუნებრივია, არ ჩაუტარებია. ვალენტობის ცნების შემოტანა ქართულ გრამატიკაში საჭიროდ ითვლება, რადგან აუცილებელია „ზმნასთან იმ სახელთა დამოკიდებულების შესწავლაც, რომლებიც პირს არ აჩენენ მასში“. მაგალითად, „შედგება“ ზმნის ერთი მნიშვნელობისათვის აუცილებელია -გან თანდებულიანი ფორმა („წიგნი შედგება ხუთი თავისაგან“), სხვა მნიშვნელობისათვის — -ზე თანდებულიანი ფორმა („შედგება სკამზე, ბეჭობზე...“)

ასეთი გაგებით ვალენტობა გაცილებით უფრო ფართო ცნებაა, ვინემ პირიანობა: იგი მოიცავს ზმნისა და სახელის (შემასმენლისა და სახელით გამოხატული წინადადების წევრის) ნაირგვარ ურთი-

ერთობებს. „პირი ქართულში ზმნის მორფოლოგიური კატეგორიაა, ვალენტობა — სინტაქსური“ (ლ. ენუქიძე, 1974, გვ. 63-66).

არსებობს მოსაზრება, რომელიც ვალენტობას ორგვარად განიხილავს: ერთი მხრივ, როგორც წინადადების ერთი წევრის გრამატიკული შეხამებულობის უნარს სხვა წევრებთან, ხოლო, მეორე მხრივ, როგორც სიტყვათა ლექსიკური შეხამებულობის უნარს (ა. დავითიანი, 1973, გვ. 221). ამ შემთხვევაში ვალენტობა კიდევ უფრო ფართო ცნებადაა გააზრებული.

პირიანობისა და ვალენტობის ცნებები ერთმანეთს, რა თქმა უნდა, არ ფარავენ, მაგრამ მათ შორის მაინც მჭიდრო კავშირი ივარაუდება: პირიანობა მორფოლოგიური ცნებაა, ვალენტობა — სინტაქსური: „ზმნის „პირიანობა“ და ზმნის „ვალენტობა“ არსებითად განსხვავებულ სტრუქტურულ მახასიათებლებს წარმოადგენს, რომლებიც ასახავენ ზმნური კონსტრუქციის შესაბამისად მორფოლოგიურ აგებულებას და სინტაქსურ კავშირებს“ (თ. გამყრელიძე, 1979, გვ. 43). ეს კი ნიშნავს, რომ პირიანობა აუცილებლად გულისხმობს ზმნაში შესაბამისი მორფოლოგიური ნიშნების პოვნეირებას — პირის ნიშანთა მქონებლობას. ამის მიხედვით ქართული ზმნა იმდენ პირიანია, რამდენი პირის ნიშანიც არის მასში წარმოდგენილი და იმდენ ვალენტიანი, რამდენი სახელის შეხამების უნარიც აქვს მას. აქედან გამომდინარე, ქართული ზმნა შეიძლება იყოს მხოლოდ ერთ- ან ორპირიანი (არნ. ჩიქობავა, 1950, გვ. 056-057; გ. ბურჭულაძე, 1978, გვ. 72; თ. გამყრელიძე, 1979, გვ. 42), რადგან ერთდროულად ზმნაში შეიძლება წარმოდგენილი იყოს ან მხოლოდ ერთი პირის (ვ-თბები, ვ-ხატავ...), ანდა ორი პირის (მ-ათბობ-ს, მ-ხატავ-ს...) ნიშანი. პირიანობა და ვალენტობა ზოგჯერ ემთხვევა ერთმანეთს, ზოგჯერ — განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ვ-თბები ერთპირიანიცაა და ერთვალენტიანიც: სემანტიკურად ზმნას ერთი პირი შეეწყობა და ის პირიც შესაბამისი მორფოლოგიური ნიშნითაა წარმოდგენილი (ვ-). ვ-ხატავ ორვალენტიანი ზმნაა (ზმნა იხამებს ორ პირს, ორ სახელს), მაგრამ ერთპირიანი (რადგან მორფოლოგიურად მასში მხოლოდ ერთი პირი არის გამოხატული). მ-იხატავ-ს, შესაბამისად, სამვალენტიანი და ორპირიანი ზმნაა და ა. შ.

გარკვეული სირთულე, რასაკვირველია, ამგვარი კვალიფიკაციის დროს გვაქვს. მაგალითად, ვ-ხატავ (მე მას) და მ-ხატავ-ს

(ის მე) ერთი სისტემის ზმნებია; მიუხედავად ამისა, ზემოხსენებული სკვალბაზე, მათ ნაირგვარი განმარტება მიეცემა: ვ-ხატავ ორვალენტიანია და ერთბირიანი, მ-ხატავ-ს — ორვალენტიანი და ორბირიანი... და მაინც ეს სირთულე ნაკლებ გაუგებრობას ქმნის, ვინემ მორფოლოგიური და სინტაქსურ-სემანტიკური ცნებების ერთმანეთში აღრევა.

შევნიშნავთ: ფონეტიკურ ნიადაგზე გაუჩინარებული პირის ნიშანი პირიანობის ანალიზის დროს უნდა გათვალისწინებულ იქნეს როგორც მორფოლოგიურად მოქმედი: უშენებ-ს (<პ-უშენებ-ს) სამვალენტიანი და ორბირიანი ზმნაა, თუმცა ზმნაში ამჟამად მხოლოდ ერთი პირის ნიშანია (-ს) წარმოდგენილი; ორბირიანია, რადგან მეორე პირის ნიშანი (პ-) ფონეტიკურ ნიადაგზეა ჩამოცილებული, მორფოლოგიურად კი ყოველთვის ივარაუდება. ივარაუდება ქართული ენის ბუნების შესაბამისად.

§ 15. მიეუბრუნდეთ ა- პრეფიქსის მიმართებას ირიბი ობიექტისადმი. ითქვა: ეს დებულება ეჭვს არ უნდა იწვევდეს ა- პრეფიქსიანი ფორმების ერთი ნაწილის მიმართ.

გამოიყოფა რამდენიმე ჯგუფი:

ა) ა- პრეფიქსიანი სამვალენტიანი მოქმედებითები, რომლებსაც იმავე პრეფიქსის მქონე ორვალენტიანი გარდაუვალი ფორმები შეესაბამისება. კონსტრუქციაში გვაქვს ირიბი ობიექტი, მორფოლოგიურად ამას ზმნაში ა- პრეფიქსის პოვნიერება გვაუწყებს:

ა-კლებს — ა-კლდება — ა-კლია

ა-მაგრებს — ა-მაგრდება — ა-მაგრია

და-ა-მჩნევს — და-ა-ჩნდება — ა-მჩნევია || ა-ჩნია...

ამ რიგის სამეულები იშვიათია. გაცილებით უფრო ხშირია შემთხვევები, როცა ა- პრეფიქსიან მოქმედებითს იმავე პრეფიქსის მქონე მდგომარეობითი შეესაბამება:

ა-კმევს — ა-კმევია

ა-ჭდევს — ა-ჭდევია

ა-ბჯენს — ა-ბჯენია

ა-სევს — ა-სევია

ა-ვალებს — ა-ვალაია...

აქ ის ფორმებია წარმოდგენილი, რომლებიც ხმოვანი პრეფიქსების გარეშე, როგორც წესი, არ გამოიყენებიან.

ა-კმევს — ა-კმევია ტიპის ფორმათა შესაბამისი ვნებითი ე-პრეფიქსიანი იქნება: ე-კმევა, ე-ჭლევა, ე-ბჯინება, ე-სევა, ე-ვალება... მაგრამ ა- და ე-პრეფიქსიან ფორმათა მიმართება უკვე სხვა ჯგუფს ქმნის. ამ ჯგუფში ის ფორმებიც შემოვა, რომელთაც ა-პრეფიქსიანი მდგომარეობითი არ გააჩნიათ.

ბ) ა-პრეფიქსიან სამვალენტო მოქმედებითს შეესაბამება ე-პრეფიქსიანი ვნებითი (ხშირად ფუნქციონირებს ა-პრეფიქსიანი მდგომარეობითიც):

ა-ჭლევის ა-ჭლევია	}	ე-ჭლევა	ა-ლაპარაკებს — ე-ლაპარაკება ა-ბედებს — ე-ბედება
ა-სევის ა-სევია	}	ე-სევა	ა-ხებს — ე-ხება
ა-ვალებს ა-ვალთა	}	ე-ვალება	ა-ძლევს — ე-ძლევს ა-ცლის — ე-ცლება
ა-ბჯენს ა-ბჯენია	}	ე-ბჯინება	ა-ნაცვალებს — ე-ნაცვალება ა-ცნობს — ე-ცნობა
ა-ბარებს ა-ბარია	}	ე-ბარება	ა-ცნობებს — ე-ცნობება ა-უწყებს — ე-უწყება
ა-კვეხებს ა-კვეხია	}	ე-კვეხება	ა-რიდებს — ე-რიდება ა-ნიშნებს — ე-ნიშნება
ა-ცმევს ა-ცვია	}	ე-ცმევა	ა-ნახევებს — ე-ნახევება
ა-ცხებს ა-ცხია	}	ე-ცხება	ა-ნანებს — ე-ნანება ა-ხლებს — ე-ხლება
ა-რტყამს ა-რტყია	}	ე-რტყმება	ა-ხლის — ე-ხლება...

აქვეა გასათვალისწინებელი კაუზატივის ფორმებიც, რომელთა შესაბამისი ვნებითი ასევე ე-პრეფიქსიანია:

ა-კვლევინებს — ე-კვლევინება
ა-თრევინებს — ე-თრევინება

ა-ჭრევეინებს — ე-ჭრევეინება
ა-ჩაგვრინებს — ე-ჩაგვრინება...

გ) ა- და უ- პრეფიქსიანი ფორმები ერთი და იმავე ვალენტობისაა:

ა-ბარებს — უ-ბარებს
ა-წედის — უ-წედის
ა-კლებს — უ-კლებს
ა-კმევს — უ-კმევს
ა-სევს — უ-სევს
ა-დარებს — უ-დარებს
ა-ბედებს — უ-ბედებს
ა-მატებს — უ-მატებს
ა-ტოლებს — უ-ტოლებს...

ანალოგიური ვითარებაა გარდაუვალ ფორმებშიც:

ა-ბადია — უ-ბადია
ა-ბარია — უ-ბარია
ა-კლია — უ-კლია
ა-სევია — უ-სევია...

დ) ა-პრეფიქსი მეორეული წარმოების ზმნებშიცაა დამოწმებული. კერძოდ, იგულისხმება ის ზმნები, რომლებშიც ა- პრეფიქსს (უ- და ე- პრეფიქსების ანალოგიურად) ირიბ ობიექტზე მითითება შემოაქვს:

წერს > ა-წერს (შდრ.: უ-წერს, ე-წერება)
ხატავს > ა-ხატავს (უ-ხატავს, ე-ხატება)
ჭრის > ა-ჭრის (უ-ჭრის, ე-ჭრება)
თლის > ა-თლის (უ-თლის, ე-თლება)
მო-ტეხს > მო-ა-ტეხს (მო-უ-ტეხს)
მო-წყვეტს > მო-ა-წყვეტს (მო-უ-წყვეტს)....

ა- პრეფიქსი უშუალოდ აღმოჩნდა დაკავშირებული კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნიერებასთან.

შესაბამის ენებითან მიმართების თვალსაზრისით ხსენებული ზმნები ორ ქვეჯგუფად განიყოფება.

ერთ შემთხვევაში ა- პრეფიქსი ვნებითშიც გადადის იმავე ფუნქციით: მიანიშნოს კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნირებაზე:

მო-ა-ტეხს — მო-ა-ტყდება (შდრ.: მო-ტეხს —
მო-ტყდება)

მო-ა-წყვეტს — მო-ა-წყდება (შდრ.: მო-წყვეტს —
მო-წყდება)...

მეორე შემთხვევაში ირიბ ობიექტზე მითითებას ვნებითში ე- პრეფიქსი კისრულობს:

ა-წერს — ე-წერება (შდრ.: წერს — ი-წერება)
ა-ჭრის — ე-ჭრება (შდრ.: ჭრის — ი-ჭრება)...

ე- პრეფიქსიანი ფორმები ამ შემთხვევაში ბისემანტიკურია: ფუნქციურად შეესაბამება როგორც ა-, ასევე უ- პრეფიქსიან ფორმებს:

ა-წერს } > ე-წერება
უ-წერს }

ანუ: ე-წერ-ება-ა ნიშნავს როგორც „იწერება მასზე (რალაცაზე)“, ასევე: „იწერება მისთვის“. მოქმედებითში ამ ფუნქციებს ა- და უ- პრეფიქსები განარჩევენ.

ე) ა- ხმოვანპრეფიქსიანი სამვალენტოანი ფორმა მიემართება ასევე სამვალენტოან ფორმას, რომელსაც ხმოვანი თავსართი არა აქვს (და ამიტომაც შენარჩუნებულია ირიბი ობიექტის პირის ნიშანი):

მო-პ-კვეთს — მო-ა-კვეთს
მო-პ-ფენს — მო-ა-ფენს
ჩა-ს-ჩრის — ჩა-ა-ჩრის
და-ს-ცვეთს — და-ა-ცვეთს...

ა- პრეფიქსის წინ ამ შემთხვევაში მორფოლოგიურად იგულისხმება ირიბი ობიექტური პირის ნიშანი (მო-პ-ა-კვეთს), მაგრამ იგი გაუჩინარებულია ფონეტიკურ ნიადაგზე (შდრ.: მო-მ-ა-კვეთს, მო-გ-ა-კვეთს...). აქ ხდება უხმოვანპრეფიქსო და ა- ხმოვან-

პრეფიქსიანი ფორმების მნიშვნელობათა ნიველირება. ამის ნიმუშები ქართულში სხვადა გვაქვს. დაწვრილებით — ქვემოთ.

ვ) დანოწმებულია ისეთი ორვალენტიანი ფორმებიც, რომლებიც მხოლოდ ა- პრეფიქსით გვხვდება და ეს ფორმანტი აქაც ირიბი ობიექტის ნქონებლობაზე ნიანიშნებს:

ა-ხსოვს (შდრ.: ხსოვნა)

ნი-ა-ღწია მან მას (შდრ.: მი-ღწევ-ა)...

ა-ხლავს

ა-რგია

ა-ქვს...

ზოგი ამ დორწმობიანი მხოლოდ უღვლილების პარადიგმებში ჩაინაცვლებს სხვა ხმოვან პრეფიქსს: ა-ქვს > ე-ქნება... ზოგჯერ — ნულპრეფიქსიანი წარმოების ფორმასაც: პ-ქონდა...

წ) ზოგი ამჟამად გარდაუვალი ზმნა, რომელსაც II სერიის ღორწნებთან წოთხრობითი რუნვიანი სუბიექტი შეეწყობა, ისტორიულად გარდამავალი უნდა ყოფილიყო. გარდაუვლად მათი გადაქცევა უშუალო (პირდაპირი) ობიექტის გაუჩინარებასთან არის დაკავშირებული. ირიბი ობიექტი ამ ტიპის ზმნათა მიერ შექმნილ ზოგიერთ კონსტრუქციაშიც გვაქვს, ირიბი ობიექტის მქონებლობაზე კი ისევ და ისევ ა- პრეფიქსი მიუთითებს:

ა-კოცა მან მას

ნი-ა-კითხა მან მას

მი-ა-გნო მან მას...

ღირსსაცნობი ეს ზმნები იმითაც არიან, რომ საკმარისია ა- პრეფიქსის ნაცვლად სხვა პრეფიქსი გამოვიყენოთ და კონსტრუქციაში მაშინვე წარმოჩნდება უშუალო (პირდაპირი) ობიექტი: იგი ან აღდგება ირიბი ობიექტის გვერდით, ან ირიბი ობიექტის აღვილს დიჭერს; შდრ.:

და-უ-კოცნა მან მას თვალები; გადა-კოცნა მან ის

მო-ი-კითხა მან ის

გა-ი-გნო მან გზა (სიბნელეში...).

ა- აქაც უშუალოდ აღმოჩნდა დაკავშირებული ირიბი ობიექტის პოვნიერებასთან.

თ) ზოგი ა- პრეფიქსიანი ზმნა, რომელიც (ყალიბის მიხედვით

თუ ვიმსჯელებთ) მოქმედებითი გეარისა უნდა ყოფილიყო, ამჟამად ერთვალენტისად გაიზარება და, მიუხედავად ამისა, ა- ამ შემთხვევაშიც გრამატიკულ ირიბ ობიექტზე მიმანიშნებლად გვევლინება (თუმცა სემანტიკურად ეგ ირიბი ობიექტი მდგომარეობის განმცდელ სუბიექტად გაიგება):

ა-ქოშინებს	} მ ა ს.
ა-ხველებს	
ა-ჟრჟოლებს	
ა-თრთოლებს	
ა-ცახცახებს	

ი) ზოგი ა- პრეფიქსიანი ზმნა იმავე ყალიბის მხოლოდ ი-პრეფიქსიანს მიემართება, თანაც ა- პრეფიქსიანი სამვალენტისანია, ი- პრეფიქსიანი კი — ორვალენტისანი. პირველ შემთხვევაში კონსტრუქციაში მოიპოვება ირიბი ობიექტი, ბეორე შემთხვევაში — არა:

ა-კმარა (მან მას ის) — ი-კმარა (მან ის)
 და-ა-ბრალა (მან მას ის) — და-ი-ბრალა (მან ის)
 მი-ა-კარა (მან მას ის) — მი-ი-კარა (მან ის)
 ა-რგუნა (მან მას ის) — ი-რგუნა (მან ის)
 და-ა-ნება (მან მას ის) — ი-ნება (მან ის)
 და-ა-ქადნა (მან მას ის) — და-ი-ქადნა (მან ის)
 ა-ა-რიდა (მან მას ის) — ა-ი-რიდა (მან ის)
 ა-ნდო (მან მას ის) — ი-ნდო (მან ის)....

ზოგჯერ ი- პრეფიქსიანი ფორმა ერთვალენტისანადაც კი გაიზარება:

ა-დროვა (მან მას ის) — ი-დროვა (მან).

მიზეზი ადვილი ასახსნელია: ფუძეში უკვე არის წარმოდგენილი ის, რაც უშუალო (პირდაპირ) ობიექტად გაიგება; „ი-დროვა-მან ღრო“ გრამატიკული ტავტოლოგია გამოდიოდა. ენამ თავიდან აირიდა ეს. ამის კვალობაზე ა-დროვა-ა ფორმა ორვალენტისანად უნდა გადაქცეულიყო. თუ ეს ასე არ მოხდა, მხოლოდ იმიტომ, რომ აღმოჩნდა შესაძლებლობა. უშუალო ობიექტის შეცვლისა:

ა-დროე-ა მან მას დრო>ა-დროე-ა მან მას საქმის გაკეთება (სკოლის დამთავრება...). ამგვარმა გადააზრიანებამ საკმაოდ დააცილა ა- და ი- პრეფიქსიანი ფორმები ერთმანეთს.

შეტიც: ენაში შეიძლება გვექნოდეს ისეთი შემთხვევაც, როცა ა- პრეფიქსიანი ფორმა სამვალენტოა, უ- პრეფიქსიანი კი — ორვალენტოა:

და-ა-ცადა მან მას ის — და-უ-ცადა მან მას.

შდრ.: და-ი-ცადა — გაიგება ერთვალენტოან ფორმად.

ამ სახის თავისებურებანი სხვაც მრავლად წარმოჩნდება ქართულში, მაგრამ პრინციპი ყველგან იგივე იქნება: ყველა შემთხვევაში ა- პრეფიქსი კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნირებასთან არის დაკავშირებული.

§ 16. აღმოჩნდა, რომ ა- პრეფიქსი ირიბ ობიექტზე მიმანიშნებელი შეიძლება იყოს:

მოქმედებითი გვარის ყალიბში: ა-დგამს

მოქმედებითი გვარის კაუზატივის ყალიბში: ა-დგმევინებს.

ვნებითი გვარის ყალიბში: და-ა-დგება (გზას), წა-ა-დგება (თავზე)

მდგომარეობითობის გამომხატველ ფორმებში: ა-დგას || ა-დგია...

ამ რიგის ფორმები ეჭვს არ ტოვებენ, რომ ა- პრეფიქსი მართლაც არის დაკავშირებული კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნირებასთან. მაგრამ ქართულში მრავლადა გვაქვს სხვა ტიპის ფორმებიც.

შედარებით იოლად გადაწყდება იმ ფორმათა საკითხი, რომლებიც ლაბილურნი არიან ვალენტობის თვალსაზრისით: წარმოშობით სამვალენტოანი ფორმები ზოგიერთ კონტექსტში შესაძლოა გამოყენებულ იქნენ ორვალენტოანი ფორმების ფუნქციით. ფორმათა ამგვარი გადააზრიანება საკმაოდ ხშირი მოვლენაა ქართულში, განსაკუთრებით — ზეპირ მეტყველებაში.

ა-თხოვებს:

1. „დროებით სახმარად აძლევს“: დავითმა გიორგის წიგნი ათხოვა;

2. „ცოლად აძლევს“: დავითმა ქალიშვილი გაათხოვა.
ა-რჩევს:

1. „ამჯობინებს, უპირატესობას მისცემს, უკეთესად მიიჩნევს“: მაღლობაც უთხარი, რომ სხვას შენი თავი არჩია;
2. „ამჩნევს, ხედავს, ცნობს, განასხვავებს“: მტერსა და მოყვარეს ველარ არჩევს.

ა-რიგებს:

1. „რჩევას აძლევს, მოქცევას ასწავლის“: დედა შვილს ჭკუას არიგებს;
2. „ბევრ ვისმე მისცემს, მრავალს უწილადებს, არგუნებს“: შეუდგნენ პურის ჭამასა, ხორცს არიგებდნენ სწორ-სწორად.

ა-პარებს:

1. „მაღვით აჩეჩებს“: მედუქნე შიგადაშიგ დამპალ ხილს აპარებდა მყიდველს;
2. „მაღვით, ფარულად, შეუმჩნეველად მიჰყავს ან მიჰქვს“: ტყვეობიდან აპარებს.

ა-ხარებს:

1. „სასიამოვნო რასმე პირველი აგებინებს“: კარგ ამბავს გახარებს;
2. „სიხარულს, დიდ სიამოვნებასა ჰგვრის, აღხენს... სიცოცხლის უნარს აძლევს, აცოცხლებს, ახეირებს“: მაგრამ რა მეფე ჯარსა უყურებს, მას გამარჯვება არღა ახარებს... თავის ბაღში ყვავილებს ახარებს.

შეტიც: ერთი და იგივე ზმნა სხვადასხვა კონტექსტში შესაძლოა იყოს სამეაღენტიანიც, ორვალენტიანიცა და ერთვალენტიანიც. ამ რიგის მაგალითები კარგად წარმოაჩენენ, თუ რაოდენ არსებითი ცვლილება შეიძლება შეიტანოს ენაში სემანტიკურმა გადააზრიანებამ. ამის გათვალისწინება კი თავის მხრივ ა-პრეფიქსიან ფორმათა რაობის გარკვევაში დაგვეხმარება.

ა-ბიჯებს:

1. „ფეხს რასმე ადგამს“: წაქცეულს ფეხი მკერდზე და-
აბიჯა (მან).
2. „ნაბიჯს ადგამს...“: ფეხი გადააბიჯა თუ არა, შე-
ჩერდა.
3. „ნაბიჯებს ადგამს, მიდის, დადის“: რიყეზე და ქვიშა-
ზე ისე აბიჯებდნენ, თითქოს ფეხ-ქვეშ ხალები ჰქონ-
დათ დაფენილი. ეზოში თამამად შემოაბიჯა.

ა-სწრებს:

1. „სხვაზე უფრო ადრე აკეთებს“: დავითმა მტერს დაას-
წრო ბრძოლის დაწყება;
2. „განსაზღვრულ ვადაში შესრულებას ახერხებს, დრო-
ზე აკეთებს“: ყველა საქმის გაკეთებას ასწრებს.
3. „სასწავლო საგანში ღებულობს ნიშანს არანაკლებ სა-
მისა, დამაკმაყოფილებლად სწავლობს, სწავლაში ჩა-
მორჩენილი არაა“: ყველა საგანში ასწრებს.

რასაკვირველია, აქ სხვა ენის გავლენასაც ვერ გამოვრიცხავთ. ასეთია, მაგალითად, ა-სწრებ-ს, რომელიც რუსული „учеба“ ფორმის ანალოგიური მნიშვნელობით გამოიყენება, მაგრამ გავლენა ამა თუ იმ ფორმაზე ვერ იმოქმედებს, თუკი ამის შესაძლებლობა, შინაგანი პოტენცია თვით ენას არა აქვს. გავლენა ასეთ შემთხვევებში სწორედ შინაგანი პოტენციის ამოქმედებას იწვევს. ქართულში სხვადა გვაქვს ა-პრეფიქსიანი მოქმედებითი გვარის ყალიბის ფორმები, რომელთაც ერთვალენტური ფორმის ფუნქცი-
ით იყენებს ენა: ის ა-ხველებს, ა-მთქნარებს, ა-ბეუტებს (მნიშვნე-
ლობით: „ბეუტავს“)...

პირის კლების ფაქტი საერთოდ არ არის უცხო ქართული-
სათვის.

შეიძლება დაიკარგოს სუბიექტი: ა-ცახცახ-ებ-ს ის მას > ა-ცახ-
ცახ-ებ-ს მას...

გვაქვს უშუალო (პირდაპირი) ობიექტის დაკარგვის შემთხვე-
ვები: ა-კოც-ა მან მას ის > ა-კოც-ა მან მას; შე-ხედ-ა მან მას ის >
შე-ხედ-ა მან მას და მისთნ.

ამ რიგის ტრანსფორმაციები მარტოოდენ ისტორიულ ფაქტად
ვერ ჩაითვლება. ამაჟამადაც იჩენს თავს ენაში. მაგალითად, უშუა-
ლო ობიექტის კლების ნიმუშებია:

„მზე... ისე აცხუნებდა, რომ ზოგი კამეჩი გააღეკა“.

„...ქვეყანაზედ მაშინ უფრო თბილა, როცა მზე ანათებს“.

„გაციებულ თუჯის გროვაზე მუშა იჯდა, აბოლებდა“.

„მიდის, ყავარჯენს მიიბჯენს, მიაბაკუნებს მიწაზე“.

„მზე დილითა და საღამოთი ისე ძლიერ არ ათბობს, როგორც შუადღისას“...

სუბიექტის კლების ტიპურ ნიმუშებად შეიძლება დავასახელოთ:

„ნეტავ სულ შენთან მამყოფა“.

„ნეტავ ერთხელ ამომასუნთქა“.

„ნეტა გამაგებინა, ვინ არის ის უბედურ დღეზე გაჩენილი“.

„ნეტავი მანახვა“... (მ. სუხიშვილი, 1979, გვ. 58-59, 65).

ამიტომაც სრულიად არ არის მოულოდნელი ირიბი ობიექტის გაუჩინარების ფაქტი ქართულში.

შესაძლოა კონსტრუქციის ამა თუ იმ წევრის დაკარგვის ორი შესაძლებლობიდან ორივე იყოს დამოწმებული:

$$a\text{-ბოლებს ის მას} > \begin{cases} a\text{-ბოლებს ის} \\ a\text{-ბოლებს მას.} \end{cases}$$

ზოგჯერ ორვალენტიანი ვარიანტი ენაში მხოლოდ პოტენციურადაა წარმოდგენილი: *ა-მთქნარებს ის მას > ა-მთქნარებს ის || ა-მთქნარებს მას, ანდა: *ა-ხველებს ის მას > ა-ხველებს ის || ა-ხველებს მას. ამ შემთხვევაში სუბიექტის ან უშუალო ობიექტის კლება ხდება.

არის ა- პრეფიქსიანი ისეთი ფორმებიც, რომლებიც იკლებენ უშუალო ან ირიბ ობიექტს:

$$\text{და-ა-სწრო მან მას ის} > \begin{cases} \text{მი-ა-სწრო მან მას} \\ \text{მო-ა-სწრო მან ის} \end{cases}$$

§ 17. სწორედ ამის გათვალისწინებით უნდა იქნეს გაანალიზებული ის ა- პრეფიქსიანი ზმნები, რომლებიც, როგორც წესი, ირიბ ობიექტს არ შეიწყობენ (კონსტრუქციაში მარტოოდენ სუბიექტი და პირდაპირი ობიექტია წარმოდგენილი).

ამგვარი ზმნების რაოდენობა საკმაოდ ბევრია: ა-კეთებს, ა-ბი-

ბინებს, ა-ბედნიერებს და სხვა მრავალი. ეს არის ქართულში ერთ-ერთი პროდუქტიული ყალიბი ზმნების საწარმოებლად.

რა განმარტება უნდა მიეცეს ამ შემთხვევაში ა- პრეფიქსს?

აქ უთუოდ ფორმათა სემანტიკურ გადააზრიანებასთან გვაქვს საქმე. ზემოთ წარმოდგენილი იყო ის ფორმები, რომლებიც კონტექსტის შესაბამისად ხან სამვალენტუიანებია, ხანაც — ორვალენტუიანი. ესაა, ასე ვთქვათ, გარდამავალი საფეხური სამვალენტუიანობიდან ორვალენტუიანობისაკენ. ზმნების ერთ ნაწილში ეს პროცესი ძირითადად უკვე დასრულდა. ვგულისხმობთ ა-შენებს, ა-კეთებს, ა-ბამს ტიპის ზემოდანსახელებულ ზმნებს. და მაინც ზოგჯერ ახლაც ხერხდება მათი გამოყენება სამვალენტუიანი ფორმის ფუნქციით. ეს ფაქტი შენიშნული აქვთ პ. ფოტსაც და ვ. ბოედერსაც (იხ. ზემოთ მათი თვალსაზრისების განხილვა). სანიშნოდ მოვიტანთ რამდენიმე ფორმას:

ა-შენებს ის მას,	მაგრამ:	და-ა-შენებს მი-ა-შენებს ის მას მას
ა-ღუღებს ის მას,	„	„ მი-ა-ღუღებს ის მას მას
ა-შტერება ის მას,	„	„ მი-ა-შტერებს ის მას მას
ა-ცდენს ის მას,	„	„ ჩა-ა-ცდენს ის მას რალაცას (ყურში)
ა-ფენს ის მას,	„	„ და-ა-ფენს ის მას მას
ა-ბამს ის მას,	„	„ მი-ა-ბამს ის მას მას
ა-ნგრევს ის მას,	„	„ და-ა-ნგრევს ის მას მას...

შდრ., მაგალითად, „ჩაეუხტეთ მუხრან ბატონსა, თავს ღეანგრიოთ ბანია“ (ღეანგრიოთ ჩვენ მას ის თავზე).

ცნობილია მღერი-ს, ტირი-ს, ყვირი-ს ტიპის ფორმათა ლაბილურობა ვალენტობის თვალსაზრისით. კონტექსტის შესაბამისად ისინი შესაძლოა ერთვალენტუიანიც იყვნენ და ორვალენტუიანიც. ეს მოვლენა ძველ ქართულშივე ნათლად იჩენს თავს: „ტიროდა მწარედ სხვაა და სტიროდა მას მწარედ — კიდევ სხვა. პირველს არავითარი დამატება არა აქვს, მეორეს კი დამატება აქვს მიცემითში. ცხადია, თუ შეიძლება, რომ სტიროდა ითქვას (მესამე პირის დამატებით), შეიძლება ითქვას გტიროდა (მეორე პირის დამატებით) და აგრეთვე მტიროდაც (პირველი პირის დამატებით); და მართლაც, მოიპოვება: ნუ მტირ მე, დედაო...“ (ა. შანიძე, 1981, გვ. 156-157). შესაბამისად, ა- პრეფიქსიანი წარმოების დროს გვექნება ან ორვალენტუიანი, ან სამვალენტუიანი ფორმები:

ტირი-ს ის > ა-ტირებ-ს ის მას, მაგრამ:
 ს-ტირი-ს ის მას > ა-ტირებ-ს ის მას მას...

და შესაბამისად:

ა-მღერებს { ის მას
 ის მას მას

ანდა:

ა-ყვირებს { ის მას
 ის მას მას...

ორვალენტიანი ფორმის უშუალო (პირდაპირი) დამატება სამ-
 ვალენტიან ფორმაში ირიბ დამატებად იქცევა და ამის გამო ფორმა
 კაუზატივის ფუნქციას იძენს:

{ ა-მღერებ-ს ის ბავშვს
 ა-მღერ-ა მან ბავშვი,

მაგრამ:

{ ა-მღერებ-ს ის ბავშვს სიმღერას
 ა-მღერ-ა მან ბავშვს სიმღერა...

როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში გარდაქმნა საკმაოდ
 რთულია.

რა უნდა იყოს ამოსავალი ამ ტიპის ფორმებისათვის: სამვა-
 ლენტეიანობა თუ ორვალენტეიანობა?

უნდა ვივარაუდოთ, რომ სამვალენტეიანობა.

საქმე ისაა, რომ მათთვის საყრდენი მღერი-ს, ტირი-ს, ყვირი-ს
 ტიპის ფორმებისათვის ორვალენტეიანობა ჩანს პირველადი ფუნქ-
 ცია.

რატომ?

ამას წარმოაჩენს ამ ზმნათა მეორე სერიის ფორმები:

.იყვირა }
 იტირა } მ ა ნ
 იმღერა }

ამ ტიპის ზმნათა მეორე სერიის ფორმები საკმაოდ ძველია.
 ასე რომ, ერგატიული კონსტრუქცია აქ პირველადია. ძველი ქარ-
 თულის ნიმუშები ამას სათანადოდ წარმოაჩენენ: (მან) იყვრნის

მას ზედა... მეტიც: დამოწმებულია უშუალო (პირდაპირი) ობიექტიც: (მათ) ქურიენი მათნი არა იტირნეს... (ლ. ნოზაძე, 1974, გვ. 33).

მაშასადამე, ორი არსებითი ღირებულების ფაქტი:

ა) უშუალო ობიექტის პოვნიერება თვით ძველი ქართული ენის ტექსტებში,

ბ) ერგატიული კონსტრუქცია

ნათელს ხდის, რომ ქართულში უძველესი წარმოების ამ ტიპის ფორმებისათვის პირველადი, ამოსავალი სტატუსი ორვალენტურობაა. უშუალო ობიექტის დაკარგვის საფუძველზე მათი გააზრება ერთვალენტურობად ფორმებად გვიანდელი ფაქტია. უშუალო ობიექტის დაკარგვით ვალენტობის ცვლა თვით ახალი ქართულისთვისაც არ არის უცხო. ზემოთ სათანადო ნიმუშებიც იყო მოტანილი.

თუკი მღერი-ს ტიპის ფორმები წარმოშობით ორვალენტურობაა, მაშინ, ბუნებრივია, მათგან ა- პრეფიქსით ნაწარმოები მეორეული ზმნები (ა-მღერებს...) სამვალენტურობიანი იქნებიან. ასეთია ამოსავალი, პირველადი ვითარება. შემდეგდროინდელი გადააზრება მთელ სისტემას, ფორმათა ურთიერთობას შეესო: ვალენტობის თვალსაზრისით ფარდობითობა დაცული იქნა: ორვალენტურობა ა- პრეფიქსიანი სამვალენტურობიანი ფორმა შეესაბამება (ძველი ვითარება), ერთვალენტურობა — ორვალენტურობიანი (ახალი ფაქტი).

აქედან გამომდინარე, ა-მღერებს ტიპის ზმნათა კონსტრუქციაში იმთავითვე ივარაუდება ირიბი ობიექტის პოვნიერება და, შესაბამისად, ზმნაში ა- პრეფიქსია წარმოდგენილი.

შემდეგ. შესაძლოა ასეთი აზრიც გაჩნდეს და-ა-შენ-ებს ტიპის ფორმათა მიმართ: ზომ არ არის სამვალენტურობებად მათი გაგება მეორეული მოვლენა? ვარაუდი ასეთი იქნება: ირიბ ობიექტად გაგებული ფორმა (მი-ა-შენა კლდეს ბუდე, და-ა-შენა პირველ სართულს მეორე სართული, და-ა-ნგრია თავს ბანი...) სინამდვილეში უთანდებულო უბრალო დამატებაა (უნდა და დასაშვებიცაა: კლდე-ზე, სართულ-ზე, თავ-ზე...).

გვაქვს თუ არა რაიმე საკონტროლო (შესამოწმებელი) საშუალება იმის დასასაბუთებლად, რომ და-ა-შენ-ებს ტიპის ფორმათა სამვალენტურობა აღრინდელია, პირველადია, ისტორიულია და მხოლოდ შემდეგ მოხდა ირიბი ობიექტის ამოვარდნა ან გადასვლა უბრალო დამატებად?

ასეთი საბუთი გვაქვს.

ა) ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევენ ხსენებულ ფორმა-თა შესაბამისი ვნებითები; კერძოდ, იგულისხმება ა-ყუდებს — ე-ყუდება ტიპის მიმართება. აშკარაა, რომ ა- პრეფიქსს ა-ყუდებს ფორმაში იგივე დანიშნულება აქვს, რაც ე- პრეფიქსს ე-ყუდება ფორმაში: ორივე მიაწინებს კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნეირებაზე.

ა- პრეფიქსიანი მოქმედებითისა და ე- პრეფიქსიანი ვნებითის ამგვარი მიმართება ხელშესახებად იჩენს თავს ძველ ქართულში:

და-ა-შენ-ა, შდრ.: და-ე-შენ-ო-ს ერი ჩემი ქალაქსა მშუ-
ღობისასა.

და-ა-მკვიდრ-ა, შდრ.: აჰა ესერა მთაჲ იგი, რომელსა ზე-
და ღმერთი და-ე-მკვდრ-ა და ა. შ. (ლ. ნოზაძე, 1958,
გვ. 131).

და-ა-შენა — და-ე-შენა მიმართება ნათლად ადასტურებს
ა- პრეფიქსიან ფორმათა თავდაპირველ სამვალენტუიანობას.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ პირის კლება ერთნაირად შეესო
მოქმედებითისა და ვნებითის ფორმებს: ირიბი ობიექტი გააზრი-
ანდა ადგილის გარემოებად ან ე. წ. უბრალო დამატებად. გადა-
სვლა: ირიბი ობიექტი > უბრალო დამატება > ადგილის გარემოება
კარგად ცნობილი ფაქტია ქართულში: და-ე-ც-ა ის მიწა-ს > და-ე-ც-ა
ის მიწა-ზე (რაზე? სად? ირიბი დამატების კითხვები არაა). სინ-
ტაქსური ცვლილება მოხდა — კონსტრუქციის ერთ-ერთი წევრი
(ირიბი დამატება) სხვა წევრად (უბრალო დამატებად, ადგილის
გარემოებად) გარდაიქმნა, მორფოლოგიამ კი ძველი ვითარება შე-
მოგვინახა, რითაც საშუალება მოგვცა ამ ზმნის თავდაპირველი
სტატუსი გაგვეთვალისწინებინა. იქნებ ირიბი დამატების თავდა-
პირველი პოვნეირება ამ კონსტრუქციაში მოჩვენებითია, გარეგ-
ნული დამთხვევის ფაქტია? ეს რომ ასე არ არის, ამაზე პირველი
და მეორე პირის ფორმები მიგვანიშნებენ: და-მ-ე-ც-ა ის მე,
და-გ-ე-ც-ა ის შენ. შესაბამისად, მესამე პირში უნდა გვექონოდა:
*და-პ-ე-ც-ა ის მას > და-ე-ც-ა ის მას (ფონეტიკური ცვლილების შე-
დეგად). მესამე პირში მომხდარმა გარდაქმნამ (მას > მასზე) გარ-
კვეული გავლენა იქონია პირველი და მეორე პირის ფორმებზეც.
ეს გავლენა იმით გამოიხატა, რომ კონსტრუქციაში შემოვიდა -ზე

თანდებულიანი უკუქცევითი ნაცვალსახელი: და-მ-ე-ც-ა ის მე
თავზე... ამან კი, თავის მხრივ, უკუ-გაეღვნა იქონია მთელ სისტე-
მაზე და საბოლოოდ ასეთი ვითარება მივიღეთ: თუ ირიბი ობიექტი
სულიერ პირს გამოხატავს (უპირატესად — ადამიანს), მაშინ ორ-
ვალენტიანობა შენარჩუნებულია, ოღონდ კონსტრუქციაში ფუნქ-
ციონირებს -ზე თანდებულიანი უკუქცევითი ნაცვალსახელი:

და-მ-ე-ც-ა ის მე	} ა ა ვ ზ ე
და-გ-ე-ც-ა ის შენ	
და-ე-ც-ა ის მას	

ხოლო თუ ირიბი ობიექტი უსულო პირია, მაშინ -ზე თანდე-
ბულს მიიღებს თვით ირიბი ობიექტი და ამით კარგავს კიდეც პირ-
მიმართი ობიექტის სტატუსს. რადგან პირველი და მეორე პირი
მხოლოდ ადამიანი (ან მასთან გათანაბრებული პირი) შეიძლება
იყოს, პარალელური ვარიანტები ოდენ შესამე პირის ფორმებშია
დამოწმებული:

და-ე-ც-ა ის მას თავზე (მას — სულიერი პირია)

და-ე-ც-ა ის მასზე (მასზე — უსულო პირია).

ახალ ქართულში და-ე-შენ-ა ტიპის ფორმები, როგორც წესი,
აღარ ფუნქციონირებენ. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ახალმა ქარ-
თულმა ამ შემთხვევაში საერთოდ დაკარგა უნარი ირიბ ობიექტზე
მინიშნებისა. მინიშნება გვაქვს და უთუოდ ღირსსაცნობია ის
ფაქტი, რომ ეს მინიშნება ისევ და ისევ იმ ა- პრეფიქსითაა გან-
ხორციელებული, რომელმაც შესაბამის მოქმედებითში არსებითად
დაკარგა ამის უნარი; შდრ.:

გა-ა-შენ-ებ-ს ის ბაღს > ბაღი გა-შენ-დ-ა,

მაგრამ:

და-ა-შენ-ებ-ს ის სახლს სართულს > სახლს სართული
და-ა-შენ-დ-ა.

პირველ შემთხვევაში კონსტრუქციაში არ არის წარმოდგენი-
ლი ირიბი ობიექტი, ამიტომაც მოქმედებითის ფორმაში ა- პრე-
ფიქსი არსებითად უფუნქციოდაა დარჩენილი, შესაბამისი ვნები-
თი აღარ იღებს ამ ფორმანტს.

მეორე შემთხვევაში კონსტრუქციაში ჩართულია ირიბი ობი-

ექტი და ამით „აღდგენილია“ ა- პრეფიქსის ფუნქცია მოქმედებითის ფორმაში, ამის შესაბამისად ა- პრეფიქსი წარმოჩენილია ვნებითშიც.

საერთოდ, უთუოდ მრავლის ზოქმელია ის ზოვლენა, რომ ა- პრეფიქსს შენარჩუნებული აქვს ვნებითში ირიბი ობიექტზე მინიშნების ფუნქცია მაშინაც კი, როცა შესაბამისი მოქმედებითში იგივე პრეფიქსი უფუნქციოდ და დარჩენილი; შდრ.:

და-ა-კეთ-ებ-ს ის მას (მათ) — და-ა-კეთ-ა მან ის (ისინი),
მაგრამ:

და-ა-კეთ-დ-ებ-ა ის მას (მათ) — და-ა-კეთ-დ-ა ის მას.
(მათ).

ა- პრეფიქსის ფუნქცია მხოლოდ ვნებითის ფორმაშია წარმოჩენილი. ამიტომაცაა ეს ფორმა ორვალენტიანი.

ამავე რიგისაა:

{ და-ა-ძღება || მი-ა-ძღება ის მას, შდრ.: და-ა-ძღებს ის მას
(მათ)
და-ა-ძღა || მი-ა-ძღა ის მას, შდრ.: და-ა-ძღო მან ის (ისინი);

ანდა:

{ შე-ა-დნება ის მას, შდრ.: გა-ა-დნობს ის მას
შე-ა-დნა ის მას, „ გა-ა-დნო მან ის...

უეჭველია, რომ ა- პრეფიქსის თავდაპირველი ფუნქცია სწორედ ვნებითის ფორმებშია დაცული. ესაა ცვლილების შედეგი იმგვარი მიმართებისა, რომელიც დღესაცაა წარმოჩენილი მი-ა-ტეხ-ს — მი-ა-ტყდ-ებ-ა ტიპის ფორმებში (შდრ.: გა-ტეხ-ს — გა-ტყდ-ებ-ა).

ეს კი, თავის მხრივ, იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ტეხ-ს — ა-ტეხ-ს ტიპის ფორმათაგან განსხვავებით ხდება ა-შენ-ებ-ს, ა-ძღ-ებ-ს ტიპის ფორმათა განზოგადება: სავარაუდო *შენ-ებ-ს — ა-შენ-ებ-ს მიმართების ნაცვლად შემოგვჩა მხოლოდ ა-შენ-ებ-ს („შემოგვჩა“ პირობითი ნათქვამია. შესაძლოა, მართლაც „შემოგვჩა“, მაგრამ არც ისაა გამორიცხული, რომ შესაძლებელი ორი ფორმიდან იმთავითვე მხოლოდ ერთი ყოფილიყო რეალიზებული — ა-შენ-ებ-ს.

ე. ი. იმთავითვე მომხდარიყო ორი ფუნქციის ერთ ფორმაში აბსტრაქცირება). ამის კვალობაზე, დასაშვები სისტემა ამ სახისა იქნებოდა:

$$\left\{ \begin{array}{l} *შენ-ებს-ს — შენ-დ-ებს-ა \\ და-ა-შენ-ებს-ს — და-ა-შენ-დ-ებს-ა. \end{array} \right.$$

ამ სისტემის გამარტივებული ვარიანტი:

$$ა-შენ-ებს-ს \left\{ \begin{array}{l} გა-შენ-დ-ებს-ა \\ და-ა-შენ-დ-ებს-ა. \end{array} \right.$$

„გამარტივებული“ — ფორმოზრივ, სემანტიკურად კი ა-შენ-ებს-ს ფორმამ ის ორი ფუნქცია შეირწყა, რომლებიც დამოუკიდებელივ არის გამოხატული ვნებითის გა-შენ-დ-ებს-ა და და-ა-შენ-დ-ებს-ა ფორმებით; შდრ.:

$$\left\{ \begin{array}{l} ტეხ-ს — ტყდ-ებს-ა \\ მი-ა-ტეხ-ს — მი-ა-ტყდ-ებს-ა. \end{array} \right.$$

ამ შემთხვევაში სისტემა „სრული“ სახითაა წარმოდგენილი ფორმოზრივაც.

ბ) ა- პრეფიქსის ფუნქციის წარმოსაჩენად ფასეულია ზოგი სტატიკური (მდგომარეობითი) ფორმის ჩვენებაც.

ა-გდია, ა-გია, ა-ბია, ა-ყუდია, ა-ლაგია, ა-მხვია, ა-სვია... ფორმები ამჟამად ერთვალენტუიანებად გაიგება, მაგრამ უღვლილების პარადიგმაში დამოწმებული ე- პრეფიქსი ნათლად წარმოაჩენს ა-ფორმანტის თავდაპირველ ფუნქციას. ღირსაცნობია ის ფაქტიც, რომ იგივე ე- პრეფიქსიანი ფორმა შეესაბამება უ- პრეფიქსიან სტატიკურ ზმნებსაც: უ-გდია, უ-გია, უ-ბია..., რომელთა ორვალენტუიანობა ეჭვს არ იწვევს:

$$\begin{array}{l} ა-გდია \parallel უ-გდია — ე-გდება — ე-გდო \\ ა-გია \parallel უ-გია — ე-გება — ე-გო \\ ა-ბია \parallel უ-ბია — ე-ბმება — ე-ბა \\ ა-ყუდია \parallel უ-ყუდია — ე-ყუდება — ე-ყუდა \\ ა-ლაგია \parallel უ-ლაგია — ე-ლაგება — ე-ლაგა \\ ა-მხვია \parallel უ-მხვია — ე-მხვება — ე-მხო \\ ა-სვია \parallel უ-სვია — ე-სობა — ე-სო... \end{array}$$

აშკარაა, რომ ა- პრეფიქსს იგივე ფუნქცია უნდა ჰქონოდა ა-გდია ფორმაში, რაც ე- პრეფიქსს ე-გდო ფორმაში. ეს უკანასკნელი კი უ-გდია ფორმასაც მიემართება.

სამივე შემთხვევაში ირიბი ობიექტის პოვნიერებაზე მინიშნება უნდა ვივარაუდოთ.

ა-გდია ფორმაში ა- პრეფიქსი ირიბი ობიექტის მქონებლობასთან აღმოჩნდა დაკავშირებული. ბუნებრივია, ანალოგიური სტატუსი ვივარაუდოთ მისთვის ა-გდებს ფორმაშიც (ასევე: ა-გებს, ა-ბამს, ა-ყუდებს, ა-ლაგებს, ა-მხოზს, ა-სოზს... ფორმებშიც).

გ) ა- პრეფიქსის ფუნქციაზე ზმნაში ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნების მქონებლობაც მიგვითითებს: მო-მ-ა-ბ-ამ-ს, მო-გ-ა-ბ-ამ-ს... მ-, გ- ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნებია; ე. ი. კონსტრუქციაში გვექონია ირიბი ობიექტი. ა- პრეფიქსი სწორედ მის პოვნიერებასთან არის დაკავშირებული. ეს ვითარება ძველია. ბოლნისის სიონის ცნობილ წარწერაზე იკითხება: „შეწევნითა ქრისტჳსითა მე, ფარნავაზ და აზარუხტ შე-ხ-უ-ა-ბ-თ ესე კარი სალოცველად ჩუენ-და და შულთა ჩუენთა“ (ლაპიდარული წარწერები, 1980, გვ. 70). შე-ხ-უ-ა-ბ-თ ფორმაში ხ- პრეფიქსი იმაზე მიუთითებს, რომ ის, რასაც კარი შეაბეს, შეჰკიდეს (ე. ი. ტაძარს), ირიბ ობიექტად გაიგება (ა. შანიძე, 1981, გვ. 278-279). ანუ: ა-ბ-ამ-ს უძველესი სამკალენტიანი ზმნაა.

ამგვარად, ა- პრეფიქსი ა-შენებს, ა-ბამს, ა-ცდენს, ა-ნგრევს... ტიპის ზმნებშიც ირიბ ობიექტთან მიმართებას ვარაუდობს.

§ 18. იმავდროულად ქართულში გვაქვს ისეთი ა- პრეფიქსიანი ზმნებიც, რომლებიც პიპოთეტურადაც ვერ აღიღგენენ კონსტრუქციაში ირიბ ობიექტს: ა-ბალახ-ებ-ს, ა-ტყავ-ებ-ს, ა-სადილ-ებ-ს, ა-ლიდ-ებ-ს და მისთნ.

რა ახსნა შეიძლება დაეძებნოს ასეთ ფორმებს?

ხომ არ მოხსნიან ისინი ა- პრეფიქსის მიმართების საკითხს ირიბ ობიექტთან?

არა, არ მოხსნიან.

ამგვარი ზმნები ნათელი ნიმუშია კონსტრუქციის შეკუმშვისა: კონსტრუქციის ერთ-ერთი წევრი (აქ — უშუალო ობიექტი) ზმნის ფუძის კუთვნილება ხდება, რაც იწვევს არსებითი ხასიათის ცვლილებებს; კერძოდ, ირიბი ობიექტი იღებს უშუალო ობიექტის სტა-

ტუსს, ხოლო თავდაპირველი უშუალო ობიექტის ზმნურ ფუძეში ჩართვის გამო კონსტრუქცია „იკუმშება“:

ა-ძოვ-ებ-ს მწყემსი ფარას ბალახს > ა-ბალახ-ებ-ს მწყემსი ფარას (მო-ა-ძოვ-ა მწყემსმა ფარას ბალახი > ა-ბალახ-ა მწყემსმა ფარა).

ასევე: ა-ძრ-ობ-ს ყასაბი ტყავს ცხვარს > ა-ტყავ-ებ-ს ყასაბი ცხვარს (ვა-აძრ-ო ყასაბმა ცხვარს ტყავი > გა-ა-ტყავ-ა ყასაბმა ცხვარი)...

მოხდა ა- პრეფიქსიანი ყალიბის განზოგადება. ამოსავალი ვითარება გვიმოწმებს ა- პრეფიქსის მიმართებას ირიბი ობიექტისადმი. ყალიბის განზოგადების შედეგად ა- პრეფიქსი წმინდა ფორმობრივ დანაშატად იქცა.

§ 19. ა-ძინ-ებ-ს ტიპის ზმნები. კონსტრუქციაში წარმოდგენილია მხოლოდ სუბიექტი და უშუალო (პირდაპირი) ობიექტი:

{ ა-ძინ-ებ-ს ის მას
და-ა-ძინ-ა მან ის.

რა განმარტება უნდა მიეცეს ამ შემთხვევაში ა- პრეფიქსს?

საკითხს ნათელი მოეფინება, თუკი გავითვალისწინებთ ამ ფორმათა ისტორიას.

წარმოშობით ა-ძინ-ებ-ს სამვალენტოიანი ზმნაა. ძველ ქართულში ფაქტობრივ დასტურდება: „ძილი იგი ღირსთა მისთა და-ი-ძინ-ა...“ ანალოგიური ვითარება დღესაც შემორჩენილია ქართული ენის ზოგიერთ დიალექტში: „ძილ დააძინეს მაგარი...“ აქედან გამომდინარე:

და-ი-ძინ-ა მან იგი,

მაგრამ:

და-ა-ძინ-ა მან მას იგი.

ა- პრეფიქსი ისევ და ისევ ირიბი ობიექტის პოვნეირებასთან აღმოჩნდა დაკავშირებული.

ამის მიხედვით და-ა-ძინ-ა იმავე რიგისაა, რაც და-ა-სიზმრ-ა:

და-ა-ძინ-ა მან მას იგი

და-ა-სიზმრ-ა მან მას იგი.

და-ა-ძინ-ა ფორმისათვის უშუალო ობიექტი ისტორიულად არის „ძილ-ი“, რომლის დაკარგვის შემდეგ მისი ფუნქცია წარ-
6. ბ. ჯორბენაძე

ზოშობით ირიბ ობიექტს დაეკისრა. ფუნქციური ცვლილება ფორ-
მობრივადაც აისახა: ობიექტი ბრუნვაცვალეზადი გახდა.

სხვათა შორის, ხსენებულ ფორმაში ა- პრეფიქსის თავდაპირ-
ველ ფუნქციაზე შესაბამის ვნებითში დამოწმებული ე- პრეფიქსიც
მიუთითებს:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{ა-ძინ-ებ-ს} \text{ — ე-ძინ-ებ-ა} \\ \text{და-ა-ძინ-ა} \text{ — და-ე-ძინ-ა.} \end{array} \right.$$

ე-ძინ-ებ-ა ის მას > ე-ძინ-ებ-ა მას: ე-პრეფიქსი ირიბ ობიექტს
მიემართება, რადგან „მას“ გრამატიკული ირიბი ობიექტია, ოღონდ
ინვერსიის ნიადაგზე სემანტიკურ სუბიექტად გააზრებული.

§ 20 ა- პრეფიქსიანი ყალიბის განზოგადების შედეგია ქარ-
თულში ისეთ ფორმათა არსებობა, როგორიცაა: ა-ხასიათ-ებ-ს,
ა-დარდ-ებ-ს, ა-ქაე-ებ-ს... ა-ბოდ-ებ-ს, ა-ხველ-ებ-ს და მისთნ.

ა-ხასიათ-ებ-ს ორვალენტიანი გარდამავალი ფორმაა, ე. ი.
კონსტრუქციაში წარმოდგენილი იქნება სუბიექტი და უშუალო
ობიექტი:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{ა-ხასიათებს მასწავლებელი მოწაფეს} \\ \text{და-ა-ხასიათა მასწავლებელმა მოწაფე.} \end{array} \right.$$

ასეთ შემთხვევაში კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტისათვის
„ადგილი არ რჩება“. მაგრამ აქ ყურადღებას იქცევს ერთი მომენ-
ტი: იგივე ზმნა შესაძლოა გააზრებულ იქნეს როგორც სტატიკური
(მდგომარეობითი), ანუ: დაეკისროს გარკვეული სტატუსის (მდგო-
მარეობის) გამოხატვის ფუნქცია:

ამ მოწაფეს კარგი ჩვევა ა-ხასიათებს.

მოწაფე-ს: მიცემითში დასმული სახელი სუბიექტად არის
გაგებული. ეს კი ნიშნავს, რომ აქ ინვერსიის ფაქტთან გვაქვს საქ-
მე. მაგრამ ინვერსია, როგორც წესი, გულისხმობს სუბიექტისა და
ირიბი ობიექტის ფუნქციათა შენაცვლებას. როგორღა მოხდა, რომ
ინვერსიაში ჩართული აღმოჩნდა უშუალო (პირდაპირი) ობიექ-
ტი? უეჭველია, რომ ენამ ამ შემთხვევაში გამოიყენა ა- პრეფიქ-
სიანი ფორმის პოტენცია — შეიხამოს ირიბი ობიექტი. ღირსაც-
ნობია თვით ის ფაქტი, რომ შესაძლოა უშუალო ობიექტი გადააზ-
რიანდეს ირიბ ობიექტად და ისიც მაშინ, როცა ზმნაში ა- პრე-
ფიქსია დამოწმებული.

ზემოთ (§ 16) აღნიშნული იყო პარალელური კონსტრუქციების არსებობა ა-ბოდ-ებს ტიპის ფორმებთან:

ა-ბოდ-ებს	} ის	ა-ბოდ-ებს	} მას
ა-ხველ-ებს		ა-ხველ-ებს	
ა-მთქნარ-ებს		ა-მთქნარ-ებს	

საწყისი ვითარება აქ ა-ხასიათ-ებს ტიპის ზმნათა ანალოგიურია:

ა-ბოდ-ებს ის მას	} ა-ბოდ-ებს მას

შედეგი სხვაგვარია: ზმნა ერთვალენტთანად გახდომის ტენდენციას აჩვენებს, რაც ერთ შემთხვევაში უშუალო ობიექტის, მეორე შემთხვევაში კი სუბიექტის დაკარგვით მიიღწევა. ნიშანდობლივია, რომ აქაც ინვერსიის მოვლენა იჩენს თავს: გრამატიკული სუბიექტის დაკარგვის შედეგად „მას“ გაიგება სემანტიკურ სუბიექტად. „მას“ წარმოშობით უშუალო ობიექტია, მაგრამ აქ უკვე ირიბი ობიექტის ფუნქციით აღჭურვილი. ამას უღვლილებაც წარმოაჩენს:

ა-ხველ-ებს	} მას
და-ა-ხველ-ა	
და-უ-ხველ-ებს-ი-ა	

„მას“ ბრუნვაოცვლელია; ეს კი ნიშნავს: „მას“ მორფოლოგიურადაც (ფორმობრივადაც) გაუთანაბრდა ირიბ ობიექტს.

რაც შეეხება კონსტრუქციას „ა-ხველ-ებს ის“, აქ გარეგნულად გარდამავალი ზმნის სტატუსია შენარჩუნებული:

ა-ხველ-ებს ის
და-ა-ხველ-ა მან
და-უ-ხველ-ებს-ი-ა მას...

ა- პრეფიქსი უფუნქციო დანამატია, მონაწილეობს მარტოოდენ ფორმობრივი სტრუქტურის აგებაში.

დასაშვებია კი ფუნქციის ამგვარი გაუჩინარება?

დასაშვებია შდრ.:

მ-ძინავ-ს
მ-ღვიძავ-ს...

ფორმობრივ ზმნაში ორი პირის ნიშანია წარმოდგენილი, ე. ი. ფორმობრივ (მორფოლოგიურად) ზმნა ორპირიანია, მაგრამ სემანტიკურად ერთი პირილა ფუნქციონირებს: სემანტიკურად ზმნა ერთვალენტიანია.

§ 21. შეიძლება დავასკვნათ:

ა) ა- პრეფიქსის ფუნქციაა ირიბ (მიცემითბრუნვიან) ობიექტზე მინიშნება;

ბ) სხვაგვარი ვითარება უნდა განისაზღვროს როგორც ა-პრეფიქსიანი ფორმის განზოგადების (ყალიბის აბსტრაქტიზების) შედეგი. იმავედროულად ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ა- პრეფიქსიან ფორმას ამ შემთხვევაშიც აქვს პოტენცია შემოიტანოს კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტი: ა-შენ-ებ-ს ის მას > მი-ა-შენ-ებ-ს ის მას მას, ა-ბოდ-ებ-ს ის მას > ა-ბოდ-ებ-ს მას...

გ) ა- პრეფიქსის ფუნქციური კორელატი ვნებითის ყალიბში ხშირად არის ე- პრეფიქსი: ა-ბარ-ებ-ს — ე-ბარ-ებ-ა... არსებითად აქ ჩვენ ორი სხვადასხვა სისტემა გვაქვს და არა აქტიურობა-პასიურობის თვალსაზრისით ფორმათა დაპირისპირება, რადგან რვით ე- პრეფიქსიანი ფორმებიც არცთუ იშვიათად აქტიურ სემანტიკას გამოხატავენ:

ა-შეადებს — ე-შეადება

ა-ყრდნობს — ე-ყრდნობა...

დ) ნიშანდობლივია, რომ სახელებშიც ა- და ე- პრეფიქსები ერთმანეთის ფუნქციურ კორელატებად გვევლინებიან: ე-ს — ა-მან — ა-მას... ა-ხლა — ე-ხლა...

ე) ამოსავალი ფუნქცია ა- პრეფიქსისათვის ზმნაშიც და სახელშიც ერთი და იგივე ჩანს (იხ. ქვემოთ).

თ ა ვ ი II.

ე. პრეფიქსის რაობისათვის ქართულში

§ 22. ე- პრეფიქსი დამოწმებულია:

ა) მოქმედებითი გვარის ყალიბში (ე-ძებს...),

ბ) ვნებითი გვარის ყალიბში (ე-ძებნება, ე-მალება, ე-ხატება...).

მოქმედებითში ე- პრეფიქსის პოვნიერება ძველი ვითარებაა. მოქმედებითის ყალიბებია ძველი ქართულისეული ე-საეს, ე-კიცხევს, *ე-სრევს, ე-ტყეbs, ე-ძიებს, მი-ვ-ე-ც (ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 303-307). ამჟამად მოქმედებითი გვარის ორიოდ ზმნაა, ე- რომ აქვთ დამოწმებული: მი-ვ-ე-ც-ი, ე-ძებ-ს || ე-ძიებ-ს. ისიც მი-ვ-ე-ც-ი ფორმაში ე- ძირისეულად გაიაზრება (იხ. ა. შანიძე, 1980, გვ. 550-551).

ვნებითის ყალიბში ე-პრეფიქსის პოვნიერება ჩვეულებრივი მოვლენაა როგორც ძველ (კლასიკურ), ასევე ახალ ქართულში.

ვნებითის ყალიბის მქონე ზოგი ე- პრეფიქსიანი ფორმა მდგომარეობითი ზმნების ფუნქციითაა აღჭურვილი: ე-ლის, ე-რჩის, ე-მდურის, ე-რთვის, ე-ტრფის... მორფოლოგიურად ეს თავს იჩენს უღვლილების დროს: ამ ფორმებს მხოლოდ აწმყოს, ნამყო უსრულისა და აწმყოს კავშირებითის პარადიგმები მოეპოვებათ: ე-ლ-ი-ს — ე-ლ-ოდ-ა — ე-ლოდ-ე-ს... გარდა ამისა, ცნობილია, რომ მდგომარეობის სემანტიკის გამომხატველ ზმნებს აწმყოში, როგორც წესი, მოქმედებითი გვარის ზმნებისათვის ნიშანდობლივი ყალიბი აქვთ. ეს ტენდენცია ჩვენს შემთხვევაშიც იჩენს თავს. ძველ ქართულში ნამყოს ფორმად დამოწმებულია როგორც ე-რჩ-ოდ-ა, ასევე ე-რჩ-დ-ა (გ. დეეტერსი, 1930, გვ. 131; ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 64-65), რაც აწმყოში, შესაბამისად, ე-რჩ-ი-ს და ე-რჩ-ს ფორმათა შესაძლებლობას გვაგარაუდებინებს. ე-რჩ-ს მოქმედებითის ყალიბის მქონე ფორმაა.

სემანტიკურმა გადააზრიანებამ შესაძლოა ენებითის ორგვარი წარმოება ფუნქციურად დაუპირისპიროს ერთმანეთს: ე-მდურ-ი-ს — ე-მდურ-ებ-ა; პირველი მდგომარეობას გაზოხატავს, მოეპოვება მხოლოდ აწმყოს წრის პარადიგმები, მეორე საკუთრივ ენებითია, აქვს ყველა პარადიგმის ფორმა. რა თქმა უნდა, ესაა გრამატიკულ მნიშვნელობათა განსხვავების ფაკულტატიური საშუალება, სხვა შემთხვევებში ენებითის წარმოების ორგვარი ხერხი ფუნქციურ დაპირისპირებას არ იწვევს (ე-მალ-ვ-ი-ს — ე-მალ-ებ-ა, ე-ხატ-ვ-ი-ს — ე-ხატ-ებ-ა...).

§ 23. ის ფაქტი, რომ ე- პრეფიქსი მოქმედებითის გვარის ყალიბშიც შეიძლება იქნეს წარმოდგენილი, გამორიცხავს მის მიჩნევას ენებითის მაწარმოებლად. იგი არა მხოლოდ ისტორიულად (ა. შანიძე, 1980, გვ. 300), არამედ დღესაც ვერ განიმარტება როგორც ენებითის მაწარმოებელი ფორმანტი. ამის სათანადო დასაბუთება ქვემოთ გვექნება მოცემული (იხ. თავი IV).

რა ფუნქცია აქვს დაკისრებული ე- პრეფიქსს ქართულში?

(ეს შეეხება როგორც ძველ, ასევე ახალ ქართულს).

უეჭველია, რომ ქართულში ე- პრეფიქსი დაკავშირებული არის ირიბი ობიექტის გაზოხატვასთან.

ამის საბუთი რამდენიმეა.

§ 24. უპირველეს ყოვლისა ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ ე- დგება იმ ფორმანტთა რიგში, რომელთა წარმოჩენასთან დაკავშირებულია კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის შემოტანა; შდრ.:

! და-წერ-ა მან ის > { და-ა-წერ-ა მან მას ის
და-უ-წერ-ა მან მას ის

და-ი-წერ-ა ის > და-ე-წერ-ა ის მას

და-ი-წერა და და-ე-წერა ფორმები ერთმანეთისაგან მხოლოდ ირიბი ობიექტის უქონლობა-მქონებლობით განსხვავდება და სწორედ ირიბი ობიექტის მქონებლობაზე მიუთითებს ე- პრეფიქსი შესაბამის ზმნურ ფორმაში.

§ 25. ზემოხსენებული მაგალითი იმასაც გვიმოწმებს, რომ ე- პრეფიქსს ენებითის სისტემაში იგივე დანიშნულება აქვს, რაც შესაბამის მოქმედებითებში ა- და უ- პრეფიქსებს:

და-ა-წერ-ა } და-ე-წერ-ა
და-უ-წერ-ა }

მაგრამ ამგვარი განსხვავება აშკარად მეორეული ფაქტია: დასახელებული პრეფიქსები არ განირჩეოდნენ გვარის მიხედვით.

ეს მტკიცდება:

ჯერ ერთი, იმით, რომ ა- და უ- პრეფიქსებიც დამოწმებულია ვნებითის სისტემაში: ა-კლდება, მი-ა-ტყდება, გა-უ-ტყდება...

მეორეცაა და, ე- პრეფიქსი შესაძლოა წარმოდგენილ იქნეს როგორც ვნებითში, ასევე მის შესაბამის რქმელებითში:

მოქმედებითი: ვნებითი:

მი-ე-ც-(ი) — მი-ე-ც-ა

ე-ძებ-ს — ე-ძებ-ნ-ებ-ა...

აქ ერთი ფაქტია გასარკვევი: ე-ძებს (ე-ძიებს) ორვალენტიანი ზმნაა, მასთან კონსტრუქციაში არ ივარაუდება ირიბი ობიექტი, რატომღა გვაქვს ზმნაში ე- პრეფიქსი?

არ არის გამორიცხული, რომ ისტორიულად ამ ზმნასთან წარმოდგენილი იყო ირიბი ობიექტიც, რომელიც შემდგომ დაიკარგა. როგორც ზემოთ ვაჩვენეთ, კონსტრუქციის ამგვარი „შეკუმშვა“ არ არის უცხო ქართულისათვის. სიმპტომატურია ამ თვალსაზრისით ხანმეტ ტექსტებში ე-ძიებ-ს ზმნასთან ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნის (ხ-) გამოყენება: იესუს ჯუარს-ცუმულსა ნაზორეველსა ხ-ე-ძიებ-თ (ხანმეტი ლექციონარი, 1944, გვ. 054); რომელი ხ-ე-ძიებ-ს, პოვის, ან: ამას ყოველსა წარმართნი ხ-ე-ძიებ-ედ (იხ.: ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 306).

ნიშანდობლივია აგრეთვე ის ფაქტი, რომ ძველ ქართულში „ე-ძიებ ფუძე უპირატესად პირველი სერიის ნაკვეთებში იხმარება, მეორეში თბთქმის არა... ძველ ქართულში უფრო ხშირია ე-ძიებს, იშვიათია ი-ძიებ-ს. მნიშვნელობით მათ შორის განსხვავება არაა, ორივე აღნიშნავს „ძებნის“; განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ ი-ძიებ-ს მეორე სერიაშიც იხმარება: იძიოს და საჯოს“ (ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 306; იხ. აგრეთვე: გ. დეეტერსი, 1930, გვ. 90-91). პირველი სერიის ფორმებთან უშუალო (პირდაპირი) ობიექტი მიცემითი ბრუნვის ფორმითაა წარმოდგენილი, ე. ი. ფორმობრივ არ განსხვავდება ირიბი ობიექტისაგან. შესაძლოა ამ ფაქტს ჰქონდეს გარკვეული მნიშვნელობა ე- პრეფიქსის რაობის გარკვევისათვის ე-ძებ-ს || ე-ძიებ-ს ფორმაში, რომელიც ძველ ქართულში უპირატესად სწორედ I სერიაში იყო წარმოდგენილი

(ე. ი. იქ, სადაც უშუალო და ირიბი ობიექტები მორფოლოგიურად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან).

§ 26. ე- პრეფიქსი სემანტიკური კორელაცია იმ ფორმანტებისა, რომელთა უშუალო დანიშნულებაა (ფუნქციაა) ირიბი ობიექტზე მინიშნება. ეს კორელაცია ნაირგვარ და მრავალმხრივ მიმართებებში ვლინდება.

ზემოთ უკვე დასახელებული იყო მიმართება: მოქმედებითის ა- და უ- > ვნებითის ე-; ა-წერ-ს და უ-წერ-ს ფორმებს ვნებითის სისტემაში შეესაბამება ე-წერება. სამივე ფორმანტის ფუნქციაა ირიბი ობიექტზე მინიშნება; უფრო ზუსტად, ესაა მათი სინტაქსური ფუნქცია. რაც შეეხება სემანტიკას, აქ ასეთი ვითარებაა: ის მნიშვნელობები, რომლებიც ვნებითის სისტემაში ე- პრეფიქსით გამოიხატება, ხოლო მათ შორის განსხვავება მხოლოდ კონტექსტით მიიღწევა, მოქმედებითის სისტემაში განაწილებულია ა- და უ- პრეფიქსებს შორის:

ა-წერ-ს — ზედ წერს, რამეზე წერს.	ე-წერება — 1. ზედ, რამეზე წერება.
უ-წერ-ს — წერს მისას, მისთვის.	2. იწერება მისი, მისთვის.

სემანტიკურ მიმართებათა სქემაზე ზემოხსენებული ასე გამოიხატება:

ა-წერ-ს	ე-წერება
უ-წერ-ს	

„სემანტიკური ველი“, მოქმედებითის სისტემაში განაწილებული ა- და უ- პრეფიქსებს შორის, ვნებითის სისტემაში მოლიანად განეკუთვნება ე- პრეფიქსს.

ესაა მიმართების ყველაზე გავრცელებული ტიპი ქართულში. ირიბი ობიექტის პოვნიერებასთან დაკავშირებული ფორმანტების სემანტიკური კორელაცია სხვა შემთხვევებშიც ვლინდება.

§ 27. ზემოხსენებულთან ახლოს დგას ა- და ე- პრეფიქსების მიმართება კაუზატივის ფორმებში:

{ ა-თრეე-ინ-ებ-ს
{ ე-თრეეინ-ებ-ა

ა- და ე- პრეფიქსები ერთი და იმავე დანიშნულებისაა მოქმედებითი და ვნებითი გვარის კაუზატივის ფორმებში: მიანიშნებენ ირიბ ობიექტზე — მოქმედების უშუალო შემსრულებელზე.

და ასევე: ა-ქელვინებს, ა-თლევინებს, ა-ლუპვინებს, ა-კათვინებს, ა-ლანძღვინებს, ა-ლოცვინებს, ა-ლახვინებს, ა-წამვლინებს, ა-ჯაბნინებს, ა-ჭერინებს ფორმები ვნებითის სისტემაში შეისაბამებენ ფორმებს: ე-ქელვინება, ე-თლევინება, ე-ლუპვინება, ე-კათვინება, ე-ლანძღვინება, ე-ლოცვინება, ე-ლახვინება, ე-წამვლინება, ე-ჯაბნინება, ე-ჭერინება...

§ 28. ყურადღებას იქცევს აგრეთვე ირიბ ობიექტთან დაკავშირებული ფორმანტების მონაცვლეობის შემთხვევები:

ა) ერთსა და იმავე ყალიბთან:

ე-ძახ-ი-ს — ძახილით იწვევს, უხმობს, მოუწოდებს, უძახის, უყვირის; უწოდებს, არქმევს.	უ-ძახ-ი-ს — ძახილით იწვევს, უხმობს, მოუწოდებს, ეძახის, უყვირის; უწოდებს, არქმევს.
---	---

ამ რიგისაა ე-ტრფ-ი-ს და შე-ს-ტრფ-ი-ს ტიპის ფორმებიც.

ბ) ცნობილი ფაქტია სხვადასხვა წარმოების ვნებითის ფორმათა ურთიერთშენაცვლება, რომელიც დამოწმებულია როგორც ისტორიულად, ასევე დიალექტების დონეზე. ირიბ ობიექტთან დაკავშირებული ფორმანტების სენანტიკური კორელაცია ამ შემთხვევაშიც იჩენს თავს.

ძველ ქართულში იყო მო-ე-გონ-ა: „მო-ე-გონა მამასა მისსა ჟამი იგი“, ახალ ქართულში დამკვიდრდა: მო-ა-გონ-დ-ა. ვნებითის პრეფიქსიანი წარმოება სუფიქსიანმა შეცვალა; შესაბამისად, კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოზიტივობას გამოხატავენ ე- და ა-პრეფიქსები: მო-ე-გონა — მო-ა-გონდა.

იყო: შე-ე-ერთ-ა: „შე-ე-ერთა ძუალი ძუალსა და ძარღუ ძარღუსა“. ახლა განოიყენება შე-უ-ერთ-დ-ა. ამ შემთხვევაში ერთმანეთის სემანტიკური კორელატებია ე- და უ- პრეფიქსები.

ძველ ქართულშია დამოწმებული მო-ე-წყურ-ა ფორმაც: „მო-ე-წყურა მათ ფრიად“. ახლა ფუნქციონირებს მო-ს-წყურ-დ-ა, სა-

დაც ხმოვანი პრეფიქსი აღარა გვაქვს. ირიბ ობიექტს უშუალოდ ირიბ-ობიექტური პირის ნიშანი მიემართება. ეს ფორმანტი ფონეტიკურ ნიადაგზეა გაუჩინარებული ა-, ე- და უ- ხმოვანი პრეფიქსების წინა პოზიციაში (მაგალითები დამოწმებულია შეზდეგი ნაშრომიდან: ლ. ნოზაძე, 1961, გვ. 65).

ამ რიგის შენაცვლება სისტემებზე დასტურდება. პრინციპი ზემოხსენებულის ანალოგიურია.

§ 29. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ირიბ-ობიექტურ პირზე მიმანიშნებელ ფორმანტთა სემანტიკური კორელაცია უღვლილებისას. აქ რამდენიმე შემთხვევა შეიძლება გამოვყოთ.

ა) ფორმანტთა სემანტიკური კორელაცია ძირმონაცვლეობის დროს:

ა-ძლეე მი-ე-ც-ი	ე-უბნ-ებ-ა ე-ტყე-ი-ს უ-თხრ-ა	ჰ-ყავ-ს ე-ყოლ-ებ-ა ე-ყოლ-ა
--------------------	------------------------------------	----------------------------------

პირველ რიგში ა- და ე- ფორმანტების მონაცვლეობაა. ზმნა მოქმედებითი გვარისაა. ხმოვან პრეფიქსებს იდენტური ფუნქცია აქვთ: კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოენიერებაზე მიანიშნებენ. სემანტიკური კორელაცია ერთ სისტემაში ხდება, განსხვავებით და-ა-წერ-ს — და-ე-წერ-ებ-ა ტიპის მიმართებისაგან, როცა ა- და ე- პრეფიქსები უკვე სხვადასხვა სისტემაში გამოხატავენ ერთსა და იმავე ფუნქციას.

მეორე რიგში ე- და უ- ხმოვანი პრეფიქსები ენაცვლებიან ერთმანეთს. თავისებურება ისაა, რომ ე- პრეფიქსი ვნებიოთის ყალიბშია მოქცეული, უ- მოქმედებითის ყალიბში; ე. ი. ის, რასაც ჩვეულებრივ ვნებიოთს ვუწოდებთ, მოქმედებითი გვარის ზმნის დანიშნულებას ასრულებს ამ შემთხვევაში. ეს სისტემა ორი სხვადასხვა სისტემის კონტამინაციით არის მიღებული. ძველ ქართულში უ-თხრ-ა ფორმას ჰ-რქუ-ა ცვლიდა. აქ უკვე უშუალოდ ირიბი ობიექტური პირის ნიშანი წარმოაჩენს კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოენიერებას.

მესამე რიგში მორფოლოგიურად *ჰ-ე- და ჰ- პრეფიქსების მიმართებაა: ჰ-ე-ყოლ-ებ-ა > ე-ყოლ-ებ-ა ფონეტიკური ცვლილების სა-

ფუძველზე. ამდენად, პ-ყავ-ს ფორმაში ხმოვანი პრეფიქსის პოზიცია ცარიელია. ამ ფორმათა მორფოლოგიური მიმართება ასე ჩაიწერება:

$$\left\{ \begin{array}{l} *პ-0-ყავ-ს \\ *პ-ე-ყოლ-ებ-ა. \end{array} \right.$$

ამავე რიგის შეთანაბრებაა პ-კითხ-ავ-ს და ე-კითხ-ებ-ა (აქ უკვე ორი დამოუკიდებელი სისტემაა), ს-წერ-ს და ე-წერ-ებ-ა, პ-ნებ-ავ-ს და ე-ნებ-ებ-ა და მისთნ.

ბ) მესამე რიგში დამოწმებული შენაცვლების ტიპი შესაძლოა პირთა შეპირისპირების დროსაც წარმოჩნდეს:

$$\begin{array}{l} \text{მი-ე-ე-ც-(ი)} \\ \text{მი-ე-ც-(ი),} \\ \text{მაგრამ: მი-ს-ც-ა.} \end{array}$$

ეს მოვლენა ასეა ახსნილი: ე- პრეფიქსი „ექვემდებარება რაოდენობრივი აბლაუტის ნორმებს (მონაცვლეობა ე- : 0...)“. იმ შემთხვევაში, როდესაც ზმნის მარტივ ფუძეს ერთვის სუფიქსი ან დაბოლოება გახმოვანების სრულ საფეხურზე, ე- პრეფიქსი ნულ-საფეხურზეა (ე. ი. ქრება); იმ შემთხვევაში, როდესაც ზმნის ფუძე არ არის გაფორმებული სრულ-საფეხურიანი სუფიქსით, ე- პრეფიქსი სრული სახით არის წარმოდგენილი“ (თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, 1965, გვ. 222-223). ანუ: ივარაუდება დრ-ეკ და დერ-კ ტიპის მიმართებათა ანალოგიური ვითარება. ამჟამად მორფოლოგიურად აქაც *პ-ე- და პ- (პ-0-) პრეფიქსები ენაცვლებიან ერთმანეთს. რა თქმა უნდა, იგულისხმება მესამე პირის ჩვენება, პირველ და მეორე პირში შესაბამისად გვექნება: მ-ე- (გვ-ე-) და მ- (გვ-); გ-ე- და გ-.

გ) მდგომარეობის სემანტიკის გამომხატველი ა- და უ- პრეფიქსიანი ზმნების ერთი ნაწილი უღვლილებისას ე- პრეფიქსიან ყალიბებს შეინაცვლებს:

ა წ მ ყ ო: მყოფალი ნამყო ძირ.:	ა-წერ-ია უ-წერ-ია ე-წერ-ებ-ა ე-წერ-ა	უ-ღვ-ას ე-ღვ-ებ-ა ე-ღვ-ა.
--------------------------------------	---	---------------------------------

მდგომარეობითს ზმნებშივე ხდება *ჰ-ე- და ჰ- პრეფიქსების შენაცვლება უღვლილებისას:

{ ჰ-ლეიძ-ავ-ს
ე-ლეიძ-ებ-ა
ე-ლეიძ-ა...

ყველა ურთიერთშენაცვლებული პრეფიქსი ერთი და იმავე ფუნქციისაა: მიუთითებს კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოზიციებაზე. სწორედ ეს ქმნის მათი თავისუფალი (სემანტიკური თვალსაზრისით!) მონაცვლეობის შესაძლებლობას. აქ იგივე ვითარებაა, პირის ნაცვალსახელთა ბრუნებისას რომ დასტურდება:

სახელობითი: ე-ს
მოთხრობითი: ა-მან
ნიცეზითი: ა-მას
ნათესაობითი: ა-მის...

ე- და ა- ხმოვანი პრეფიქსები თავისუფლად მონაცვლეობენ, რადგან არსებითად ერთსა და იმავე ფუნქციას გამოხატავენ, იმის ანალოგიურს, მათ რომ ზმნაში აქვთ. დაწვრილებით — ქვემოთ.

დ) ვნებითის ყალიბში დამოწმებული ე- და უ- პრეფიქსები, რომელთაც სხვისთვის განკუთვნილი მოქმედების აღნიშვნა აკისრიათ, მორფოლოგიური მოქცევის თვალსაზრისითაც უთანაბრდებიან ერთმანეთს: მესამე სერიაში მათ პოზიციას საკუთრივ ირიბობიექტური პირის ნიშანი იკავებს. ანალოგიური ვითარებაა მაშინაც, როცა ა- პრეფიქსია ვნებითის ყალიბში წარმოდგენილი:

ა წ მ ყ ო:	ე-მალება	უ-შავდება	ა-ვიწყდება
ნ. ძირით.:	და-ე-მალა	გა-უ-შავდა	და-ა-ვიწყდა
I შედეგ.:	და-ქ-მალვია	გა-ქ-შავებია	და-ქ-ვიწყებია
II შედეგ.:	და-ქ-მალვოდა	გა-ქ-შავებოდა	და-ქ-ვიწყებოდა.

მართალია, მესამე სერიაში ვნებითის ფორმებს იმავე ფუნქციით მოქმედებითი გვარის ყალიბი შეენაცვლება (მალ-ავ-ს > და-ჰ-მალ-ვ-ი-ა, ა-შავ-ებ-ს > გა-ჰ-შავ-ებ-ი-ა, ა-ვიწყ-ებ-ს > და-ჰ-ვიწყ-ებ-ი-ა), მაგრამ ეს არ ცვლის თვით პრეფიქსთა ურთიერთმიმართების სტატუსს, რაც, თავის მხრივ, ნათელს ხდის, რომ ა-, უ- და ე- პრე-

ფიქსები არა მხოლოდ ფუნქციურად, არამედ მორფოლოგიური მოქცევითაც, ქმედებითაც ეთანაბრებიან ერთმანეთს.

ანალოგიურ ვითარებას ვამოწმებთ მაშინ, როცა ა- და უ-პრე-ფიქსიან მდგომარეობითს ფორმებთან გვაქვს საქმე:

ა წ მ ყ ო:	ა-წერია უ-წერია
ნ. ძირით.	ე-წერ-ა
I შედეგ.	ს-წერებია
II შედეგ.	ს-წერებოლა

აქ უკვე ერთ სისტემაში ა- (ასევე: უ-) და ე- პრეფიქსების შენაცვლებაც გვაქვს (იხ. ზემოთ) და მათი მიმართებაც ოდენ ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნით წარმოდგენილ ფორმებთან.

ე) მოქმედებითი გვარის ზმნებს მესამე სერიაში გარდაუვალი ფორმები შეენაცვლება, ე. ი. აქ რელატიური ვნებითის საპირისპირო ვითარებაა. გარდამავალ ზმნათა მესამე სერიის ფორმები გარდაუვალია როგორც მორფოლოგიური სტრუქტურის, ასევე კონსტრუქციის თვალსაზრისით: წარმოდგენილია მხოლოდ გრამატიკული სუბიექტი და ირიბი ობიექტი. მესამე სერიაში „ყოველი ზმნა ან ვნებითის სახეობას წარმოგვიდგენს, ან საშუალო-ვნებითისას თუ საშუალოსას: ეკლა, ეწერა, უწერიეს, უქმნიეს, უკლავს, უდგამს“ (არნ. ჩიქობავა, 1968, გვ. 143). მხოლოდ ინვერსიის საფუძველზე ხდება შესაძლებელი ამ ფორმათა მოქცევა გარდამავალი ზმნის უდვლილების პარადიგმაში, მხოლოდ სემანტიკური გადააზრიანება იძლევა ამის შესაძლებლობას: „გარდამავალია მესამე სერიის ფორმები ინვერსიული აზრით, რაც ქმნის შესაბამისობას წმინდა ფორმალურ სისტემასა და სემანტიკურ ღირებულებათა სისტემას შორის“ (პ. ფოგტი, 1969, გვ. 40). ამ შემთხვევაშიც თავს იჩენს უ- და ე- პრეფიქსების ურთიერთშენაცვლება:

ა წ მ ყ ო:	წერ-ს (ი-წერ-ს, უ-წერ-ს)
I შედეგ.	და-უ-წერ-ი-ა
II შედეგ.	და-ე-წერ-ა

უ- და ე- პრეფიქსების ფუნქცია აქაც კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნიერებაზე მინიშნებაა.

§ 30. ვნებითის ყალიბის მქონე ე- პრეფიქსიან ფორმებს, ჩვეულებრივ, ამავე ყალიბის ი- პრეფიქსიან ფორმებთან მიმართებაში

განიხილავენ: ი- და ე- ვნებითის ნიშნებად მიიჩნევა, „რომლებიც ასე ინაწილებენ ფორმებს: ერთ-პირიანებს (აბსოლუტურებს) ი მოუდის, ორ-პირიანებს (რელატიურებს) — ე: ი-წერება — ე-წერება...“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 288).

ეს მიმართება გვიანდელია. თავდაპირველად ი- და ე- პრეფიქსები განსხვავებულ სისტემებში ფუნქციონირებდნენ და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ფუნქციები ჰქონდათ, რასაც ფორმათა საკმაოდ დიდ ნაწილში დღესაც ინარჩუნებენ. მათი ერთ სისტემაში გაერთიანება არსებითად ერთნაირი ყალიბის მქონეობამ გამოიწვია.

საერთოდ, ის ინტერპრეტაცია, რომელიც ზოქმედებითისა და ვნებითის ფორმათა მიმართების თაობაზე არსებობს, გარკვეულ დაზუსტებას საჭიროებს. საქმე ისაა, რომ ზოქმედებითის ფორმას შესაძლოა ერთი კი არა, ორი ვნებითის ფორმაც შეესაბამებოდეს, ოღონდ ერთმანეთისაგან ფუნქციურად განსხვავებული:

$$ა-დიდ-ებ-ს > \begin{cases} დიდ-დ-ებ-ა \\ ე-დიდ-ებ-ა \end{cases}$$

დიდ-დ-ებ-ა და ე-დიდ-ებ-ა ერთი და იმავე ყალიბის მქონე ფორმებია და ამიტომაც ვნებითებია; პირველს -დ სუფიქსი აქვს ყალიბში ჩართული, მეორე ე- პრეფიქსითაა ნაწარმოები, პირველი ერთვალენტია, მეორე — ორვალენტია. ორივე ა-დიდ-ებ-ს ფორმას მიემართება, მაგრამ განსხვავებული მნიშვნელობები აქვთ: დიდ-დ-ებ-ა გარდაქცევითობას გამოხატავს, ე-დიდ-ებ-ა — გარკვეულ განწყობას (ე. წ: მიჩნევის ვნებითია).

ეს კი ნიშნავს, რომ ე- პრეფიქსიანი ფორმა არა მხოლოდ ი- პრეფიქსიან ვნებითს შეიძლება მიემართებოდეს, არამედ ვნებითის სხვა ტიპებსაც.

მეტიც: დამოწმებულია ე- პრეფიქსიანი ვნებითის მრავალი ფორმა, რომელთაც არ ზოგოვებათ ი- პრეფიქსის მქონე ვარიანტი: ე-დარება, ე-გუება, ე-ვალება, ე-ვლინება, ე-პატიება, ე-ქავება, ე-პყრობა, ე-მშვიდობება, ე-თხოვება, ე-პატრონება, ე-რკინება, ე-სალმება, ე-სარჩლება, ე-ურჩება, ე-უბნება და ა. შ. ამასთან ერთად, ყველა ეს ფორმა აქტიურ სემანტიკას გამოხატავს და მხოლოდ ყალიბით უთანაბრდება ე-წერება ტიპის ზმნებს.

რიგ შემთხვევაში ი- და ე- პრეფიქსიანი ვნებითის ფორმები

აქტიურობა-პასიურობის სემანტიკით კი არ მიემართებიან ურთიერთს, არამედ სავსებით განსხვავებული მნიშვნელობის მიხედვით: ე-თამაშება სუბიექტის მიმართებას გამოხატავს ირიბი ობიექტისადმი, ი-თამაშება კი უკვე პოტენციალისია: „აქ არ ითამაშება — აქ თამაში არ შეიძლება“. ამ რიგისაა: ე-თხოვება — ი-თხოვება, ე-კითხება — ი-კითხება, ე-ბრძოლება — ი-ბრძოლება და მისთ.

§ 31. ე- პრეფიქსიან ფორმებს სხვადასხვა სინტაგმატური თუ პარადიგმატული მიმართებებისას საკმაოდ მრავალგვარი მნიშვნელობების გამოხატვა შეუძლიათ და, მიუხედავად ამისა, ყველა შემთხვევაში ე- პრეფიქსს სრულიად გარკვეული, ერთი და იგივე კონკრეტული ფუნქცია მოეპოვება. ესაა კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნეირებაზე მითითება. განვიხილოთ სათანადო ნიმუშები.

§ 32. ე- პრეფიქსიანი ვნებითის უშუალო დანიშნულებად პასივის ფუნქციის გამოხატვა ითვლება. მართლაც, ამ წარმოების ზმნათა ერთ ნაწილს ძირითად ფუნქციად პასივის გამოხატვა აკისრია: ე-წერ-ებ-ა, ე-ნგრევ-ა, ე-ლეე-ა... შესაბამის ფორმასთან შედარება ნათლად წარმოაჩენს ე- პრეფიქსის დანიშნულებას: ი-ნგრევ-ა ის, მაგრამ: ე-ნგრევ-ა ის მას... ე- პრეფიქსის პოვნეირება ზმნაში დაკავშირებული აღმოჩნდა კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის შემოტანასთან, მას მხოლოდ ეს ფუნქცია შეიძლება ჰქონდეს, რადგან ყველა სხვა ფუნქციის მიხედვით ი-ნგრევ-ა და ე-ნგრევ-ა ფორმები იდენტურია.

§ 33. ვნებითის ყალიბის მქონე ე- პრეფიქსიანი ფორმების საკმაოდ დიდი ნაწილი აქტიურ მოქმედებას გამოხატავს და ამ შემთხვევაში ჩვეულებრივ არ მოეპოვება ი- პრეფიქსიანი საპირისპირო ფორმა: ე-საღმება, ე-სარჩლება, ე-პატრონება და მისთ. კონსტრუქციაში აქაც გვაქვს ირიბი ობიექტი, მაგრამ რითი შეგვიძლია დავისაბუთოთ, რომ სწორედ მასთან არის დაკავშირებული ე-პრეფიქსი? ამ შემთხვევაში ყურადღებას იქცევენ მდგომარეობითობის სემანტიკის გამოხატველი ფორმები, ნაწარმოები იმავე ფუძისგან; შდრ.:

ურჩ-ობ-ს ის, მაგრამ: ე-ურჩ-ებ-ა ის მას

ჩხუბ-ობ-ს ის, მაგრამ: ე-ჩხუბ-ებ-ა ის მას

ბოდიშ-ობ-ს ის, მაგრამ: ე-ბოდიშ-ებ-ა ის მას

კინკლა-ობ-ს ის, მაგრამ: ე-კინკლაე-ებ-ა ის მას

აღერს-ობ-ს ის, მაგრამ: ე-აღერს-ებ-ა ის მას
 ლაქუც-ობ-ს ის, მაგრამ: ე-ლაქუც-ებ-ა ის მას
 თავხედ-ობ-ს ის, მაგრამ: ე-თავხედ-ებ-ა ის მას...

ე-ურჩ-ებ-ა იგივეა რაც ურჩ-ობ-ს; განსხვავება ისაა, რომ პირველ შემთხვევაში ურჩობის აღრესატიც არის დასახელებული, მეორე შემთხვევაში კი მხოლოდ კონსტატაციაა სუბიექტის გარკვეული მდგომარეობისა. საკმარისი აღმოჩნდა კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის შემოტანა, რომ ზმნაში შესაბამის პოზიციას იჭერს ე- პრეფიქსი.

§ 34. ნასახელარ პრეფიქსიან ენებითებს ინსტრუენტალისის (ჭურვილობის) მნიშვნელობის გამოხატვაც შეუძლიათ იმავდროულად: ი-ბარ-ებ-ა — ბარით სრულდება გარკვეული სამუშაო, ი-შხამ-ებ-ა — შხამით იწამლება ვინმე ან რამე, ი-ქარგ-ებ-ა — ქარგით იფარება (მოიხატება) რაღაც და ა. შ. საკმარისია საჭირო გახდეს ირიბი ობიექტისადმი რელაციის აღნიშვნა, რომ ზმნაში ი- პრეფიქსის პოზიციას დაიჭერს ე- პრეფიქსი: ე-ბარება, ე-შხამება, ე-ქარგება მას... ამ შემთხვევაშიც ე- პრეფიქსი ირიბ ობიექტთან აღმოჩნდა დაკავშირებული.

§ 35. პრეფიქსის მქონე ენებითებს უკავშირდება აგრეთვე პოტენციალისის (შესაძლებლობის) გამოხატვის ფუნქცია; შდრ.:

ი-ჭმ-ებ-ა — ჭამა შეიძლება.	ე-ჭმ-ებ-ა — შეუძლია ჭამოს, შეიძლება ჭამოს.
----------------------------	--

ანდა:

გა-ი-სელ-ებ-ა — გასელა შესაძლებელია.	გა-ე-სელ-ებ-ა — გასელა შესაძლებელი იქნება (ვინმესთვის), გასელა მოუხერხდება (ვისმე).
--------------------------------------	---

აშკარაა, რომ შესაძლებლობის ფუნქციას გამოხატავს როგორც ი-ჭმება, ასევე ე-ჭმება, ამ მხრივ მათ შორის განსხვავება არ არის. სხვაობა მხოლოდ ისაა, რომ ე-ჭმ-ებ-ა ფორმა ირიბი ობიექტისადმი რელაციის გამოხატავს, ე- პრეფიქსი აქაც კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოზიციერებაზე მიაწინებს.

§ 36. ზოგიერთი ზმნური სტრუქტურა შესაძლებლობას იძლე-

ვა გამოიხატოს უნებლიე მოქმედების სემანტიკა (ა. ფოცხიშვილი, 1969, გვ. 153-154). ამ მიზნით რელატიური ვნებითებია გამოყენებული: შემო-მ-ე-ხარჯ-ა, შემო-მ-ე-ფშენ-ა, შემო-მ-ე-ლახ-ა, შემო-მ-ე-ლანძღ-ა... უნებლიობის მნიშვნელობას თვით ზმნური სტრუქტურა და კონტექსტი გამოხატავენ, ე- პრეფიქსს კი ისევ და ისევ ირიბი ობიექტზე მინიშნების ფუნქცია აქვს დაკისრებული. ეს კარგად ჩანს იმ ფორმებთან შეპირისპირებით, რომლებიც ასევე უნებლიობის მნიშვნელობას გადმოსცემენ, მაგრამ ირიბი ობიექტი-ხადმი რელაციას უკვე ა- პრეფიქსით გამოხატავენ; შდრ.:

შემო-მ-ე-ფშენ-ებ-ა } მე (კაცს) ის
შემო-მ-ა-ტყდ-ებ-ა }

ე- და ა- პრეფიქსები სრულ ფუნქციურ იდენტურობას გვიმოწმებენ.

§ 37. ირიბი ობიექტზე მიანიშნებს ე- პრეფიქსი იმ ფორმებშიც, რომლებიც გარკვეულ განწყობას (გუნებას) გამოხატავენ: ე-მღერება, ე-ტირება, ე-ლექსება, ე-ვახშმება, ე-ღარღება და მისთნ. ჩვეულებრივ ეს ფორმები ერთვალენტურობად გაიხარება, შემორჩენილია ირიბი-ობიექტური პირი, სემანტიკურად გაგებული როგორც სუბიექტი: ე-მღერ-ებ-ა მას... მეორე პირი აღდგება შეკითხვის შემთხვევაში: რა ე-მღერ-ებ-ა მას? ანალოგიურ სემანტიკას შესაძლოა გამოხატავენ ამ ზმნათა შესაბამისი ა- პრეფიქსიანი მოქმედებითებიც: რა ა-მღერ-ებ-ს მას?... (იხ.: ა. შანიძე, 1980, გვ. 291-292; მ. სუხიშვილი, 1980, გვ. 66-67). ა- და ე- პრეფიქსები აქაც ერთმანეთის სემანტიკური კორელატები აღმოჩნდნენ, დაკავშირებულნი ირიბი ობიექტის გამოხატვასთან.

§ 38. ასევე განწყობას, ოღონდ უკვე მოჩვენებითობის, მიჩნევის თვალსაზრისით გამოხატავენ ე- პრეფიქსიანი ვნებითები: ე-აღვილება, ე-ამაყება, ე-ბევერება, ე-დიდება, ე-ლამაზება, ე-მწარება, ე-ხალისება და მისთნ. (იხ.: ა. შანიძე, 1980, გვ. 291). ამ ტიპის ზმნათა სინტაქსურ ბუნებას კარგად წარმოაჩენს შეპირისპირება იმავე ფუძისგან ნაწარმოებ კონვერსიულ ფორმებთან:

ის ა-მჩატ-ებ-ს მას	მჩატ-დ-ებ-ა ის
	ე-მჩატ-ებ-ა ის მას.

მჩატ-დ-ებ-ა ნიშნავს: „მჩატე ხდება“, გარდაქცევითობაა.

ე-მჩატ-ებ-ა — „მჩატელ მიაჩნია“, განწყობაა.

თვით ეს სემანტიკა განაპირობებს კონსტრუქციაში ორი პირის პოზიციერებას, რომელთაგან ერთი გრამატიკული ირიბი ობიექტია. ასევე:

$$ა-ბევრ-ებ-ს > \begin{cases} ბევრ-დ-ებ-ა \\ ე-ბევრ-ებ-ა \end{cases}$$

„ეგ ნამი რომ გა-ბევრ-დ-ებ-ა, მდინარე წყლად იქცევა და მთელს ტივს მიიტანს, რომ ჩვენ შორის ჩატეხილი ხიდი გაამრთელოს და ეგრე ორსავე ნაპირს გააერთებს“ (ილია).

„ერთად ერთი ქართული წიგნი, რომელიც აქ იხმარება ყველა კლასში, არის „დედა ენა“ და ესეც თურმე ე-ბევრ-ებ-ა-თ“ (ი. გოგებაშვილი).

ენა დინამიკური სისტემაა. ამიტომაც მან ერთი და იმავე გრამატიკული მნიშვნელობების გამოსახატავად შესაძლოა განსხვავებული ფორმობრივი სისტემები გამოიყენოს, ანდა ერთი და იმავე ფორმობრივი მიმართებით ნაირგვარი მნიშვნელობები გამოხატოს. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს ასეთი მიმართება:

$$ა-ძინ-ებ-ს ის მას > \begin{cases} ი-ძინ-ებ-ს ის \\ ე-ძინ-ებ-ა მას \end{cases}$$

ა-ძინ-ებ-ს და ი-ძინ-ებ-ს ფორმებს შორის მიმართება ფორმობრივ იმავე რიგისაა, რაც ა-შენ-ებ-ს — ი-შენ-ებ-ს, სემანტიკურად კი ა-ბევრ-ებ-ს — ბევრ-დ-ებ-ა მიმართების პრინციპს იმეორებს. ამიტომაც ხდება შესაძლებელი ამ სისტემაში განწყობის გამომხატველი ე-ძინ-ებ-ა ფორმის შემოტანა.

ამის საპირისპიროდ, ფორმობრივ ა-ბევრ-ებ-ს — ბევრ-დ-ებ-ა: ე-ბევრ-ებ-ა მიმართების ანალოგიურ სისტემაში ე-პრეფიქსიან ფორმას შესაძლოა სულ სხვა ფუნქციის გამოხატვა დაეკისროს:

$$ა-ნაზ-ებ-ს ის მას > \begin{cases} ნაზ-დ-ებ-ა ის \\ ე-ნაზ-ებ-ა ის მას. \end{cases}$$

„და ყოველივე როგორ ნაზ-დ-ებ-ა, როცა ახლოა მზე შემოდგომის“ (გალაკტიონ ტაბიძე).

„ძაღლი... ე-ნაზ-ებ-ოდ-ა მზალვეს“ (ა. ყაზბეგი).

ე-ნაზ-ებ-ა აქტიურ მოქმედებას გამოხატავს და არა განწყობას.

არც ისაა გამორიცხული, რომ სისტემას რომელიმე წევრი აკლდეს:

ა-იმედ-ებ-ს	(არ არის)
	ე-იმედ-ებ-ა.

მეტიც: ზოგჯერ მთელი სისტემა ერთადერთი წევრით იყოს შეიძლება წარმოდგენილი: ე-წიგნ-ებ-ა... ეს უკვე სისტემის ამა თუ იმ წევრის განზოგადების შედეგია.

მოხდება ისეც, რომ ერთი და იგივე ფორმა ორ ან მეტ ფუნქციას შეითავსებს, რომელთა წარმოჩენა კონტექსტითა ხდება შესაძლებელი:

„აბა, წმიერს რა გ-ე-ლექს-ებ-ოდ-ა“ (ილია). ე-ლექს-ებ-ა აქ განწყობას, გუნებას გამოხატავს: „ლექსის თქმის (წერის) ხასიათზეა“.

ქალები „ხილს კრეფდნენ და ერთმანეთს თავისუფლად ე-ლექს-ებ-ოდ-ნენ“ (ა. ყაზბეგი). ე-ლექს-ებ-ა აქტიურ მოქმედებას გამოხატავს, ნიშნავს: „ლექსით ზინართავს, ეშაირება“.

მიუხედავად ამისა, თვით მიმართების პრინციპი უცვლელი რჩება: ე-ჰველგან ზიანიშნებს კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოზიტივებაზე, სემანტიკური ნაირსახეობანი ამ პრინციპზე გავლენას ვერ ახდენენ.

§ 39. პოტენციალისის, უნებლიე მოქმედების, განწყობის გამოხატველი ფორმები ინვერსიულნი არიან: სემანტიკური თვალსაზრისით სუბიექტად გაიგება გრამატიკული ირიბი ობიექტი:

ე-ჰმ-ებ-ა	} მას (ის)
შემო-ე-ფშენ-ებ-ა	
ე-მჩატ-ებ-ა	
ე-შღერ-ებ-ა	

რომ მართლაც ინვერსიასთან გვაქვს საქმე, ეს .მტკიცდება მრავლობითი რიცხვის გამოხატველ ფორმანტთა ურთიერთმიმართების ფაქტორით: ამ ფორმანტთა შეხვედრისას რჩება სუბიექტის და არ ჩანს ობიექტის მრავლობითობის გამოხატველი ფორმანტი. აქედან გამომდინარე, ის, რისი მრავლობითობის აღნიშვნაც რჩება სუბიექტურ და ობიექტურ პირთა შეხვედრისას, გაიგება სუბიექტად, რისიც არა — ობიექტურ პირად. შდრ. ამ თვალსაზრისით:

ე-ჭმ-ებ-ა-თ	} მ ა თ ისინი
შემო-ე-ფშვნ-ებ-ა-თ	
ე-მჩატ-ებ-ა-თ	

და არა: ე-ჭმ-ებ-ი-ან, შემო-ეფშვნ-ებ-ი-ან, ე-მჩატ-ებ-ი-ან ისინი (მათ). იმიტომ, რომ სწორედ „მათ“ არის გაგებული სუბიექტად, პირი, რომელიც გრამატიკულად ირიბი ობიექტია, მაგრამ სემანტიკური გადააზრიანების შედეგად სუბიექტის სტატუსი მოუპოვებია.

ამგვარი გადააზრიანებაც ვერ ცვლის ე-პრეფიქსის ენობრივ არსს: იგი იმაზე მიუთითებს, რომ კონსტრუქციაში მოიპოვება გრამატიკული ირიბი ობიექტი. მით უფრო, რომ ქართულში ხშირია ინვერსიულობის თვალსაზრისით ლაბილური ფორმები:

ე-თამაშ-ებ-ა მამა ბავშვს (პირდაპირი წყობა)
 რა ე-თამაშ-ებ-ა ამ ბავშვს? (ინვერსიული წყობა).

ლაბილურობა დამოკიდებულია იმაზე, სულიერია თუ უსულო გრამატიკული სუბიექტი: თუ სულიერია (მამა), წყობა პირდაპირი რჩება, თუ უსულო (და, ამასთან ერთად, ირიბი ობიექტი სულიერია), მაშინ თავს იჩენს ინვერსიის ტენდენცია: „რა ეთამაშება ამ ბავშვს“ ნიშნავს: „ეს ბავშვი თამაშის განწყობაზე არ არის (ან: არ უნდა იყოს)“.

ამრიგად, ე-პრეფიქსის ფუნქცია აქაც შენარჩუნებულია.

§ 40. ორიოდ სიტყვა უნდა ითქვას პოლისემანტიკური ფორმების შესახებაც. გვაქვს შემთხვევები, როცა ე-პრეფიქსიანი ფორმა სხვადასხვა კონტექსტში სავსებით განსხვავებულ ლექსიკურ მნიშვნელობებს გამოხატავს. ანალოგიურ ვითარებას გვიმოწმებს მისი შესაბამისი მოქმედებითიც:

ა-ცლ-ი-ს: { საჭირო დროს აძლევს, აცდის;
 { ზედაპირზე აძრობს, ფცქენის.

ორივე შემთხვევაში ზმნა სამვალენტიანია და ა-ირიბი ობიექტის პოვნიერებაზე მიუთითებს: „აცლის || აცდის ამ საქმის გაკეთებას“ და „ძეხვს კანს აცლის“.

ე-ცლ-ებ-ა: { მოცლილი იქნება, თავისუფალი დრო ექნება;
 { სძვრება ზედაპირიდან, სცილდება, შორდება.

პირველი მნიშვნელობით გამოყენებისას ე-ცლ-ებ-ა ჩვეულებრივ ერთვალენტთანად გაიგება: „ეცლება მას“. ზმნასთან შეწყობილი პირი გრამატიკული ირიბი ობიექტია, ე. ი. ე- პრეფიქსის ფუნქცია შენარჩუნებულია.

მეორე შემთხვევაში ზმნა ორვალენტანია და, ბუნებრივია, რომ ე- პრეფიქსი აქ უშუალოდ ასრულებს თავის დანიშნულებას. სხვათა შორის, ამ თვალსაზრისით არაა ინტერსმოკლებული ამ ფორმის შედარება სხვა ფუძის და სხვა პრინციპით ნაწარმოებ ს-ცილ-დ-ებ-ა ზმნასთან, სადაც ირიბ-ობიექტური პირის პოვნიერებას ოდენ ს- (<პ-) პრეფიქსი გამოხატავს.

§ 41. ე- პრეფიქსიანი ზმნების გამოყენების შემთხვევებშიც საკმაოდ ხშირად დასტურდება კონტრუქციიდან ამა თუ იმ წევრის ამოვარდნა. იგულისხმება ის წევრი, რომლის პოვნიერებაც აისახება ზმნაში: სუბიექტი ან ირიბი ობიექტი.

ა) იკარგება სუბიექტი:

ე-ტირ-ებ-ა	} მ ა ს
ე-ვანშმ-ებ-ა	
ე-ლიმ-ებ-ა	
ე-ცინ-ებ-ა	
ე-ძინ-ებ-ა	

ამოსავალი ვითარება ორვალენტანობაა. ამას წარმოაჩენს თუნდაც ზმნის სტრუქტურა:

მ-ე-ძინ-ებ-ა
მ-ე-ცინ-ებ-ა
მ-ე-ლიმ-ებ-ა...

ასევე მეორე პირში: გ-ე-ძინ-ებ-ა, გ-ე-ცინ-ებ-ა...

ზმნაში ორი პირის ნიშანია წარმოდგენილი: მ- და -ა (გ- და -ა). ეს ნიშნები კონსტრუქციაში შესაბამისი წევრის ისტორიულ პოვნიერებასთანაა დაკავშირებული. შემდგომ კი კონსტრუქციის სემანტიკურმა გააზრიანებამ გაუსწრო ზმნის მორფოლოგიურ სტრუქტურას: კონსტრუქციამ დაკარგა სუბიექტი, ზმნამ კი შეინარჩუნა იგი პირის ნიშნის სახით. ზმნა მორფოლოგიურად ორპირიანი ღარჩა, მაგრამ სემანტიკურად ერთვალენტიანი გახდა.

ამ ვითარებაშიც ე- პრეფიქსის ფუნქცია გრამატიკულ ირიბ

ობიექტზე მინიშნებაა: ე-ძინ-ებ-ა მას... ე. ი. ე- პრეფიქსი ამ ფორმებში ფუნქციონირებს.

ბ) სხვაგვარი ვითარებაა მაშინ, როცა იკარგება ირიბი ობიექტი:

გა-ე-შურ-ებ-ა	} ის
გა-ე-მართ-ებ-ა	
გა-ე-მგზავრ-ებ-ა	
გა-ე-მზად-ებ-ა	

წინა შემთხვევისაგან განსხვავებით აქ საკითხის გადასაწყვეტად მორფოლოგიური სტრუქტურა ვერაფერს გვეტყვის: წყობა ბირდაპირია და ზმნაში მხოლოდ ერთი პირი იქნება წარმოდგენილი ყოველთვის: გა-ე-ე-შურ-ებ-ი, გა-ე-ე-მზად-ებ-ი... გა-ე-შურ-ებ-ა, გა-ე-მზად-ებ-ა...

სამაგიეროდ თვით კონსტრუქცია იძლევა საშუალებას აღვადგინოთ ზემოხსენებულ ფორმათა თავდაპირველი სტატუსი.

უპირველეს ყოვლისა სათანადო საბუთის ძველი ქართული იძლევა, სადაც დამოწმებულია ამ ზნების მიერ შექმნილი ორვალენტიანი კონსტრუქციები; მაგალითად, „პირუტყუთა საზრდელი გან-ე-მზად-ა“ (იხ.: ლ. ნოზაძე, 1961, გვ. 65). ამ მნიშვნელობისათვის გა-ე-მზად-დ-ა ფორმის გამოყენებამ შეცვალა გა-ე-მზად-ა ფორმის როგორც სინტაქსური, ასევე სემანტიკური სტატუსი.

ასევე: ისტორიულად ივარაუდება გა-ე-შურ-ებ-ა, გა-ე-მართ-ებ-ა, გა-ე-მგზავრ-ებ-ა ის მას, სადაც „მას“ ირიბი ობიექტი იყო, შემდგომ ადგილის გარემოებად ქცეული: გა-ე-შურ-ებ-ა ის ქალაქისაკენ, გა-ე-მგზავრ-ებ-ა ის ქალაქში, სოფელში და ა. შ. (ა. შანიძე, 1980, გვ. 312-313; ლ. ნოზაძე, 1958, გვ. 131). თუ სულიერ პირთან გვაქვს საქმე, მაშინ იგივე ფორმები „უბრალო დამატების“ სტატუსით გვევლინებიან: გა-ე-შურ-ებ-ა ის დედისაკენ... უკვე ეს ლაბილურობა მიაჩნის ამ ფორმათა ნაირგვარი გააზრების შესაძლებლობაზე.

გაღწეობის თვალსაზრისით ლაბილურობა თვით ახალი ქართული სთავისაა არ არის უცხო ამ შენახვევაში; შდრ.:

დაღლილობისაგან ენა ე-რევ-ა (ის მას)
სხვის საქმეში ე-რევ-ა (ის)

ანდა:

მაკრინეს ყელის ძარღვები სისხლით ე-ტენ-ებ-ოდ-ა
(ის მას).

ყველაფერში ე-ტენ-ებ-ოდ-ა (ის)...

ამ რიგის ნიმუშები ნათლად მიგვანიშნებენ საანალიზო ფორმა-
თა სემანტიკურ პოტენციაზე, კონსტრუქციული ცვლილების შესა-
ძლებლობაზე.

„გა-ე-შურ-ებ-ა ის მისკენ“ ტიპის კონსტრუქციებში ე- პრე-
ფიქსი ისტორიულად ირიბი ობიექტის პოვნეირებაზე მიანიშნებდა,
მაგრამ დღეს უკვე უფუნქციო ელემენტად, წმინდა ფორზობრივ
დანამატად არის ქცეული.

ანალოგიურად განიმარტება ის ფორმებიც, რომლებიც დღე-
საც ლაბილურნი არიან ვალენტობის თვალსაზრისით: „ე-რე-ა ის
მას“ ტიპის კონსტრუქციაში ე- პრეფიქსი დაკავშირებულია ირიბი
ობიექტის მქონებლობასთან, ხოლო „ე-რე-ა ის მასში“ ტიპის კონ-
სტრუქციაში იგივე ფორმანტი უფუნქციოდ არის დარჩენილი.

ერთი და იმავე ფუძის ნაირსახეობანი (ვალენტობის თვალსა-
ზრისით) შეიძლება გამოიხატებოდეს როგორც მორფოლოგიური
საშუალებებით, ასევე კონტექსტურად.

გა-ე-მართ-ებ-ა ის მისკენ — ერთვალენტიანია,

და-ე-მართ-ებ-ა ის მას — ორვალენტიანი.

გა-ე-მართ-ებ-ა — წავა, გასწევს, გზას გაუღებია, გაეშურება.	და-ე-მართ-ებ-ა — შეემთხვევა, მოუვა... შეეყრება...
--	--

ზმნისწინების ცვლა უფრო ნათლად წარმოაჩენს ლექსიკურ
სხვაობას, თორემ განსხვავება შესაძლოა წმინდა კონტექსტურიც
იყოს:

გა-ე-მართ-ებ-ა: „1. წავა, გასწევს... გაეშურება“.
„2. მოეწყობა ვისიმე პატივსაცემად,
მოუწყობენ“.

ანდა:

და-ე-მართ-ებ-ა: „1. შეემთხვევა, მოუვა...“
„2. ზევიდან ქვევით გაემართება, ქვე-
ვით წავა.“

-გ) სპეციფიკური ვითარება იქმნება მაშინ, როცა გაუჩინარებული სუბიექტის ადგილს მისი მსაზღვრელი იჭერს, წარმოდგენილი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით:

$$\begin{array}{l} \text{ე-შინ-ი-ა} \\ \text{ე-რიდ-ებ-ა} \end{array} \left\{ \begin{array}{l} \text{მას მისი} \end{array} \right.$$

აქ დაკარგულად ივარაუდება საზღვრული სახელი (ლ. კვაჭაძე, 1977, გვ. 119-120). უნდა მომხდარიყო ასეთი შენაცვლება: მას ე-შინ-ი-ა მისი განრისხება > მას ე-შინ-ი-ა მისი...

ამგვარი შენაცვლების რეალურობაზე მიგვანიშნებს:

ჯერ ერთი, ზმნის ორგანული ფორმების პარალელურად არსებული იმავე მნიშვნელობის გამომხატველი აღწერითი ფორმები, რომლებიც გარდაქმნის ანალოგიურ პრინციპს გვიმოწმებენ. „მას ეშინია“ იგივეა, რაც: „მას შიში აქვს“. ცვლილება ასეთია: მას აქვს მისი შიში > მას შიში აქვს მისი, სადაც „შიში აქვს“, შედგენილი შემასმენლის სტატუსით გამოდის, თუმცა წარმოშობით „ში-ში“ გრამატიკული სუბიექტია, ხოლო „მისი“ კი — სუბიექტის მსაზღვრელი.

შემდეგ: თვით ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა:

მ-ე-შინ-ი-ა (ძველი: მ-ე-შინ-ი-ს)

ზმნაში წარმოდგენილია ორი პირის ნიშანი, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ შესაბამისი პირები კონსტრუქციაშიც უნდა ყოფილიყო: მ-ე-შინ-ი-ს მე ის (მისგან).

და ბოლოს: ლაბილური ფორმები, რომლებიც კონტექსტის მიხედვით შესაძლოა ინარჩუნებდნენ ორივე პირს, ზაგრამ სხვა შემთხვევაში კარგავდნენ კიდევ ერთ-ერთ მათგანს:

ე-რიდ-ებ-ა შეილი მამას (ის მას)

ე-რიდ-ებ-ა შეილს მამის (მას)

პირველ შემთხვევაში სუბიექტური წყობაა (ე-ე-რიდ-ებ-ი მე მას), მეორე შემთხვევაში — ობიექტური (მ-ე-რიდ-ებ-ა მე მისი).

ამ გარდაქმნათა გათვალისწინება ნათლად წარმოგვიჩენს ე-პრეფიქსის თავდაპირველ სტატუსს ზეწოხსენებულ ფორმებში: იგი ისევ და ისევ ირიბი ობიექტის პოვნეირებასთან აღმოჩნდა დაკავშირებული.

§ 42. შეიძლება დავასკვნათ:

ა) ე- პრეფიქსის ფუნქციაა შიანიშნოს კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოენიერებაზე.

ბ) ისტორიულად ე- პრეფიქსი დამოწმებულია მოქმედებითი გვარის ყალიბშიც: ე-ძიებს, *ე-სრევს, მი-ე-ც... ზოგი მათგანი დღემდე შემორჩა. მეორე სერიაში ამ ზმნებთან ერგატიული კონსტრუქცია იქმნება: ე-ძებ-ა, ე-სროლ-ა მან... ამის ბიხედვით უნდა ვივარაუდოთ, რომ ე- პრეფიქსი მოქმედებითისა და ვნებითის ყალიბს არ განარჩევდა: ორივე შემთხვევაში გვექონდა, ისევე, როგორც ა- ან უ- პრეფიქსი:

ე-ძებ-ს — ე-ძებ-ნ-ებ-ა

მი-ე-ც-(ი) — მი-ე-ც-ა...

შდრ.: ა-კლ-ებ-ს — ა-კლ-დ-ებ-ა, ა-ვიწყ-ებ-ს — ა-ვიწყ-დ-ებ-ა... ან: უ-კეთ-ებ-ს — უ-კეთ-დ-ებ-ა...

გ) საბოლოოდ ე- პრეფიქსი ვნებითის ყალიბში დამკვიდრდა და იქცა მოქმედებითის ყალიბში წარმოდგენილი ა- და უ- პრეფიქსების სემანტიკურ კორელატად. იმავდროულად ე- პრეფიქსი შეიძლება აღმოჩნდეს უშუალოდ ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნის სემანტიკური კორელატიც ვნებითის ყალიბში:

წერილს მი-სწერ-ს ამხანაგს > ამხანაგს წერილი მი-ეწერ-ებ-ა
კონვერტს მისამართს და-ა-წერ-ს > კონვერტს მისამართი და-ე-წერ-ებ-ა.

ქვითარს გამო-უ-წერ-ს მყიდველს > მყიდველს ქვითარი გამო-ე-წერ-ებ-ა.

სქემაზე ეს ასეთ სახეს მიიღებს:

ს-წერ-ს	ე-წერ-ებ-ა
ა-წერ-ს	
უ-წერ-ს	

ე- პრეფიქსი პოლისემანტიკური აღმოჩნდა, მაგრამ ყველა შემთხვევაში შენარჩუნებული აქვს ირიბ ობიექტზე მინიშნების ფუნქცია.

თ ა ვ ი III.

ი-პრეფიქსი და უკუშეცავითობის კატეგორია ქართულში

§ 43. ი- პრეფიქსი დამოწმებულია შემდეგ შემთხვევებში:

ა) ვნებითის ყალიბში. საკუთრივ ვნებითები: ი-ჭრება, ი-ხარ-
შება, ი-მსხვრევა, ი-ლევა, ი-დგმება... პოტენციალისები: ი-ჭმევა,
ი-სმევა... ვნებითის ყალიბები, რომლებითაც გამოიხატება აქტი-
ური მოქმედება: ი-რწმუნება, ი-ცქირება, ი-ლოცება... ობიექტური
წყობის I და II პირის ფორმები სასხვისო ქცევისა: მ-ი-შენდება,
გ-ი-შენდება...

ბ) მოქმედებითის ყალიბში. სათავისო ქცევის ფორმები:
ვ-ი-შენებ, ი-შენებ, ი-შენებს.. ობიექტური წყობის I და II პი-
რის ფორმები სასხვისო ქცევისა: მ-ი-შენებს, გ-ი-შენებს...

გ) მდგომარეობითობის გამომხატველ ფორმებში: ი-გლოვს,
ი-მღერს... ი-ცინის, ი-ლიმის... ზოგჯერ ი- პრეფიქსი ნხოლოდ
მყოფადის წრისა და II სერიის ფორმებში წარმოჩნდება: ი-ბიბი-
ნებს — ი-ბიბინა (შდრ.: ბიბინებს), ი-ფრიალებს — ი-ფრიალა
(შდრ.: ფრიალებს), ი-დგება — ი-დგა (შდრ.: დგას)...

§ 44. ი- პრეფიქსი ვნებითის ნიშნად პირველად გამოყო ანტონ
კათალიკოსმა. დამატებით, სათავისო და სასხვისო ქცევის ფორ-
მებში, ი- სათავისო ქცევისა და ობიექტური წყობის I და II პირის
ფორმებში სასხვისო ქცევის ნიშნად განმარტა ა. შანიძემ. ამან, რა
თქმა უნდა, წარმოაჩინა ი- პრეფიქსის კონკრეტული, სხვადასხვა
ყალიბებისათვის დამახასიათებელი ფუნქციები, მაგრამ იმავედროუ-
ლად დაჩრდილა მისი ზოგადი, ყველა ხსენებული შემთხვევისა-
თვის ნიშანდობლივი სემანტიკა.

ჯერ კიდევ 1896 წელს პ. შუხარდტმა გაკვირო, მაგრამ სრუ-
ლიად გარკვეულად ი- პრეფიქსის ფუნქციად უკუქცევითობა აღ-
ნიშნა (იხ.: პ. შუხარდტი, 1950, გვ. 73). შემდგომ სპეციალურად გა-
ამახვილა ყურადღება ამ მომენტზე ნ. მარმა.

უკუქცევითობა მართლაც წარმოადგენს ი- პრეფიქსის ზოგად, ამ ფორმანტის მქონე ყველა ფორმისათვის საერთო ფუნქციას.

§ 45. უკუქცევითი ფორმები ორგვარია:

ა) გარდამავალი, როცა აღინიშნება, რომ სუბიექტს უბრუნდება მოქმედების შედეგი: ი-წერს, ი-ხატავს, ი-ნახავს... ის მას. ამ ფუნქციის სემანტიკური მოდიფიკაციაა იმის აღნიშვნა, რომ მოქმედების შედეგი მიემართება ირიბ ობიექტს: მ-ი-წერს, მ-ი-ხატავს; გ-ი-წერს, გ-ი-ხატავს...

ბ) გარდაუვალი, როცა აღინიშნება, რომ სუბიექტს უბრუნდება, მიემართება თვით მოქმედება (და არა მოქმედების შედეგი): ი-წერება, ი-ხატება... ასევე: ი-გლოვს, ი-ცინის... ამ ფორმებმა შემდგომ მიიღეს ვნებითის და მდგომარეობითი ზმნების მნიშვნელობები.

ამდენად, ი-წერს და ი-წერება ორივე უკუქცევითი ფორმაა, რეფლექსივია და ეს საერთო ფუნქცია გამოიხატება ი- პრეფიქსით. მათ შორის სემანტიკური სხვაობა (გვარისა და გარდამავლობის თვალსაზრისით) გამოიხატება იმით, რაც განსხვავებული აქვთ მათ — ყალიბით.

§ 46. უკუქცევითობა ზოგადი, ძირითადი მახასიათებელი ფუნქციაა. იმავდროულად უკუქცევითობასთან ერთად შეიძლება გამოიხატოს სხვა, დამატებითი ფუნქციებიც, შეპირობებული კონტექსტითა თუ ოვით ზმნის ფუძის ლექსიკური მნიშვნელობით. შევუდაროთ, იუ რა ფუნქციების გამოხატვა ძალუძთ მოქმედებითისა და ვნებითის ყალიბის მქონე ი- პრეფიქსიან ფორმებს:

მოქმედებითის ყალიბი:

ა) მოქმედების შედეგის განკუთვნება სუბიექტისადმი: ი-ხატ-ავ-ს....

ბ) მოქმედების შედეგის განკუთვნება ირიბი ობიექტისადმი: მ-ი-კეთ-ებ-ს...

გ) აქტიური მოქმედება: ი-ხატ-ავ-ს, ი-კეთ-ებ-ს, ი-კბენ-ს,

ვნებითის ყალიბი:

ა) მოქმედების განკუთვნება (უკუქცევა) სუბიექტისადმი: ი-ხატ-ებ-ა...

ბ) გრამატიკული სუბიექტის განკუთვნება ირიბი ობიექტისადმი: მ-ი-კეთ-დ-ებ-ა.

გ) აქტიური მოქმედება: ი-კბინ-ებ-ა, ი-სუსხ-ებ-ა, ი-

ი-სუსხ-ავ-ს, ი-გინ-ებ-ს, ი-
ლოც-ებ-ს...

დ) პასიური მოქმედება: ი-ცდ-
-ი-ს, მო-ი-კეთ-ებ-ს (ავადმყო-
ფი), ი-ბუღ-ებ-ს, ი-ბარტყ-
ებ-ს, ი-გვიან-ებ-ს...

ე) მდგომარეობა: ი-წუხ-ებ-ს, ი-
დულ-ებ-ს, ი-მღერ-ს || ი-
მღერ-ი-ს....

გინ-ებ-ა, ი-ლოც-ებ-ა, ი-
ფიც-ებ-ა, ი-რქინ-ებ-ა.

დ) პასიური მოქმედება: ი-
ბარტყ-ებ-ა, ი-ცდ-ებ-ა, ი-
ჭრ-ებ-ა, ი-თეს-ებ-ა, ი-ხრჩ-
ობ-ა, ი-ნგრევ-ა, ი-ლევ-ა,
ი-დგ-მ-ებ-ა...

ე) მდგომარეობა: ი-დგ-ებ-ა,
ი-დგ-ა; ი-ქნ-ებ-ა, ი-ყო...

როგორც ვხედავთ, საერთო ფუნქციები საკმაოდ აღმოაჩნდათ მოქმედებითისა და ვნებითის ყალიბებით განსხვავებულ ი-პრეფიქსიან ფორმებს. ყალიბიც არსებითად I სერიაში განასხვავებს მათ, თორემ II სერიაში სხვაობა თითქმის მთლიანად კონსტრუქციასზე დაიყვანება: და-ი-წერ-ა მან ის, მაგრამ: და-იწერ-ა ის. პირველი მოქმედებითია, მეორე — ვნებითი...

ზოგი სხვა ფუნქციაც წარმოჩნდება, მაგრამ უკვე არა საერთო.

ვნებითის ყალიბის მქონე ი- პრეფიქსიან ფორმებს შეუძლიათ გამოხატონ:

ა) სუბიექტის თვისება, სუბიექტისთვის დაშახასიათებელი მოქმედება: ი-კბინ-ებ-ა (ძალდი), ი-რქინ-ებ-ა (ხარი), ი-წველ-ებ-ა (ძროხა), ი-სუსხ-ებ-ა (ჭინჭარი)...

ბ) შესაძლებლობა მოქმედებისა, პოტენციალისი: ი-ჭმ-ებ-ა || ი-ჭმ-ევ-ა, ი-სმ-ებ-ა || ი-სმ-ევ-ა, გა-ი-სვლ-ებ-ა, გა-ი-ძლ-ებ-ა, და-ი-დგ-ომ-ებ-ა...

იქ, სადაც ენა ამის საშუალებას პოულობს, შეინიშნება პოტენციალისისა და საკუთრივ ვნებითის გარჩევის ტენდენცია: ი-ჭმ-ევ-ა არის ა-ჭმ-ევ-ს ფორმის ვნებითი, ი-ჭმ-ებ-ა კი — ჭამ-ს ფორმისა. არსებითად ორივე ვნებითს აქვს უნარი გამოხატოს პოტენციალისი, მაგრამ თავს იჩენს ის ტენდენცია, რომ ი-ჭმ-ევ-ა უპირატესად პოტენციალისის გამოსახატავად გამოიყენებოდეს, ი-ჭმ-ებ-ა კი — საკუთრივ ვნებითის სემანტიკისა. რა თქმა უნდა, ჯერჯერობით ეს მხოლოდ ფაქტულტატური მოვლენაა ქართულში.

გ) განზრახ ჩადენილი მოქმედება: ი-კვრ-ევენ-ებ-ა, ი-რტყმ-ევენ-ებ-ა, ი-ცემ-ინ-ებ-ა...

მოქმედებითის ყალიბის მქონე ი- პრეფიქსიან ფორმებს შეუ-

ძლიათ გამოხატონ მოჩვენებითი მოქმედება: თავს ი-გიე-იან-ებს-ს, ი-მძინარ-ებს-ს, ი-სულელ-ებს-ს...

ძირითადი სემანტიკური მახასიათებელი ამ შემთხვევაშიც უკუქცევითობაა; ანუ: ხსენებული ფუნქციები უკუქცევითობის თანამდევია, მასთან არიან შესამებული.

§ 47. როგორც მოქმედებითი, ასევე ვნებითი გვარის ყალიბის მქონე უკუქცევითი ფორმებისათვის ჩვეულებრივი მოვლენაა ფუნქციური ლაბილურობა.

კონსტრუქციაში „საათს ხელზე ი-კეთ-ებს-ს“ ზმნა ი-კეთ-ებს-ს აქტიურობის სემანტიკას გამოხატავს, მაგრამ იგივე ფორმა კონსტრუქციაში „აეადმყოფი მალე მო-ი-კეთ-ებს-ს“ უკვე პასიურობის სემანტიკას აღნიშნავს, მისი სემანტიკური ეკვივალენტია „მო-კეთ-დ-ებს-ა“.

ანდა: „დიდხანს იბორგა, დიდხანს ი-ტრიალ-ა“; აქ ი-ტრიალ-ა მდგომარეობას გამოხატავს: ტრიალ-ებს-ს — ი-ტრიალ-ებს-ს — ი-ტრიალ-ა. მაგრამ „ირეში რქებს ი-ტრიალ-ებს-ს, ხის ტოტებს ამტერევს...“ ამ კონტექსტში ი-ტრიალ-ებს-ს ფორმა უკვე მოქმედებითი გვარის სემანტიკას გამოხატავს.

ანდა: „ქართული კარგად ი-ც-ი-ს“ — ზმნა აქტიურ მოქმედებას გამოხატავს, მაგრამ: „საქართველოში მხოლოდ ორი მხარის ქარი ი-ც-ი-ს“, აქ უკვე იგივე ფორმა ნიშან-თვისების, სტატუსის, მდგომარეობის გამომხატველია.

ანალოგიური ნაირსახეობანი ახასიათებს ვნებითის ყალიბის მქონე ფორმებსაც.

ი-წერ-ებს-ა ფორმა კონტექსტის შესაბამისად შეიძლება გამოხატავდეს საკუთრივ ვნებითის მნიშვნელობასაც, აქტიურ სემანტიკასაც და სტატუსსაც, მდგომარეობასაც:

„დაფაზე საგამოცდო წერის თემები ი-წერ-ებს-ა“ — ვნებითი, პასივი.

„გაზეთები ერთ იმისთანა ამბავს ი-წერ-ებს-ი-ან, რომელსაც... აღამიანი გვერდს ვერ აუქცევს“ (ილია) — მოქმედებითის, აქტივის სემანტიკა.

„ოსიანთ ოჯახი... ჯიბრაელებად ი-წერ-ებს-ოდ-ნენ“ (ეკ. გაბაშვილი) — სტატუსი, მდგომარეობა.

ანდა: „სპილენძის ფული... უფროსი მეფის სახელითა ი-ჭრებ-ოდ-ა“ (ივ. ჯავახიშვილი) — ვნებითი, პასივი.

„მებრძოლთა რაზმი მტრის ბანაკში ი-ჭრ-ებ-ა“ — აქტივი, მოქმედებითის სემანტიკა.

„გამომშრალი პური ახალგამომცხვარ პურზე უფრო ადვილად ი-ჭრ-ებ-ა“ — სტატუსი, გამოიხატება საგნის ნიშან-თვისება.

ამგვარი სემანტიკური ლაბილურობა, მნიშვნელობათა კონტექსტური ნაირსახეობა ვერ ცვლის სხენებულ ფორმათა ძირითად სემანტიკურ მახასიათებელს: უკუქცევითობას.

§ 48. სემანტიკურ ნაირსახეობათა კონტექსტური გამოხატვის უნარი თვით ფორმათა (ყალიბთა) შენაცვლების შესაძლებლობა-საც იძლევა: „ვახტანგ VI-ის „ვეფხისტყაოსნის თარგმანში“ ხშირია ხმარება „ისწავლება“ ზნისა, რომელსაც იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც „ასწავლის“ ფორმას, ოღონდ უირიბ-ობიექტოდ...“ ნიშნულები: „აქა ნადირობის რიგს ისწავლება“, ან: „ყოვლს სასწავლოს ისწავლება“, ანდა: „ბატონ-ყნობის ხუმრობას და ლაპარაკს და შექცევას ისწავლება“... (ა. შანიძე, 1980, გვ. 297-298).

ამავე რიგისაა: ა-ტყობ-ინ-ებ-ს — ი-ტყობ-ინ-ებ-ა და მისთნ.

შეინიშნება სათავისო ქცევისა და ი- პრეფიქსის ჰქონე ვნები-თის ფორმათა სემანტიკური სიახლოვე, განსაკუთრებით მაშინ, როცა სათავისო ქცევა სუბიექტის სხეულზე ან სხეულის ნაწილზე მომხდარ მოქმედებას გამოხატავს:

ი-ბან-ს — ბანს თავისას, წელით (ან სხვა სითხით) ჭუჭყს იცლის, ისუფთავებს (ტანს ან სხეულის რომელსამე ნაწილს).	ი-ბან-ებ-ა — ბანენ, წყალში (ან სხვა რამ სითხეში) ევლება, ბანით სუფთაილება, ტანს იბანს.
--	--

ანდა:

ი-განგლ-ავ-ს — მთლიანად ისვრის (ფქვილით, ბუმბულით, მტვრით...).	ი-განგლ-ებ-ა — მთლიანად ისვრება (ფქვილში, ბუმბულში, მტვერში...).
--	--

ან:

ი-პარს-ავ-ს — სამართებლით იცლის (თმას, წვერს, ბალანს). „წვერს ყოველდღე ი-პარს-ავ-ს“.	ი-პარს-ებ-ა — მატყლი სცილდება... პარსავენ. გარდა ამისა, აქვს იგივე მნიშვნელობა, რაც ი-პარს-ავ-ს ფორმას: „ყოველდღე ი-პარს-ებ-ა“.
--	---

§ 49. უკუქცევითობის სემანტიკა განსაკუთრებით წარმოჩენილია გრძნობა-აღქმის ზმნებში: ი-ც-ი-ს, ი-გრძნ-ობ-ს, ი-ხილ-ავ-ს, ი-ცინ-ი-ს, ი-ღიმ-ი-ს || ი-ღიმ-ებ-ა... აგრეთვე იმ ზმნებში, რომლებიც სუბიექტზე ან სუბიექტის სხეულის ნაწილზე მომხდარ მოქმედებას გამოხატავენ: ხელს ი-ბან-ს, თმას ი-ვარცხნ-ი-ს, წვერს ი-პარს-ავ-ს... შდრ.: ი-ბან-ებ-ა, ი-ვარცხნ-ებ-ა, ი-პარს-ებ-ა... ასევე: ქუდს თავზე ი-ხურ-ავ-ს, შარვალს ი-ცვ-ამ-ს || ი-ცმ-ევ-ს და მისთნ. ამასთან დაკავშირებით ღირსაცნობია ის ფაქტი, რომ ჭანურში სათავისო ქცევა (სასუბიექტო ვერსია) იწარმოება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა აღინიშნება სუბიექტის მიერ თავისი სხეულის ნაწილზე ჩადენილი მოქმედება: ხე ი-ბონ-უმ-ს „იბანს თავის ხელს“ (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 106-108). ამ ტიპის ფორმები სემანტიკურად აახლოვებენ მოქმედებითი და ვნებითი გვარის უკუქცევით ზმნებს: თითს ი-ჭრ-ი-ს და თითი ი-ჭრ-ებ-ა მნიშვნელობით ახლო მდგომი კონტექსტებია. მნიშვნელობა „ჭრის თავისთვის“ (ხეს ი-ჭრ-ი-ს) შემდგომ განვითარებული ჩანს (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 108), როცა შეიქმნა შესაძლებლობა, უშუალო (პირდაპირი) ობიექტის ადგილი სუბიექტის სხეულის ან სხეულის ნაწილის ნაცვლად სხვა საგანს დაეკავებინა. სემანტიკური გადასვლა ამ სახისა ჩანს: „ჭრის თავისას“ > „ჭრის თავისთვის“. ამჟამად ი-ჭრ-ი-ს ფორმა ორივე ამ მნიშვნელობას გამოხატავს კონტექსტის შესაბამისად.

§ 50. ი-ჭრ-ი-ს ტიპის ფორმათა ამგვარი სემანტიკური გარდაქმნა საკუთრივ მოქმედებითობის გაძლიერებას იწვევს. თავს იჩენს საპირისპირო პროცესიც: სათავისო ქცევის ფორმა კარგავს უშუალო (პირდაპირ) ობიექტს და მნიშვნელობით უახლოვდება ვნებითის სემანტიკას: ი-ცვ-ამ-ს პერანგს > ი-ცვ-ამ-ს, მაგალითად, „კარგად იცვამს“, რაც ნიშნავს: „კარგად, გემოვნებით ჩაცმა ახასიათებს“ (შდრ.: მ. მაჭავარიანი, 1980ბ, გვ. 108).

§ 51. ამასთან დაკავშირებით დაისმის საკითხი უკუქცევითი ფორმების ვალენტობის შესახებ. ი- პრეფიქსიანი ზმნები შეიძლება იყოს სამვალენტო, ორვალენტო და ერთვალენტო.

ა) სამვალენტოა ობიექტური წყობის პირველი და მეორე პირის ფორმები სასხვისო (საობიექტო) ქცევისა: მ-ი-კეთ-ებ-ს, მ-ი-შენ-ებ-ს ის მე მას; გ-ი-კეთ-ებ-ს, გ-ი-შენ-ებ-ს ის შენ მას...

ბ) ორვალენტოა სათავისო (სასუბიექტო) ქცევის ფორმე-

ბი: ვ-ი-შენ-ებ, ი-შენ-ებ, ი-შენ-ებ-ს... ორვალენტია აგრეთვე გარდუვალი ზმნის ობიექტური წყობის პირველი და მეორე პირის ფორმები სასხვისო (საობიექტო) ქცევისა: მ-ი-შენ-დ-ებ-ა, გ-ი-შენ-დ-ებ-ა... მ-ი-დულ-ს, გ-ი-დულ-ს...

გ) ერთვალენტია ი- პრეფიქსის შემცველი ვნებითის ფორმები: ი-წერ-ებ-ა, ი-ჭრ-ებ-ა, ი-ნგრევ-ა, ი-დგ-მ-ებ-ა... ასევე სტატიკური: ი-ლიმ-ი-ს...

ეს არის აშუალოდ მოქმედი ზოგადი წესი.

მაგრამ ი- პრეფიქსიან ფორმათა ვალენტობის საკითხი ამით არ ამოიწურება.

ზოგი ი- პრეფიქსიანი ფორმა ოთხვალენტიადად მიიჩნევა:

„არ მი-მ-ი-ბ-ა-ს ყური სამშჭელითა ღუქანსა ჩემსა“. მიმიბას მან მე მას ის.

„სიდედრი გამომეგება, აღვირს მ-ი-ტაც-ა ხელიო“. მიტაცა მან მე მას ის.

„ჩემს სალაროს ხელს ნუ მ-ი-ხლ-ებ“. მიხლებ შენ მე მას მას.

„ცხენსაც ლამაზად მ-ი-ჭმ-ევ-დ-ენ“. მიჭმევდენ ისინი მე მას მას.

„ცხენსა ჩალა და-მ-ი-ყარ-ე, ზვინზე გეშოვებო“. დამიყარე შენ მე მას ის. (იხ.: ლ. კიკნაძე, 1937; ა. შანიძე, 1980, გვ. 335-336; გ. ბურჭულაძე, 1978, გვ. 81).

ღირსსაცნობია აგრეთვე ვალენტობის თვალსაზრისით ლაბილური ფორმების პოზიტივება. ეს ფაქტი თავს იჩენს მაშინ, როცა ერთსა და იმავე ყალიბში ი- პრეფიქსი კონტექსტის შესაბამისად სათავეისო ან სასხვისო ქცევის სემანტიკას გამოხატავს; ფორმობრივი სხვაობა მესამე პირის ფორმაშია დამოწმებული:

მ-ი-ბარ-ებ-ს	ის მე მას
	ის მე

„ანდერძად მ-ი-ბარ-ებ-ს სამშობლოს სიყვარულს“: ის მე მას.

„რა ნაღველი აქვთ იმისთანა, რომ ავადმყოფს თავი დამანებებინეს და აგრე საჩქაროდ მ-ი-ბარ-ებ-ენ“: ისინი მე.

შდრ.: უ-ბარ-ებ-ს და ი-ბარ-ებ-ს.

„ანდერძად უ-ბარ-ებ-ს სამშობლოს სიყვარულს“, მაგრამ: საჩქაროდ ი-ბარ-ებ-ს თავისთან“.

მ-ი-ნახ-ავ-ს	ის მე მას
	ის მე

„რასაც იბოვიდა, ყველაფერს მ-ი-ნახავ-დ-ა“: ის მე მას.

„სანამ შეეძლო, მ-ი-ნახ-ავ-დ-ა“: ის მე.

შდრ.: უ-ნახ-ავ-ს და ი-ნახ-ავ-ს.

„რასაც იბოვიდა, ყველაფერს უ-ნახ-ავ-დ-ა“, მაგრამ: „საქმე ხალხია, რომელიც თავის შრომით ი-ნახ-ავ-ს ქვეყანას“.

მ-ი-გონ-ებ-ს	ის მე მას
	ის მე

„ათას ჭორს მ-ი-გონ-ებ-ს“: ის მე მას.

„ნუთუ კიდევ ის მე მ-ი-გონ-ებ-ს“: ის მე.

შდრ.: უ-გონ-ებ-ს და ი-გონ-ებ-ს.

მ-ი-ვიწყ-ებ-ს	ის მე მას
	ის მე

„სიკეთე არ და-მ-ი-ვიწყ-ა“: მან მე ის

„ამდენი ხანი გავიდა და მაინც არ და-მ-ი-ვიწყ-ა“: მან მე.

შდრ.: უ-ვიწყ-ებ-ს და ი-ვიწყ-ებ-ს.

„სიკეთე არ და-უ-ვიწყ-ა“, მაგრამ: „დიდი ხნის შემდეგაც არ და-ი-ვიწყ-ა თავისი მეგობარი“.

როგორც ვხედავთ, არა ყალიბი, არამედ კონტექსტი განაპირობებს ნაირგვარ ვალენტობას. ეს კი, თავის მხრივ, იმაზე მიუთითებს, რომ ი- პრეფიქსის ფუნქცია ორივე შემთხვევაში (ორივე შეპირისპირებულ ფორმაში) გარკვეულ ზოგად კანონზომიერებას ემორჩილება, ორივე შემთხვევაში ერთი და იგივე დანიშნულება აქვს, მიუხედავად იმისა, რომ მიმართება სხვადასხვაგვარია: სამვალენტო ფორმა მოქმედების ირიბი ობიექტისადმი („ჩემდამი“) განკუთვნილებას აღნიშნავს, ორვალენტო ფორმა კი „მე“, როგორც უშუალო (პირდაპირ) ობიექტს, განმაცუთვნებს სუბიექტისადმი.

რატომ აღმოჩნდა შესაძლებელი პირველი და მეორე პირის ფორმებში ერთი და იმავე ი- პრეფიქსით გამოხატულიყო ეს ნა-ირგვარი მიმართება და რატომ დასჭირდა მესამე პირს ამ მნიშვნელობათა განსხვავება უ- და ი- პრეფიქსებით? შდრ.:

და-მ-ი-ბარ-ა მან მე ის — და-მ-ი-ბარ-ა მან მე
და-გ-ი-ბარ-ა მან შენ ის — და-გ-ი-ბარ-ა მან შენ
და-უ-ბარ-ა მან მას ის — და-ი-ბარ-ა მან ის.

ეს საკითხი სპეციალურ ანალიზს საჭიროებს.

§ 52. უეჭველია, რომ ი- პრეფიქსი ორივე შემთხვევაში უკუ-ქცევითობის სემანტიკასთან არის დაკავშირებული, ოღონდ ეს უკუქცევითობა სხვადასხვა პოზიციიდან არის გააზრებული.

ერთ შემთხვევაში გააზრება ხდება ირიბი ობიექტიდან ამოსვლით, მეორე შემთხვევაში — უშუალო (პირდაპირი) ობიექტიდან ამოსვლით.

მ-ი-ბარ-ებ-ს ის მე მას — და-მ-ი-ბარ-ა მან მე ის: მოქმედების გააზრებისათვის ამოსავალია ირიბი ობიექტი, რომელსაც განეკუთვნება ამ მოქმედების შედეგი (ის, რაც დაბარებულ იქნა).

მ-ი-ბარ-ებ-ს ის მე — და-მ-ი-ბარ-ა მან მე: გააზრება ხდება უშუალო ობიექტიდან ამოსვლით („მე“), რომელზეც გადადის მოქმედება. ამის გამო მას კი არ განეკუთვნება მოქმედების შედეგი, არამედ თვით იგი განეკუთვნება სუბიექტს.

მაშასადამე, პირველ შემთხვევაში ი- აღნიშნავს მოქმედების შედეგის განკუთვნებას ირიბი ობიექტისადმი, მეორე შემთხვევაში — სუბიექტისადმი.

ორივე შემთხვევაში მოქმედების გააზრება ჩემი, პირველი (მოსაუბრე) პირის პოზიციიდან ხდება, მაგრამ გრამატიკულად „მე“ სხვადასხვა ვარ: ერთ შემთხვევაში ირიბი ობიექტი, მეორე შემთხვევაში — უშუალო ობიექტი.

ირიბ ობიექტს შესაძლოა განეკუთვნოს მოქმედება. პირველი და მეორე პირის შემთხვევაში ეს გაიგება როგორც მოქმედების უკუქცევა. მესამე პირში ირიბი ობიექტი გარკვეულად ადრესატის როლში გამოდის: უ-ბარ-ებ-ს მას, მაგრამ: მ-ი-ბარ-ებ-ს მე, გ-ი-ბარ-ებ-ს შენ....

უშუალო ობიექტს არ შეიძლება განეკუთვნოს („დაუბრუნდეს“) მოქმედების შედეგი, რადგან არსებითად ეს შედეგი თვით

არის. ამიტომაც მაშინ, როცა „მე“ გრამატიკულად უშუალო ობიექტის როლში გამოდის, დაუშვებელია რაიმე განეკუთვნოს მას. პირიქით, „მე“, თვით არის განკუთვნილი სხვისადმი, კერძოდ, იმ პირისადმი, რომელიც კონსტრუქციაში სუბიექტად, აგენსად გვევლინება: ის მ-ი-ბარ-ებ-ს მე, ასევე: ის გ-ი-ბარ-ებ-ს შენ, ის ი-ბარ-ებ-ს მას... სუბიექტი ყველა შემთხვევაში ერთი და იგივეა, მოქმედებაც მას განეკუთვნება. ამიტომაცაა, რომ უკუქცევითობის სემანტიკა ყველა ფორმაში ი- პრეფიქსითაა გამოხატული.

ანალოგიური ვითარებაა მაშინ, როცა შენ მ-ი-ბარ-ებ მე ან შენ ი-ბარ-ებ მას; ასევე მაშინ, როცა მე გ-ი-ბარ-ებ შენ ან მე ვ-ი-ბარ-ებ მას...

ვითარება იცვლება, როცა „მე“ გრამატიკულად ირიბი ობიექტია. აქ უკვე ნიშნდება მე განწყობენება, ჩემდამი „უკუქცევა“ და ეს უკუქცევითობაც ი- პრეფიქსითაა გამოხატული. ანალოგიური ვითარებაა მეორე პირის ფორმაშიც.

აქედან გამოზღინარე, შეიძლება დავასკვნათ: ი- პრეფიქსი ვ-ი-ბარ-ებ ფორმაში ისევე აღნიშნავს უკუქცევითობას, როგორც სამეაღენტო მ-ი-ბარ-ებ-ს (ის მე მას) ფორმაში, — უკუქცევითობას პირველი პირისადმი, რომელიც პირველ შემთხვევაში სუბიექტია, ხოლო მეორე შემთხვევაში — ირიბი ობიექტი. ორგანტიან მ-ი-ბარ-ებ-ს (ის მე) ფორმაში კი იგივე ი- პრეფიქსი უკვე მესამე (სუბიექტური) პირისადმი მოქმედების უკუქცევას გამოხატავს.

ამასთან დაკავშირებით სხვა საკითხიც დაისმის: რატომაა შესაძლებელი პირველი და მეორე პირის ფორმების შემთხვევაში ერთნა და იმავე ი- პრეფიქსმა გამოხატოს უკუქცევითობა როგორც სუბიექტური, ასევე ობიექტური პირებისადმი? შდრ.:

ვ-ი-ხატ-ავ და მ-ი-ხატ-ავ-ს, მ-ი-ხატ-ავ
ი-ხატ-ავ და გ-ი-ხატ-ავ-ს, გ-ი-ხატ-ავ...

§ 53. ის, რომ ი- პრეფიქსი, რომელიც დამოწმებულია სათავისო ქცევის საშუავე პირში და სასხვისო ქცევის პირველ და მეორე პირებში, ერთი და იგივეა, ეჭვს არ იწვევდა: „სასხვისო ქცევას პირველსა და მეორე პირში იგივე მაქცევარი აქვს, რაც სათავისოს, სახელდობრ ი, ამიტომ აქ ისინი ერთი-მეორისაგან გარეგნულად არ განსხვავდებიან და მხოლოდ აზრით შეგვიძლია გავარჩიოთ“... შე-

პირისპირებულია „მ-ი-ნახ-ავ-დ-ი შენ მე მას“ და „მ-ი-ნახ-ავ-დ-ი შენ მე“ ტიპის ფორმები, პირველ შემთხვევაში სასხვისო, მეორე შემთხვევაში სათავისო (ა. შანიძე, 1981, გვ. 385—386).

ასახსნელია ამ იგივეობის მიზეზი.

ივარაუდება, რომ ჩამოყალიბების პროცესში ი-პრეფიქსს „გარდამავალ ზმნასთან სუბიექტის კუთვნილება გამოეხატა (სათავისო ქცევა), ხოლო გარდაუვალ ზმნასთან — ირიბი ობიექტის კუთვნილება (სასხვისო ქცევა)“. ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს აფხაზური ენის მონაცემი (გ. როგავა, 1942, გვ. 209).

სხვა თვალსაზრისით, ქცევის ორიენტირად მოსაუბრე პირი უნდა იყოს მიჩნეული (მ. მაჭავარიანი, 1980ბ, გვ. 122). აქედან გამომდინარე, ი-პრეფიქსი გამოეხატავს არა სუბიექტისადმი, არამედ მოსაუბრე პირისადმი ორიენტაციას; ამიტომაცაა, რომ იგი ერთი დანიშნულებისაა ვ-ი-ხატ-ავ და მ-ი-ხატ-ავ-ს ფორმებში (მ. მაჭავარიანი, 1980ა, გვ. 51-52).

ესაა ი-პრეფიქსით გამოხატული ფუნქციების ურთიერთმიმართებათა მექანიზმის ახსნის ცდა, თვით ამგვარი მიმართება კი, როგორც ფიქრობენ, იმის შედეგია, რომ სათავისო ქცევა არის სასხვისო ქცევის კერძო შემთხვევა (ვ. ბოედერი, გ. ნებიერიძე): მე ვ-ი-შენ-ებ ნიშნავს: მე ვ-უ-შენ-ებ ჩემ თავს...

§ 54. სათავისო და სასხვისო ქცევის ი-პრეფიქსი ერთი ფუნქციისაა არა მხოლოდ წარმომადგენლობით, არამედ თანამედროვე ქართულშიც მას ერთი და იგივე დანიშნულება აქვს. სემანტიკური სტრუქტურის ანალიზი, რომელიც ძირითადად სემანტიკურ პერიფრაზირებას დაეფუძნება, ამას ნათლად წარმოაჩენს.

ვ-ი-შენ-ებ მე მას იგივეა, რაც: ვ-ა-შენ-ებ მე მას ჩემთვის, ანდა: ვ-უ-შენ-ებ მე მას ჩემ თავს.

ე. ი. ვ-ი-შენ-ებ < ვ-ა-შენ-ებ ჩემთვის.

მ-ი-შენ-ებ-ს ის მე მას იგივეა, რაც ა-შენ-ებ-ს ის მას ჩემთვის, ანდა: უ-შენ-ებ-ს ის მას ჩემ თავს.

ე. ი. მ-ი-შენ-ებ-ს < ა-შენ-ებ-ს ჩემთვის.

წარმოვადგინოთ ეს ორი სტრუქტურა ერთ სქემაზე:

ვ-ი-შენ-ებ < ვ-ა-შენ-ებ	}	ჩ ე მ თ ვ ის
მ-ი-შენ-ებ-ს < ა-შენ-ებ-ს		

სემანტიკურმა ანალიზმა დაგვანახა, რომ მოქმედების შედეგის განკუთვნება უცვლელი დარჩა:

$$\left. \begin{array}{l} \text{ვ-ი-შენ-ებ} < \text{ვ-ა-შენ-ებ} \\ \text{მ-ი-შენ-ებ} < \text{ა-შენ-ებ} \\ \text{მ-ი-შენ-ებ-ს} < \text{ა-შენ-ებს} \end{array} \right\} \text{ჩ ე მ თ ვ ი ს}$$

მოქმედების შედეგი განეკუთვნება ერთსა და იმავე პირს: აღრესატი ერთი და იგივეა. ბუნებრივია, მას ერთი გამოხატულება ჰქონდეს, კერძოდ, ი- პრეფიქსი.

სრული იგივეობა დასტურდება აგრეთვე ასეთი შეფარდების დროს:

$$\begin{array}{l} \text{და-ვ-ი-წერ-ე} < \text{დაწერილი მაქვს} \\ \text{და-მ-ი-წერ-ა} < \text{დაწერილი მაქვს.} \end{array}$$

სხვაობა მხოლოდ ისაა, თუ ვინ არის სუბიექტი: პირველ შემთხვევაში — „დაწერილი მაქვს ჩემ მიერ“, მეორე შემთხვევაში — „დაწერილი მაქვს მის მიერ“. კონსტრუქციები, რასაკვირველია, ხელოვნურია, აქ მხოლოდ სემანტიკური სტრუქტურის წარმოსაჩენადაა მოტანილი. მოქმედების შედეგის განკუთვნება კი ორივე შემთხვევაში იდენტურია, ამიტომაც არის, იდენტური ნიშნით (ი- პრეფიქსით) რომ გამოიხატება.

ამგვარი გააზრება გადადის ვნებითის ყალიბშიც; შდრ.:

$$\left. \begin{array}{l} \text{მ-ი-შენ-ებ-ს} < \text{ა-შენ-ებ-ს} \\ \text{მ-ი-შენ-დ-ებ-ა} < \text{შენ-დ-ებ-ა} \end{array} \right\} \text{ჩ ე მ თ ვ ი ს}$$

მიმართება ორივე შემთხვევაში იდენტურია, პირველი პირი-სადმი მოქმედების უკუქცევის ფაქტი ორივეგან გვაქვს. სხვაობა ისაა, რომ მ-ი-შენ-ებ-ს ფორმის მიხედვით პირველ პირს უშუალო ობიექტი განეკუთვნება, მ-ი-შენ-დ-ებ-ა ფორმით — პასიური სუბიექტი. ეს სხვაობაც მორფოლოგიურ-სინტაქსურია, სემანტიკურად კი მოქმედებითის უშუალო ობიექტი და ვნებითის სუბიექტი ერთი და იგივეა:

$$\begin{array}{l} \text{ა-მ-ი-შენ-ა მან მე სახლი} \\ \text{ა-მ-ი-შენ-დ-ა მე სახლი.} \end{array}$$

ამიტომაცაა, უკუქცევითობის პრინციპის მიხედვით რომ მ-ი-შენ-ებ-ს და მ-ი-შენ-დ-ებ-ა ფორმებს შორის სხვაობა არ არის.

სწორედ უკუქცევითობის პრინციპმა გახადა შესაძლებელი გარდამავალ ზმნათა პირველ შედეგობითში (თურმეობითში) ობიექტური წყობის ი- პრეფიქსიანი ფორმების გამოყენება; შდრ.:

ა-მ-ი-შენ-ებ-ი-ა	} „აშენებული მაქვს“
ა-მ-ი-შენ-დ-ა	
ა-მ-ი-შენ-ა	

ამ რიგისაა:

გა-მ-ი-გონ-ი-ა „გაგონილი მაქვს“
 გა-მ-ი-რკვევ-ი-ა „გარკვეული მაქვს“
 მ-ი-სწავლ-ი-ა „ნასწავლი მაქვს“
 მ-ი-ფიქრ-ი-ა „ნაფიქრი მაქვს“...

უკუქცევითობის პრინციპის მოქმედება რელიეფურად წარმოჩნდება -ავ და -ამ თემისნიშნისა ზმნების შემთხვევაში: სხვაობა მხოლოდ კონტექსტურია; შდრ.:

მყოფადი: და-მ-ი-ხატ-ავ-ს ის მე მას = „დახატული მექნება“.

I შედეგ.: და-მ-ი-ხატ-ავ-ს მე ის = „დახატული მაქვს“.

პირველი შედეგობითი ქართულში პერფექტულობის სემანტიკასთანაც აღმოჩნდა დაკავშირებული (ნ. ნათაძე, 1955, გვ. 87-88). პერფექტისათვის კი სწორედ მოქმედების შედეგის სუბიექტად ნაგარაუდები პირისადმი განკუთვნიებაა ნიშანდობლივი. პირველსა და მეორე პირში უკუქცევითობის გაზომხატველმა ფორმებმა იკისრეს ამ მნიშვნელობის აღნიშვნა: უკუქცევითობა აქ სემანტიკური სუბიექტისადმი მოქმედების შედეგის განკუთვნიებას გადმოსცემს.

საერთოდ, ამ მხრივ II პირი ზუსტად იმეორებს I პირის ჩვენებას; შდრ.:

ი-შენ-ებ < ა-შენ-ებ	} „მე თვის“
გ-ი-შენ-ებ < ვ-ა-შენ-ებ	
გ-ი-შენ-ებ-ს < ა-შენ-ებ-ს	

მოქმედების შედეგი განეკუთვნება ერთსა და იმავე (მეორე) პირს, გამოხატულებაც ერთი და იგივეა: ი- უკუქცევითობის პრეფიქსი.

§ 55. ახლა უნდა ვუბასუხოთ კითხვას: რატომ გახდა საჭირო განსხვავება მესამე პირში: ა-ი-შენ-ა თავისთვის, მაგრამ: ა-უ-შენ-ა მას; შდრ.: ა-ვ-ი-შენ-ე მე და ა-მ-ი-შენ-ა მან მე.

როგორც უკვე აღინიშნა, პირველი და მეორე პირის ფორმებში არ იცვლება მოქმედების შედეგის ადრესატი, შესაბამისად უცვლელია ფორმანტიც:

ვ-ი-შენ-ებ < ვ-ა-შენ-ებ ჩემთვის
მ-ი-შენ-ებ-ს < ა-შენ-ებ-ს ჩემთვის...

ასევე:

ი-შენ-ებ < ა-შენ-ებ შენთვის
გ-ი-შენ-ებ-ს < ა-შენ-ებ-ს შენთვის...

სულ სხვა ვითარებაა მესამე პირში. შევუდაროთ ორი კონსტრუქცია:

„დავითი სახლს უშენებს ძმას“;
„დავითი სახლს იშენებს“ (თავისთვის).

ენახოთ, როგორია დასახელებული ზმნების სემანტიკური სტრუქტურა:

უ-შენ-ებ-ს < ა-შენ-ებ-ს სხვისთვის (ძმისთვის, მეგობრისთვის...)

ი-შენ-ებ-ს < ა-შენ-ებ-ს თავისთვის.

ადრესატი იცვალა. ბუნებრივია, ორ სხვადასხვა ადრესატს ორი სხვადასხვა მორფოლოგიური გამოხატულება ჰქონდეს.

თვით იმ შემთხვევაშიც კი, როცა უ- პრეფიქსიანი ფორმა გარკვეული კონტექსტის მიხედვით თითქოსდა უკუქცევით მოქმედებას უნდა გამოხატავდეს, ენაში „გასხვისება“ ხდება მაინც, გრამატიკულად ისეა წარმოდგენილი საქმის ვითარება, რომ მოქმედება სხვას განეკუთვნება და მხოლოდ ლექსიკურად გამოიხატება უკუქცევითობის სემანტიკა:

დავითი ცუდ საქმეს უკეთებ-ს თავის თავს,

შდრ.:

დავითი ცუდ საქმეს უკეთებ-ს თავის მეგობარს.

გრამატიკული თვალსაზრისით ეს ორი კონსტრუქცია იდენტურია და მხოლოდ ლექსიკურად ვახდენთ მათ განსხვავებას: თავის თავს მიუთითებს, რომ სუბიექტი თავისთვის იკეთებს რაღაცას.

მაშასადამე, მოქმედების შედეგის ადრესატის უცვლელობა პირველსა და მეორე პირში და ცვლა მესამე პირში განაპირობებს იმას, რომ პირველ შემთხვევაში უცვლელია მორფოლოგიური გამოხატულებაც (გვაქვს მხოლოდ ი- პრეფიქსი), მეორე შემთხვევაში კი მორფოლოგიური გამოხატულება იცვლება (ი- და უ-პრეფიქსები).

§ 56. ობიექტური წყობის პირველი და მეორე პირის ფორმებში უკუქცევითობის სემანტიკის განმტკიცებას უთუოდ შეუწყო ხელი ინვერსიის მოვლენამაც, დადასტურებულმა ამ რიგის ფორმათა საკმაოდ დიდ ნაწილში.

ინვერსიის მიზეზი სულიერ (უპირატესად ადამიანის, ვინჯგუფის) და უსულო (რა-ჯგუფის) საგანთა ურთიერთმიმართებაში ძევს: ინვერსიის დროს გრამატიკული ირიბი ობიექტი გამოხატავს სულიერ პირს, ხოლო გრამატიკული სუბიექტის როლში გამოდის უსულო საგანი:

კაცს სურს მუშაობა

ბავშვს სწყურია წყალი

ხელოსანს ეცოტავენა მასალა...

ირიბი დამატება (კაცს, ბავშვს, ხელოსანს) — სულიერია, ხოლო სუბიექტი (მუშაობა, წყალი, მასალა) — უსულო. ეს ქმნის ტენდენციას რეალურ სუბიექტად, მოქმედების განმცდელად გაგებულ იქნეს სულიერი საგანი.

ინვერსია დასაშვებია ხდებოდეს მაშინაც, როცა ორივე პირი (გრამატიკული სუბიექტიც და გრამატიკული ირიბი ობიექტიც) სულიერია. შდრ.: მე მ-ი-წერ-ს დავალებას ამხანაგი (მეგობარი, კოლეგა, ძმა...) და მე მ-ი-ყვარ-ს ვაჟიშვილი (მეგობარი, ამხანაგი...), წიგნი (ბუნება, წერა, თამაში...). მ-ი-წერ-ს ფორმასთან გრა-

მატიკული სუბიექტი ყოველთვის სულიერია და, როგორც წესი, ადამიანია, ხოლო მ-ი-ყვარ-ს ფორმასთან იგი შეიძლება გამოხატავდეს როგორც სულიერ, ასევე უსულო პირს. ამის გამო ინვერსია დაუშვებელია პირველ შემთხვევაში და ჩვეულებრივი მოვლენაა მეორე ტიპის ფორმებში.

ამგვარი გაგება ქმნის ინვერსიის თვალსაზრისით ლაბილურ ფორმებს: მაშინ, როცა გრამატიკული სუბიექტიც სულიერი საგანია, ზმნა პირდაპირი წყობისაა, ხოლო იმ შემთხვევაში, როცა სუბიექტად უსულო საგანი გამოდის, ზმნა ინვერსიული ხდება; შდრ.:

მე მ-ი-ცინ-ი-ს ბავშვი (პირდაპირი წყობა)

მე მ-ი-ცინ-ი-ს სახე (ინვერსიული წყობა).

ანალოგიური შემთხვევაა, როცა საქმე გვაქვს ობიექტური წყობის გარდაშვალ ზმნასთან და მის შესაბამის I შედეგობითთან:

ის მე და-მ-ი-ხატ-ავ-ს სურათს (პირდაპირი წყობა)

მე და-მ-ი-ხატ-ავ-ს სურათი (ინვერსიული წყობა).

პირველი და მეორე პირი, როგორც წესი, ყოველთვის სულიერია, თანაც ვინ-ჯგუფის, ადამიანი (მეტაფორული გააზრების შემთხვევებს მხედველობაში არ ვიღებთ). სწორედ ეს ქმნის ხელსაყრელ პირობას ინვერსიისათვის და პირველივე შესაძლებლობისთანავე ეს პირობა ხორციელდება. სწორედ ამის გამოა, რომ კონსტრუქციებში „მე ვ-ი-ცინ-ი“ და „მე მ-ი-ცინ-ი-ს სახე“ რეალურ, სენანტიკურ სუბიექტად, მოქმედების აქტიურ ჩამდენად ითუ განმცდელად პირველი პირი („მე“) გაიგება. სწორედ ამის გამოა, რომ ი- პრეფიქსი ორივე შემთხვევაში უკუქცევითობის მნიშვნელობას გამოხატავს.

ეს მოვლენა ძველ ქართულშივე იჩენს თავს: მ-ი-ვ-ი-ს, მ-ი-დგ-ს (მ-ი-თქ-ს), მ-ი-ჩნ-ს... უთუოდ ინვერსიული წყობის ფორმებია: რეალურ სუბიექტად გრამატიკული ირიბი ობიექტია გაგებული.

ინვერსია მესამე პირის ფორმებშიც არის დამოწმებული. რატომ არა გვაქვს აქაც პირველი და მეორე პირის ანალოგიური გაგება უკუქცევითობის თვალსაზრისით?

ამის მიზეზი ენის ზოგად ტენდენციაში უნდა ვეძიოთ: პირველი და მეორე პირი გაცილებით უფრო მეტი გრამატიკული ძალი-

საა, ვინემ მესამე პირი. ეს ჩანს თუნდაც რიცხვში შეთანხმების დროს: ობიექტური წყობისას პირველი და მეორე პირის შეთანხმება აუცილებელია, მესამე პირის შემთხვევაში — ფაკულტატიური; შდრ.:

ის მე მ-ხატ-ავ-ს — ის ჩვენ გვ-ხატ-ავ-ს

ის შენ გ-ხატ-ავ-ს — ის თქვენ გ-ხატ-ავ-თ,

მაგრამ: ის მას || მათ ხატ-ავ-ს.

აღინიშნება მხოლოდ პირველი და მეორე პირის მრავლობითობა, ამ შემთხვევაში როგორც უშუალო ობიექტისა. მაშინაც, როცა ერთმანეთს შეხვდება უშუალო და ირიბი ობიექტური პირები, აღინიშნება პირველი და მეორე პირის მრავლობითობა, ანუ: რად უკვე — ირიბი ობიექტისა:

ის მე მ-ი-ხატ-ავ-ს მას — ის ჩვენ გვ-ი-ხატ-ავ-ს მას

ის შენ გ-ი-ხატ-ავ-ს მას — ის თქვენ გ-ი-ხატ-ავ-თ მას,

მაგრამ: ის მას || მათ უ-ხატ-ავ-ს რაღაცას.

მესამე პირის მრავლობითობა აქაც აღუნიშნელი რჩება.

პირველი და მეორე პირის ძალაშ უკუქცევითობის მორფოლოგიური გამოხატვის დროსაც იჩინა თავი. ამის გამოა, მ-ი-ზ-ი-ს, მ-ი-თბ-ებ-ა, მ-ი-წერ-ი-ა, მ-ი-შენ-ებ-ს, მ-ი-ხატ-ავ-ს... ასევე: გ-ი-ზ-ი-ს, გ-ი-თბ-ებ-ა, გ-ი-წერ-ი-ა, გ-ი-შენ-ებ-ს, გ-ი-ხატ-ავ-ს... ფორმებში უკუქცევითობის მნიშვნელობა რომ არის წარმოჩენილი.

§ 57. ამასთან დაკავშირებით კიდევ ერთი საკითხის გარკვევაა აუცილებელი. შევუდაროთ ერთმანეთს ფორმები:

მ-ი-შენებს — მ-ი-შენდება, მაგრამ: მ-ი-წერს — მ-ე-წერება

გ-ი-შენებს — გ-ი-შენდება, მაგრამ: გ-ი-წერს — გ-ე-წერება

უ-შენებს — უ-შენდება, მაგრამ: უ-წერს — ე-წერება...

აქ ორი რამ იქცევს ყურადღებას:

ა) პირველ შემთხვევაში მოქმედებითისა და ვნებითში ერთი და იგივე ხმოვანი პრეფიქსებია წარმოდგენილი: ი- ან უ-; მეორე შემთხვევაში სხვაგვარი ვითარებაა: მოქმედებითში გვაქვს ი- და უ-, ხოლო ვნებითში — ყოველთვის ე-.

ბ) პირველი რიგის ვნებითის ფორმებში პირების მიხედვით

მონაცვლეობაა: პირველ და მეორე პირში ი- პრეფიქსია, მესამე პირში — უ-. მეორე რიგის ვნებითი ამ თვალსაზრისითაც განსხვავებულ სტატუსს გვიმოწმებს: სამივე პირში ერთი და იგივე ე- პრეფიქსია წარმოდგენილი.

რატომაა ორივე რიგის მოქმედებითში პირების მიხედვით იდენტური მიზართება და რატომ იძლევა სხვაობას ვნებითის ფორმები?

საქმე ისაა, რომ მ-ი-შენ-ებ-ს და მ-ი-წერ-ს (ასევეა მეორე და მესამე პირში) მოქმედების შედეგის განკუთვნების თვალსაზრისით იდენტური ფუნქციის ფორმებია. სულ სხვაგვარი ვითარებაა ვნებითში: პირველი რიგის ვნებითი (მ-ი-შენ-დ-ებ-ა...), მართალია, გამოხატავს მოქმედების შედეგის განკუთვნებას, მაგრამ მეორე რიგის ვნებითებისათვის (მ-ე-წერ-ებ-ა...) კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოხატვა არაა ძირითადი და არსებითი ფუნქცია. მოქმედების განკუთვნების გაგება ამ შემთხვევაში მეორეულია, სისტემის ზეგავლენისა და ყალიბის განზოგადების შედეგი.

ვნებითის ყალიბის მქონე ე- პრეფიქსიანი ფორმების აბსოლუტურ უმეტესობას არაფერი აქვს საერთო კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოხატვასთან. ეს კარგად ჩანს ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში მოცემული განმარტებებიდანაც. იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ე- პრეფიქსიან ფორმას კუთვნილების გამოხატვის ფუნქცია აკისრია, ეს ფუნქცია მისთვის, როგორც წესი, ერთ-ერთია სხვა ფუნქციებს შორის. ნიმუშად წარმოვადგენთ რამდენიმე განმარტებას:

ე-აღერს-ებ-ა — აღერსით ეპყრობა, უაღერსებს, ეფერება.

ე-ამაყ-ებ-ა — საამაყოდ მიაჩნია.

ე-ბაას-ებ-ა — ბაასობს ვინმესთან, ესაუბრება.

ე-ბარ-ებ-ა — 1. მიენდობა, ეძლევა, მიეცემა (შესანახად, დასაცავად, თვალყურის სადევნებლად, მოსაველელად, აღსაზრდელად...). 2. მიდის და უდგება (მოწაფედ, შეგირდად...). 3. მიდობილი, ჩაბარებული ექნება ან ეყოლება (შესანახად, დასაცავად, მოსაველელად...).

ე-ბლანდ-ებ-ა — ედება (ფეხებში, ხელებში, თვლებში), ებორაკება, უშლის, ეჩხირება...

ე-ბმ-ებ-ა — 1. ზედ ემაგრება რასმე, ეკიდება, ეჭიდება. 2.

უერთდება, უკავშირდება, ენასკვება. 3. იბმება, ემწყვდევს (ბადე-
ში, მახეში, ხაფანგში...). 4. თავს უღელში ყოფს, უღელს იდგამს.
5. მონაწილე ხდება, რაიმე საქმეში ერევა, მონაწილეობს... და
მხოლოდ ერთ-ერთი მნიშვნელობაა მისთვის კუთვნილების გამო-
ხატვა: იბმება მისი ან მისთვის, უბამენ მას, შეაბამენ მისას. შდრ.:
და-უ-ბ-ამ-ს — დააბამს მისას; ა-უ-ბ-ან-ს — ააბამს მისას, აუხ-
ვევს, აუკრავს; გა-უ-ბ-ამ-ს — გააბამს მისას, მისთვის ან მასთან... რ-
გორც ვხედავთ, უ- პრეფიქსიანი ფორმისათვის კუთვნილების გა-
მოხატვა ამ შეზღუდვაში ძირითადი ფუნქციაა. ამის საპირისპი-
როდ, ე- პრეფიქსიანი ფორმისათვის იგივე ფუნქცია ძირითადი და
მისი სემანტიკური არსის გამსაზღვრელი სრულიადაც არ არის.

ე-ბრძვ-ი-ს — ბრძოლას უზართავს, ეომება.

ე-ბჯინ-ებ-ა — იბჯენს რასზე, ეყრდნობა, ემყარება; ეკერის,
ეხება, სწვდება, ზედ მიკრულია.

ე-გლის-ებ-ა — გლეხით ეკვრება, ეცხება, ესხება; ეკერება,
ეკონება.

ე-გუ-ებ-ა — ეთვისება, ეწყობა, ეხამება, ეფარდება, შეეფე-
რება, ეთანხმება.

ე-გულ-ებ-ა — სხვაგან, გარკვეულ ადგილას მყოფად მიაჩნია,
ფიქრობს, გუშანი აქვს, რომ იქაა, შეგულებული ჰყავს ან აქვს;
მიაჩნია რამედ, რაიმე მდგომარეობაში ვარაუდობს, ჰგონია...

ე-დავ-ებ-ა — დავას უმართავს, დავა აქვს ვინმესთან, ეჩხუ-
ბება, ეკამათება, სადავოს უხდის, ეცილება.

ე-ზიდ-ებ-ა — ზიდავს, გადააქვს, მიაქვს რაღდენიმე ვსობაზე
ტვირთი...

ე-თანხმ-ებ-ა — თანახმა უხდება, ვისიმე აზრს იზიარებს, ემო-
წმება; შეესაბამება, შეეფარდება, შეეფერება, ეგუება, უდგება.

ე-კარ-ებ-ა — ეხება, ედება.

ე-კვრ-ებ-ა — 1. მჭიდროდ ედება და ზედვე რჩება, ეცხება,
ეწებება, ეტმასნება. 2. ეხუტება, ეკონება, ეჩვევა. 3. მჭიდროდ
ეფარება, ედება (ზევიდან, ზედაპირზე). 4. მჭიდროდ ეხება (მთე-
ლი სსეულით), გაერთხმება. და მხოლოდ ერთ-ერთი მნიშვნელო-
ბაა მისთვის კუთვნილების გამოხატვა: ეკვრება მისი. შდრ.: უ-კრ-
ავ-ს — კრავს მისას, უმაგრებს ერთმანეთზე, უკავშირებს, უერ-

თებს ერთმანეთთან; ჰკრავს მისას, მოქნევით სწრაფად მოახვედრებს, გაატყანს...

ე-კიდ-ებ-ა — 1. ებმება, რამეზე და ძირს ჩამოეშვება ისე, რომ ზედაპირს არ ეხებოდეს, დაკიდებით ევრტიკალურ მდგომარეობას იღებს, ეკონწიალება... 2. ხელს ჰკიდებს, ხელს სჭიდებს თავის დასამაგრებლად, („წყალწაღებული ხავსს ეკიდება“). 3 ხელს ჰკიდებს, მისდევს, ეწევა (რაიმე საქმიანობას). 4. ექცევა, ეპყრობა („მზრუნველობით ეკიდება“). 5. დაკიდებული, ჩამოკიდებული იქნება („კედელზე სურათი ეკიდება“ — „კედელზე სურათი ეკიდა“).

ე-კითხ-ებ-ა — 1. კითხვას უსვამს, შეკითხვას აძლევს, კითხვით მიმართავს. 2. შეიძლება ნოჰკითხონ („ცოდვა ეკითხება“). 3. იკითხება მისთვის. ამ შემთხვევაშიც კუთვნილების ფუნქცია მხოლოდ ერთ-ერთია ე- პრეფიქსიანი ფორმისათვის.

ე-ლაპარაკ-ებ-ა — ლაპარაკობს ვინმესთან, ებაასება, ესაუბრება.

ე-ლაქუც-ებ-ა — ლაქუცობს ვინმესთან ან რამესთან...

ე-ლექს-ებ-ა — 1. ლექსის თქმის ხასიათზეა. 2. ლექსით მიმართავს ვინმეს...

ე-ლოდ-ებ-ა — ელის, უცდის, მოლოდინშია.

ე-მალ-ებ-ა — იმალება ვინმესგან (ან რამესგან), ცდ.ლობს არ დაენახვოს, არ დაინახონ; ამგვარი გაგებიდან ვიღებთ კუთვნილებითი მიმართების გამოხატვას: უჩინარი ხდება მისთვის.

ე-მდურ-ებ-ა — უბრად, უმძრახადაა, უწყრება, ხმას არ სცემს, გაბუტულია (ვინმესთან); უკმაყოფილოა, ნაწყენია (ვინმეზე), სამღუარავს, საყვედურს ამბობს (ვინმეზე ან რამეზე).

ე-მთხვევ-ა — რისამე თანადროულად ხდება, სხვა რამესთან ერთდროულად მოდის, სხვა რასმე სვდება, ერთმანეთს ხვდება; მოწიწებით, მოკრძალებით ჰკოცნის, ეამბორობა.

ე-მსახურ-ებ-ა — ვისიმე ან რისამე სამსახურშია, მისი მსახურია; სამსახურს უწევს, (ვისიმე ან რისამე) კეთილდღეობისათვის საქმიანობს, იღვწის.

ე-მსგავს-ებ-ა — რისამე ან ვისიმე მსგავსი ხდება, მსგავსი იქნება; რისამე ან ვისიმე მსგავსია, ჰგავს.

ე-მუქრ-ებ-ა — მუქარით მიმართავს, მუქარას უთვლის, რაიმე ავს, ცუდს (ცემას, მოკვლას და სხვ.) ჰპირდება, ექადნება; თავდასხმას (ომს, აღებას...) უპირებს, შეჭრას აპირებს (რომელიმე სა-

ხელმწიფოში, ქალაქში...); მოელის, უქადის, შეხედება („ხიფათი ემუქრება“).

ე-მყარ-ებ-ა — საყრდენად იყენებს, საფუძვლად უდებს, ეყრდნობა, ეფუძნება, ენდობა (რასმე).

ე-მშვიდობ-ებ-ა — მშვიდობით ყოფნას (დარჩენას) უსურვებს და მიდის, ეთხოვება, ესალმება.

ე-ნათესავ-ებ-ა — ნათესაებად მოუდის, ნათესაურ კავშირშია ვინმესთან (ან რამესთან), მონათესავეა; ემსგავსება, უახლოვდება (აზრით, შეხედულებით, დამახასიათებელი ნიშნებით).

ე-ნატრ-ებ-ა — სანატრელად აქვს ქცეული, დიდი სურვილი აქვს რისამე ქონებისა (ნახვისა).

ე-პატიჟ-ებ-ა — პატიჟებს, იწვევს (სტუმრად...), სთხოვს ეწვიონ.

ე-რიდ-ებ-ა — მორიდებით ექცევა, ეკრძალება, ეხატრება.

ე-სესხ-ებ-ა — ისესხებს მისგან, სესხად სთხოვს, სესხად იღებს...

ე-სიზმრ-ებ-ა — სიზმრად ეჩვენება, სიზმარში ხედავს.

ე-სწრ-ებ-ა — 1. არის, იმყოფება იმ მომენტში; კრების (სხდომის...) მონაწილეა; დადის, დამსწრეა, მნახველი ხდება. 2. ცოცხლობს, მიაღწევს რაიმე მომენტამდე.

ე-ფიცხ-ებ-ა — მიუშვერია სხეულის რომელიმე ნაწილი ცეცხლისათვის, მზისათვის და აიბეზა.

ე-ქაჩ-ებ-ა — თავისკენ ქაჩავს.

ე-ლიმ-ებ-ა — ღიმილი მოსდის, უნებლიეთ იღიმება.

ე-შე-ებ-ა — ზევიდან ქვევითკენ მიემართება, დაბლა იწევი; თავიკვე მიდის, დაბლისკენ ექანება; ეცემა, ქვეითდება, კნინდება... მოჭერილი, დაჭიმული რაღაც ფომფლე ხდება, დუნე ხდება, სუსტდება.

ე-შველ-ებ-ა — დახმარებას უწევს, შველის, ეხმარება... შველა შესაძლებელია, შეიძლება უშველონ, გამოსწორება შესაძლებელია („ამ საქმეს მალე ეშველება“).

ე-შურ-ებ-ა — 1. საშური აქვს, ჩქარობს (რისამე შესრულებას, მოთავებას). 2. ჩქარობს წასვლას, მიეჩქარება, მიეშურება, ესწრაფვის. აქ კუთვნილების სემანტიკა გარკვეულად პირველ შემ-

თხევებაშია დასაშვები („საშურია მისთვის“), მაგრამ ესეც მხოლოდ ერთ-ერთი მნიშვნელობაა ამ ფორმისათვის.

ე-ძგერ-ებ-ა — ეტაკება, ეჯახება, ეკვეთება, მივარდება, ეცემა.

ე-წებ-ებ-ა — წებოთი ეკვრება, მაგრდება რამეზე.

ე-წევ-ა — წევით მიაქვს (ან მიჰყავს)... მისდევს რაიმე საქმიანობას („აღრიანად ვეწიოთ საქმეს“)... აწარმოებს, ატარებს, ჩადის („აგიტაციას ეწევა“)... დადევნებული ახლოს მივა, უახლოვდება („მწევარი მელას ეწეოდა“)...

ე-წერ-ებ-ა — ამ ფორმისათვის მართლაც ძირითადია კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოხატვა: იწერება მისი ან მისთვის. მაგრამ აქვს ზოგი სხვა მნიშვნელობაც: იწერება მასზე; წერენ ვისზე საბინაო დავთარში; გამოდის საავადმყოფოდან.

ე-ჭიდ-ებ-ა — ხელს ჰკიდებს, ებლაუჭება, ეკიდება, ეპოტინება.

ე-ხატ-ებ-ა — კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოხატვა აქაც ძირითადია: იხატება მისი ან მისთვის. აქვს აგრეთვე მნიშვნელობა: იხატება მასზე.

ე-ხახუნ-ებ-ა — ხახუნით ეღება, გაესმება, ხახუნით ეკვრის, ეგლახუნება.

ე-ხერხ-ებ-ა — მოხერხება აქვს, შეუძლია ადვილად შეასრულოს რამე, ემარჯვება, ეადვილება...

ე-ხვევ-ა — 1. ხვევით ირგვლივ ევლება, ეღება. 2. ხელებს ხვევს, ეკვრის. 3. გარს იხვევს, იფარება, იზოსება („ნაბადში გაეხვია“)... შდრ.: ე-ხვევ-ს — ხვევს მისას ან მისთვის...

როგორც ვნახეთ, ე- პრეფიქსიანი ფორმების აბსოლუტური უმრავლესობა არ გამოხატავს კუთვნილებით ურთიერთობას. მაშინაც კი, როცა ამა თუ იმ ფორმას ასეთი დანიშნულება აქვს (ე-წერ-ებ-ა, ე-ხატ-ებ-ა...), პარალელურად მისთვის სხვა ფუნქციის პოვნა იერებაცაა დამახასიათებელი.

ძალზე იშვიათია ისეთი ფორმები, რომელთათვის მხოლოდ კუთვნილებითი ურთიერთობის აღნიშვნაა ნიშანდობლივი:

ე-ბერ-ებ-ა — იბერება მისი, ბერვით უფართოვდება, უდიდება.

ე-თოშ-ებ-ა — ითოშება მისი, ეყინება, აზრება (სიცივისაგან), უშეშდება (ხელები, ფეხები...).

ე-თუთქ-ებ-ა — ითუთქება მისი.

ე-თხუპნ-ებ-ა — ითხუპნება მისი, ესერება.

ე-თხრ-ებ-ა — ითხრება მისთვის, უთხრიან.

ე-კეც-ებ-ა — იკეცება მისი ან მისთვის.

ე-ზრდ-ებ-ა — იზრდება მისი ან მისთვის.

ე-ზლუდ-ებ-ა — იზლუდება მისი, ეფარგლება, ევიწროვდება.

ე-კუმშ-ებ-ა — იკუმშება მისი, მოჭერით მოცულობა უმცირდება.

ე-ჟლინთ-ებ-ა — იჟლინთება მისი, უსველდება ისე, რომ მთლად გაუჟდება (სითხე და მისთ.).

ე-ღებ-ებ-ა — იღებება მისი ან მისთვის.

ე-ღლ-ებ-ა — იღლება მისი, ღონე ელევა, ექანცება.

ე-ღუნ-ებ-ა — იღუნება მისი, ეხრება, ედრიკება.

ე-წრიტ-ებ-ა — იწრიტება მისი.

ე-ჭრ-ებ-ა — იჭრება მისი...

რამდენიმე ფორმაც შეიძლება დაემატოს, მაგრამ საკითხის არსი უცვლელი დარჩება: ე- პრეფიქსი მხოლოდ ითავსებს კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოხატვის ფუნქციას.

აქედან გამომდინარე, ე- პრეფიქსის მორფოლოგიური ქმედება, ბუნებრივია, სულ სხვაგვარი იყოს, ვინემ კუთვნილებითი ურთიერთობის გამომხატველი ფორმანტებისა და, კერძოდ, უკუქცეველობის ი- პრეფიქსისა.

მ-ე-ჟანგ-ებ-ა და მ-ი-ჟანგ-დ-ებ-ა, მ-ე-მზად-ებ-ა და მ-ი-მზად-დ-ებ-ა, მ-ე-თოშ-ებ-ა და მ-ი-თოშ-დ-ებ-ა ტიპის პარალელურ ფორმათა პოენიერება მრავლის მიზანიშნებელია ამ თვალსაზრისით: კუთვნილების „კერძოდ, უკუქცეველობის სემანტიკას ი- პრეფიქსიანი ფორმები გამოხატავენ, მათ გვერდით დამოწმებული ე- პრეფიქსიანი ზმნები სულ სხვა ფუნქციის გამომხატველნი უნდა ყოფილიყვნენ. ეს კი, თავის მხრივ, იმას ნიშნავს, რომ ერთი და იმავე ფუძისგან სხვადასხვა ტიპის ვნებითის წარმოება ფუნქციურ განსხვავებას ისახავდა მიზნად. სემანტიკური გადააზრიანება გვიანდელი ფაქტია და მან ზოგიერთ შემთხვევაში ე- პრეფიქსიანი ფორმები კუთვნილებითი ურთიერთობის აღმნიშვნელ ფორმებს ამოუყენა გვერდით, მაგრამ უცვლელი დარჩა ე- პრეფიქსიან ფორმათა მორფოლოგიური ქმედება, მოქცევა.

§ 58. ზემოხსენებულის საფუძველზე ვასკენით: მართალია, ქართულში ე-პრეფიქსიან ფორმებს უნარი შესწევთ გამოხატონ კუთვნილებითი ურთიერთობა (და-ი-წერ-ა > და-ე-წერ-ა, და-ი-ხატ-ა > და-ე-ხატ-ა...), მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ აქ ე-პრეფიქსის თავდაპირველ და ძირითად ფუნქციასთან გვაქვს საქმე. ი- და ე-პრეფიქსების შემცველი ვნებითები სხვადასხვა წარმომავლობისა არიან და ურთიერთშეპირისპირებულ (აბსოლუტურ და რელატიურ) ფორმებად მათი გამოყენება გვიანდელი მოვლენა ჩანს (შდრ.: ა. შანიძე, 1980, გვ. 341-342). მით უმეტეს, რომ ი-პრეფიქსი რელატიურობას არ გამორიცხავს, თვით ვნებითის ყალიბშიც კი (იხ. ქვემოთ).

§ 59. მიუხედავად ვალენტობის საკითხს. ითქვა, რომ ი-პრეფიქსიანი ფორმები შესაძლოა იყოს სამვალენტიანი (მ-ი-შენ-ებ-ს ის მე მას), ორვალენტიანი (მ-ი-შენ-დ-ებ-ა ის მე) და ერთვალენტიანი (ი-ჭრ-ებ-ა, ი-ნგრევ-ა ის). ზემოდასახელებული ოთხვალენტიანი ფორმები (მი-მ-ი-ბ-ა-ს, მ-ი-ტაც-ა, მ-ი-ხლ-ებ...) კონტექსტითაა შეპირობებული და, როგორც წესი, ობიექტური წყობის პირველი ან მეორე პირის ფორმებისთვისაა ნიშანდობლივი. აქ აშკარა სემანტიკურ გადააზრიანებასთან გვაქვს საქმე: კონსტრუქციაში „და-მ-ი-ყარ-ე შენ მე ის“ ფაქულტატიურად შემოდის მეოთხე წევრი — „მას“, მნიშვნელობით: „მისთვის“. მოქმედების განუთვნილება პირველი პირიდან („ჩემიდან“) გადადის მასზე: და-მ-ი-ყარ-ე მე > და-მ-ი-ყარ-ე ჩემი კუთვნილი ობიექტისათვის, რაც უდრის „და-უ-ყარ-ე ჩემსას (ჩემ კუთვნილს)“. ამ კონსტრუქციის აზრი ასეთია: „დამიყარე შენ მე ის მისთვის“. ცნობილია, რომ ირიბი ობიექტი შეიძლება შეიცვალოს უბრალო დამატებით:

აწ მყო: უ-ყრ-ი-ს მეჯინიბე ჩალას ცხენს

ნამყო ძირ.: და-უ-ყარ-ა მეჯინიბემ ჩალა ცხენს

I შედეგ.: და-უ-ყარ-ი-ა მეჯინიბეს ჩალა ცხენისთვის.

ირიბი ობიექტი (ცხენს) I შედეგობითში უბრალო დამატებად (ცხენისთვის) იქცა.

ზემოხსენებულ კონსტრუქციაში საპირისპირო ვითარებასთან გვაქვს საქმე: ის, რაც უბრალო დამატების სახით უნდა შემოსულიყო კონსტრუქციაში (დამიყარე მე მისთვის), ირიბი ობიექტის სტატუსით აღიჭურვა (დამიყარე მე მას).

აქედან გამომდინარე:

„აღვირს მიტაცა ხელი“ იგივეა, რაც: „აღვირზე მიტაცა ხელი“,

„სალაროს ხელს ნუ მიხლებ“ — „სალაროზე ხელს ნუ მიხლებ“, „მიმიბა ყური ღუქანსა“ — „მიმიბა ყური ღუქანზე“...

თავის მხრივ: „აღვირზე მიტაცა ხელი“ იგივეა, რაც: „ჩემი ცხენის აღვირს სტაცა ხელი“, „სალაროზე ხელს ნუ მიხლებ“ — „ჩემ სალაროს ხელს ნუ ახლებ“ და ა. შ. „აღვირზე“, „სალაროზე“ — ლოკალურობის სემანტიკაა, „ჩემი ცხენის აღვირს“, „ჩემ სალაროს“ — კუთვნილებისა. ერთი და იგივე აზრი სხვადასხვა გრამატიკული მნიშვნელობით წარმოგვიდგება.

ამჯერად ჩვენთვის ისაა საინტერესო, რომ კუთვნილების სემანტიკა (აქ: უკუქცევითობა) კონსტრუქციული გარდაქმნის ყველა ვარიანტში გვაქვს, ოღონდ მისი გამოხატვის საშუალებებია სხვადასხვა:

მორფოლოგიური:	ლექსიკური:
აღვირს მიტაცა ხელი	ჩემი ცხენის აღვირს სტაცა ხელი
აღვირზე მიტაცა ხელი	

ანდა:

სალაროს ხელს ნუ მიხლებ	ჩემ სალაროს ხელს ნუ ახლებ
სალაროზე ხელს ნუ მიხლებ	

სხვაგვარი ვითარებაა მ-ი-ჭმ-ი-ე-თ, მ-ი-სე-ი-თ (თქვენ მე მას ის) ტიპის ფორმებში. მართალია, სემანტიკა ზემოხსენებულის ანალოგიურია (მიჭმიეთ მე = აჭამეთ ჩემსას), მაგრამ ეს ანალოგიური სტატუსი სხვა გზითაა მიღებული.

მ-ი-ჭმ-ი-ე-თ აგებულებით -ევ || -ივ სუფიქსიანი კაუზატივია სასხვისო (საობიექტო) ქცევისა; შდრ.:

მ-ა-ჭმ-ევ-ს ის მე მას
გ-ა-ჭმ-ევ-ს ის შენ მას
ა-ჭმ-ევ-ს ის მას მას...

მეორე სერიაში — მ-ა-ჭამ-ა, გ-ა-ჭამ-ა, ა-ჭამ-ა... ეს კი ნიშნავს, რომ ამ შემთხვევაში -ევ თემის ნიშნის სტატუსით გამოდის: I სერიაში გვაქვს, II სერიაში — ჩამოსცილდება ფუძეს. მაგრამ მეორე სერიის ხსენებულ ფორმათა გვერდით დიალექტებში მ-ა-ჭმ-ივ-ა, გ-ა-ჭმ-ივ-ა, ა-ჭმ-ივ-ა ფორმებიც დასტურდება (ფონეტიკური ცვლილებით: მ-ა-ჭმ-ი-ა, გ-ა-ჭმ-ი-ა, ა-ჭმ-ი-ა), სადაც -ევ სუფიქსს უკვე აღარა აქვს აფიქსის ნიშნის ფუნქცია, იგი კაუზატივის ფუძის მაწარმოებლად გააზრდიანდა. კაუზატივობა ამ შემთხვევაში რანდენიმე კონკრეტული ფორმის სემანტიკაა (ა-ჭმ-ევ-ს, ა-ჭმ-ევ-ს), შეპირობებული იმით, რომ ამოსავლად მათ მოეპოვებათ არაკაუზატიური ფორმები (ჭამ-ს, სვ-ამ-ს). იქ, სადაც ამგვარა შეპირობიერება არ დასტურდება, იმავე ყალიბის მქონე -ევ სუფიქსიანი ფორმები კაუზატივის ფუნქციას არ გამოხატავენ (ა-ნგრ-ევ-ს, ა-რხ-ევ-ს, ა-ბნ-ევ-ს, ა-ძლ-ევ-ს...). კაუზატივი ჩვენ გვესმის როგორც იძულებითი მოქმედება: მოქმედების აღმსრელი და შემსრულებელი სხვადასხვა პირია, გრამატიკულად წარმოდგენილი სუბიექტისა და ობიექტის სახით: და-ა-წერ-ინ-ა მან მას ის...

კაუზატივს, საერთოდ, იშვიათად ეწარმოება სათავისო (სასუბიექტო) და სასხვისო (საობიექტო) ქცევის ფორმები. ხშირად სხვაობა კუთვნილების აღმნიშვნელ კაუზალურ და არაკაუზალურ ფორმებს შორის ნაშლად ფორმოზრევია, მნიშვნელობის თვალსაზრისით ისინი ერთსა და იმავეს გამოხატავენ: გული გა-ი-ტეხ-ინ-ა იგივეა, რაც: გული გა-ი-ტეხ-ა, ფოთლები გად-ი-ყრ-ევი-ინ-ა იგივე, რაც: ფოთლები გად-ი-ყარ-ა... (ა. შანიძე, 1980, გვ. 365-366). მაგრამ ზოგჯერ, განსაკუთრებით სასხვისო ქცევის ფორმებში, ქცევებრივი გაგება წარმოიწეილია და მაშინ კაუზატივის სამვალენტოანი ნეიტრალური ფორმისგან განსხვავებით სასხვისო ქცევის კონსტრუქციაში შემოდის დანატებითი პირი: ზმნა ოთხვალენტოანად გაიზრება. და ეს ბუნებრივია: კაუზატივის ფუნქცია სამი წევრის აუცილებელ პოზიტირებას განაპირობებს მოქმედებითი გვარის კონსტრუქციებში: მოქმედების აღმსრელს, მოქმედების უშუალო შემსრულებელს და სამოქმედო საგანს. კუთვნილებითი ურთიერთობა მხოლოდ მეოთხე წევრის შემოტანით შეიძლება გამოიხატოს. სწორედ ამ რიგისაა მ-ი-ჭმ-ი-ე-თ, მ-ი-სვ-ი-თ თქვენ მე მას იგი. კუთვნილებითი ურთიერთობა აქ უკუქცევითობაა (დასაბუთებულია იხ. § 54).

მ-ი-სვ-ი-თ ფორმა არა მხოლოდ ა-სმ-ევ-თ ზმნის სასხვისო ქცევა შეიძლება იყოს, არამედ სვ-ამ-თ ზმნისაც. უკანასკნელ შემთხვევაში იგი ოდენ-სამზალენტიანია: შე-მ-ი-სვ-ი-თ თქვენ მე ის, რაც ნიშნავს: და-მ-ი-ლი-ე-თ თქვენ მე ის (ღვინო, არაყი, წყალი...).

§ 60. როგორც სამ-, ასევე ოთხვალენტიანი ი- პრეფიქსიანი ფორმები კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნიერებას ვარაუდობენ:

სამვალენტიანი: შე-მ-ი-სვ-ი-თ თქვენ მე (ირიბი ობ.) ის

ოთხვალენტიანი: შე-მ-ი-სვ-ი-თ თქვენ მე მას (ირიბი ობ.) ის...

ეს კი, თავის მხრივ, იძლევა შესაძლებლობას, რომ ი- ისევე შეენაცვლოს ირიბ-ობიექტური პირის პრეფიქსებს, როგორც ა-, ე- ან უ-; შდრ.:

მო-მ-ა-კვეთ-ა — მო-მ-კვეთ-ა

მო-ა-კვეთ-ა — მო-პ-კვეთ-ა

ანდა:

მ-ე-ტრფ-ი-ს — შე-მ-ტრფ-ი-ს

ე-ტრფ-ი-ს — შე-ს-ტრფ-ი-ს და ა. შ.

ანალოგიური პოტენცია ი- პრეფიქსსაც აღმოაჩნდა:

„კისერს გვ-ხეხ მძიმე უღელით...“ (აკაკი, „მექრთამე მსაჯულებს გლეხისაგან“). გვ-ხეხ იგივეა, რაც: გვ-ი-ხეხ; შდრ.: იქვე: „ხორცს გვ-გლეჯ ვითა ძერია!..“ გვ-გლეჯ შესაძლოა იყოს როგორც გვ-ი-გლეჯ, ასევე: გვ-ა-გლეჯ.

ვიტყოდით: ლექსის საჭიროებითაა გამოწვეული ამგვარი ფორმებით, მაგრამ საქმე ისაა, ვერავითარი საჭიროება ვერ წარმოქმნის ისეთ ფორმებს, რომელთა პოტენცია თვით ენაში არ მოიპოვება.

ამგვარი შენაცვლება თვით ძველ ქართულშია დამოწმებული: ღუწ-ი-ს და ი-ღუწ-ი-ს, ს-ცავ-ს და ი-ცავ-ს... (არნ. ჩიქობავა, 1959, გვ. 158-159). ამავე რიგისაა გ-ჭირ-ს და გ-ი-ჭირ-ს, რომელთაც შემდგომ სემანტიკური სხვაობა შეიძინეს.

როგორ უნდა განიმარტოს ამგვარი შენაცვლება?

სემანტიკური თვალსაზრისით რომელიმე გვ-ხეხ იგივეა, რაც: გვ-ი-ხეხ, მაგრამ მორფოლოგიურად უკუქცევითი ფორმა მხოლოდ მეორე შემთხვევაში გვაქვს. ეს იმიტომ, რომ უკუქცევითობა მორ-

ფოლოგიური კატეგორიაა ქართულში, რაც იმას ნიშნავს, რომ მას უთუოდ უნდა ჰქონდეს რაიმე ფორმობრივი გამოხატულება.

§ 61. ზოგჯერ ფუძის ლექსიკური მნიშვნელობა ისეთია, რომ ზმნური ფორმა აუცილებლად უნდა გამოხატავდეს რაიმე კუთვნილებით მიმართებას. კუთვნილებითი მიმართება ორი სახისაა: უკუქცევითი და სხვა პირისადმი მიმართული. ეს მიმართებანი რამდენიმე ნაირსახეობას გვიმოწმებენ ქართულში. ამ რიგისაა წყვილეულები: ა-ი-ლ-ებ-ს — ა-უ-ლ-ებ-ს, და-ი-ჭერ-ს — და-უ-ჭერ-ს, და-ი-წყ-ებ-ს — და-უ-წყ-ებ-ს, შე-ი-ნახ-ავ-ს — შე-უ-ნახ-ავ-ს, ა-ი-ყვან-ს — ა-უ-ყვან-ს, მო-ი-წონ-ებ-ს — მო-უ-წონ-ებ-ს... ცალეულები: აღ-ი-ქვ-ამ-ს, ი-ცავ-ს (ს-ცავ-ს ამჟამად მხოლოდ ზოგ დიალექტშია დამოწმებული)...

§ 62. ი- პრეფიქსიანი ფორმა შესაძლოა ლექსიკურადაც დაუპირისპირდეს იმ ყალიბის ფორმას, რომელიც სხვა შემთხვევაში მხოლოდ გრამატიკულ სხვაობას დაგვიდასტურებს: (მი)-ჰ-ყიდ-ი-ს სხვაა ლექსიკურად და ი-ყიდ-ი-ს კიდევ სხვა (შდრ.: ზრდ-ი-ს და ი-ზრდ-ი-ს: სხვაობა ოდენ-გრამატიკულია). ამავე რიგისაა: მო-გ-პარ-ა — მო-გ-ი-პარ-ა, მო-გ-ტაც-ა — მო-გ-ი-ტაც-ა (შდრ.: ხელი ს-ტაც-ა — ი-ტაც-ა — უ-ტაც-ა), გ-თხოვ-ა — გ-ი-თხოვ-ა, გ-კიოხ-ა — გ-ი-კიოხ-ა...

ვალენტობის თვალსაზრისით ამ შემთხვევაში ერთი რამ იქცევა ყურადღებას: ე. წ. საარვისო (ნეიტრალური) და სათავისო ქცევის ფორმები, როგორც წესი, ვალენტობის მიხედვით ერთმანეთისაგან არ განსხვავდებიან: ა-შენ-ებ-ს — ი-შენ-ებ-ს, ხატ-ავ-ს — ი-ხატ-ავ-ს... — ყველა ფორმა ორვალენტიანია. ზემოდასახელებულ მაგალითებში კი საპირისპირო ვითარებაა: ნეიტრალური ფორმა სამვალენტიანია (მი-ჰ-ყიდ-ი-ს ის მას მას, მო-გ-პარ-ა მან შენ ის), უკუქცევითი კი — ორვალენტიანი (ი-ყიდ-ი-ს ის მას, მო-გ-ი-პარ-ა მან შენ). ამ რიგის მოვლენა სხვა შემთხვევებშიც გვაქვს:

ა-დროვ-ებ-ს ის მას მას — ი-დროვ-ებ-ს ის მას
ა-რგუნ-ებ-ს ის მას მას — ი-რგუნ-ებ-ს ის მას
ა-კმარ-ებ-ს ის მას მას — ი-კმარ-ებ-ს ის მას
ა-ბრალ-ებ-ს ის მას მას — ი-ბრალ-ებ-ს ის მას
მი-ა-კარ-ებ-ს ის მას მას — მი-ი-კარ-ებ-ს ის მას
ა-ქად-ნ-ი-ს ის მას მას — ი-ქად-ნ-ი-ს ის მას

ა-რიდ-ებ-ს ის მას მას — ი-რიდ-ებ-ს ის მას
ა-ნდ-ობ-ს ის მას მას — ი-ნდ-ობ-ს ის მას
ა-ნებ-ებ-ს ის მას მას — ი-ნებ-ებ-ს ის მას...

ამ ტიპის ფორმებზე ყურადღების გამახვილება იმით არის გამართლებული, რომ ისინი ხელშესახებად გვიმოწებენ უთუოდ გასათვალისწინებელ ფაქტს: უკუქცევითობა გაცილებით უფრო ფარგლოვნებაა, ვინემ სათავისო ქცევა თუ ი-პრეფიქსის შემცველი ვნებითი.

უკუქცევითობა არსებითად დაზოუკიდებელ სისტემას ქმნის ენაში და ამიტომაცაა, რომ სშირად ვერ „თავსდება“ იმ ჩარჩოებში, რომლებსაც ესა თუ ის ენათმეცნიერული თვალსაზრისი უსადაგებს მას. გავიხსენოთ თუნდაც ასეთი შეპირისპირება:

ა-ძინ-ებ-ს — ი-ძინ-ებ-ს

მინარტება ფორმობრივი თვალსაზრისით იმავე რიგისაა, რაც: ა-შენ-ებ-ს: ი-შენ-ებ-ს, მაგრამ სემანტიკური გააზრება არსებითად განსხვავებული: ი-ძინ-ებ-ს ერთვალენტიანი ფორმაა (თუმცა მორფოლოგიურად, ფორმობრივ გარდამავალი ორპირიანი ზმნაა). ამგვარ გააზრებას, რა თქმა უნდა, თავისი საფუძველი აქვს (დაკარგულად ივარაუდება კონსტრუქციის ერთი წევრი — „ძილი“: და-ა-ძინ-ა მან მას ძილი — და-ი-ძინ-ა მან ძილი), მაგრამ ისიც უდაოა, რომ, ყველა ცვლილებისდა მიუხედავად, ი-ძინ-ებ-ს ფორმა ყოველთვის ინარჩუნებს ერთ მნიშვნელობას — უკუქცევითობას. სულ ერთია, იგი ორვალენტიანია თუ ერთვალენტიანი, გარდამავალი თუ გარდაუვალი, უკუქცევითობის სემანტიკა უცვლელადაა მასში წარმოდგენილი.

ზემოთ უკვე დასახელებული ი-დროვ-ებ-ს შეიძლება იყოს არა მხოლოდ ორვალენტიანი, არამედ ერთვალენტიანიც: „რაკი ი-დროვ-ებ-დ-ა, ტოლებში გაერეოდა“. უკუქცევითობის სემანტიკა აქაც წარმოჩენილია.

ასევე ცნობილი ფორმაა ი-ცდ-ი-ს, რომელიც არსებული განმარტების მიხედვით სათავისო ქცევის ფორმად ზოუდის ა-ცდ-ი-ს და უ-ცდ-ი-ს ფორმებს, მაგრამ იგი ყველა „პირობას“ არღვევს: ერთვალენტიანია და ამიტომაც გარდაუვალი, სუბიექტი მეორე სერის ფარმებთან მოთხრობითში უზის (ი-ცად-ა მან), მაგრამ არა

აქვს და არც ივარაუდება უშუალო ობიექტი... ერთადერთი „მყარი“ მახასიათებელი უკუქცევითობაა მისთვის.

ა-კეთ-ებ-ს — ი-კეთ-ებ-ს — უ-კეთ-ებ-ს ქცევის თვალსაზრისით კლასიკურ სისტემას ქმნის: საარეისო, სათავისო, სასხვისო.

ა-კეთებ-ს — შრომით რასმე ქმნის, შერება რასმე, საქმიანობს.	ი-კეთებ-ს — აკეთებს თავისა ან თავისთვის, შრომით იქმნის რასმე.	უ-კეთებ-ს — აკეთებს შისას ან მისთვის, უქმნის, უშალებს.
---	---	--

ამ რიგის ფორმები მრავლადაა.

იმავდროულად ქართულში საკმაოზე მეტია ფორმოვარი ანალოგიური სისტემები, რომლებიც სემანტიკური თვალსაზრისით საგრძნობლად სცილდებიან ქცევის არსებულ გაგებას:

ა-მღერებ-ს — სიმღერას ათქმევენებს; დამღერის.	ი-მღერებს — სიმღერას მოკყევა, სიმღერას გააბაჟს, სიმღერით გაერთობა ან გაართობს ვისმე.	უ-მღერებ-ს — იმღერებს მისთვის.
--	--	--------------------------------

ანდა:

ა-ჩიილებ-ს — აიძულებს ჩიიელოს, საბაბს აძლევეს ჩიიელოს.	ი-ჩიილებ-ს — საჩივარს შეიტანს; უკმაყოფილებას გამოთქვამს, იწუხებს, იღარდებს, ინაღლებს...	უ-ჩიილებ-ს — საჩივარს აღძრავს ვისიმე მიმართ.
--	---	--

ანდა:

ა-ყვირებ-ს — აიძულებს იყვიროს, ყვირით ხმას გამოაღებინებს.	ი-ყვირებ-ს — ყვირილს მოკყევა, ყვირილს გააბაჟს.	უ-ყვირებ-ს — ყვირით დაუძახებს, ყვირით ეტყვის, დაუყვირებს.
---	--	---

მაგალითების გაზრდა, რა თქმა უნდა, შეიძლება, პრინციპის წარმოსაჩენად ეს ნიმუშებიც კმარა.

ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას: მიუხედავად იმისა, თუ რა სახის ფორმოვარი ან სემანტიკურ სისტემაში იქნება შესული

ი- პრეფიქსიანი ფორმა, მისთვის ერთი ძირითადი ნიშანი უცვლელი დარჩება: ეს ნიშანია უკუქცევითობა. ანუ: რა ნაირსახეობაც არ უნდა მოგვცეს ი- პრეფიქსიანმა ფორმამ ქცევის თვალსაზრისით, ყველა შემთხვევაში იგი უკუქცევითობის გამომხატველი იქნება.

ამიტომაც სწორედ უკუქცევითობაა ის არსებითი ზახასიათებელი, რომლის მიხედვითაც უნდა განისაზღვროს ი- პრეფიქსიანი ფორმების ენობრივი არსი.

§ 63. ი- პრეფიქსის შემცველი ვნებითის ყალიბის მქონე ზმნების შესახებ უკვე ითქვა, რომ მათთვის პასიურობასთან ერთად ნიშანდობლივია მდგომარეობისა და აქტიურობის ფუნქციების გამოხატვაც. ამგვარი ფუნქციური ნაირსახეობა ხშირად ერთსა და იმავე ფორმას ახასიათებს. შესაბამისი ნიმუშებიც იყო ზემოთ დასახელებული (იხ. § 47). ამ სახის სემანტიკური ლაბილურობის მიზეზი ადვილად იხსნება: ერთი და იმავე ყალიბის მქონე ვნებითის ფორმა საკუთრივ პასიურობას გამოხატავს მაშინ, როცა მასთან უსულო სუბიექტია შეხამებული, მაგრამ აქტიური ზმნის ფუნქციას იძენს, თუკი კონსტრუქციაში სულიერი (უპირატესად ვინ-ჯგუფის) სუბიექტია წარმოდგენილი:

პასიური: ეს წიგნი დიდხანს ი-წერ-ებ-ოდ-ა...

აქტიური: მეგობარი სოფლიდან კარგ ამბებს ი-წერ-ებ-ოდ-ა...

აქტიურობის ფუნქცია გამოიხატება მაშინაც, როცა სუბიექტი თავისთავად სულიერი არ არის, მაგრამ სულიერ (ვინ-ჯგუფის) სახელთან არის გატოლებული:

„გაზეთები ერთ იმისთანა ამბავს ი-წერ-ებ-ი-ან, რომელსაც ადამიანი გვერდს ვერ აუქცევს“ (ილია). ი-წერ-ებ-ი-ან გაზეთ-ებ-ი: სუბიექტი უსულოა, მაგრამ გათანაბრებული სულიერ საგანთან, იმასთან, ვინც რეალურად წერს, პირთან, რომელიც გაზეთში თანამშრომლობს. სემანტიკურად ამ ტიპის კონსტრუქციებში დეპერსონალიზაციასთან გვაქვს საქმე, მაგრამ გრამატიკული გააზრება მაინც წარმოაჩენს რეალურად მოქმედ პირს: გაზეთის თანამშრომელს.

ხშირ შემთხვევაში ცვლილება მარტოდენ ფუნქციურია, მაგრამ იმედროულად გვაქვს იმ რიგის მაგალითებიც, სადაც ფუნქციურ შენაცვლებას შესაბამისი ფორმობრივი ცვლაც მოჰყვება თან.

უპირველეს ყოვლისა ეს ითქმის ვალენტობის ცვლაზე, ანუ: კონსტრუქციის ფორმობრივ გამოხატულებაზე.

პასიური ი-წერ-ებ-ა მხოლოდ ერთვალენტიანი შეიძლება იყოს, მაგრამ იგივე ფორმა, გამოყენებული აქტივის ფუნქციით, უკვე ორვალენტიანად გაიზარება. ეს ჩანს ზემოთ დასახელებული მაგალითიდანაც: „გაზეთები ერთ იმისთანა ამბავს იწერებიან...“ ანუ: გაზეთები ი-წერ-ებ-ი-ან ამბავს. ზმნა აშკარად ორვალენტია-ნია. ანდა: „მომივიდა ქალაღი, რომელშიაც ი-წერ-ებ-ი-ან, ხალხს გამოეუცხადო, რომ ვინც ელგუჯას ცოცხალს დაიჭერს, ორმოცს ვერცხლის მანეთს მისცემენ“ (ალ. ყაზბეგი): ი-წერ-ებ-ი-ან რას? ი-წერ-ებ-ი-ან, რომ გამოეუცხადო. აქაც უდაოდ ორვალენტიანად არის გააზრებული საანალიზო ზმნა.

ი- პრეფიქსიანი ვნებითის ორვალენტიაობა არ იქნება მოულოდნელი, თუკი გავიხსენებთ ამავე ყალიბის მქონე იმ ფორმებს, რომლებიც ყოველთვის ორვალენტიათ ზმნის ფუნქციით გამოიყენებიან და, ამდენად, მათი ვალენტობა რაიმე კონსტრუქციულ ცვლილებაზე არ არის დამოკიდებული:

ი-ძლევ-ა	} ი ს მ ა ს
ი-ხვეწ-ებ-ა	
ი-რწმუნ-ებ-ა	
ი-ტყობ-ინ-ებ-ა	
ი-კერ-ევენ-ებ-ა	

არ არის გამორიცხული, რომ სწორედ ამ ფაქტიდან ამოსვლით უნდა იქნეს შეფასებული ძველ ქართულში ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნის პოვნიერება ი- პრეფიქსის შემცველი ვნებითის ფორმებში: ხ-ი-ყო, ხ-ი-ქმნა, რომ არაფერი ეთქვათ ხ-ი-ტყოდა ზმნაზე...

გარდა ვალენტობისა, აქტივის ფუნქციის გამომხატველი ვნებითის ფორმები სუბიექტის ბრუნვაზეც ახდენენ გავლენას.

მო-ი-წერ-ს და მო-ი-წერ-ებ-ა, მიუხედავად განსხვავებული ყალიბებისა, ერთსა და იმავე მნიშვნელობას გამოხატავენ: „წერილს გამოგზავნის“ (იხ. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტომი V). არც ვალენტობის თვალსაზრისითაა მათ შორის განსხვავება:

„მელქისედეკმა წიგნი მო-ი-წერ-ა, ერთი თვის შემდეგ ვიქ-
ნებო მცხეთაში“: მო-ი-წერ-ა მან ის.

„ქალაქიდან რომ წიგნს მო-ი-წერ-ებ-ოდ-ა, ბახულისთვისაც
მოკითხვა რომ არ შემოეთვალა..., არ იქნებოდა“: მო-ი-წერ-ებ-
ოდ-ა ის მას.

ნამყო ძირითადასა და მეორე კავშირებითში ორივე შემთხვე-
ვისათვის ერთი და იგივე ფორმა გვექნება: მო-ი-წერ-ა მან ის.
ვიტყოდით: ვნებითი მოქმედებითისაგან სესხულობს ამ ფორმასო,
მაგრამ ზოგი სხვა მაგალითის გათვალისწინებამ შესაძლოა სხვაგვა-
რად შეგვაფასებინოს ეს მოვლენა.

ვნებითის ყალიბებია: ი-ყურ-ებ-ა, ი-ცქირ-ებ-ა, ი-მზირ-ებ-ა...
მეორე სერიაში გვექნება: ი-ყურ-ო-ს, ი-მზირ-ო-ს, ი-ცქირ-ო-ს
მან...

რა თქმა უნდა, არც მოქმედებითის ფუძის სესხების შესა-
ძლებლობა გამოირიცხება ამ შემთხვევაში:

ა წ მ ყ ო: ი-ლიმ-ი-ს || ი-ლიმ-ებ-ა

მყოფადი: გა-ი-ლიმ-ებ-ს

ნამყო ძირ.: გა-ი-ლიმ-ა (მან)

ვნებითისა და მოქმედებითის ფუძეთა მონაცვლეობა აქ უღაო
ფაქტია.

ანალოგიურად განიშარტება ეს ფორმებიც:

ი-ცინ-ი-ს — ი-ცინ-ებ-ს — ი-ცინ-ა (მან)

ი-ძახ-ი-ს — ი-ძახ-ებ-ს — ი-ძახ-ა (მან)...

ღირსაცნობია ის ფაქტი, რომ ი-ლიმ-ებ-ა ფორმის რელატიუ-
რი ვარიანტი ე-ლიმ-ებ-ა უკვე საკუთრივ ვნებითის უღვლილებას
მიჰყვება: ე-ლიმ-ებ-ა — გა-ე-ლიმ-ებ-ა — გა-ე-ლიმ-ა... ოღონდ ზმნა
ინვერსიულია და მასთან გაუჩინარებულია სახელობითბრუნვიანი
სახელი: გა-ე-ლიმ-ა მას.

ანალოგიურ ვითარებას გვიმოწმებს ი-ბრძე-ი-ს და ე-ბრძე-ი-ს:

ა წ მ ყ ო: მყოფადი: ნამყო ძირ.:	ი-ბრძე-ი-ს ი-ბრძოლ-ებ-ს ი-ბრძოლ-ა (მან)	ე-ბრძე-ი-ს ე-ბრძოლ-ებ-ა ე-ბრძოლ-ა (ის მას)
---------------------------------------	---	--

სხვაობა ისაა, რომ ე-ბრძოლ-ა არაინვერსიული, პირდაპირი წყობის ფორმის სტატუსით ფუნქციონირებს.

რაც შეეხება, ი-სერ-ი-ს — ე-სერ-ი-ს ფორმებს, აღნიშნული-ცაა, რომ ვნებითის ყალიბს მათი მიმსგავსება მეორეული მოვლენაა, ამიტომაც ბუნებრივია, რომ მეორე ჯერიაში სუბიექტი მოთხრობითი ბრუნვის ფორმით შეეხამოს მათ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 299; ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 304-305); იმაედროულად, ორ- და სამვალენტიანი ფორმების სტატუსით ფუნქციონირებდნენ.

§ 64. აქტივის თუ პასივის ფუნქციების შემოტანა ი-პრეფიქსიან, ვნებითის ყალიბის მქონე ფორმათა სემანტიკურ სტრუქტურაში მეტ-ნაკლებად ჩრდილავს საკუთრივ უკუქცევითობის მნიშვნელობას: ი-ძღვე-ა, ი-ყურ-ებ-ა... ი-ხატ-ებ-ა, ი-ხარჯ-ებ-ა... უპირატესად აქტიურობა-პასიურობის თვალსაზრისითაა დახასიათებული. ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ ამ ფორმებში საერთოდ არ არის წარმოჩენილი უკუქცევითობის სემანტიკა, მაგრამ, ვიმეორებთ, იგი სხვა მნიშვნელობებთან არის შეუღლებული ამა თუ იმ ფორმაში. ეს კი (კონსტრუქციის შესაბამისად) ამ ფორმათა სემანტიკური ნაირსახეობის საფუძველი ხდება, რაც იწვევს იმას, რომ ერთსა და იმავე ფორმაში სხვადასხვა კონსტრუქცია ხან საკუთრივ უკუქცევითობას წარმოაჩენს, ხან კი სხვა რომელიმე, უკუქცევითობასთან შეხამებულ ფუნქციას წამოსწევს წინა პლანზე.

იმაედროულად გვაქვს ისეთი ფორმებიც, რომლებშიც ყოველთვის საკუთრივ უკუქცევითობის ფუნქციაა ძირითადი, წარმართველი მახასიათებელი: ი-კენკ-ებ-ა, ი-ფურჩქნ-ებ-ა, ი-ფურცლ-ებ-ა, ი-ქაფ-ებ-ა, ი-ქექ-ებ-ა, ი-ცრემლ-ებ-ა...

ამჟამად ვნებითად გაგებული ი-პრეფიქსიანი ყალიბისათვის ამოსავალი ფუნქცია ხსენებულ ფორმებში უნდა იყოს დაცული (მიუხედავად იმისა, თუ რომელიმე კონკრეტული ფორმა რა დროის წარმონაქმნია).

ი-კენკ-ებ-ა (ი-კენკ-ებ-ი-ს) და მისთანა ფორმები არსებითად ნეიტრალური არიან აქტიურობა-პასიურობის თვალსაზრისით. როგორც ითქვა, განმსაზღვრელი ნიშანი ამ შემთხვევაში უკუქცევითობაა, საკუთრივ უკუქცევითობა, რომელიც თავისთავად არც აქტიურია და არც პასიური.

მაგრამ დასახელებულ ყალიბს აღმოაჩნდა იმის პოტენცია,

რომ კონკრეტული კონსტრუქციული სიტუაციის შესაბამისად დაკისრებოდა როგორც პასიური, ასევე აქტიური მოქმედების გამოხატვა.

აქტიურობის ფუნქცია გამოიხატება, როგორც წესი, მაშინ, როცა გრამატიკულ სუბიექტად ნაგულვები პირი სულიერია (უბი-რატესად: ადამიანია, ვინ-ჯგუფისა) ან აზრობრივად თუ შეტაფო-რულად მასთან არის გათანაბრებული:

ადამიანი (კაცო, ქალი...)	{	ი-წერ-ებ-ა (წერილს)
		ი-დრიკ-ებ-ა (წელში)
		ი-გრიხ-ებ-ა (სარკის წინ)
		ი-მალ-ებ-ა
		ი-მუქრ-ებ-ა
		ი-რწმუნ-ებ-ა
		ი-ზრდ-ებ-ა
		შე-ი-ჭრ-ებ-ა (რახნში)
		ი-ქაჩ-ებ-ა (ვინმეს წინაშე)
		ი-დიბ-ებ-ა
		ჩა-ი-წევ-ა (გეგერდზე)
		გაღა-ი-კარგ-ებ-ა (საღმე)...

იმავე პოზიციაში უსულო საგნის პოვნეირება საფუძველს ქმნის მოქმედების პასივად გააზრებისა:

წერილი ი-წერ-ებ-ა
შოლტი ი-დრიკ-ებ-ა
სახრე ი-გრიხ-ებ-ა
შეშა ი-ჭრ-ებ-ა
თოკი ი-ქაჩ-ებ-ა...

შენიშვნა: ზოგი ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობა შეუძლებელს ხდის მასთან უსულო სუბიექტის შეხანებას: ი-მუქრ-ებ-ა, ი-რწმუნ-ებ-ა, ი-ლოც-ებ-ა... ასეთ შემთხვევა-ში ვნებითის ყალიბით მხოლოდ აქტივის სემანტიკა გამოიჩა-ტება.

პასივად გააზრებული ფორმა თავის მხრივ შესაძლებლობას იძლევა კონსტრუქციაში (უბრალო დამატების სახით) შემოტანილ იქნეს სულიერი პირი, რომელიც მოქმედების შემსრულებლად, აგენსად გაიგება: „წერილი იწერება ვილაცის მიერ“, „შეშა იჭრება კაცის მიერ“, „თოკი იქაჩება ბავშვის მიერ“ და ა. შ. მართალია,

ხშირად, თვით პასიური მნიშვნელობის დროს, კონსტრუქციაში აგენსის შემოტანა („ვილაცის მიერ“) ხელოვნურია (არნ. ჩიქოვა-ვა, 1950, გვ. 060), ზოგი მათგანი მეტყველებაში არც გვხვდება, და, ამდენად, გრამატიკოსის მიერ თვალნათლიეობისათვის შექმნილ თეორიულ დაშვებას წარმოადგენს, მაგრამ, ჯერ ერთი, ამგვარი დაშვება ენისავე შესაძლებლობას, ტენდენციას ითვალისწინებს, და, გარდა ამისა, არცთუ ისე იშვიათად ანალოგიური კონსტრუქციები მეტყველების რეალურ ფაქტს წარმოადგენენ: „მეც ეს ლექ-სი დავუწერე ერთ ქვრივ ყმაწვილ კაცს, რომელიც იგზნებოდა ერთი ქალის სიყვარულისგან“ (რ. ერისთავი) — „სიყვარულის-გან“ აგენსის დანიშნულებით გამოყენებული ფორმაა. „დადსტუ-რებულია, რომ წვრილად დაღერლილი მარცვლეული ღორების მიერ უკეთ იჭმება და ინელება“ (ქეგლ) — „ღორების მიერ“ აგენსის დანიშნულებას ასრულებს. „დავით გურამიშვილის თხზუ-ლებანი ახლაც ზეპირად ისწავლებიან მოწაფეთაგან“ — „მოწაფე-თაგან“ იგივეა, რაც „მოწაფეთა მიერ“, აგენსია... უფრო ხშირია შემთხვევები, როცა აგენსის პოზიციას უსულო საგანი იჭერს. ამ დროს ინსტრუმენტატივის სემანტიკა გამოიხატება: „ბნელი ფარე-ხი კვამლით იბურებოდა“ (შ. არაგვისპირელი); „მთიულები იმათი ცოდვით იდაგებიან“ (აკაკი); „თინათინი ჩვეულებრივად ითხუზნე-ბოდა ფერ-უმარილით“ (ე. ნინოშვილი); „პეპელა ტკბილი წვენი-თ იკვებება“ (ი. გოგებაშვილი); „ცა ვარსკვლავებით ინთება“ (ა. კა-ლანდაძე); „მადლიანი ხის ტოტები იტვირთება მწიფე ხილით“ (გ. ტაბიძე); „რკინა იწრთობა ცეცხლითა, კაცი კი გაჭირვებითაო“ (ანდაზა)...

ზემოთ ასეთი ნიმუში იყო დასახელებული: „...ლექსი დავუ-წერე... კაცს, რომელიც იგზნებოდა ერთი ქალის სიყვარულის-გან“. ამ შემთხვევაში „სიყვარულისგან“ სულიერ საგანთან არის გათანაბრებული, ივარაუდება: „იგზნებოდა ქალისგან“. ჩვეულებ-რივ ითქმის: „იგზნებოდა ქალის სიყვარულით“, სადაც „სიყვა-რულით“ ინსტრუმენტატივის გამომხატველია.

§ 65. შეიძლება დავასკვნათ:

ა) ი- პრეფიქსი ქართულში უკუქცევითობის სემანტიკას გა-მოხატავს.

ბ) უკუქცევითობა ქართულში ორი სახისაა: ერთ შემთხვევაში ზმნაში გამოხატულ პირს უბრუნდება მოქმედების შედეგი, მეორე

შემთხვევაში — თვით მოქმედება. პირველი მნიშვნელობა მოქმედებითი გვარის ყალიბებისათვისაა ნიშანდობლივი, მეორე — ვნებითის ყალიბებისათვის.

გ) უკუქცევითობის სემანტიკა ყველაზე მკვეთრად წარმოჩენილია ი-კენკ-ებ-ა, ი-ფურჩქნ-ებ-ა, ი-ქექ-ებ-ა, ი-ცრემლ-ებ-ა, ი-ლოღნ-ებ-ა, ი-ლუკმ-ებ-ა ტიპის ვნებითის ყალიბებსა და მოქმედებითი გვარის იმ ი- პრეფიქსიან ფორმებში, რომლებიც გამოხატავენ სუბიექტის მიერ თავის თავზე, თავის სხეულზე ან სხეულის ნაწილზე ჩადენილ მოქმედებას: ი-კლ-ავ-ს თავს, ი-პარს-ავ-ს წვერს, ი-ბან-ს ტანს... უკუქცევითობა ამ შემთხვევაში ი- პრეფიქსით გამოიხატება, უშუალო ობიექტის სტატუსით წარმოდგენილი ფორმები (თავს, წვერს, ტანს...) მხოლოდ აკონკრეტებენ მოქმედების საგანს (ი-ბან-ს ტანს, ხელს, პირს...). „თავ-ა“ უკუქცევით ნაცვალსახელად მიიჩნევა, რადგან იგი გარკვეულ შემთხვევებში პიროვნებას აღნიშნავს (ა. შანიძე, 1980, გვ. 42-43). მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება ითქვას, რომ უკუქცევითობის სემანტიკა ზმნაში ამ ფორმას შეაქვს. არა, მასაც დამაკონკრეტებელის დანიშნულება აქვს. იგივე ფორმა სხვა პრეფიქსიან ზმნებთანაც გამოიყენება, სადაც უკუქცევითობის სემანტიკა საერთოდ გაწოირიცხება: შდრ.:

ი-კლ-ავ-ს	}	თავს, ჩაგრაძ:	ა-კლ-ავ-ს	}	თავს
ი-ბრალ-ებ-ს			ა-ბრალ-ებ-ს		

უკუქცევითობა მხოლოდ ი- პრეფიქსის შემთხვევაში არის დამოწმებული.

ამ ტიპის ყალიბთა განზოგადებას მოჰყვა ის, რომ უშუალო ობიექტის პოზიცია სუბიექტის სხეულის (ასევე: სხეულის ნაწილების) აღმნიშვნელი სახელების ნაცვლად შეიძლება დაიკავონ სულ სხვა საგანთა თუ მოვლენათა გამომხატველმა სახელებმა:

ი-კლ-ავ-ს	{	თავს
		წყურვილს
		ვინს

სხვაობა მხოლოდ ისაა, რომ „თავს“ სახელის შემთხვევაში, როგორც წესი, არ გვხვდება ი-კლ-ავ-ს ზმნის შესაბამისი სასხვი-

სო ქცევა ფორმა, მაშინ, როცა დანარჩენ სახელებთან ეს სავსე-
ბით დასაშვებია:

უ-კლ-ავ-ს { წყურვილს
ჟინს

ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ ი- პრეფიქსის სა-
კუთრივ უკუქცევითობის ფუნქცია სწორედ „ი-კლ-ავ-ს თავს“ ტი-
პის შემთხვევაშია წარმოჩენილი, სხვა შემთხვევები ამ ფუნქციის
განზოგადებას წარმოადგენენ, რის გამოც უკუქცევითობის სემან-
ტიკა შესაძლოა გარკვეულად დაიჩრდილოს კიდევაც ზოგჯერ.
იმავედროულად ხსენებული მოვლენა იმაზეც მიგვანიშნებს, თუ რო-
გორ შეიძლება იცვალოს ენაში ესა თუ ის კონკრეტული მნიშვნე-
ლობა.

ანალოგიურად დაისმის საკითხი ვნებითის ყალიბების მიმარ-
თაც. ი- პრეფიქსიანი ყალიბის განზოგადებამ სხვა მნიშვნელობათა
გამოხატვის შესაძლებლობაც შექმნა. საერთოდ, უნდა ვივარაუ-
დოთ, რომ ერთი და იმავე ფუძისგან ენასაქვს პოტენცია აწარ-
მოოს სხვადასხვა ტიპის ვნებითი, რომელთაგან ი- პრეფიქსიანი
საკუთრივ უკუქცევითობას გამოხატავს, ხოლო დანარჩენები —
სულ სხვა ფუნქციებს (უპირატესად, რა თქმა უნდა, ვნებითის
ფუნქციას). გვაქვს შესაძლებლობა დავასახელოთ ამგვარი პარა-
ლელური წარმოების რამდენიმე ნიმუში: ცვთ-ებ-ა — ი-ცვით-ებ-ა,
წყდ-ებ-ა — ი-წყვიტ-ებ-ა, ღრკ-ებ-ა — ი-ღრიკ-ებ-ა... შესაბამის
მოქმედებითებთან მიმართება სქემაზე ასეთ სახეს მიიღებს:

ცვთ-ის	ცვთ-ებ-ა	ვნებითი
	ი-ცვით-ებ-ა	უკუქცევითი

მაგრამ უმეტეს შემთხვევაში ხდება ვნებითის ერთი რომელიმე
ფორმის განზოგადება და სხვადასხვა ფუნქციების უროიერთშეთავ-
სება. ამ ფუნქციათა წარმოჩენა უკვე მთლიანად კონსტრუქციას
(კონტექსტს) ევალება. თვალნათლივობისათვის დავასახელებთ ორ
ნიმუშს:

ტეხ-ს და ჩეხ-ს აბსოლუტურად იდენტური სტრუქტურის მქო-
ნე ფორმებია, მაგრამ შესაბამისი ვნებითები სხვადასხვა პრინციპით
ეწარმოებათ. ზემოხსენებული სქემის კვალობაზე ეს ასე წარმო-
ჩნდება:

ტეხ-ს	ტყდ-ებ-ა
	—

შესაბამისად:

ჩეხ-ს	—
	ი-ჩეხ-ებ-ა

პირველ შემთხვევაში უკუქცევითობის გამოხატველი ფორმა გვაკლია, მეორე შემთხვევაში — საკუთრივ ვნებითობისა. ამიტომაცაა, ი-ჩეხ-ებ-ა ფორმა რომ ითავსებს ამ ფუნქციასაც. პოტენციურად კი შესაძლებელია ენაში ვივარაუდოთ როგორც *ი-ტეხ-ებ-ა, ასევე *ჩეხ-დ-ებ-ა ფორმათა პოვნეირება. ეს არის შესაძლებლობა, რომლის რეალიზაცია ენაში საჭიროების შემთხვევაში მოხდება.

დ) უკუქცევითობის ფუნქცია ქართულში სხვადასხვა მოდიფიკაციით იჩენს თავს. უკუქცევითია, მაგალითად, როგორც ვ-ი-ხატ-ავ, ასევე მ-ი-ხატ-ავ-ს ფორმები. გრამატიკულად პირველ შემთხვევაში მოქმედება გაიაზრება სუბიექტიდან ამოსვლით, მეორე შემთხვევაში ამოსავალია ირიბი ობიექტის პოზიცია. შესაძლებლობა იმისა, რომ მ-ი-ხატ-ავ-ს ფორმაშიც უკუქცევითობის სემანტიკა ყოფილიყო გამოხატული, შეიქმნა იმიტომ, რომ ორივე შემთხვევაში უცვლელია მოქმედების შედეგის ადრესატი:

ვ- ი-ხატ-ავ < „ვ-ხატ-ავ ჩემთვის“

მ-ი-ხატ-ავ-ს < „ხატ-ავ-ს ჩემთვის“...

ობიექტურ წყობაში უკუქცევითობის წარმოჩენას ხელი შეუწყობს იმანაც, რომ პირველი და მეორე პირი ყოველთვის სულიერია, ვინ-ჯგუფისა და აქედან გამომდინარე აქტიურ მოქმედ თუ აღმქმედ პირად ივარაუდება: მ-ი-ტირ-ი-ს, მ-ი-ყვარ-ს, მ-ი-წერ-ი-ა, მ-ი-ცემ-ს (გული), მ-ი-წუხ-ს, მ-ი-ღიმ-ი-ს (სახე)... ასევე: გ-ი-ტირ-ი-ს, გ-ი-ყვარ-ს... ტიპის ფორმებში გრამატიკული ირიბი ობიექტი რეალურად გამოხატულია მოქმედების აქტიურად აღმქმელი თუ განმცდელი პირისა. ამიტომაც გაიაზრება იგი კონსტრუქციის წარმმართველ წევრად და მოქმედების შედეგიც მისაღმი უკუიქცევა.

შენიშვნა: როდესაც მოქმედების შედეგის ადრესატზე ულაპარაკობთ, უნდა გაეითვალისწინოთ ერთი აუცილებელი პირობა: ერთმანეთს უნდა შეეფარდოს ერთი და იმავე პირის ფორმები სუბიექტური და ობიექტური წყობისა, რადგან ენაში სწორედ ამ ფარდობას ემყარება უკუქცევითობის მნიშვნელობის გააზრება. ვ-ი-ხატ-ავ — მ-ი-ხატ-ავ-ს... რა თქმა უნდა, თუკი ჩვენ ერთმანეთს შევეუდარებთ ვ-ი-ხატ-ავ და გ-ი-ხატ-ავ ფორმებს, მოქმედების შედეგის ადრესატი სხვადასხვა აღმოჩნდება. მაგრამ ენაში ამგვარი გააზრება არ სდება. ამოსავალია გაგება თვით ცნებისა „ჩემთვის“ („შენთვის“, „მისთვის“) და აქედან ფასდება, თუ რა ნაირსახეობით განმეკუთვნება მე (ან: განგეკუთვნება შენ) ერთი და იგივე მოქმედება:

$$\left. \begin{array}{l} \text{ვ-ი-ხატ-ავ} \\ \text{მ-ი-ხატ-ავ} \\ \text{მ-ი-ხატ-ავ-ს} \end{array} \right\} \text{ნიშნავს, რომ ჩემთვის} \left\{ \begin{array}{l} \text{ვ-ხატ-ავ} \\ \text{ხატ-ავ} \\ \text{ხატ-ავ-ს...} \end{array} \right.$$

უკუქცევითობის ამგვარი გაგება შესაძლოა ვნებითშიც წარმოჩნდეს: მ-ი-შენ-დ-ებ-ა, მ-ი-კეთ-დ-ებ-ა, მ-ი-თბ-ებ-ა... ამ შემთხვევაშიც უკუქცევითობას თავისი უშუალო გამომხატველი აქვს: ი- პრეფიქსი.

მაგრამ იმავდროულად მ-ი-შენ-ებ-ს — მ-ი-შენ-დ-ებ-ა ტიპის სემანტიკური მიმართება შეიძლება დადასტურდეს სხვაგვარი წარმოების შემთხვევაშიც: მ-ი-ხატ-ავ-ს — მ-ე-ხატ-ებ-ა... აქ ე- პრეფიქსიანი ყალიბის განზოგადებასთან ვეაქვს საქმე; იგი გამოხატავს არა უკუქცევითობას, არამედ დაინტერესებას და მხოლოდ ფაქულტატიურად ითავსებს იმავე ფუნქციის აღნიშვნის უნარს, რაც მ-ი-შენ-დ-ებ-ა ტიპის ფორმებისთვისაა ნიშანდობლივი. ყალიბის განზოგადების გარდა, ამისთვის ხელი უნდა შეეწყოს იმასაც, რომ მესამე სერიაში რელატიური ვნებითის ყველა ნაირსახეობა ერთნაირად იწარმოება: მ-ი-შენ-დ-ებ-ა — ა-მ-შენ-ებ-ი-ა, მ-ე-ხატ-ებ-ა — და-მ-ხატ-ვ-ი-ა, ასევე: ა-მ-შენ-ებ-ოდ-ა, და-მ-ხატ-ვ-ოდ-ა... რა თქმა უნდა, ეს არის მხოლოდ ერთ-ერთი ხელშეწყობი და არა ძირითადი პირობა.

თ ა ვ ი IV. მოქმედებითისა და ვნებითის ფორმათა დაპირისპირების პრინციპისათვის ქართულში

§ 66. ამ პრობლემის აქ შემოტანა განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ ი- და ე- პრეფიქსები, როგორც წესი, ვნებითის მაწარმოებლებად მიიჩნევა. გასარკვევია: რამდენად შეესაბამება ამგვარი განსაზღვრა ენაში არსებულ რეალურ ვითარებას.

§ 67. ქართული ენის პრაქტიკული გრამატიკების ავტორთაგან გვარის რაობაზე საინტერესო თვალსაზრისი აქვს წარმოდგენილი პ. კვიცარიძეს. მან გამოყო ვნებითის კაუზატიური ფორმები (ე-ე-კვლ-ეინ-ებ-ი ტიპისა), „საშუალ“ გვარს უწოდა უფრო შესაფერისი სახელი — „მდგომარეობითი“, ნათლად და სხარტად წარმოაჩინა გვარის ლინგვისტური ბუნება: „ფრაზა — მონადირეში ირემი მოკლა — შეგვიძლია ასე გადავასხვაოთ: ირემი მოიკლა მონადირისგან. აზრი ერთი და იგივე არის, თუმცა პირველის ფრაზის შემოქმედებითი ზმნა მეორეში ვნებითად იქცა. სხვაობა მხოლოდ წინადადების სინტაქსშია: პირველის წინადადების საუბნი (იგულისხმება — ქვემდებარე) მეორეში დამატებად იქცა“ (პ. კვიცარიძე, 1888, გვ. 113-114).

უფრო მოგვიანებით ეს მართებული აზრი ასე გამოითქვა: მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმათა დაპირისპირების შემთხვევაში „იცვლება განხილვის თვალსაზრისი, პროცესის რეალური შინაარსი კი ერთი და იგივეა“ (არნ. ჩიქობავა, 1952, გვ. 276-277). ბოლო ხანებში კი ამავე აზრის ასეთ გამოხატვას რჩეობენ ზოგჯერ: მოქმედებითი და ვნებითი გვარის დროს ერთი და იგივე სიღრმისეული სტრუქტურა რეალიზებულია ნაირგვარი ზედაპირული სტრუქტურით.

თ. ჟორდანიას დაკვირვებათაგან ფასეულია იმის შემჩნევა, რომ ვნებითის ყალიბს უნარი შესწევს გამოხატოს „სამუდამო ნიშანი“, ანუ ჩვეულებითი, დამახასიათებელი მოქმედება სუბიექტი-

სა: მიწა იფშენება (ანუ: მიწის თვისებაა ფშენა), ხე ითლება, ძაღ-
ლი იკბინება... (თ. ჟორდანი, 1889, გვ. 61).

სილ. ხუნდაძემ შენიშნა, რომ ვნებითის ყალიბით შეიძლება
განვიხატოს აქტიური მოქმედება: „ჩემი ძმა კარგ ამბებს იწერე-
ბა“ ნიშნავს: „ჩემი ძმა კარგ ამბებს გეწერს“ (სილ. ხუნდაძე, 1917,
გვ. 57). ვნებითის განხილვისას სქოლიოში ამ ფაქტს აღნიშნავდა
თ. ჟორდანიაც (თ. ჟორდანი, 1889, გვ. 66).

ნ. ზარნა გვარის ფორმები ნავეების მიხედვით გაანაწილა, ხო-
ლო ვნებითისათვის ოთხი ყალიბი ივარაუდა: უნიშნო (ვ-წერ-ებ-ი),
ი-პრეფიქსიანი (ვ-ი-წერ-ებ-ი, ვ-ი-ცხად-ებ-ი), ე-პრეფიქსიანი
(ვ-ე-ცხად-ებ-ი) და -დ || -ნ სუფიქსიანი (ვ-ცხად-დ-ებ-ი). გამო-
ყოფილ ფორმანტებს, ყველა ჩვენების მიხედვით, ნ. მარი ნავეის
და არა ვნებითი, ნიშნებად ზიიჩნევს. ამიტომაც ვ-ი-სმ-ენ და
ვ-ი-წერ-ებ-ი ფორმებს, მართალია, იგი კი განარჩევს როგორც
მოქმედებითსა და ვნებითს, მაგრამ მოაკუთვნებს ერთსა და იმავე
ნავეს, რომლის ნიშნადაც ასახელებს ი- პრეფიქსს (ნ. მარი, 1925,
გვ. 137).

გვართან დეკლემირებით ა. შანიძემ დაამკვიდრა კონვერსიის
ცნება და თავდაპირველად გამოყო ორი გვარი — მოქმედებითი და
ვნებითი, საშუალო კი უგვარო ზმნების რიგში მოაქცია (ა. შანიძე,
1930, გვ. 119), შემდგომ კი გვარის სამი ფორმა: მოქმედებითი,
ვნებითი და საშუალო (ა. შანიძე, 1980, გვ. 280-281).

არნ. ჩიქობავამ ქართული ზმნის ძირითად საკლასიფიკაციო
ერთეულებად დაასახელა დინამიკურობა-სტატიკურობა და გარდა-
მავლობა. გვარებად განიყოფება დინამიკური ზმნები: გარდამავა-
ლი დინამიკური ზმნა მოქმედებითი გვარისაა, გარდაუვალი დინა-
მიკური — ვნებითი გვარისა (არნ. ჩიქობავა, 1950, გვ. 051).

§ 68. მოქმედებითი და ვნებითი ერთმანეთის მიმართ კონვერ-
სიულ ფორმებად გაიგება: „ერთიერთობა აქტივსა და პასივს შო-
რის ისეთია, რომ ერთი წარმოადგენს მეორის მობრუნებულ სა-
ხეს. ამიტომ ერთი გვარიდან მეორეში გადაყვანა არსებითად არის
ფორმის მობრუნება ანუ კონვერსია (მოქცევა). თუ გამოსავლად
მოქმ. გვარს ავიღებთ, ვნებითი იქნება მისი მობრუნებული სახე,
ხოლო თუ გამოსავლად ვნებითს მივიჩნევთ, მაშინ, პირუკუ, მოქმე-
დებითი აღმოჩნდება ვნებითის მობრუნებული სახე... მობრუნებულს
(მოქცევას) ანუ კონვერსიას გარკვეული შედეგი მოსდევს. ორი

პირისათვის: სუბიექტურისა და პირდაპირ-ობიექტურისათვის... ის პირი, რომელიც სუბიექტურია მოქმედებითში, გვარის მობრუნების დროს კი არ გადაჰყვება ვნებითში, არამედ დაიკარგება სრულიად. ამიტომ პირთა რაოდენობა მუდამ ერთით ნაკლებია ვნებითში, ვიდრე სათანადო მოქმედებითში... მოქმ. გვარის ფორმის ვნებითში გადაყვანის დროს ის პირი, რომელიც აქტივში პირდაპირ-ობიექტურია (ანუ, შემოკლებით, რომელიც პირდაპირია), სუბიექტური ხდება პასივში“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 282-284): გა-ტეხ-ა — გა-ტყდ-ა, გა-უ-ტეხ-ა — გა-უ-ტყდ-ა და ა. შ.

მოქმედებითი ფორმოებრივ ამოსავალია შესაბამისი ვნებითისათვის; მალ-ავ-ს > ი-მალ-ე-ი-ს || ი-მალ-ე-ბ-ი-ს (ი-მალ-ე-ბ-ა...). გამონაკლისს ქმნის ე. წ. უნიშნო (მესამე ტიპის) ვნებითი, რომელიც თვით ხდება ამოსავალი წარმოების დროს შესაბამისი მოქმედებითისათვის: თბ-ებ-ა > ა-თბ-ობ-ს... (ქ. ლომთათიძე, 1953, გვ. 78-79). შეიძლება დავსძინოთ, რომ ვნებითის ფორმისგანვე იწარმოება ზოგი -ევ სუფიქსიანი მოქმედებითიც: და-ე-ი-ბენ > ვ-ა-ბნ-ევ...

ივარაუდება, რომ მოქმედებითისაგან შესაბამისი ვნებითი თავსართ-ბოლოსართების დართვით იწარმოება. უნიშნო ვნებითის შემთხვევაში კი, პირიქით, მოქმედებითის ფუძის გაფორმება ხდება შესაბამისი ფორმანტებით.

წარმოების თვალსაზრისით ვნებითის სამი ყალიბი გამოიყოფა:

ა) პრეფიქსიანი: ი-მალ-ე-ბ-ა, ე-მალ-ე-ბ-ა...

ბ) სუფიქსიანი: თეთრ-დ-ებ-ა (ძველ ქართულში ამის პარალელურად გამოიყენებოდა -ენ || -ნ სუფიქსიანი ვნებითიც: გან-ვ-ჭაპუკ-ენ, გან-ჭაპუკ-ნ-ა...).

გ) უნიშნო, ე. წ. მესამე ტიპისა: თბ-ებ-ა...

შესაბამისად, გამოყოფილია ვნებითის ნიშნები: პრეფიქსები ი- და ე-, სუფიქსი -დ.

§ 69. ამასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა: არის კი ზემოაღნიშნული ფორმანტები ვნებითის ფორმათა მაწარმოებლები ქართულში? სხვაგვარად: რა პრინციპითაა დაპირისპირებული მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმები ქართულში, აქვს კი ამ დაპირისპირებაში არსებითი მნიშვნელობა იმას, რასაც ბოლოდროინდელი განმარტებით ვნებითის ნიშნებს ეუწოდებთ?

§ 70. ქართული ზმნების განხილვისას გვარის კატეგორიის თვალსაზრისით რამდენიმე საყურადღებო ფაქტი იჩენს თავს.

ა) ავილოთ შეპირისპირება:

ი-მალ-ავ-ს

ი-მალ-ებ-ა

ი-მალ-ავ-ს ფორმაში ი- სათავისო ქცევის ნიშნად მიიჩნევა, ი-მალ-ებ-ა ფორმაში იგივე ი- გამოიყოფა როგორც ვნებითის ნიშანი.

წინააღმდეგობა კიდევ უფრო ძლიერდება მეორე სერიაში: და-ი-მალ-ა მან ის მოქმედებითი გვარის სათავისო ქცევაა, ქცევის ნიშანია ი-; და-ი-მალ-ა ის ვნებითის ფორმაა, მისი ნიშანია ი-.

რატომ არის მატერიალურად და პოზიციურად, ასევე თავისი ქმედებისა და თვისების მიხედვით იდენტური ორი ი- პრეფიქსი სხვადასხვა მორფოლოგიური ლირებულებისა?

სინამდვილეში, როგორც ჩანს, უნდა ვილაპარაკოთ ამ ორივე ფორმისათვის საერთო — უკუქცევითობის — კატეგორიაზე, ოღონდ ერთ შემთხვევაში გარდამავალ უკუქცევითობაზე (ი-მალ-ავ-ს), მეორე შემთხვევაში — გარდაუვალზე (ი-მალ-ებ-ა).

ამ ვარაუდს თვით ხსენებულ ფორმათა ურთიერთმიმართების პრინციპიც ადასტურებს.

რა აერთიანებს სემანტიკურად ამ ფორმებს?

უკუქცევითობის სემანტიკა: ორივე ფორმა რეფლექსივს გამოხატავს.

რა განასხვავებს მათ ერთნანეთისაგან?

ი-, რომ ერთ შემთხვევაში სუბიექტისადმი მოქმედების შედეგის უკუქცევა ჰდება, მეორე შემთხვევაში — თვით უშუალოდ მოქმედებისა. ამის გამო პირველი ზმნა (ი-მალ-ავ-ს) აქტივად გაიგება, მეორე (ი-მალ-ებ-ა) — პასივად.

ამრიგად, ზემოხსენებულ მიმართებაში უკუქცევითობა ზოგადი (გამაერთიანებელი) საკლასიფიკაციო ნიშანია, გვარი კი შიგა ლიფერენცირებას ახდენს, კერძოობითი ნიშნის როლში გამოდის.

ანალოგიისათვის შევადაროთ უ-თბ-ებ-ა — უ-თბ-ობ-ს ტიპის მიმართება: უ- ორივე შემთხვევაში საობიექტო ქცევის ნიშნად მიიჩნევა. ორივე შემთხვევაში უ- პრეფიქსს ერთი და იგივე განმარტება ეძლევა და სრულიად სამართლიანადაც. მაგრამ ეს მართებული თვალსაზრისი ყველა შემთხვევაში (ყველა ფორმანტის მიმართ) ბოლომდე გატარებული არ არის.

ბ) ანალოგიურად დადგება საკითხი იმ მიმართებისთვისაც, რომელშიც ე- პრეფიქსიანი ფორმები მონაწილეობენ:

ე-ძებ-ს.

ე-ძებ-ნ-ებ-ა.

პირველი მოქმედებითია. აშკარად გამოიყოფა ე- პრეფიქსი (შდრ.: ძებ-ნ-ი-ს, ძებ-ნ-ა), მაგრამ მისი სემანტიკა დაუდგენლად ითვლება. მეორე ფორმა ვნებითია და ე- პრეფიქსი ვნებითის ნიშნად არის გამოყოფილი.

რატომ, რა ლოგიკური ან ლინგვისტური პრინციპითაა პირველ შემთხვევაში ე- პრეფიქსი „უფუნქციო“, მეორე შემთხვევაში კი — ვნებითის ნიშანი?

მართალია, ივარაუდება, რომ ე- პრეფიქსიანი ვნებითი ისტორიულად უკავშირდება ე- პრეფიქსის შემცველ მოქმედებითი გვარის ზმნებს (ი. ქავთარაძე, 1954, გვ. 300-301; ლ. ნოზაძე, 1958, გვ. 134) და ხსენებული ე- ფორმანტი ისტორიულად დიექტური (მიმანიშნებელი) ელემენტი იყო, მაგრამ ეს საყურადღებო თვალსაზრისი აღარ განუვითარებიათ.

გ) ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შემდეგი მიმართება:

ი-მალ-ებ-ა

ე-მალ-ებ-ა

პირველი ე. წ. ი- პრეფიქსიანი ვნებითია, ერთპირიანი, მეორე — ე- პრეფიქსიანი, ორპირიანი. პირველი ნეიტრალურია, მეორე — საობიექტო ქცევის ფორმებს ეტოლდება გარკვეულ შემთხვევებში სემანტიკურად (თუმცა — ყოველთვის არა!).

და აი, სწორედ ამ შემთხვევაში იჩენს თავს ყველაზე რელიეფურად ვნებითის ფორმათა ამგვარი განაწილებისათვის ნიშანდობლივი წინააღმდეგობა.

რა აერთიანებს ამ ფორმებს?

უჭველია, რომ ვნებითობის სემანტიკა.

რა განასხვავებს?

ის, რომ ერთი აბსოლუტურია (უკუქცევითი), მეორე — რელატიური (სხვა პირზეა მიმართული).

ახლა ფორმობრივ მსგავსება-განსხვავებაზეც უნდა ითქვას.

რა აქვთ საერთო ფორმობრივ ამ ზმნებს?

ყალიბი.

რა აქვთ განსხვავებული?

ერთადერთი რაზ: ფორმანტები (პრეფიქსები ი- და ე-).

ამრიგად:

სემანტიკურად იდენტურია ვნებითობის ფუნქცია, ფორმო-
ბრივ — ყალიბი. ბუნებრივია, ვივარაუდოთ, რომ იდენტური სე-
მანტიკის გამოხატვა იდენტურ, საერთო ფორმობრივ მონაცემს
ეკისრება; ანუ: ვნებითობის სემანტიკას ამ შემთხვევაში გამოხა-
ტავს ყალიბი, ე. ი. ის, რაც საერთო აქვს ორივე ფორმას.

სემანტიკურად განსხვავებულია ის, რომ ერთ შემთხვევაში
სუბიექტზე, ხოლო მეორე შემთხვევაში ობიექტზე მიმართული
მოქმედება გამოიხატება. მასალობრივ განსხვავებულია ი- და ე-
ფორმანტები. ბუნებრივია, ვივარაუდოთ, რომ ამ ფორმანტებით გა-
მოიხატება შესაბამისი სემანტიკური განსხვავება: ი- უკუქცევითო-
ბას გამოხატავს, ე- გარკვეული დანიშნულების ობიექტის პოვნე-
რებაზე მიუთითებს. პირველ შემთხვევაში სუბიექტს უბრუნდება
თავისივე მოქმედება, შესაბამისად, კონსტრუქციაში ერთი (სუ-
ბიექტური) პირია; მეორე შემთხვევაში მოქმედება სხვას, არასუ-
ბიექტურ პირს მიემართება, კონსტრუქციაში ორი პირია წარმო-
დგენილი.

დ) რა აერთიანებს და რა განასხვავებს სემანტიკურად და
ფორმობრივ შემდეგ წყვილებს:

ე-პირ-ებ-ა — პ-პირ-დ-ებ-ა

ე-მორჩილ-ებ-ა — (პ)-მორჩილ-დ-ებ-ა

ი-ჟანგ-ებ-ა — ჟანგ-დ-ებ-ა

ი-თვრ-ებ-ა — თვრ-ებ-ა

ე-ცხად-ებ-ა — ცხად-დ-ებ-ა

ე-მძიმ-ებ-ა — მძიმ-დ-ებ-ა და ა. შ.

უეჭველია, რომ აერთიანებს ვნებითობის სემანტიკა (ვნები-
თობა აქ, რა თქმა უნდა, არ შეიძლება გავიგოთ წმინდა პასიუო-
ბად).

განასხვავებს კი სხვა (მეტნაკლებად წარმოჩენილი) ფუნქცი-
ები.

ფორმოებრივ — ყველა მათგანს ერთი და იგივე ყალიბი აქვს, განასხვავებს ფორმანტები.

მაშასადამე, ვნებითობა იდენტური ყალიბით განოიხატება, ყველა სხვა (განასხვავებელი) ფუნქცია — შესაბამისი ფორმანტებით.

რაა ეს განასხვავებული ფუნქციები?

ივარაუდება, რომ:

ი- გამოხატავს უკუქცევითობას (რეფლექსიურობას),

ე- მიანიშნებს კონსტრუქციაში გარკვეული დანიშნულების მქონე ობიექტური პირის პოვნიერებაზე,

-დ აღნიშნავს გარდაქცევითობას. ეს ფუნქცია ნასახელარ ზმნებში ა. შანიძემ აღნიშნა (ა. შანიძე, 1981, გვ. 39-41).

გასათვალისწინებელია ვნებითის შემდეგი ტიპის პარალელურ ფორმათა არსებობაც:

დიდ-დ-ებ-ა — ე-დიდ-ებ-ა

ა-ცეკვ-დ-ებ-ა — ე-ცეკვ-ებ-ა

გა-თამაშ-დ-ებ-ა — ე-თამაშ-ებ-ა

ცეთ-ებ-ა — ი-ცეთ-ებ-ა...

რა არის ამ შემთხვევაში ნიშეზი ვნებითის პარალელურ ფორმათა არსებობისა (დიდ-დ-ებ-ა — ე-დიდ-ებ-ა...)?

ამის მიზეზი არავითარ ეჭვს არ იწვევს:

თითოეულ წყვილში შემავალი ორივე ფორმა ვნებითია იმის გამო, რომ იდენტური ყალიბები ზოეპოვებათ.

განსხვავება კი ის არის, რომ -დ სუფიქსიანი ფორმა გარდაქცევის (ტრანსფორმირების) სემანტიკას განოიხატავს, „უნიშნო“ — საკუთრივ ვნებითობას, ე- პრეფიქსიანი — გუნიებ-განწყობასა და სხვა პირისადმი (ირიბი ობიექტისადმი) მიმართებას, ი- პრეფიქსიანი — უკუქცევითობას.

ამრიგად, უეჭველ ფაქტად უნდა ჩაითვალოს, რომ ვნებითობის (ანუ: ამ შემთხვევაში საერთო) სემანტიკის დიფერენცირება ხდება სხვადასხვა ნიშნის (ფორმანტის) მქონეებელ ფორმებში. მაშასადამე, შესაძლებელი ყოფილა ვნებითობის ფუნქციის შეუღლება სხვადასხვა ფუნქციასთან. ამოსავალი (ბაზისური) სემანტიკა (ანუ: ვნებითობა) განოიხატება ყველა ამ ფორმისათვის საერთო

რამით — ყალიბით. განსხვავებულ მნიშვნელობათა გამომხატველებად შესაბამისი ფორმანტები (-დ, ი-, ე-) გვევლინებიან.

აქედან გამომდინარე, ვნებითის სხვადასხვა ფორმისათვის სხვადასხვა სემანტიკური სტრუქტურა ივარაუდება, რომელთაც საერთო ექნებათ ბაზისური (ვნებითობის) მნიშვნელობა:

ი-ცვით-ებ-ა = დინამიკა + გარდაუვალობა + უკუქცევითობა.

იმ შემთხვევაში, როცა სახელის ფუძეა ამოსავალი, დამატებით შემოდის ინსტრუმენტატივის სემანტიკაც:

ი-ბარ-ებ-ა = დინამიკა + გარდაუვალობა + უკუქცევითობა + ინსტრუმენტატივი.

ცვთ-ებ-ა = დინამიკა + გარდაუვალობა.

ასევე:

დუმ-დ-ებ-ა = დინამიკა + გარდაუვალობა.

სახელადი ფუძის შემთხვევაში დამატებით წარმოდგენილი იქნება გარდაქცევითობის სემანტიკაც:

წითლ-დ-ებ-ა = დინამიკა + გარდაუვალობა + გარდაქცევითობა.

ორი ფორმა საერთო სემანტიკური სტრუქტურისა აღმოგვაჩნდა: ცვთ-ებ-ა და დუმ-დ-ებ-ა (უნიშნო და -დ სუფიქსიანი ვნებითი): დინამიკა + გარდაუვალობა. ხერხდება მათი დიფერენცირებაც.

-დ სუფიქსიანი ფორმა, ჯერ ერთი, იმით განსხვავდება უნიშნო ვნებითისაგან, რომ სახელადი ფუძის შემთხვევაში დამატებით გარდაქცევითობის სემანტიკის გამოხატვის უნარს იძენს (რაც გამოირიცხება უნიშნო ვნებითის შემთხვევაში).

გარდა ამისა, როგორც ეს ზოგ ძველ გრამატიკაშიც იყო აღნიშნული, -დ სუფიქსიან ფორმებს უნარი შესწევთ გამოხატონ მოქმედების დაწყებითობის მნიშვნელობა (ინსოატივი): წითლ-დ-ებ-ა — გაწითლებას იწყებს (მ. ჯანაშვილი, 1906, გვ. 108). დაწყებითობის გამოხატვა არსებითად ეკისრება ვნებითის ყალიბის მქონე იმ ფორმებს, რომელთაც ამავე ყალიბის აწმყოს წრე არ მოეპოვებათ: აგუგუნდა, აბრიალდა, აჩურჩულდა, ათუხთუხდა, ანუ: გუგუნი, ბრიალი... დაიწყო.

რა თქმა უნდა, ხშირად ისეთი პარალელური წარმოების

ფორმებიც აღმოგვაჩნდება, რომელთა შორის სემანტიკური სხვაობა მინიმალურია, ზოგჯერ — საერთოდ წაშლილიც. ენაში არცთუ ისე იშვიათია სხვადასხვა სემანტიკური სტრუქტურის მქონე ვნებითის ფორმების ფუნქციური ნეიტრალიზაციის შემთხვევები, რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ნაირგვარი წარმოების ვნებითის ფორმებს შორის სავარაუდებელი ფუნქციური სხვაობის ნიველირებას, ზათს ერთმანეთთან სემანტიკურ დაახლოვებას.

§ 71. ზემოთქმულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ:

ვნებითობის სემანტიკა მორფოლოგიურად გამოიხატება შესაბამისი ყალიბით. ვნებითის მაწარმოებლად ნავარაუდევ ფორმანტებს, როგორც ზმნური ფუძისათვის პასიურობის ფუნქციის მიმნიჭებელთ, ან თუნდაც როგორც პასიურობის გამომხატველებს, ასე ვთქვათ, ფრიად პირობითი ხასიათი აქვთ. ანუ: ი-ხატ-ებ-ა, ე-ხატ-ებ-ა, თეთრ-დ-ებ-ა ზმნები იმიტომ კი არ არიან ვნებითები, რომ ი-, ე- და -დ ფორმანტები ზოგბოვებათ, არამედ იმის განო, რომ გარკვეული ყალიბითა და კონსტრუქციით უპირისპირდებიან შესაბამის მოქმედებითებს, ხსენებულ ნიშნებს კი თავთავისი სხვა ფუნქციის გამოხატვა ეკისრებათ.

ამის გათვალისწინების გარეშე აუხსნელი დავგირჩებოდა:

ა) რატომ გვაქვს ი- პრეფიქსი მოქმედებითშიც და ვნებითშიც;

ბ) თუ ე- ვნებითის ნიშანია, მაშინ რა განმარტება მიეცეთ მოქმედებითის ფორმებში დამოწმებულ იმავე პრეფიქსს: ე-ძებ-ს || ე-ძი-ებ-ს, ღი-ე-ც-ი?..

§ 72. ამრიგად, მოქმედებითისა და ვნებითის ფორმათა დამაპირისპირებლად გამოიყო ორი ფაქტორი: მორფოლოგიური ყალიბი და კონსტრუქცია. ეს ორი ფაქტორი მოქმედებს არა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლივ, არამედ როგორც ორი ურთიერთშემაჯსებელი მონაცენი.

შართლაც:

ა) ვნებითისა და მოქმედებითის მორფოლოგიური ყალიბები ყველაზე უფრო მკვეთრად განსხვავდებიან პირველ სერიაში:

ვ-ი-მალ-ავ — ვ-ი-მალ-ებ-ი (ვ-ი-მალ-ვ-ი)

ვ-უ-მალ-ავ — ვ-ე-მალ-ებ-ი (ვ-ე-მალ-ვ-ი)

ვ-ა-თეთრ-ებ — ვ-თეთრ-დ-ებ-ი

ვ-ა-თბ-ობ — ვ-თბ-ებ-ი...

კონსტრუქციული სხვაობა აქ მინიმალურია: ე-ი-მალ-ავ მე მას — ვ-ი-მალ-ებ-ი მე. მესამე პირში: ი-მალ-ავ-ს ის მას — ი-მალ-ებ-ა ის. ეს სხვაობაც ალარა გვაქვს იმ შემთხვევაში, როცა ვნებითის ყალიბით აქტიური მოქმედება გამოიხატება და კონსტრუქციაში ობიექტი შემოდის: „მეგობარი სოფლიდან წერილს მო-ი-წერ-ს“ — „მეგობარი სოფლიდან წერილს მო-ი-წერ-ებ-ა“.

ამის საპირისპიროდ:

ბ) ვნებითისა და მოქმედებითის კონსტრუქციები ყველაზე მკვეთრად განსხვავდებიან მეორე სერიაში:

მოქმედებითი: და-ი-მალ-ა მან ის
ვნებითი: და-ი-მალ-ა ის.

ეს მაშინ, როცა მორფოლოგიურ ყალიბებს შორის განსხვავება ამ სერიის პარადიგმებში ან სრულიად არ არის (და-ი-მალ-ა მან — და-ი-მალ-ა ის), ანდა მინიმალურია (და-უ-მალ-ა — და-ე-მალ-ა, გა-ა-თბ-ო — გა-თბ-ა, გა-ა-წითლ-ა — გა-წითლ-დ-ა...).

ამრიგად: იმ შემთხვევაში, როცა მორფოლოგიურ ყალიბს დაპირისპირების აღნიშვნის მაქსიმალური დატვირთვა აქვს, კონსტრუქცია მინიმალურ როლს ასრულებს ამ დაპირისპირებაში. და, პირიქით, როცა მორფოლოგიური ყალიბები მინიმალურად ან სრულიად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, დაპირისპირების წარმოჩენას მაქსიმალურად კისრულობს კონსტრუქცია.

ეს ფაქტი მრავალმხრივ ღირსაცნობია. იგი კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ მორფოლოგიურ და სინტაქსურ საშუალებებს ერთი და იგივე დანიშნულება აქვთ ენაში და მათი მეთოდოლოგიურად დაპირისპირება ფრიად პირობითი ზოგუნაა.

§ 73. ახლა: რამდენიმე სიტყვით მოქმედებითისა და ვნებითის სემანტიკური დაპირისპირების შესახებ.

გვარის ფორმათა სემანტიკური განზარტების ყველაზე გავრცელებული ვარიანტი ჯერ კიდევ ღიონისე თრაკიელის „გრამატიკის ხელოვნებაში“ იღებს სათავეს. ამის მიხედვით, მოქმედებითია ზმნა, რომელიც გამოხატავს სუბიექტის მიერ ჩადენილ აქტიურ მოქმედებას. ვნებითია ზმნა, რომლითაც გამოიხატება სუბიექტის მიერ განცდილი მოქმედება. ანუ: აქტივის დროს სუბიექტი მოქმედებს, პასივის დროს სუბიექტი განიცდის ამ მოქმედებას. „ხელოსა-

ნი სახლს აშენებს“ — „სახლი შენდება (ხელოსნის მიერ)“ ამ დეფინიციის ქრესტომათიული ნიმუშია.

მაგრამ ენაში ამგვარი სწორხაზოვანი სხვაობა მოქმედებითისა და ვნებითის ფორმებს შორის ერთეულია და არც მოხმარების სიხშირით არის გამოჩენილი.

ეს არის ენის ზემოფიციურებულ ფორმათა ანალიზის კლასიკური ნიმუში. მაგრამ ენა თავისისავე დინამიკაში უნდა იქნეს შესწავლილი და ამგვარი მიდგომა მრავალი ფაქტის ახლებურ გააზრებას მოითხოვს.

ეს მოთხოვნა ადრევე იქნა შენიშნული, რაც გაქდა კიდევაც მიზეზი გვარის ფორმათა აღეკვეთური განმარტების ძიებისა.

ამ ძიებამ ჯერჯერობით გვარის განსაზღვრის ორი საინტერესო ცდა მოგვცა.

ერთის შესახებ (რომ გვარის ფორმების დროს იცვლება განხილვის თვალსაზრისი, ხოლო პროცესის რეალური შინაარსი იგივე რჩება) ზემოთ გვქონდა უკვე საუბარი. ამ განმარტების მოდიფიკაციას წარმოადგენს ბ. ჰავრანეკის მიერ შემოთავაზებული განსაზღვრა: გვარის ფორმათა დაპირისპირების დროს იდენტური აზრის (ანუ: იდენტური საგნობრივი მნიშვნელობის) ფარგლებში იცვლება ზმნით გამოხატული მოქმედების მიმართება სუბიექტისა ან, საერთოდ, წინადადების სტრუქტურის მიმართ (ბ. ჰავრანეკი, 1928, 1937).

მეორე განსაზღვრა ა. ხოლოდოვიჩის ეკუთვნის, რომელმაც განასხვავა დიათეზა და გვარი. დიათეზა განიშარტება როგორც სემანტიკური დონის მონაცემების (სუბიექტისა და ობიექტის) მიმართება სინტაქსური დონის მონაცემებთან (ქვემდებარება და დამატებასთან), ანუ: დიათეზა არის მიმართებათა სქემა სემანტიკური და სინტაქსური დონეების ერთეულებს შორის. გვარი კი განისაზღვრება როგორც ზმნურ ფორმაში მორფოლოგიურად მარკირებული დიათეზა. მარტივად ეს ასე გამოიხატება: „იანი მოკლა პანი“ — აქ ერთმანეთს თანხვდება სუბიექტი და ქვემდებარე, ერთი მხრივ, და ობიექტი და დამატება, მეორე მხრივ. მაგრამ: „პანი მოიკლა იანის მიერ“ — აქ უკვე სხვაობა გვაქვს: „პანი“ არის სემანტიკურად ობიექტი, მაგრამ სინტაქსურად ქვემდებარეა, ხოლო „იანის მიერ“ სემანტიკურად სუბიექტია, მაგრამ სინტაქსურად უკვე დამატების როლში გამოდის. ეს არის დიათეზა. თავის მხრივ,

დიათეზა, რომელიც ზმნაში შესაბამისი მორფოლოგიური ინვენტარით აღინიშნება, იქნება გვარი (ა. ხოლოდოვიჩი, 1979, გვ. 279-280).

ორივე შემთხვევაში გვარის განმარტების უთუოდ საინტერესო ცდებთან გვაქვს საქმე, როცა აშკარად ჩანს, რომ გვარის კატეგორია მარტოოდენ აქტივისა და პასივის ურთიერთობაზე არ დაიყვანება.

§ 74. არის კი საერთოდ აქტივისა და პასივის თვალსაზრისით დაპირისპირება გამოხატული გვარის ფორმებს შორის?

თუკი ავიღებთ შემდეგი ტიპის მიმართებებს:

მწერალი წერს წიგნს — წიგნი იწერება მწერლის მიერ
ხელოსანი აშენებს სახლს — სახლი შენდება ხელოსნის მიერ
დანა ჭრის პურს — პური იჭრება დანით
სიცხე ახმობს ბალახს — ბალახი ხმება სიცხისგან,

უეჭველია, რომ აქ გვაქვს ის კლასიკური შემთხვევა, როცა აქტიური და პასიური გრამატიკული სუბიექტების დასახელება არ ძნელდება.

მრავლისაგან მრავალ შემთხვევაში კი მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმათა ამგვარი ფუნქციური განაწილება საეკსპოზიციო შეუძლებელი ხდება: მაღ-ავ-ს და ი-მაღ-ებ-ა, ა-ლაპარაკ-ებ-ს და ე-ლაპარაკ-ებ-ა, ა-პირ-ებ-ს და პ-პირ-დ-ებ-ა და სხვა მრავალი არ შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც ერთმანეთის მიმართ აქტივისა და პასივის ფორმები.

სემანტიკური ანალიზის ერთ-ერთი საშუალება, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, არის სემანტიკური პერიფრაზირება, რის კარგ ნიმუშებსაც განმარტებითი ლექსიკონები იძლევიან. ამის მიხედვით აშკარად წარმოჩნდება ამა თუ იმ ფორმის სემანტიკური სტრუქტურა. აი, როგორ არის ახსნილი მაღ-ავ-ს და ი-მაღ-ებ-ა ფორმები ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში:

მაღავ-ს — ფარულად ინახავს; ისე ინახავს, რომ ვერ ნახონ; ფარავს, არ აჩენს, არ ამხელს, არ ამჟღავნებს, საიდუმლოდ ინახავს.

იმაღება — ისე ეწყობა, რომ ვერ იპოვონ, ფარული, უჩინარი ხდება, იავს აფარებს (რასმე).

აქედან უკვე ნათელია, რომ მალ-აე-ს და ი-მალ-ებ-ა ფაქტობრივ ორივე არის აქტიური მოქმედების გამომხატველი ფორმა, რომ აღარაფერი ვთქვათ ა-ლაპარაკ-ებს-ს და ე-ლაპარაკ-ებ-ა, ა-პირ-ებს-ს და ჰ-პირ-დ-ებ-ა (ლექსიკურად განსხვავებულ) და სხვა წისთანა ფორმებზე.

მაშ, რა განასხვავებს ამ წყვილულთა შემადგენელ ფორმებს ერთმანეთისაგან?

სემანტიკურად — განხილვის თვალსაზრისი,
სინტაქსურად — ნაირგვარი კონსტრუქცია,
მორფოლოგიურად — ნაირგვარი ყალიბი.

ის ფორმანტები კი, რომლებიც ვნებითის ნიშნებად იწოდებიან (ი-, ე-, -დ), სინამდვილეში სულ სხვა მნიშვნელობების გამომხატველნი არიან. ეგ არის ოლონდ, ეგ მნიშვნელობები ამ შენთხევაში ვნებითობის ფუნქციასთან არიან შეუღლებულნი.

შენიშვნა: ზემოხსენებულის გათვალისწინებით ტერმინს „ვნებითი“ ვხმარობთ არა სემანტიკური ან სინტაქსური დანიშნულებით, არამედ საკუთრივ მორფოლოგიური თვალსაზრისით, როგორც გარკვეული მორფოლოგიური ყალიბის აღმნიშვნელს.

თ ა ვ ი V. უ- პრეფიქსის რაობისათვის ქართულში

§ 75. უ- პრეფიქსისათვის ქართულში სამ ფუნქციას ასახელებენ:

ა) უ- პრეფიქსი მიიჩნევა სასხვისო (საობიექტო) ქცევის ნიშნად: უ-კეთ-ებ-ს, უ-შენ-ებ-ს, უ-ხატ-ავ-ს... უ-კეთ-დ-ებ-ა, უ-შენ-დ-ებ-ა... უ-კეთ-ი-ა, უ-ხატ-ი-ა... „სასხვისო ქცევა ანუ საობიექტო ვერსია აღნიშნავს კუთვნილებითს ურთიერთობას ობიექტებს შორის: პირდ. ობიექტი (resp. პირდ.-ობიექტური პირი) ეკუთვნის ირიბს ან განკუთვნილია ირიბისათვის (resp. ირიბ-ობიექტური პირისათვის). მისი ნიშანია ი ან უ, რომლებიც ასე ინაწილებენ ფორმებს: ი იხმარება მაშინ, როცა ირიბ ობიექტად 1-ლი ან მე-2 პირია..., უ კი მაშინ, როცა ირიბ ობიექტად მე-3 პირია...“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 331). ეს შეეხება გარდამავალ ზმნებს. გარდაუვალ ზმნებში ირიბ ობიექტს განეკუთვნება გრამატიკული სუბიექტი (ა. შანიძე, 1980, გვ. 340; არნ. ჩიქობავა, 1950, გვ. 059). პრეფიქსები რიგ შემთხვევაში იგივეა: მ-ი-კეთ-დ-ებ-ა, უ-კეთ-დ-ებ-ა... იმაგდროულად სასხვისო ქცევის ფუნქციით გამოიყენება ე- პრეფიქსიც: მ-ე-ხატ-ებ-ა, ე-ხატ-ებ-ა...

ბ) უ- პრეფიქსი ითვლება უფროობითი ხარისხის სახელთა მაწარმოებლად: უ-ახლეს-ი, უ-დიდეს-ი... ეს პრეფიქსი წარმოშობით იგივეა, რაც სასხვისო ქცევის ფორმანტად მიჩნეული უ- (ა. შანიძე, 1981, გვ. 407).

გ) უ- პრეფიქსი აწარმოებს უარყოფის ფორმებს: უ-ქუდო, უ-წიგნო, უ-წიგნურ-ი, უ-წყლო, უ-რწყულ-ი... უ-წერ-ი, უ-ტეხ-ი, გა-უ-კეთებელ-ი, და-უ-ხატავ-ი... უ-მაქნის-ი, გა-უ-ძლის-ი...

§ 76. უეჭველია, რომ უ- პრეფიქსიანი ზმნური ფორმების ერთი ნაწილი მართლაც გამოხატავს კუთვნილებით მიმართებას, სხვისთვის ჩადენილ მოქმედებას, კერძოდ, კონსტრუქციაში ირიბ

ობიექტად წარმოდგენილი პირისათვის ჩადენილ, განკუთვნილ მოქმედებას:

უ-ადვილ-ებ-ს — ადვილს ხდის მისთვის.

უ-ამ-ებ-ს — აამებს მისას.

უ-ანგარიშ-ებ-ს — იანგარიშებს მისას ან მისთვის, რისაზე რაოდენობას გაურკვევეს, აღურიცხავს.

უ-ბ-ამ-ს — აბამს მისას ან მისთვის.

უ-ბნელ-ებ-ს — აბნელებს მისას ან მისთვის, ბნელს უხდის.

უ-ბორკ-ავ-ს — ბორკავს მისას.

უ-ბრკოლ-ებ-ს — აბრკოლებს, ხელს უშლის მისას, უფერხებს.

უ-ბრუ-ებ-ს — აბრუებს მისას.

უ-ბრუნ-ებ-ს — აბრუნებს მისას, წაღებულს უკანვე აძლევს...

უ-ბუგ-ავ-ს — ბუგავს მისას, ერთიანად უწვავს.

უ-გალობ-ებ-ს — გალობას შეასრულებს მისთვის, გალობით ეტყვის, უმღერებს.

უ-გზავნ-ის — გზავნის მისას, მასთან ან მისთვის, ამგზავრებს ან ატანს მასთან.

უ-გზნ-ებ-ს — აგზნებს მისას ან მისთვის.

უ-გინ-ებ-ს — აგინებს მისას, ულამაძავს.

უ-გმირ-ავ-ს — გმირავს მისას, უყრის, ურჭობს (ლაჩვარს ისარს...).

უ-დგენ-ს — ადგენს მისას ან მისთვის, აღგენს მის შესახებ.

უ-დღეგრძელ-ებ-ს — აღღეგრძელებს, დღეგრძელობას უსურვებს მისას.

უ-ენ-ებ-ს — აენებს მისას, დაუშიანებს, დაუშავეებს.

უ-ზამ-ს — იზამს მისთვის, გაუკეთებს, ჩაიღენს, მოახდენს მისთვის.

უ-ზელ-ს — ზელს მისას ან მისთვის.

უ-ზიან-ებ-ს — აზიანებს, ზიანს აყენებს მისას.

უ-ზიდ-ავ-ს — ზიდავს მისას ან მისთვის, მოაქვს მისთვის, მასთან.

უ-ზოგ-ავ-ს — ზოგავს მისას ან მისთვის... გამოზოგვით აძლევს, ახმარს (რასზე).

უ-ზომ-ავ-ს — ზომავს მისას ან მისთვის, რისაზე ზომას უღებს... ზომით, მოზომვით აძლევს, აკუთვნებს.

უ-ზრდ-ი-ს — ზრდის მისას ან მისთვის.

უ-ზღუდ-ავ-ს — ზღუდეს უკეთებს მისას, უღობავს... გასა-
ქანს, თავისუფლებას არ აძლევს მისას...

უ-თავს-ებ-ს — ათავსებს მისას ან მისთვის... უთანხმებს,
უგულებს, უთვისებს.

უ-თევ-ს — ათევს მისთვის.

უ-თბ-ობ-ს — ათბობს მისას ან მისთვის, თბილს უხდის.

უ-თეთრ-ებ-ს — ათეთრებს მისას, თეთრს უხდის, უჭალარა-
ვებს... თეთრ ფერს აძლევს მისას (კირით, ცარციით...); თეთრად,
სუფთად უწერს.

უ-თეს-ავ-ს — თესავს მისას ან მისთვის.

უ-თრგუნავ-ს — თრგუნავს მისას.

უ-თხრ-ი-ს — თხრის მისას ან მისთვის.

უ-კაზმ-ავ-ს — კაზმავს მისას ან მისთვის.

უ-კაფ-ავ-ს — კაფავს მისას ან მისთვის.

უ-კეთ-ებ-ს — აკეთებს მისას ან მისთვის, უქმნის, უმზადებს...

უ-კენკ-ავ-ს — კენკავს მისას.

უ-კერ-ავ-ს — კერავს მისას ან მისთვის.

უ-კეტ-ავ-ს — კეტავს მისას ან მისთვის... ხურავს, აუქმებს
მისას...

უ-კითხ-ავ-ს — კითხულობს მისთვის, მის გასაგონად...

უ-კმაყოფილ-ებ-ს — აკმაყოფილებს მისას, კმაყოფილს უხ-
დის.

უ-კმევ-ს — აკმევს მისთვის...

უ-კოდ-ავ-ს — კოდავს მისას, უსერავს.

უ-კოცნ-ი-ს — კოცნის მისას.

უ-კრ-ავ-ს — კრავს მისას, უმაგრებს ერთმანეთზე, უკავში-
რებს, უერთებს ერთმანეთთან...

უ-ლხენ-ს — ალხენს მისას ან მისთვის, ლხენას ჰგერის მისას.

უ-მალ-ავ-ს — მალავს მისას ან მისთვის.

უ-მართ-ავ-ს — მართავს მისას ან მისთვის... მართავს მასთან
(ბრძოლას).

უ-მარტ-ავ-ს — მარტავს მისთვის, უხსნის, აგებიანებს.

უ-მეორ-ებ-ს — იმეორებს მისთვის, მეორედ, ხელახლა ეუბ-
ნება.

უ-მოკლ-ებ-ს — ამოკლებს მისას, მოკლეს უხდის...

უ-მღერებს-ს — იმღერებს მისთვის; სიმღერით მიესალმება, ქებას შეასხამს.

უ-მღერე-ს — ამღერეს მისას.

უ-მშვენი-ებს-ს — ამშვენიებს მისას, უმკობს, უმშვენიერებს, ულამაზებს.

უ-მშვიდ-ებს-ს — ამშვიდებს მისას, უწყნარებს, უყუჩებს.

უ-მძიმ-ებს-ს — ამძიმებს მისას, მძიმეს უხდის...

უ-ნათლ-ავ-ს — ნათლავს მისას...

უ-ნათ-ებს-ს — ანათებს მისას ან მისთვის... ანათებს მისი, უელავს...

უ-ნაღ-ებს-ს — ანაღებს მისას ან მისთვის, ნაღდ ფულად უქცევს, უნაზღაურებს.

უ-ნახ-ავ-ს — ინახავს მისას ან მისთვის; ნახავს მისას, თვალთ შეხედავს მისას...

უ-ნია-ებს-ს — ანიავენს მისთვის ან მისას.

უ-ნიშნ-ავ-ს — ნიშნავს მისას ან მისთვის... უდგენს, უთანხმებს. (დროს, ადგილს...), უწესებს, უკანონებს...

უ-პატი-ებს-ს — აპატიებს მისას.

უ-პირ-ებს-ს — აპირებს მისთვის, უნდომებს, უქადის.

უ-რჩენ-ს — არჩენს მისას.

უ-სვ-ამ-ს — სვამს მისას ან მისთვის... (გა-უ-სვ-ამ-ს, წა-უ-სვ-ამ-ს, და-უ-სვ-ამ-ს...).

უ-სველ-ებს-ს — ასველებს მისას ან მისთვის...

უ-სი-ებს-ს — ასივებს მისას, უშუპებს.

უ-სინჯ-ავ-ს — სინჯავს მისას ან მისთვის, უმოწმებს.

უ-სპ-ობ-ს — სპობს მისას, უნადგურებს, უცამტვერებს.

უ-სწო-ებს-ს — ასწორებს მისას ან მისთვის... კუთვნილს აღლევს, უნაზღაურებს („ანგარიშს უსწორებს“).

უ-ტო-ებს-ს — ტოვებს მისას ან მისთვის.

უ-ფარ-ავ-ს — ფარავს მისას ან მისთვის... ფარავს ვისიმე წინაშე, უმაღავს (ნაფიქრს...).

უ-ქ-ებს-ს — აქებს მისას.

უ-ქმნ-ი-ს ქმნის მისთვის.

უ-ქრ-ობ-ს — აქრობს მისას ან მისთვის...

უ-ქსო-ვ-ს — ქსოვს მისას ან მისთვის.

უ-ღ-ებს-ს — აღებს მისას ან მისთვის...

უ-ღვივ-ებ-ს — აღვივებს მისას, მისთვის ან მასში.
 უ-ღობ-ავ-ს — ღობავს მისას ან მისთვის.
 უ-ყვ-ებ-ა — ჰყვება მისთვის, უამბობს, მოუთხრობს.
 უ-ყოფ-ს — ყოფს მისთვის ან მისას.
 უ-ყუჩ-ებ-ს — აყუჩებს მისას.
 უ-შენ-ებ-ს — აშენებს მისას ან მისთვის.
 უ-შეშ-ებ-ს — აშეშებს მისას, უხევებს, უქეავებს.
 უ-შერ-ებ-ა — რასღე სჩადის, აკეთებს, საქმიანობს მისთვის.
 უ-შრ-ობ-ს — აშრობს მისას.
 უ-შხან-ავ-ს — შხანავს მისას, უწამლავს.
 უ-ჩეხ-ავ-ს — ჩეხავს მისას, უჭრის, უკაფავს (ტყეს, ვენახს...),
 უბობს...
 უ-ცლ-ი-ს — ცლის მისას, უცარიელებს.
 უ-ცხელ-ებ-ს — აცხელებს მისას ან მისთვის.
 უ-ძებნ-ი-ს — ძებნის მისას ან მისთვის.
 უ-ძრ-ავ-ს — (აღ)ძრავს მისას ან მასში... იწვევს მასში...
 უ-წერ-ს — წერს მისას ან მისთვის... წერს მისაში („რე-
 ულში უწერს“)...
 უ-წეს-ებ-ს — აწესებს მისთვის.
 უ-წოვ-ს — წოვს მისას.
 უ-წუნ-ებ-ს — იწუნებს მისას.
 უ-წონ-ებ-ს — იწონებს მისას.
 უ-ჭრ-ი-ს — ჭრის მისას ან მისთვის... ჭრის მისი („ენა
 უჭრის“).
 უ-ხარ-ებ-ს — ახარებს მისას.
 უ-ხდ-ი-ს — იხდის მისას ან მისთვის... უწყობს, უმართავს
 (ქორწილს, დღეობას...)... ხდის მისას, უქცევს, უქმნის („საქმე
 ხელშეორედ გადასაწყვეტი გა-უ-ხად-ა“)...
 უ-ხეთქ-ებ-ს — ახეთქებს მისას...
 უ-ხერხ-ებ-ს — ახერხებს მისთვის.
 უ-ხილ-ავ-ს — ხილავს მისას, უსუფთავებს...
 უ-ხშ-ობ-ს — ახშობს მისას.
 სასხვისო ქცევა უ-პრფუიქსით გამოიხატება ვნებითა და
 მდგომარეობითს ზმნებშიც:
 უ-ბერ-დ-ებ-ა — ბერდება მისი, ბებერი, მოხუცი უხდება.
 უ-ბნელ-დ-ებ-ა — ბნელდება მისი ან მისთვის.

უ-კეთ-დ-ებ-ა — კეთდება მისი ან მისთვის.

უ-შენ-დ-ებ-ა — შენდება მისი ან მისთვის...

უ-თბ-ებ-ა — თბება მისი ან მისთვის.

უ-დნ-ებ-ა — დნება მისი.

უ-ლბ-ებ-ა — ლბება მისი...

უ-ბრწყინ-ავ-ს — ბრწყინავს მისი, უელვარებს, უბრჭყვია-
ლებს.

უ-გავ-ს — ჰგავს მისი, ემსგავსება.

უ-ელ-ავ-ს — ელავს მისი, უბრწყინავს.. სწრაფად უელის (აზ-
რი, ფიქრი, წარმოდგენა...)...

უ-თამაშ-ებ-ს — თამაშობს მისი, მოძრაობს, ტოკავს მისი...
ათამაშებს მისას, თამაშით უმოძრაეებს („ქარი უთამაშებს უდ-
როოდ გათეთრებულ თმას“).

უ-თრთ-ი-ს — თრთის მისი, უცახცახებს, უკანკალებს... ამ
რიგისაა უ-ცახცახ-ებ-ს, უ-კანკალ-ებ-ს...

უ-კეთ-ი-ა — გაკეთებული, დამაგრებული აქვს... შეკეთებული
აქვს, უნთია (ცეცხლი).

უ-კენეს-ი-ს — კენესის მისი.

უ-ღირ-ს — ღირს მისთვის.

უ-ჩან-ს — ჩანს, მოჩანს მისი.

უ-ძევ-ს — ძევს მისი.

უ-ძგერ-ს — ძგერს მისი...

ზემოდასახლებული ყველა ფორმა გამოხატავს სწორედ იმ
მნიშვნელობას, რომელიც სასხვისო ქცევად (საობიექტო ვერსიად)
განიმარტება: ესაა ვინმესთვის ან რამესთვის, ვინმეს ან რამეს სა-
სარგებლოდ (ან საზიანოდ) ჩადენილი მოქმედება.

ხსენებულ ფორმათა განმარტებანი მათ სემანტიკურ სტრუქ-
ტურას წარმოაჩენს: კუთვნილების გამომსატველი ნათესაობითი
ბრუნვის ფორმა + შესაბამისი მოქმედება: ძმას სახლს უ-შენ-ებ-ს =
ძმის (ძმისთვის) სახლს აშენებს.

ნათესაობით ბრუნვას რაზდენიშე ფუნქცია აქვს:

მასალა: ქვის სახლი

დანიშნულება: ქორწინების სახლი

კუთვნილება: ძმის სახლი...

სასჯისო ქცევას განეკუთვნება კუთვნილების სემანტიკა. ნათესაობითი ბრუნვის სხვა მნიშვნელობანი ამ შემთხვევისათვის არარელევანტურია.

§ 77. იმავდროულად შენიშნულია, რომ უ- პრეფიქსიანი ფორმები მართოდენ კუთვნილებას არ გამოხატავენ: „საობიექტო ქცევა“ მხოლოდ გრამატიკულად ახასიათებს ამა თუ იმ ზმნას, ხოლო სემანტიკური ღირებულება თითოეულ შემთხვევაში ცალკეა დასადგენი: გადაუბუგავს — გადაბუგავს მისას, გაუნათებს — გაანათებს მისთვის, გადაუგზავნის — გადაგზავნის მისთან, გადაუგორებს — გადაგორებს მისკენ, გადაუტრიალებს — გადატრიალებს მისაში, გადაუცვლის — გადაცვლის მისაზე, გადაურბენს — გადაირბენს მის წინ, გადაურჩება — გადარჩება მისგან, გაუხსენებს — გაიხსენებს მის შესახებ, მოუხვამს — დახვამს მის გვერდით, მოუტარებს — მოატარებს მასზე, უბედავს — ბედავს მის მიმართ.“ (ბ. ფონჩუა, 1966, გვ. 119). თვით მაშინაც, როცა უ- პრეფიქსიანი ფორმით გარკვეული კუთვნილება გამოიხატება, მოქმედების განკუთვნება შესაძლოა ნაირგვარი მოდუსისა იყოს. მაგალითად, ვუკლავ იმასაც ნიშნავს, რომ „მისთვის ვკლავ“ და იმასაც, რომ „მისას ვკლავ“ (ქ. ლომთათიძე, 1947, გვ. 417). პირველ შემთხვევაში ირიბი ობიექტს განეკუთვნება მოქმედების შედეგი, მეორე შემთხვევაში მოქმედება სრულდება იმ საგანზე, რომელიც ირიბი ობიექტის კუთვნილებაა. კუთვნილების სემანტიკის ეს ნიუანსები კონტექსტით გლინდება ქართულში.

მასთან ერთად ქართულში დამოწმებულია საკმაო რაოდენობა უ- პრეფიქსიანი ფორმებისა, რომლებიც საერთოდ არ გამოხატავენ კუთვნილებით მიმართებას, ანდა გამოხატავენ მხოლოდ გარკვეულ კონტექსტში, სხვა შემთხვევაში კი მნიშვნელობაც სხვაგვარი აქვთ.

§ 78. ჩამოვთვლით იმ უ- პრეფიქსიან ფორმებს, რომელთაც არა აქვთ სასჯისო ქცევის ფუნქცია, ე. ი. რომლებიც არ გამოხატავენ კუთვნილებით მიმართებას:

უ-ალერს-ებ-ს — ალერსით ეპყრობა, ეალერსება, ეფერება.

უ-ბედ-ავ-ს — ბედავს ვისიმე მიმართ, ჰკადრებს... უმჩელს, უმჟღავნებს, ეუბნება.

უ-ბიძგ-ებ-ს — ხელს, მხარს წაჰკრავს... ბიძგს აძლევს, აქეზებს, ხელს უწყობს...

უ-ბოდიშ-ებს-ს — ბოდიშს უხდის, ბოდიშს ჰხდის.

უ-ბლვერ-ი-ს — ბლვერით, წყრომით, რისხვით უყურებს.

უ-გლასუნ-ებს-ს — გლასუნით ასებს, ოდნავ, ზერელედ უსვამს (რბილ, სრიალა... რასმე).

უ-ერთ-ებს-ს — აერთებს რამესთან.

უ-ექიმ-ებს-ს — უმკურნალებს, უწამლებს.

უ-ვლ-ი-ს — პატრონობს, ყურადღებას აქცევს, ზრუნავს (ვინ-მეზე ან რამეზე). რისამე გარშემო დადის, მოძრაობს. მიდის სხვა-დასხვა ადგილას, ნიჟოლებით ივლის („საღდათების თანხლებით რიგ-რიგად უვლიდნენ სახლებს“). გაუდის და გამოუდის, აღწევს, ატანს მასში („სუსხი ძვალ-რბილში უვლიდა“). მიმავალი რისამე გვერდით გაივლის („სახლს გვერდს აუვლის“). შემოვლებული აქვს, ერტყმის („ციხეს გარშემო უვლიდა წყლით სავსე თხრილი“).

უ-ზაპუნ-ებს-ს — ზაპუნით სცენს, ურტყამს რაიმე რბილ საგანზე.

უ-ზიარ-ებს-ს — რისამე მოზიარედ, მონაწილედ გახდის, საზიაროდ მისცემს, გაუნაწილებს, გაუყოფს.

უ-ზურგ-ებს-ს — ზურგს შეაქცევს, უღალატებს.

უ-თანხმ-ებს-ს — ათანხმებს მასთან, შეთანხმებას აღწევს ვინმესთან რაიმე საკითხში.

უ-თვალთვალ-ებს-ს — თვალთვალთ უყურებს, თვალს აღევნებს.

უ-კავშირ-ებს-ს — აკავშირებს მასთან... საერთოს უძებნის რამესთან, მიაწერს რასმე („ზოგი მკვლელობას რბევას უკავშირებდა, ზოგი — ქალის სიყვარულს“).

უ-კიდ-ებს-ს — ანოებს, აჩაღებს, აღვივებს („შემას ცეცხლს უკიდებს“)...

უ-კივლ-ებს-ს — იკივლებს მის გასაგონად, კივილით დაუთხებს.

უ-კვირ-ს — გაკვირვება იპყრობს, გაკვირვებულია, გაოცებულია.

უ-კირკიტ-ებს-ს — დიდხანს სინჯავს, დიდი დაკვირვებით უთვალთვალებს, უყურებს... დიდხანს ცდილობს, არ ეშვება რისამე გაკეთებას, უჩხიკინებს.

უ-ლაწუნ-ებს-ს — ლაწუნით ურტყამს.

უ-მარჯვ-ებს-ს — მარჯვედ, მოხერხებულად შეაგებებს... შე-

ურჩევს, ათავსებს, მიმართავს (საითაც მარჯვეა, სადაც სჯობს).

უ-მკლავ-დებ-ა — წინააღმდეგობას უწევს, სათანადოდ უხვდება, იგერიებს (მტერს), უმაგრდება.

უ-მუხთლ-ებ-ს — მუხთლად მოექცევა, უმტყუნებს, უღალატებს.

უ-პასუხ-ებ-ს — კითხვაზე პასუხს გასცემს, მიუგებს... ძახილზე ხმას გასცემს... გამოეხმაურება... რისამე მიმართ თავის დამოკიდებულებას ანუღავენებს, საპასუხოდ რასმე მოიმოქმედებს, გამოეხმაურება... შეეფერება, შეესაბამება, აკმაყოფილებს („საქართველოს გაერთიანება ქვეყნის განვითარების საჭიროებას უპასუხებდა“).

უ-რბენ-ს — დარბის მასთან, სირბილით უვლის.

უ-სევ-ს — უსისინებს, უტევს...

უ-ტევ-ს — თავს ესხმის, შეტევაზე გადადის... უჯავრდება, უტატანებს, კიცხავს... აქეზებს ვინმეზე (რამეზე) თავდასასხმელად, უქსევს... მოშორდება, გაეცლება, ჩამოცილებს...

უ-ფიც-ავ-ს — ფიცით აჯერებს, უმტკიცებს, არწმუნებს...

უ-ქნევ-ს — აქნევს მისკენ, მის წინაშე, იქნევს მის დასანახად, უღერებს...

უ-ყეფ-ს — ყეფს ვისიმე ან რისამე წინაშე, ყეფით უტევს, ჰყეფს...

უ-ყვარ-ს — ნათესაური, მეგობრული სიყვარულის გრძნობით არის ეინმესადმი გამსჭვალული... მისი მიჯნურია, ეტრფის... მიდრეკილება, მისწრაფება აქვს (რაიმესადმი), მოსწონს, სიამოვნებს („ბავშვს ტკბილეული უყვარს“).

უ-შეელ-ის — მიეშველება, შემწეობას აღმოუჩენს, დაიხსნის...

უ-შე-ებ-ს:

ა-უ-შე-ებ-ს — ახსნის (დაბმულს), გაათავისუფლებს... ზევით აიყვანს, მაღლა ასვლის საშუალებას მისცემს...

გა-უ-შე-ებ-ს — წასვლის ნებას, საშუალებას მისცენს, გაისტუმრებს, გაგზავნის, მიუშვებს... მოჭერილ ხელს, კლანჭს, პირს და მისთ. მოაშორებს... დატოვებს, მიატოვებს, თავს მიაწვდებს („ბერო, გაუშვი ბერობა, სხვა დაიჭირე ხელობა“).

გამო-უ-შე-ებ-ს: საშუალებას, ნებას მისცენს გამოვიდეს, წა-

მოვიდეს, შიგნიდან გარეთ ან საიდანმე აქეთ (მთქმელის მიმართულებით) გაუშვებს... გამოსნის (შებმულ ცხენს, ხარს და მისთ.), გამოიყვანს... გაათავისუფლებს (დამწყვდეულს, შეპყრობილს)... წყლის სათავეს გადმოუგდებს და აქეთ დინების საშუალებას მისცემს... გამოადენს (სითხეს)... გამოდენის (ჰაერს, ორთქლს, ბოლსა და მისთ.)... დაანზადებს და ბაზარზე გამოიტანს, მიაწოდებს მომხმარებელს (რაიმე სახის ნაწარმს, პროდუქციას...)... გამოტოვებს რასმე (რომელიმე ნაწილს), გამოაკლებს („პიესის ორი სურათი გამოუშვებს“)... სასწავლებელს დაამთავრებინებს, რაიმე სპეციალობას მიაღებინებს („უნივერსიტეტი წელს გამოუშვებს ორი ათას სპეციალისტს“)... გამოაქვეყნებს, გამოსცემს... სიგანეს ან სიგრძეს მოუმატებს (ტანსაცმელს): „კაბა გვერდებში გამოუშვა“...

და-უ-შვ-ებ-ს — ძირს ჩამოსვლის საშუალებას მისცემს; ძირს, დაბლა დასწევს, ჩამოუშვებს... წამოვა ზემოდან ქვემოთ („წვიმა დაუშვებს“); გაუგზავნის, გადაუგზავნის დაქვემდებარებულ ორგანიზაციებს, დაწესებულებებს (გეგმას, განკარგულებას...). ივარაუდებს („დაეუშვათ, რომ იქსი უდრის ხუთს“)...

მი-უ-შვ-ებ-ს — ახლოს მისვლის ნებას, საშუალებას მისცემს, მიაკარებს... თავისუფალი მოქმედების საშუალებას მისცემს, მის ნებაზე ატარებს, არ დაუშლის (რასმე): „ურჩი მიუშვი ნებასა, თვით შეეყრება ენებასა“... მირეკავს, მიდენის რამეზე (საქონელს): „გივარგიმ ცხენები საძოვარზე მიუშვა“... საითკენმე მისცემს მდინარების საშუალებას (წყალს და მისთ), მიუგდებს („წისკილზე წყალი მიუშვეს“)...

მო-უ-შვ-ებ-ს — ახლოს მოსვლის ნებას, საშუალებას მისცემს, მოაკარებს... მოასუსტებს, მოაფრთხილებს, მოაბოშებს (მოჭერილს, დაჭიმულს)... მოაბრუნებს გასაჩხნელად, მოსახსნელად (ჭანჭიკს, ქანჩს, ონკანს და მისთ.)... მოიზრდის, დაიყენებს („წვერს მოუშვებს“)...

შე-უ-შვ-ებ-ს — შიგნით მისვლის ნებას ან საშუალებას მისცემს, გაატარებს შიგნით... რისამე წევრად, მონაწილედ გახდის, რამეში ჩარიცხავს („არ სურო, თავის საზოგადოებაში შეუშვან“)... მაღლა ასვლის, აყოლის საშუალებას მისცემს,

ააყოლებს, აუშვებს („თითოეულ ხეზე უსურვაზი და ფათა-
ლო შეუშვა“)... თავს დაანებებს, ხელს აიღებს, გაუშვებს,
ზიატოვებს („რადგანაც განკარგულება მეტად საძნელო იყო,
შეუშვეს ხელი“). ჩა-უ-შე-ებ-ს — რაიმე სიღრმეში დაუშ-
ვებს... ნებას ან საშუალებას მისცემს ჩავიდეს...

უ-შვერ-ს — აშვერს ზისკენ, უწვდის... რისაზე დასწვრივ,
ქვემოთ აჩერებს („თავს ვუშვერდით პირქაფიან ლარებს...“).

უ-შენ-ს — ზედიზედ აყრის, ესვრის (ტყვიას, ყუმბარას,
ქვას...)... ზედიზედ არტყამს, სცემს, უბაგუნებს (კეტს, მუშტებს...).

უ-ჩვენ-ებ-ს — ანახვებს, ახედებს, აჩვენებს... სანახავად მიუ-
ყვანს, გაასინჯებს, ამოწმებინებს („ექიმს უჩვენეს ჩემი თავი“)...
ზიადწევს, მოიპოვებს („შუბის ტყორცნაში საუკეთესო შედეგი
უჩვენასოხუმელმა მოწაფემ“...). ასახავს, წარმოუდგენს... დაარწმუ-
ნებს, გააგებინებს, დაუმტკიცებს („მე ვუჩვენებ, რომ მე ბატონი
ვარ...“). მოძიადრის შესახებ მოუთხრობს (გამომძიებელს, მოსა-
ნართლეს): „სოფიომ გამომძიებელს ყველაფერი გულახდილად უჩ-
ვენა“... მოქმედების გეზს, მიმართულებას აძლევს, უსახავს, მის
მოქმედებას წარმართავს („შემთხვევამ უჩვენა ქალს გზა...“). პირს
იბრუნებს მისგან („ფატუმმა პირი მობარია, ზურგი უჩვენა“).

უ-ჩივი-ის — საჩივარი შეაქვს ვინმეზე (სასამართლოში...).
უკნაყოფილებას გამოთქვამს ვისიმე მიმართ, უსაყვედურებს („უჩი-
ოდა თავის შავსა და ბნელ ბედს“)...

უ-ცქერ-ის — უყურებს, შესცქერის... თვლის, მიაჩნია („სა-
ქორწილოდ გამზადებულ საჭმელ-სასმელს ხალხი ისე უცქერის,
როგორც სოფლის, თემის საკუთრებას“).

ანალოგიური მნიშვნელობისაა: უ-მზერ-ს, უ-ყურ-ებ-ს...

უ-ძლ-ებ-ს — უმკლავდება, ითმენს...

უ-წოდ-ებ-ს — სახელად სდებს, არქმევს... იხმობს, იწვევს...
აწვდის... შდრ.: უ-ძახ-ის — ანალოგიური მნიშვნელობების მქონე
ფორმა.

უ-წყრ-ებ-ა — წყრომით მიმართავს ვისმე, უჯავრდება, ტუქ-
საებს.

უ-ხამ-ებ-ს — ახამებს მასთან, უთავსებს...

უ-ხელთ-ებ-ს — შესაფერ, მოხერხებულ დროს შეუჩრევს,
უპოვის.

უ-ხმ-ობ-ს — იწვევს, უძახის, მოუწოდებს... უწოდებს (სახე-

ლად), ეძახის, არქმევს... („ცხოვრობდი სხვის ქვეყანასა, სადაც უხმობენ სახელად ქსნის ხეზე ლამისყანასა“).

§ 79. გვაქვს რიგი ფორმებისა, რომლებიც კუთვნილებით ურთიერთობას მხოლოდ გარკვეულ კონტექსტში გამოხატავენ, სხვა კონტექსტებში კი სულ სხვა (არაკუთვნილებითი) ფუნქცია აკისრიათ.

უ-ბერ-ავ-ს:

1. შებერვით აღვივებს (ცეცხლს) ან აცივებს ცხელ რასმე... ქრის, დაქრის (ნიაფი, ქარი...).
2. ბერავს შისას ან მისთვის („ბავშვს ბურთს უბერავს“).

უ-გონ-ებ-ს:

1. იგონებს მის ნათქვამს, უსმენს, უჯერებს.
2. იგონებს მისთვის, მის შესახებ, უთხზავს („არც ისეთია, როგორც უგონებენ“).

უ-ლოც-ავ-ს:

1. სიხარულით მიესალმება ვისმე მისი წარმატების (გამარჯვების, ბედნიერების...) ან რაიმე სასიამოვნო მოვლენის (დღესასწაულის, დღეობის...) განო.
2. ლოცავს მისას... ლოცულობს მისთვის („მე ვინ მილოცავს, ან ვინ მიწირავს, ან ვინ დამმარხავს, ვინ დამიტირებს“).

უ-რიგ-ებ-ს:

1. არიგებს მათ შორის, მისცენს ბევრ ვისმე, დაუნაწილებს.
2. არიგებს მისას.

უ-რჩევ-ს:

1. რჩევას აძლევს, არიგებს, რამდენიმე მოსაზრებიდან ერთ-ერთის სთავაზობს.
2. არჩევს მისას ან მისთვის („ცხვარს ურჩევდა ბალახს“).

უ-რევ-ს:

1. წყობას არღევს, შლის, წეწს, აქოთებს... ერთმანეთში რევს, ერთს მეორეში რევს...
2. რევს მისას („სიკომ ამირია საქმე“).

უ-ქცევ-ს:

1. რომელიმე კილოზე ლაპარაკობს, კუთხურად უქცევს („იმერულად უქცევდა“)... გვერდს უელის („გამიხარდი ვეფხეს თვალს არიდებდა, გზას უქცევდა“).
2. სხვა რამედ აქცევს მისას ან მისთვის, უცვლის („მივარდა ქიტესოს, გამოგლიჯა ჩონგური და ნამტკრევებად უქცია“)... აოხრებს, ანადგურებს, ანგრევს მისას („ოჯახს უქცევენ“).

უ-ხსნ-ი-ს:

1. უმარტავს, აგებიანებს...
2. ხსნის მისას (შეკრულს, შესკვნილს...).

შე-უ-კეთ-ებს-ს ფორმა ჩვეულებრივ აღნიშნავს: შეაკეთებს მისას ან მისთვის („გაფუჭებულ ონკანს შეუკეთებს“), მაგრამ იმავე ფორმას უნარი აქვს გამოხატოს ამგვარი მნიშვნელობაც: საწვავს (შეშას, ნახშირს...) შეუმატებს ცეცხლის გასაძლიერებლად, შეუწოდებს („შეშა აილო და შეუკეთა ცეცხლს“).

ასევე: მი-უ-შენ-ებს-ს აღნიშნავს: მიაშენებს მისას ან მისთვის („მეზობელს სახლზე გომურს მიუშენებს“); იმაედროულად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს იმავე ფუნქციით, რაც მი-ა-შენ-ებს-ს ფორმით გამოიხატება („სახლს გომურს მიუშენებს“ იგივეა, რაც: „სახლს გომურს მიაშენებს“, მაგრამ დაუშვებელია: „მეზობელს სახლზე გომურს მიაშენებს“, დასაშვებია: „მეზობლის სახლზე გომურს მიაშენებს“, სადაც კუთვნილებითი მიმართება უკვე ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით აღინიშნება).

ერთი და იმავე ძირის მქონე ფორმებთან უ-პრეფიქსს უნარი აქვს საპირისპირო მნიშვნელობანი გამოხატოს:

უ-ფრთხ-ი-ს — ფრთხება მისგან, ეშინია მისი, გაურბის, ერიდება.

უ-ფრთხ-ობ-ს — აფრთხოვს მისას ან მისთვის.

შდრ.: უ-კრთ-ი-ს (კრთის მისი) და უ-კრთ-ობ-ს (აკრთობს მისას).

უ-ჭრ-ი-ს გამოიყენება მნიშვნელობით: ჭრის მისას ან მისთვის. იმაედროულად უ-ჭრ-ი-ს გაძოხატავს ამგვარ მნიშვნელობაც: ჭრის მისი, მჭრელია („ენა, გონება, ჭკუა... ეჭრის“). უკანასკნელ შემთხვევაში ზმნა ინვერსიულია.

მო-უ-გ-ებს („სიტყვას, ჭადრაკს... ზოუგებს“) ფორმაში უფრო სუბიექტის კუთვნილებაა გამოხატული, ვინემ ირიბი ობიექტისა მაშინ, როცა გა-უ-გ-ებს (გაიგებს მისას) ამ თვალსაზრისით არსებითად ნეიტრალურია, ხოლო გა-უ-გ-ებს (მნიშვნელობით: გააგებს, დააგებს მისთვის, დაუფენს, გაუშლის: „დაუყარეს კობიტის ტოტები, გაუგეს ზედ ნაბადი“) აშკარად გამოხატავს სასხვისო ქცევის სემანტიკას, ე. ი. იმას, რომ მოქმედების შედეგი ირიბ ობიექტს განეკუთვნება.

§ 80. უ-პრეფიქსს უნარი შესწევს ლექსიკური მნიშვნელობა შეუცვალოს ფორმას. ამის მაგალითები არცაუ ისე ცოტაა ქართულში:

ა-გ-ებს — ზარალს ნახულობს, ზარალობს, მარცხდება...
უ-გ-ებს — თანაშის საშუალებით იგებს მასგან რასმე, იგებს მასთან.

შდრ. ი-გ-ებს — გაიმარჯვებს; ბრძოლაში, შეჯიბრში აჯობებს.

ამრიგად, ა-გებს ლექსიკურად სხვაა, ვინემ ი-გებს და უ-გებს.

ა-მადლ-ი-ს — მადლად უთვლის, აყვედრებს, ამუნათებს (მისთვის ჩადენილ სიკეთეს, მასზე გაწეულ ამაგს).

უ-მადლ-ი-ს — მისი მადლიერია, მისდამი მადლობის გრძნობითაა განსჭვალული.

სხვაობა უღვლილებაშიც წარმონდო: ნამყოფს უსრულში ა-პრეფიქსიან ფორმას მხოლოდ -დ ფორმანტი შეიძლება პქონდეს, უ-პრეფიქსიანს კი — როგორც -დ, ასევე -ოდ: ა-მადლ-ი-დ-ა, მაგრამ: უ-მადლ-ი-დ-ა || უ-მადლ-ოდ-ა.

ა-მართლ-ებს — მართალი გამოჰყავს, მართლად სთვლის, უდანაშაულოდ აღიარებს... დასაშვებად, შესაძლებლად მიიჩნევს.

უ-მართლ-ებს — სინამდვილედ ექცევა, ეხორციელება, უსრულდება.

ანდა:

ა-კითხ-ავ-ს — მიდის ვისმესთან ან სადმე რისაზე გასაგებად, რაიმე საქმისთვის, ნახულობს ვისმე.

ი-კითხ-ავ-ს — რაიმე კითხვას დასვამს...

უ-კითხ-ავ-ს — კითხულობს მისთვის, მის გასაგონად.

სამივე ფორმა განსხვავებული ლექსიკური მნიშვნელობების გამოხატველია.

ი-ჭირ-ავ-ს — იგივეა, რაც ი-ჭერ-ს: ხელს სტაცებს, ხელში (ბრჭყალებში, პირში...) იგდებს („ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი“).

უ-ჭირ-ავ-ს — რამე აქვს (ხელში...), რამეზე უკიდია (ხელი...)... უპყრია, უფლობს, დაპატრონებულია (რაიმე ადგილს, ქვეყანას)... დაქირავებული აქვს (ჰყავს)...

§ 81. ზემოხსენებული უთუოდ იმაზე მიუთითებს, რომ, მართალია, უ-პრეფიქსს აქვს შესაძლებლობა გამოხატოს კუთვნილებითი ურთიერთობა (კერძოდ, მოქმედების შედეგის განკუთვნება ირიბი ობიექტისადმი), მაგრამ ეს ფუნქცია მისთვის არც ამოსავალია და არც ძირითადი. განკუთვნების ფუნქცია სხვა მნიშვნელობისგანაა განვითარებული და ზოგ ფორმაში დღესაც მისი თანამდევია (სხვაობა კონტექსტის საშუალებით დგინდება); სემანტიკური გადასვლა სქემატურად ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ: გა-უ-გ-ებ-ს ნათქვამს (გაიგებს მის ნათქვამს) > გა-უ-გ-ებ-ს ახალ ამბავს (გაიგებს მისთვის ახალ ამბავს)...

შევუდაროთ ერთმანეთს ფორმები:

გა-უ-კეთ-ა მან მას ის — გა-ა-კეთ-ა მან მისთვის ის
გა-უ-ბედ-ა მან მას ის — გა-ბედ-ა მან მის წინაშე ის
გადა-უ-რბინ-ა მან მას — გადა-ი-რბინ-ა მან მის წინ
გა-უ-ხსენ-ა მან მას ის — გა-ი-ხსენ-ა მან მის შესახებ ის
გადა-უ-გორ-ა მან მას ის — გადა-ა-გორ-ა მან მისკენ ის
მო-უ-სვ-ა მან მას ის — და-სვ-ა მან მის გვერდით ის
მო-უ-ტარ-ა მან მას ის — მო-ა-ტარ-ა მან მასზე ის და ა. შ.

მარცხენა რიგის ფორმებს ზოგ სხვა მონაცემთან ერთად აერთიანებს უ-პრეფიქსის მქონებლობა. ამდენად, ფორმობრივ მათთვის საერთოა უ-პრეფიქსის პოვნეირება. ბუნებრივია, ვივარაუდოთ, რომ საერთო მორფოლოგიური ელემენტით უნდა გამოიხა-

ტებოდეს საერთო მნიშვნელობა, საერთო ფუნქცია. შეიძლება თუ არა ითქვას, რომ საერთო მნიშვნელობა ამ ფორმებისათვის კუთვნილებითი ურთიერთობაა, რომ ყველა შემთხვევაში აღინიშნება მოქმედების შედეგის განკუთვნება ირიბი ობიექტისადმი? არა, არ შეიძლება. სასხვისო ქცევის ფუნქცია, თავისი პირდაპირი გაგებით, ჩვენ მხოლოდ პირველ შემთხვევაში გვაქვს. სხვა ფორმები ამგვარ მიმართებას არ გამოხატავენ, რომ არაფერი ეთქვათ უ-ბიძგებ-ს, უ-ბღვერ-ი-ს, უ-თანხმ-ებ-ს, უ-თვალთვალ-ებ-ს, უ-მკლავ-დ-ებ-ა, უ-ყვარ-ს, უ-შვ-ებ-ს, უ-ძლ-ებ-ს და მისთანა ზმნებზე.

მაშ, რაღაა ის საერთო ფუნქცია, რომელიც ყველა შემთხვევაში გამოიხატება უ-პრეფიქსით?

ყველა ამ ფორმისათვის საერთო ფუნქციაა კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნიფერებაზე მითითება; სწორედ ამ დანიშნულებით ჩანს გამოყენებული ზემოდასახელებულ ფორმებში უ-პრეფიქსი. ყველა სხვა ფუნქცია არსებითად კონტექსტურ მნიშვნელობებამდე დაიყვანება.

§ 82. ის, რომ უ-პრეფიქსი კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნიფერებასთან არის დაკავშირებული, რაინდენივე ფაქტით მტკიცდება.

ა) უ-პრეფიქსის წარმოჩენა უშუალოდ არის დაკავშირებული კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის შემოტანასთან:

და-წერ-ა მან ის, მაგრამ: და-უ-წერ-ა მან მას ის
გა-კეთ-დ-ა ის, მაგრამ: გა-უ-კეთ-დ-ა ის მას
გდ-ი-ა ის, მაგრამ: უ-გდ-ი-ა ის მას...

ბ) უ-პრეფიქსს თავისუფლად ენაცვლება რიგ შემთხვევებში ირიბ-ობიექტური პირის ნიშანი:

უ-ჩხელიტ-ა — და-ს-ჩხელიტ-ა
შე-უ-ძახ-ა — შე-ს-ძახ-ა
უ-ვარცხნ-ი-ს — (3) ვარცხნ-ი-ს
მო-უ-ბან-ს — მო-პ-ბან-ს
მო-უ-წმენდ-ს — მო-ს-წმენდ-ს
და-უ-რჩ-ებ-ა — და-პ-რჩ-ებ-ა...

რომ არაფერი ეთქვათ ორვალენტიანი გარდაუვალი უ-პრეფიქსიანი ზმნების შესაბამის ფორმებზე მესამე სერიაში, სადაც

მას სწორედ ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნები ენაცვლება: უ-კეთ-
დ-ებ-ა — გა-პ-კეთებ-ი-ა, უ-წყდ-ებ-ა — გა-ს-წყდომ-ი-ა, უ-თბ-
ებ-ა — გა-ს-თბ-ობ-ი-ა, უ-ტყდ-ებ-ა — გა-ს-ტყხ-ი-ა...

გ) ზემოთ ნაჩვენები იყო, რომ ა- და ე- პრეფიქსებიც დაკავ-
შირებული არიან კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნეირებას-
თან. საგულისხმოა, რომ უ- პრეფიქსი ზოგიერთ ფორმაში თავი-
სუფლად ენაცვლება ა- და ე- პრეფიქსებს:

მი-ა-წოდ-ებ-ს — გა-უ-წოდ-ებ-ს
ა-დარ-ებ-ს — უ-დარ-ებ-ს
მი-ა-სევ-ს — მი-უ-სევ-ს
ა-ტოლ-ებ-ს — უ-ტოლ-ებ-ს
და-ა-ბედ-ებ-ს — და-უ-ბედ-ებ-ს...
ა-ბად-ი-ა — უ-ბად-ი-ა
ა-კლ-ი-ა — უ-კლ-ი-ა...
ე-ძახ-ი-ს — უ-ძახ-ი-ს
გა-ე-ხარ-დ-ა — გა-უ-ხარ-დ-ა...

დ) ცნობილია, რომ გარდამავალ ზმნებს მესამე სერიაში
უ- (მესამე პირის ფორმებში) და ე- პრეფიქსიანი წარმოება ახა-
სიათებთ, თანაც წარმოება საერთოა ყველა ქცევის ფორმებისა-
თვის:

ა წ მ ე ო:	ა-კეთ-ებ-ს ი-კეთ-ებ-ს უ-კეთ-ებ-ს	წერ-ს ი-წერ-ს უ-წერ-ს
I შედეგ:	გა-უ-კეთ-ებ-ი-ა	და-უ-წერ-ი-ა
II შედეგ:	გა-ე-კეთ-ებ-ი-ა	და-ე-წერ-ა...

ამის საფუძველზე გაკეთებულია დასკვნა, რომ პირველი შედე-
გობითი (თურმეობითი) „წარმოების თვალსაზრისით სასხვისო
ქცევას წარმოადგენს... მიუხედავად ამისა, ფორმა დაცლილია ქცე-
ვის შინაარსისაგან საპირისპირო ფორმათა უქონლობის გამო“.
(ა. შანიძე, 1980, გვ. 434, 338-339). აქედან გამომდინარე, უ- პრე-
ფიქსი უფუნქციოდ მიიჩნევა. მაგრამ „უფუნქციო“ იქნება იგი მა-

შინ, როცა მას სასხვისო ქცევის ნიშნად ჩავთვლით. სინამდვილეში უ-პრეფიქსს სრულიად გარკვეული ფუნქცია აქვს პირველ შედეგობითში: ესაა მინიშნება ირიბი ობიექტის პოზიტიურობაზე. საკმე ისაა, რომ გარდამავალი ზმნის შესაბამისი ფორმები მესამე სერიაში, როგორც ზემოთ აღინიშნა კიდევ, გარდაუვალი არიან და მხოლოდ ინვერსიის საფუძველზე ხდება შესაძლებელი მათი შემოტანა გარდამავალ ზმნათა პარადიგმაში. გარდაუვალი ორვალენტიანი ზმნის კონსტრუქციაში კი, როგორც წესი, წარმოდგენილია სუბიექტი და ირიბი ობიექტი. ეს უკანასკნელი ინვერსიის ნიადაგზე რეალური სუბიექტის როლს ასრულებს: და-უ-წერ-ი-ა მას ის, და-უ-წერ-ი-ა იგივეა, რაც „დაწერილი აქვს“, რაც იმთავითვე ვარაუდობს გარკვეული მიმართების გამოხატვის აუცილებლობას.

ამდენად, უ-პრეფიქსს პირველ შედეგობითში ფუნქცია კი არა აქვს დაკარგული, არამედ თავისი ძირითადი და უშუალო დანიშნულებით გამოიყენება: მიუთითებს ირიბი ობიექტის მქონეობაზე. აქ ნიველირებულია ყველა დამატებითი ფუნქცია, ყველა სემანტიკური ნაირსახეობა: კუთვნილება (უ-წერ-ს), თანაობა (ა-წერ-ს), უკუქცევა (ი-წერ-ს) და შენარჩუნებულია წმინდა სინტაქსური ურთიერთობა: მიმართება ირიბი ობიექტისადმი, რაც მორფოლოგიურად უ-პრეფიქსით აღინიშნება.

რითი განსხვავდება ერთმანეთისაგან ეს ორი ფორმა:

მყოფადი: და-უ-ხატ-ავ-ს ის მას მას

I შედეგ. და-უ-ხატ-ავ-ს მას ის?

მხოლოდ და მხოლოდ უშუალო (პირდაპირი) ობიექტის მქონეობა-უქონლობით, რის გამოც პირველი გარდამავალია, მეორე — გარდაუვალი. ირიბი ობიექტი ორივე შემთხვევაში გვაქვს და ზმნურ ფორმებშიც შესაბამისად წარმოდგენილია უ-პრეფიქსი. ანალოგიური ვითარებაა ამ შემთხვევაშიც:

აწმყო: { უ-ჭრ-ი-ს ის მას მას
უ-ჭრ-ი-ს მას ჭკუა (ენა, გონება...)

განსხვავება ისაა, რომ ამ შემთხვევაში უღვლილების პარადიგმაში არ იცვლება.

§ 83. ზემოთ, ა-პრეფიქსის ანალიზისას მოტანილი იყო კონსტრუქციის შეკუმშვის შემთხვევები: უჩინარდებოდა ირიბი ობი-

ექტი, რის გამოც ა- პრეფიქსი არსებითად უფუნქციოდ რჩებოდა: და-ა-შენ-ა მან მას ის >ა-ა-შენ-ა მან ის... კონსტრუქციის შეკუმშვა მაშინაც შეიძლება მოხდეს, როცა უ- პრეფიქსიან ზმნასთან გვაქვს საქმე, მაგრამ ამ დროს, როგორც წესი, იკარგვის უშუალო ობიექტი, უფრო ზუსტად: უშუალო ობიექტი ზმნის ფუძის კუთვნილება ხდება: უ-რქ-ინ-ა მან მას (უშუალო ობიექტად ნავარაუდევია საგანი — „რქა“ — ზმნის ფუძეში აღმოჩნდა ჩართული); ჩა-უ-ნისკარტ-ა მან მას იგივეა, რაც: ჩა-ს-ცხ-ო მან მას ნისკარტი; სა-ცნაურია ამ თვალსაზრისით: მან მას უ-თვალთვალ-ა, უ-კირკიტ-ა, უ-დარაჯ-ა, და-უ-სტვინ-ა, შე-უ-ძახ-ა (შდრ.: და-უ-ძახ-ა მან მას ის), გა-უ-ღიმ-ა, გა-უ-ცინ-ა, უ-კბინ-ა, უ-ბწკინ-ა... (შდრ.: ა. დავითიანი, 1973, გვ. 194-195). ყველა შემთხვევაში წარმოჩენილია უ- პრეფიქსის ფუნქცია — მინიშნება კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნიერებაზე.

§ 84. ისტორიულად ირიბი ობიექტის პოვნიერებასთან არის დაკავშირებული ის უ-პრეფიქსიც, რომელიც უფროობითი ხარისხის ფორმებშია დამოწმებული: უ-დიდეს-ი, უ-ლამაზეს-ი, უ-მშვენიერეს-ი.

როგორც უკვე აღინიშნა, უფროობითის უ- ზმნურ უ- პრეფიქსს თავდაპირველად ი. ყიფშიძემ დაუკავშირა (ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 033). შენდგომ ა. შანიძემ დაასაბუთა, რომ ეს ორი პრეფიქსი ერთი და იგივეა თავისი წარმოშობით. შესაბამისად, როგორც მოსალოდნელი იყო, უფროობითი ხარისხის ფორმებშიც უ- პრეფიქსთან ერთად ისტორიულად წარმოდგენილი იყო ირიბობიექტური პირის ნიშანიც: ხ-უ-მჯობეს-ი (ა. შანიძე, 1981, გვ. 407).

უფროობითი ხარისხის მაწარმოებლად ჩვეულებრივ გამოყოფენ უ — ეს კონფიქსს: უ-მჯობეს-ი, სადაც -ეს სუფიქსი რთული შედგენილობისად მიიჩნევა: -ე პლუს ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი -ის (>-მს>-ს). -ეს სუფიქსიანი უფროობითის ფორმები დღესაც გვხვდება ქართული ენის ზოგიერთ დიალექტში, ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ძველ ქართულში: უ-ამ-ე, უ-მალღ-ე, უ-გრძ-ე, უ-მაგრ-ე... უფრო იშვიათად დამოწმებულია -ო სუფიქსიც: უ-სხ-ო, უ-ტკბ-ო... აქედან გამომდინარე, პირველად კონფიქსად უ—ე (ან: უ—ო) უნდა მივიჩნიოთ. სინამდვილეში უ—ე კონფიქსში წარმოდგენილი პრეფიქს-სუფიქსი დამოუკიდებელი ფუნქციე-

12. ბ. ჯორბენაძე

ბის გამომხატველი უნდა ყოფილიყო. ფორმათა მარტივი შეპირისპირება ამას ნათლად გვიჩვენებს.

ქართულში არ გამოყოფენ თანაბრობითი ხარისხის ფორმებს, მსგავსთ მეგრულის მა-შხე-ა („ისე შსხვილი, როგორც...“) ფორმისა: გოლაში მაშხვა „მთის სიმსხო“. მაგრამ, როგორც აღინიშნება კიდეც, ქართულში ამ დანიშნულებით გამოიყენება სი—ე (სი—ო) კონფიქსიანი „აბსტრაქტული“ სახელები: სი-მსხ-ო, სი-გრძ-ე, სი-კეთ-ე (არნ. ჩიქობავა, 1942, გვ. 192; ა. შანიძე, 1980, გვ. 141): „ტივის ხის სი-მსხ-ო მკვლავები“... ივარაუდება, რომ სი- პრეფიქსიანი თანაბრობითი ხარისხის ფორმები ისტორიულად ნივთთაკლასის კუთვნილება უნდა ყოფილიყო, ადამიანის კლასისათვის კი მ- პრეფიქსი იქნებოდა წარმოდგენილი, ამჟამად ფუძეს მისჯობული და წარმოჩენილი ფორმებში: მ-ჭლ-ე, მ-ძიმ-ე, მ-ცირ-ე, მ-ტკიც-ე, მ-ჩატ-ე... (გ. როგავა, 1958, გვ. 100-106). თუ ასეა, აქაც მ- პრეფიქსთან ერთად გამოიყოფა -ე სუფიქსი.

შევუდაროთ ახლა ერთმანეთს ფორმები:

1. სი-კეთ-ე	2. სი-ტკბ-ო
უ-კეთ-ე-(ს-ი)	უ-ტკბ-ო-(ს-ი).

აშკარაა, რომ პირველ შემთხვევაში საერთო ფუნქციას გამოხატავს -ე სუფიქსი, მეორე შემთხვევაში — -ო სუფიქსი...

სი- და უ- პრეფიქსებს განსხვავებული ფუნქციის გამოხატვა უნდა ჰქონდეთ დაკისრებული, ე. ი. იმისა, რითაც (რა ფუნქციითაც) შეწყვილებული ფორმები განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ეს კი, თავის მხრივ, ნიშნავს, რომ უ- (ისევე, როგორც სი-) დამოუკიდებელი ღირებულების მქონე პრეფიქსია.

იმავედროულად უფროობითი ხარისხისა და უარყოფის ფორმათა შედარება დაგვანახებს, რომ ზათ შორის სხვაობა უკვე სუფიქსებით გამოინახატება:

უ-კეთ-ე-(ს-ი)
უ-კეთ-ურ-(ი)...

ამჯერად ჩვენთვის სხვა ფაქტია საინტერესო. კერძოდ, ის, რომ უფროობითი ხარისხის ფორმებს ქართველურ ენებში ზმნური წარმომავლობისად მიიჩნევენ (გ. მაჭავარიანი, 1959ბ, გვ. 119-131), რის საფუძველზეც უფროობითი ხარისხისა და ზმნური უ- პრე-

ფიქსების იდენტიფიკაცია ხერხდება. თუმცა ამგვარი იდენტიფიკაციისათვის სავალდებულო არცაა, რომ ხარისხის ფორმები უთუოდ ზნური წარმოშობისა იყოს: სახელსა და ზმნაში ერთი დანიშნულების მქონე ფორმანტაა მქონებლობა იმთავითვე უცხო არ უნდა ყოფილიყო ქართულისათვის...

ამასთან ერთად, საყურადღებოა, რომ თვით უფროობითი ხარისხის ფორმებშიც უ- პრეფიქსი ირიბი ობიექტის პოვნეობასთან აღმოჩნდა დაკავშირებული.

უპირველეს ყოვლისა ამაზე მიუთითებს ძველ ქართულში ხ-უ-ნჯობშს-ი ტიპის ფორმათა არსებობა.

მარალაც, ცნობილია, რომ ძველ ქართულში უფროობითი ხარისხის ფორმებთან შესაღარებელი სახელი გარკვეულ შემთხვევებში ნიცენითი ბრუნვის ფორმით იყო წარმოდგენილი. „გარკვეული შეთხვევები“ ვარაუდობს განსაზღვრული წესის მოქმედებას. ამის თაობაზე ორი მოსაზრებაა გამოთქმული. ერთის მიხედვით, „სრული“ წარმოების უფროობითი ხარისხის ფორმა (უ — ეს, უ—ოს) შესაღარებელ სახელს ნათესაობითში მართავს, „არასრული“, „უსრული“ (უ—ე, უ—ო) — ნიცენითში (ტ. გუდავა, 1944): რა უ-არ-ე-ა ნამაც-ს-ა..., მაგრამ: რაა უ-არ-ე-ს-ი მამაც-ის-ა... მეორე თვალსაზრისით, „შესაღარებელი სახელი ნიცენით ბრუნვაში მართულია შედგენილი შენასწენლის სახელად ნაწილად გამოყენებული ხარისხის ფორმის მიერ“, სხვა შემთხვევებში კი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა გამოიყენება: რა უ-არ-ე-ა მამაც-ს-ა, მაგრამ: რაა უ-არ-ე-ს-ი მამაც-ის-ა... ის, რომ უ—ე (უ—ო) ფორმანტებით ნაწარმოები უფროობითი ხარისხის ფორმები ყოველთვის ნიცენითში მართავენ შესაღარებელ სახელს, იხსნება იმით, რომ „ეს ტიპი შემასწენლის ხარისხთან სახელად ნაწილად იხმარება უმრავლეს შემთხვევაში: უნათლეა სინათლესა, მზესაცა უნათლეა, რა უამეა პირის-პირ საყვარელისა ჭვრეტასა, რა უარეა მამაცსა ომშიგან პირის მსმეჭელსა...“ (თ. ზურაბიშვილი, 1957, გვ. 157). ამჯერად ღირსსაცნობი ისაა, რომ ერთსა და იმავე ფორმასთანაა შესაძლებელი შეგვხვდეს შესაღარებელი სახელი როგორც ნიცენითში, ასევე ნათესაობითში:

ნიცენითი: ტანი მისი უ-მალლ-ე იყო დიდსა მთასა.

ნათესაობითი: კვიპაროზისგან უ-მალლ-ე თავს ხედავს ამა ყოფითა (იხ.: ი. გიგინეიშვილი, 1966, გვ. 43).

როგორაც უნდა გადაწყდეს ეს საკითხი, თვით ფაქტი უდაოა: უ- პრეფიქსით ნაწარმოებ ხარისხის ფორმასთან დასაშვებია (ძვე-ლი ქართულისათვის) შესადარებელი სახელი წარმოდგენილი იყოს მიცემითი ბრუნვის ფორმით. ეს მიცემითი კი ირიბ-ობიექტური პირის გამომხატველი რომ უნდა იყოს, ამაზე უკვე ნახსენები ხ-უ-მჯობ-მს-ი ტიპის ფორმები მიგვანიშნებენ. თანამედროვე ქართულში ამ შემთხვევაში შესადარებელი სახელი -ზე თანდებუ-ლიან მიცემითში დგას: ამ კაც-ზე უ-კეთ-ე-ს-ი, იმ დღე-ზე უ-არ-ე-ს-ი... თუმცა აქ უფროობითი ხარისხის ფორმები აუცილებლობას არ წარმოადგენენ, აზრი იგივე იქნება: ამ კაც-ზე კარგი, იმ დღე-ზე ცუდი... ამგვარი წარმოება საკმაოდ ფეხმოკიდებულია: იმ სახლზე მაღალი, იმ ქვაზე დიდი, იმ ტბაზე ფართო... ამ შემთხვევებში, როგორც ჩანს, კონსტრუქციაში ივარაუდება „უფრო“ ელემენტის აზრობრივი პოვნიერება: იმ სახლზე უფრო მაღალი, იმ ქვაზე უფრო დიდი... აღწერითი წარმოება პროდუქტიული გამოდგა (შდრ. რუს-თველთან: „აწ მოყვარე გიპოვნივარ დისგანაცა უფრო დესი“; „უფრო დესი“ იგივეა, რაც „უ-დ-ე-ს-ი“, ანუ: „დაზე უკეთესი“, „დაზე უაზლოესი“...). მაშინ, როცა კონსტრუქციაში არ არის წარმოდგენილი -ზე თანდებულიან შესადარებელი სახელი, „უფრო“ ელემენტის პოვნიერება აუცილებელია: „უფრო დიდი იყო, ვიდრე ეს სახლია“, „უფრო ფართო იყო, ვიდრე ეს ტბაა“... აუცილებელია იგი მაშინაც, როცა საერთოდ არა გვაქვს შესადარებელი სახელი: „უფრო კარგია, თუ ასე გავაკეთებთ“, „ამგვარი წარმოება უფრო პროდუქტიულია“... აღწერითი ფორმების გავრცელება, ჩანს, მისმა მოქნილობამ განაპირობა, იგი შესაძლებლობას იძლევა უფროობითის მნიშვნელობა ეაწარმოთ როგორც სახელთან, ასევე ზმნასთან: „უფრო მშვენიერი“ და „უფრო გამშვენიერდა“...

§ 85. შეგვიძლია დავასკვნათ:

ა) უ- პრეფიქსის ფუნქციაა კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნიერებაზე მითითება.

ბ) ეს ფუნქცია იმთავითვე უნდა ჰქონოდა მას როგორც ზმნურ, ასევე სახელად თუ სახელადქცეულ ფორმებში (კერძოდ, უფროობითი ხარისხის ფორმებში).

გ) საკუთრივ კუთვნილებითი მიმართების გამოხატვა („სახისისო ქცევა“) უ- პრეფიქსს მხოლოდ ზოგიერთ შემთხვევაში

აკისრია და იგი არ შეიძლება მისთვის ჩაითვალოს ერთადერთ ფუნქციად.

დ) ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ პირის კლების შემთხვევაში უ-პრეფიქსიან ზმნასთან ჩვეულებრივ უშუალო (პირდაპირი) ობიექტი იკარგვის, რჩება ირიბი: უ-რახუნ-ა მან მას ის > უ-რახუნ-ა მან მას; ა-პრეფიქსიანთან — იკარგვის ირიბი, რჩება უშუალო ობიექტი: მი-ა-შენ-ა მან მას ის — ა-ა-შენ-ა მან ის. თუმცა ა-პრეფიქსიან ზმნასთანაც გვაქვს ირიბის შენარჩუნებისა და უშუალო ობიექტის დაკარგვის შემთხვევები: *ა-კოც-ა მან მას ის > ა-კოც-ა მან მას. ყველაფერი ეს, რა თქმა უნდა, ვერ შეცვლის ა- და უ-პრეფიქსების ძირითად ფუნქციებს. ნაირსახეობანი უნდა განიმარტოს სემანტიკური (კონტექსტური) მორფოლოგიების დონეზე.

თ ა ვ ი VI. ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების შრთიერთმიმართებისათვის

(კრებსითი ანალიზი)

§ 86. ზემოთ წარმოდგენილი ანალიზი საშუალებას გვაძლევს ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების კლასიფიცირებისა. კლასიფიკაცია სხვადასხვა პრინციპით შეიძლება მოვახდინოთ.

პირების მიხედვით ხმოვანი პრეფიქსების განაწილებისას ყუ-რადლებას იქცევს ის ფაქტი, რომ ა-, ე- და ი- პრეფიქსები დამო-წმებულია სამივე პირის ფორმებში:

მ-ა-ბარ-ებ-ს	მ-ე-ბარ-ებ-ა	მ-ი-ბარ-ებ-ს
გ-ა-ბარ-ებ-ს	გ-ე-ბარ-ებ-ა	გ-ი-ბარ-ებ-ს
ა-ბარ-ებ-ს	ე-ბარ-ებ-ა	ი-ბარ-ებ-ს...

რაც შეეხება უ- პრეფიქსს, იგი მხოლოდ და მხოლოდ მესამე პირის ფორმაში იქნება წარმოდგენილი, მხოლოდ მესამე პირს მი-ემართება: უ-ბარ-ებ-ს...

კონსტრუქციის ამა თუ იმ წევრთან მიმართების თვალსაზრისით ხმოვანი პრეფიქსები შეიძლება ორ ნაწილად დავეყოთ:

ა) ცალკე დგას უკუქცევითობის ი- პრეფიქსი, რომელიც მოქმედების შედეგის ან თვით მოქმედების უკუქცევას გამოხატავს სუბიექტისა ან ირიბი ობიექტისადმი: ე-ი-ხატ-ავ, ე-ი-ხატ-ებ-ი, მ-ი-ხატ-ავ...

ბ) მეორე ჯგუფს ქმნიან ა-, ე- და უ- პრეფიქსები, რომლებიც კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნეობაზე მიაწინებენ. მართალია, ანალოგიური დანიშნულება ეძებნება ი- პრეფიქსსაც იმ შემთხვევაში, როცა მოქმედების შედეგის ირიბი ობიექტისადმი უკუქცევა გამოიხატება (მ-ი-ხატ-ავ), მაგრამ ეგ ფუნქცია მხოლოდ თანამდევია ძირითადი, უკუქცევითობის მნიშვნელობისა.

§ 87. ა-, ე- და უ- პრეფიქსებს ერთი და იგივე ფუნქცია აღ-
მოაჩნდათ: ირიბი ობიექტზე მინიშნება:

მხატვარმა სურათი და-ხატა-ა $\left\{ \begin{array}{l} \text{და-ა-ხატა-ა მხატვარმა სურათი კედელს} \\ \text{და-უ-ხატა-ა მხატვარმა სურათი მეგობარს} \\ \text{და-ე-ხატა-ა სურათი მხატვრის მეგობარს.} \end{array} \right.$

ამეკარაა, რომ მეორე რიგის კონსტრუქციებში ირიბი ობიექ-
ტის შემოტანამ (კედელს, მეგობარს) გამოიწვია ზმნებში ა-, უ- და
ე- პრეფიქსების გამოყენება.

სინტაქსური თვალსაზრისით იდენტური ვითარებაა: ყველა
შემთხვევაში გვაქვს ირიბი ობიექტი.

მორფოლოგიურად ირიბი ობიექტის პოენიერება აღინიშნება
ა-, უ- და ე- პრეფიქსებით.

ამასთან დაკავშირებით ორი საკითხი დაისმის:

ა) ხერხდება თუ არა ხმოვანი პრეფიქსების განაწილებისათვის
რაიმე მორფოლოგიური წესის დადგენა?

ბ) ის, რაც სინტაქსურად იგივეობრივია (ირიბი ობიექტია),
სემანტიკური თვალსაზრისითაც იდენტურია თუ რაიმე განსხვავე-
ბას გვიმოწმებს?

§ 88. ხმოვანი პრეფიქსების განაწილებას უთუოდ აქვს თავისი
მორფოლოგიური წესი, კანონზომიერება.

ზოგადად ეს წესი შეიძლება ასე ჩამოყალიბდეს: ა- და უ-
პრეფიქსები დასაშვებია წარმოჩნდეს როგორც გარდამავალ, ასე-
ვე გარდაუვალ ფორმებში:

ა-წერ-ს — ა-წერ-ი-ა

უ-წერ-ს — უ-წერ-ი-ა

ანდა:

ა-კლ-ებ-ს $\left\{ \begin{array}{l} \text{ა-კლ-დ-ებ-ა} \\ \text{ა-კლ-ი-ა} \end{array} \right.$

ასევე:

უ-თბ-ობ-ს — უ-თბ-ებ-ა

უ-შენ-ებ-ს — უ-შენ-დ-ებ-ა...

რაც შეეხება ე- პრეფიქსს, იგი ძირითადად გარდაუვალ ფორ-
მებთან გამოიყენება. გარდამავალ ზმნებში მისი პოენიერება

(ე-ძ-ებ-ს, მი-ე-ც...) ამჟამად უკვე რელიქტის შთაბეჭდილებას ტოვებს და არ შეიძლება გაგებულ იქნეს პროდუქტიულ წარმოებად. იმავდროულად ე- პრეფიქსი, როგორც წესი, გარდაუვალ დინამიკურ ფორმებშია დამოწმებული (სტატიკურ ფორმებში მისი გამოყენება აშკარად იზღუდება). თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ე- პრეფიქსის სინტაქსური ფუნქცია (ირიბი ობიექტის პოვნოებაზე მინიშნება) გარდაუვალ დინამიკურ (ენებით) ფორმებში ზოგ შემთხვევაში ა- და უ- პრეფიქსებსაც ეკისრებათ (ა-კლ-დ-ებ-ა, უ-შენ-დ-ებ-ა), ნათელი გახდება, რომ ე- პრეფიქსის გამოყენების არე შედარებით ვიწროა, შემოფარგლულია.

შემოთქმული საჭიროს ხდის ა-, უ- და ე- პრეფიქსების მორფოლოგიური განაწილებისას ფორმობრივი ყალიბების გათვალისწინებას.

ქართულში ორი ძირითადი ყალიბი გვაქვს:

ა) ზმნური ფუძე: ბად-ებ

ბ) ზმნური ფუძე + -ი: ი-ბად-ებ-ი, ე-ბად-ებ-ი...

პირობითად ამათ შეიძლება ვუწოდოთ მოქმედებითისა და ვნებითის ყალიბები (რა თქმა უნდა, აქ არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს საკუთრივ აქტიურობა-პასიურობის სემანტიკას). ყველა სხვა ყალიბი ზემოხსენებული ორის მოდიფიკაციას წარმოადგენს:

მოქმედებითი: ბად-ებ

ა-კეთ-ებ

ა-ბრძ-ოლ-ებ

ა-დგ-ომ-ებ

ა-კეთებ-ინ-ებ...

ვნებითი: თბ-ებ-ი

ი-ბად-ებ-ი

ე-ბად-ებ-ი

ა-ვიწყ-დ-ებ-ი

ე-დარდ-ებ-ი

უ-ბრაზ-დ-ებ-ი...

ყველაზე მკვეთრად ამ ორ ყალიბს შორის სხვაობა პირველ სერიაშია წარმოჩენილი, ნაკლებ — მეორე სერიაში (აქ უკვე სინ-

ტაქსურ ფაქტორს ეკისრება განსხვავების დამყარება; იხ. § 72). მესამე სერიაში განსხვავებული ვითარებაა: მოქმედებითი გვარის ზმნებისათვის ორი ყალიბი ფუნქციონირებს: ოდენ-ფუძით წარმოდგენილი (-ავ და -ამ თემის ნიშნების შემთხვევაში: და-უ-ხატ-ავ-ს...) და ფუძე+-ი, რაც არსებითად ვნებითის ყალიბს ემთხვევა (გა-უ-შავ-ებ-ი-ხარ, გა-უ-შავ-ებ-ი-ა...). ვნებითი გვარის ზმნებისათვისაც ორი ყალიბია გამოყენებული, ოღონდ მათ შორის სხვაობა უკვე სულ სხვა პრინციპს — ვალენტობას, პირიანობას — ემყარება: ერთვალენტიანი ვნებითები აღწერით წარმოებას იყენებენ მიმღეობური ფუძით (გა-მთბარ-ა; გა-შავებულ-ა, გა-შავებულ-ხარ...), ორვალენტიანები კი — მასდარის ფუძით (ვა-ს-თბობ-ი-ა, გა-ს-წყვეტ-ი-ა || გა-ს-წყდომ-ი-ა, შდრ.: გა-თბობ-ა, წყვეტ-ა || წყდომ-ა...).

შენიშვნა: ფუძე შეიძლება იყოს მარტივი (წერ-ს) და გართულებული (ხატ-ავ-ს), ასევე — წარმოებული (ა-დგომ-ებ-ს, ა-კეთ-ებ-ინ-ებ-ს...).

ა- და უ- პრეფიქსები შეიძლება დამოწმებულ იქნენ ორივე ყალიბში, ე- პრეფიქსი (უკვე ხსენებული ორიოდე გამონაკლისის გარდა) გამოიყენება მხოლოდ და მხოლოდ მეორე (ვნებითის) ყალიბში: ფუძე+-ი; ისიც — გარკვეული სისტემის ზმნებთან: იქ, სადაც აბსოლუტურ ფორმებში მას შეიძლება შეენაცვლოს ი- უკუ-ქცევითობის პრეფიქსი: ი-მალ-ებ-ა — ე-მალ-ებ-ა, ან, როცა გრძნობა-აღქმის მნიშვნელობაა გამოსახატავი: ე-დარდ-ებ-ა, ე-პატარა-ებ-ა, ე-ტირ-ებ-ა....

იქმნება თავისებური თანათარდობა: მოქმედებითის ყალიბში დამოწმებულ ა- და უ- პრეფიქსებს ვნებითის ყალიბში შეიძლება შეეთარდოს როგორც იგივე ა- და უ-, ასევე ე- პრეფიქსები; შდრ.:

პირველი შემთხვევა:

გა-ტეხ-ს — გა-ტყდ-ებ-ა
მი-ა-ტეხ-ს — მი-ა-ტყდ-ებ-ა
მო-უ-ტეხ-ს — მო-უ-ტყდ-ებ-ა

მეორე შემთხვევა:

და-ხატ-ავ-ს — და-ი-ხატ-ებ-ა
და-ა-ხატ-ავ-ს } — და-ე-ხატ-ებ-ა
და-უ-ხატ-ავ-ს }

ე- პრეფიქსი ვნებითის ყალიბში შეენაცვლა როგორც ა-, ასევე უ- პრეფიქსს. ეს კი ნიშნავს, რომ ის, რასაც მოქმედებითში ფუნქციურად განასხვავებენ ა- და უ- პრეფიქსები, ვნებითში მხოლოდ კონტექსტით განსხვავდება: და-ე-ხატ-ებ-ა შეიძლება იყოს როგორც „დაიხატება რაღაცაზე“, ასევე: „დაიხატება მისი (ან: მისთვის)“.

იმ შემთხვევაში, როცა ამა თუ იმ ფორმას მოეპოვება სტატიკური ვარიანტიც, ა- და უ- პრეფიქსები წარმოდგენილი იქნება გარდამავალ დინამიკურ და შესაბამის სტატიკურ ფორმებში; რაც შეეხება გარდაუვალ დინამიკურ ფორმებს, აქ დასაშვებია იყოს როგორც იგივე ა- და უ-, ასევე ე- პრეფიქსები; შდრ.:

პირველი შემთხვევა:

მი-ა-მაგრ-ებ-ს — მი-ა-მაგრ-დ-ებ-ა — ა-მაგრ-ი-ა
მი-უ-მაგრ-ებ-ს — მი-უ-მაგრ-დ-ებ-ა — უ-მაგრ-ი-ა

ანდა:

და-ა-დგ-ამ-ს — და-ა-დგ-ებ-ა — ა-დგ-ა-ს
და-უ-დგ-ამ-ს — და-უ-დგ-ებ-ა — უ-დგ-ა-ს

ზოგჯერ სისტემა ნაკლულწევრიანიც შეიძლება იყოს:

ა-კლ-ებ-ს — ა-კლ-დ-ებ-ა — ა-კლ-ი-ა
უ-კლ-ებ-ს — (არ არის) — უ-კლ-ი-ა

ეს, რა თქმა უნდა, სისტემის აგების პრინციპს არ ცვლის.

მეორე შემთხვევა:

ა-წერ-ს — ა-წერ-ი-ა } ე-წერ-ებ-ა
უ-წერ-ს — უ-წერ-ი-ა }

ანდა:

ა-სევ-ს — ა-სევ-ი-ა } ე-სევ-ა
უ-სევ-ს — უ-სევ-ი-ა }

ასევე:

ა-გ-ებ-ს — ა-გ-ი-ა } ე-გ-ებ-ა
უ-გ-ებ-ს — უ-გ-ი-ა }

ამავე რიგისაა:

ა-დებ-ს — ა-დევ-ს (|| ა-დვ-ი-ა) }
უ-დებ-ს — უ-დევ-ს (|| უ-დვ-ი-ა) } ე-დებ-ა

მაგალითების გაზრდა უხვად შეიძლება. ნიმუშებად, ვფიქრობთ, ესეც კმარა.

წარმოების ორმა პრინციპმა ამ თვალსაზრისით ლაბილური ფორმებიც წარმოშვა: გარდაუვალი დინამიკური (ვნებითის) ფორმები შესაძლოა წარმოდგენილ იქნენ როგორც ა- და უ-, ასევე ე- პრეფიქსებით ერთსა და იმავე ფუძესთან:

ზემოთ უკვე დასახელებული მი-ა-მაგრ-დ-ებ-ა და მი-უ-მაგრ-დ-ებ-ა ფორმების გვერდით სულ უფრო დაბეჯითებით იკიდებს ფეხს მი-ე-მაგრ-ებ-ა ფორმაც.

ზოგჯერ ა- და უ- პრეფიქსიანი ფორმები ვნებითში შეიძლება შეცვალონ როგორც ე-, ასევე უხმოვანპრეფიქსო ფორმებმაც; შდრ., ერთი მხრივ,

ა-ბარ-ებ-ს — ა-ბარ-ი-ა }
უ-ბარ-ებ-ს — (არ არის) } ე-ბარ-ებ-ა

ხოლო მეორე მხრივ,

ა-ბარ-ებ-ს — ა-ბარ-ი-ა }
უ-ბარ-ებ-ს — (არ არის) } (პ)-ბარ-დ-ებ-ა

გვაქვს ისეთი შემთხვევებიც, როცა სტატიკური ფორმაა უხმოვანპრეფიქსოდ წარმოდგენილი, ხოლო ე- პრეფიქსიანი ფორმა ამ უკანასკნელის უღვლილების პარადიგმაშია დამოწმებული:

ა-გონ-ებ-ს — ა-გონ-დ-ებ-ა } პ-გონ-ი-ა (აწმყო)
მო-ა-გონებს — მო-ა-გონდება } ე-გონ-ებ-ა (მყოფადი)
მო-ა-გონა — მო-ა-გონდა } ე-გონ-ა (ნამყო).

ამ ჩასიათის მოდიფიკაციები მრავლად შეიძლება დავამოწმოთ, მაგრამ ყველა ისინი წარმოგვიდგება როგორც წარმოებისა და ფორმანტთა ურთიერთმიმართების ზემოდასახელებული ძირითადი პრინციპების შემდგომი გადააზრებების შედეგად მიღებული ნაირსახეობანი.

ამიტომაც დასკვნა უცვლელი რჩება: ა- და უ- პრეფიქსები შეიძლება დავამოწმოთ როგორც მოქმედებითის, ასევე ვნებითის ყა-

ლიბშიც. რაც შეეხება ე- პრეფიქსს, ორიოდ გამონაკლისის (რე-
ლიქტის) გარდა, იგი, როგორც წესი, ენებითის ყალიბშია წარმო-
დგენილი და ფუნქციურად შეთანაბრებულია როგორც ა-, ასევე
უ- პრეფიქსთან (ე. ი. ა- და უ- პრეფიქსების სემანტიკური კორე-
ლაცია ენებითის ყალიბში), ანუ: ა- და უ- პრეფიქსებით განსხვა-
ვებული მნიშვნელობანი ე- პრეფიქსიან ფორმებში ფორმობრივ არ
არის დიფერენცირებული და ზარტოოდენ კონტექსტით ხერხდება
სემანტიკური სხვაობის წარმოჩენა.

§ 89. უფრო რთულ სურათს წარმოგვიჩენს ხმოვანპრეფიქსია-
ნი ფორმების სემანტიკური დახასიათება.

სემანტიკური თვალსაზრისით შეიმჩნევა ორი საპირისპირო
ტენდენცია:

ა) სხვადასხვა ფორმანტიტ ხერხდება ერთი და იმავე მნიშვნე-
ლობის გამოხატვა; ე. ი. საქმე გვაქვს მნიშვნელობათა ნეიტრალი-
ზაციასთან.

ბ) ერთი და იგივე ფორმანტი სხვადასხვა ფორმასთან სხვადა-
სხვა, განსხვავებულ მნიშვნელობებს გამოხატავს; ე. ი. დამოწმე-
ბულია ფორმანტთა პოლისემანტიზაციის ფაქტი.

ორივე მოვლენა ზეორეული ჩანს, შემდგომი გადააზრიანე-
ბის შედეგი. თვით ამგვარ პირობებშიც კი თავს იჩენს ფორმანტთა
ის ამოსავალი სემანტიკური სტატუსი, რომლის ცვლილებასც უნ-
და მოეცა ენაში ამჟამად დამოწმებული ნაირსახეობანი.

§ 90. სემანტიკური ნეიტრალიზაციის ნიმუშები საკმაოდ მრავალ-
ფეროვანია და მრავალრიცხოვანიც, იმავდროულად ღირს-
საცნობიც მნიშვნელობათა ცვლილებისა და გარდაქმნის თვალსა-
ზრისით.

ა) ნეიტრალიზებულია ა- და უ- პრეფიქსების ფუნქციები:

ა-დარ-ებ-ს — უ-დარ-ებ-ს: ერთმანეთს უპირისპირებს მსგავ-
სება-განსხვავების გამოსარკვევად.

ა-ბედ-ებ-ს — უ-ბედ-ებ-ს: ბედად აძლევს, ბედად უსურ-
ვებს, უნატრებს.

ა-წვდ-ი-ს — უ-წვდ-ი-ს: ხელის გაშვერით აძლევს, გადას-
ცემს რასმე, აწოდებს.

ა-კლ-ი-ა — უ-კლ-ი-ა: საჭირო რაოდენობით არა აქვს (არა
ჰყავს).

გვაქვს ნაწილობრივი ნეიტრალიზაციის შემთხვევებიც, როცა ა- და უ- პრეფიქსები მხოლოდ ერთ რომელიმე კონტექსტში გამოხატავენ ერთსა და იმავე მნიშვნელობას:

მი-ა-სწრ-ებ-ს — 1. სხვაზე ადრე მივა, მისელას დაასწრებს.

2. ღროზე მივა, არ დაიგვიანებს. 3. შეუმჩნევლად, მოულოდნელად თავს წაადგება, წააწყდება.

მი-უ-სწრ-ებ-ს — 1. სხვაზე ადრე მივა, მისელას დაასწრებს.

2. ვინმესთან ან რამესთან ღროზე მივა, მიაღწევს.

ნეიტრალიზაცია მომხდარია მხოლოდ პირველი მნიშვნელობის დროს, სხვა მნიშვნელობების გამოხატვისას ა- და უ- პრეფიქსების ფუნქციები განსხვავებულია.

ერთი შეხედვით სემანტიკურად ნეიტრალიზებული ფორმები შესაძლოა დამატებითი (ენისათვის არაძირითადი, ფაკულტატიური) ნიუანსით განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. ამ რიგისაა, მაგალითად, და-ა-ბარ-ებ-ს და და-უ-ბარ-ებ-ს.

და-ა-ბარ-ებ-ს — სიტყვიერად დაავალებს, სთხოვს რისამე შესრულებას, ამბავს გაატანს სხვისთვის სათქმელად (დამრჩენი წამსვლელს). და-უ-ბარ-ებ-ს — სიტყვიერად დაავალებს, სთხოვს რისამე შესრულებას, ამბავს დაუტოვებს სხვისთვის სათქმელად (წამსვლელი დამრჩენს, დარჩენილს).

ნეიტრალიზაციის ტენდენცია იჩენს თავს მი-ა-თვლ-ი-ს (თვლისას მიამატებს, სათვალავში ჩაადებს, სათვალავში შეიტანს) — მი-უ-თვლ-ი-ს (თვლით მისცემს, ჩააბარებს), მო-ა-კეც-ს — მო-უ-კეც-ს, მი-ა-მატ-ებ-ს — მი-უ-მატ-ებ-ს და მისთანა ფორმათა შეპირისპირებისას.

იმავედროულად ისიც აშკარაა, რომ ა- და უ- პრეფიქსებს ენაში მკვეთრად გამოხატული, განსხვავებული, თავ-თავისი ფუნქციები აქვთ: ა-წერ-ს — უ-წერ-ს, ა-ნათ-ებ-ს — უ-ნათ-ებ-ს, გადა-ა-გორ-ებ-ს — გადა-უ-გორ-ებ-ს, გა-ა-ტან-ს — გა-უ-ტან-ს და ა. შ. რომ არაფერი ეთქვათ ისეთ ფორმებზე, რომლებშიც თვით ლექსიკურ მნიშვნელობათა განსხვავების ტენდენცია იჩენს თავს:

ა-ცდ-ი-ს — დროს აძლევს, ადროვებს, აცლის,

უ-ცდ-ი-ს — იცდის ვისიმე ან რისამე მოსვლამდე (დადგომამდე, შესრულებამდე), ელოდება, ელის.

ანდა:

ა-დროვ-ებ-ს — დროს ზისცემს, დააცდის, დააცლის.

უ-დროვ-ებ-ს — დროს შეუჩრჩევს.

სემანტიკური გადააზრიანება ჩვეულებრივი მოვლენაა ენაში. რა თქმა უნდა, მას გარკვეული კორექტივი შეაქვს სემანტიკურ სისტემებში, მაგრამ ვერ ცვლის ამ სისტემათა აგების ძირითად პრინციპს, მიმართებათა რაობას, დამახასიათებელს ამ სისტემებისათვის.

სემანტიკური გადააზრიანება ზოგჯერ სრულიად მოულოდნელ შედეგს იძლევა. ერთი ნიმუში: ზემოთ დასახელებული იყო ა-დარ-ებ-ს და უ-დარ-ებ-ს ფორმები, სადაც ა- და უ- პრეფიქსების სემანტიკური ნეიტრალიზაცია ვივარაუდეთ. ეს ფორმები -ებ თემის ნიშნითაა ნაწარმოები, იმავე ძირისგან აწმყო შესაძლოა იწარმოოს -ი სუფიქსითაც: ა-დრ-ი-ს — უ-დრ-ი-ს. ა-დრ-ი-ს იგივეა, რაც ა-დარ-ებ-ს და, აქედან გაზომდინარე, იგივე, რაც უ-დარ-ებ-ს. მაგრამ უ-დრ-ი-ს უკვე სულ სხვა (სტატისკურ ზნაითა) სისტემაში გადადის და ნიშნავს: „ტოლია, ეთანაბრება, ეთანასწორება“.

ცვლილება გვაქვს, აშკარად გამოხატულიც, მაგრამ იგი, რა თქმა უნდა, ვერ შეცვლის ა- და უ- პრეფიქსიან ფორმათა მიმართების ძირითად ენობრივ პრინციპს.

ბ) ნეიტრალიზებულია ა- და ი- პრეფიქსების ფუნქციები:

გა-ა-გნ-ებ-ს — გა-ი-გნ-ებ-ს: გაიკვლევს, იპოვის (გზას).

გ) ა- პრეფიქსისა და ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნების სემანტიკური ნეიტრალიზაციის შემთხვევები კარგად არის ცნობილი: მო-ა-კვეთ-ა — ზო-პ-კვეთ-ა, და-ა-ცვით-ა — და-ს-ცვით-ა და მისთნ.

იმავედროულად ანალოგიური ფორმოებრივი შეპირისპირება განსხვავებულ მნიშვნელობათა გამოწხატეულიც აღმოჩნდება:

ა-კითხ-ავ-ს — მიდის ვისმესთან ან სადმე რისამე გასაგებად, რაიმე საქმისთვის.

პ-კითხ-ავ-ს — მიმართავს რისამე გასარკვევად პასუხის მომლოდინე; სთხოვს, ითხოვს (რჩევას, დარიგებას, ნება-რთვას, თანხმობას...).

შდრ.: ფორმოზრივ იმავე პრინციპით, მაგრამ სემანტიკურად უკვე დროის თვალსაზრისით, შეპირისპირებული ფორმები: ს-ტკენ-ს — ა-ტკენ-ს, პ-ვნ-ებ-ს — ა-ვნ-ებ-ს...

ამგვარი ვითარება სემანტიკურ ლაბილურობას უწყობს ხელს:

მო-წყვეტ-ს — მო-წყდ-ებ-ა

მო-ს-წყვეტ-ს — მო-ს-წყდ-ებ-ა

მო-ა-წყვეტ-ს — მო-ა-წყდ-ებ-ა

მო-უ-წყვეტ-ს — მო-უ-წყდ-ებ-ა...

ამათგან მო-ს-წყვეტ-ს და მო-ა-წყვეტ-ს (შესაბამისად ვნები-
თის მო-ს-წყდ-ებ-ა — მო-ა-წყდ-ებ-ა) ფორმებში ირიბ-ობიექტუ-
რი პირის ნიშანი (ს-<პ-) და ა- პრეფიქსი გარკვეულ შემთხვევებში
სემანტიკურად ნეიტრალიზებული არიან (და-ა-ცვით-ა — და-ს-
ცვით-ა ტიპის ფორმათა მსგავსად): „პალტოს ღილს მო-ა-წყვეტ-ს“
იგივეა, რაც: „პალტოს ღილს მო-ს-წყვეტ-ს“, ასევე: „პალ-
ტოს ღილი მო-ა-წყდ-ა“ იგივეა, რაც: „პალტოს ღილი მო-
ს-წყდ-ა“. იმავდროულად სხვა კონტექსტში 'დამოწმებულია
სრული სემანტიკური სხვაობა: „ხალხი დახლს მო-ა-წყდ-ა“ სულ
სხვაა, ვინემ „ხალხი დახლს მო-ს-წყდ-ა“. პირველ შემთხვევაში
ზმნის მნიშვნელობაა „მოეხეთქა, მოეჯახა, მოასკდა“, მეორე შემ-
თხვევაში — „მოშორდა, მოსცილდა, გამოეყო“. ამ რიგისაა: „ამ
ადგილს მო-ა-წყდ-ა“, მაგრამ: „ამ ადგილს მო-ს-წყდ-ა“ და მისთნ.
ასე რომ, მო-ა-წყდ-ებ-ა და მო-ს-წყდ-ებ-ა ზოგ კონტექსტში თა-
ვისუფლად ენაცვლება ერთმანეთს, ზოგში კი მათი გამოყენების
შესაძლებლობა მკაცრად გამიჯნულია.

დ) გვაქვს ი- და უ- პრეფიქსთა სემანტიკური ნეიტრალიზაცი-
ის შემთხვევებიც:

წა-ი-ლილინ-ებ-ს — წა-უ-ლილინ-ებ-ს: ხმადაბლა, ლილი-
ნით წაიმღერებს.

წა-ი-ტირ-ებ-ს — წა-უ-ტირ-ებ-ს: ცოტას, ცოტა ხანს
იტირებს.

რაც შეეხება წა-ი-მღერ-ებ-ს და წა-უ-მღერ-ებ-ს ფორმებს,
ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, მათ შორის
ფუნქციური სხვაობაა:

წა-ი-მღერ-ებ-ს — თავისთვის ცოტა ხანს იმღერებს, სიმღერით იტყვის.

წა-უ-მღერ-ებ-ს — წაიმღერებს მის გასაგონად.

მაგრამ ზეპირ მეტყველებაში უკვე ამ ფორმებშიც იჩენს თავს სემანტიკური ნეიტრალიზაციის ტენდენცია.

საერთოდ, რა თქმა უნდა, უ- პრეფიქსი ამ რიგის ფორმებშიც ირიბი ობიექტის პოვნეირებაზე უნდა მიუთითებდეს და თავდაპირველად უთუოდ მიუთითებდა კიდევ („მან წაუმღერა ქალს“). მხოლოდ ირიბი ობიექტის გაქრობის შემდგომ გახდებოდა შესაძლებელი სემანტიკური ნეიტრალიზაცია: იმავე ყალიბის მქონე ი- პრეფიქსიან ზმნასთან სემანტიკურად დაპირისპირებული ფორმა ამგვარი ცვლილების შედეგად მისივე სინონიმად იქცა.

ნეიტრალიზაციის სხვა, ზეშთ უკვე დასახელებულ შემთხვევებიდან (§§ 28, 60, 82), შეიძლება გავიხსენოთ:

ე) სემანტიკური ნეიტრალიზაცია სასხვისო კცევის ნიშნად წოდებული ი- პრეფიქსისა და ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნისა: „კისერს გვ-ხეხ“ იგივეა, რაც: „კისერს გვ-ი-ხეხ“...

ვ) ე- და უ- პრეფიქსების ნეიტრალიზაცია: ე-ძახ-ი-ს — უ-ძახ-ი-ს...

ზ) ე- და ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნის ნეიტრალიზაცია: ე-ტრფ-ი-ს — შე-ს-ტრფ-ი-ს... (უფრო ზუსტად: პ-ე- და პ-0- || ს-0- ნიშნებისა);

თ) ნიმუშები უ- და ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნის ნეიტრალიზაციისა: შე-უ-ძახ-ებ-ს — შე-ს-ძახ-ებ-ს, უ-ჩხვლეტ-ს — და-ს-ჩხვლეტ-ს, მო-უ-ბან-ს — მო-პ-ბან-ს... (უკეთ: პ-უ- და პ-0- || ს-0- ნიშნებისა).

§ 91. სემანტიკური ნეიტრალიზაცია უნდა განიჩეს სემანტიკური კორელაციისაგან. ნეიტრალიზაცია გულისხმობს ერთი ყალიბის ფარგალში ფორმანტთა ისეთ შენაცვლებას, რომელსაც თან არ სდევს მნიშვნელობის ცვლილება: ა-კლ-ი-ა — უ-კლ-ი-ა, მო-პ-კვეთ-ა — მო-ა-კვეთ-ა, ე-ტრფ-ი-ს — შე-ს-ტრფ-ი-ს, ე-ძახ-ი-ს — უ-ძახ-ი-ს და მისთნ.

სემანტიკური კორელაციის დროს ორი (ან მეტი) სხვადასხვა ფორმანტი ასევე ერთსა და იმავე მნიშვნელობას გამოხატავს, მაგრამ უკვე სხვადასხვა ყალიბში: ა-წერ-ს, უ-წერ-ს, ს-წერ-ს და

ე-წერ-ებ-ა ფორმებში ერთმანეთის სემანტიკური კორელატებია ა- და ე-, უ- და ე-, ს- (პ-) და ე- ფორმანტები. ამ შემთხვევაში ა-, უ- და ს- პრეფიქსებს ერთი და იგივე სემანტიკური კორელატი აღმოაჩნდათ ენებისთის ყალიბში: ე- პრეფიქსი. რაც შეეხება სა- კუთრივ ა-, უ- და ს- პრეფიქსებს, მათ თავ-თავისი ფუნქციები აქვთ ხსენებულ ფორმებში, მაგრამ რომელიმე ა-კლ-ი-ა — უ-კლ-ი-ა, და-ა-ცვეთ-ს — და-ს-ცვეთ-ს, შე-უ-ძახ-ებ-ს — შე-ს-ძახ-ებ-ს ფორმათა შემთხვევაში უკვე ზომხდარია ა- და უ-, ა- და ს- (პ), უ- და ს- (პ-) ფორმანტთა სემანტიკური ნეიტრალიზაცია.

სემანტიკური კორელაცია ზემოდსახელებული მაგალითების მიხედვით სხვადასხვა სისტემაშია მომხდარი: უ-წერ-ს და ე-წერ-ებ-ა მოქმედებით-ენებითია ურთიერთ მიმართ. ამგვარი კორელაცია დასაშვებია ხდებოდეს ერთ სისტემაშიც (როცა სისტემა სხვადასხვა ყალიბის მქონე ფორმათა პარადიგმატული შეხამების საფუძველზე ყალიბდება).

ა წ მ ყ რ: ს-წერ-ი-ა || ა-წერ-ი-ა || უ-წერ-ი-ა

მყოფადი: ე-წერ-ებ-ა

ნამყო ძირ.: ე-წერ-ა

I შედეგ: ს-წერ-ებ-ი-ა...

ამგვარი კორელაცია სხვადასხვა ან ერთსა და იმავე სისტემებში შეიძლება მოხდეს ერთი ფუძისგან ნაწარმოებ ფორმათა შემთხვევაშიც:

ა წ მ ყ რ: ნამყო ძირ.: I შედეგ:	მოქმედებითი:	ენებითი:	მდგომარეობითი:
	ა-ფენ-ს	ე-ფინ-ებ-ა	ა-ფენ-ი-ა
	და-ა-ფინ-ა	და-ე-ფინ-ა	ე-ფინ-ა
	და-უ-ფენ-ი-ა	და-პ-ფენ-ი-ა	პ-ფენ-ი-ა...

რა თქმა უნდა, ისტორიის გათვალისწინება გაგვირკევებს ამჟამად უღვლილების სხვადასხვა სისტემაში მოქცეულ და-პ-ფენ-ი-ა და პ-ფენ-ი-ა ფორმათა ურთიერთმიმართებასა და იდენტურ წარმოშობას, მაგრამ ენის ფუნქციონირების თანამედროვე ეტაპზე ისინი შესაბამის განმარტებას საჭიროებენ, როგორც სხვადასხვა სისტემის ელემენტები.

ზემოდსახელებულ პარადიგმაში ა- და ე- პრეფიქსები ერთმანეთის სემანტიკური კორელატებია როგორც სხვადასხვა (მოქმე-

დებითისა და ვნებითის), ასევე ერთსა და იმავე (მდგომარეობითი ზმნის აწმყოს და ნამყო ძირითადის) სისტემებში.

§ 92. სემანტიკური ნეიტრალიზაციის საპირისპირო შემთხვევაა ფორმანტა პოლისემანტიზაციის ტენდენცია; ანუ: შემთხვევა, როცა ერთი და იგივე ფორმანტი სხვადასხვა ფორმასთან სხვადასხვა (განსხვავებული) მნიშვნელობების გამოხატვის უნარს იძენს.

ა) შევუდართოთ ერთმანეთს ფორმები:

და-ა-კლ-ავ-ს — ზედ დაკლავს, მოკლულზე, მოკლულის ან მკვდრის საფლავზე დაკლავს.

შე-ა-კლ-ავ-ს — რამეზე მიაკლავს, აიძულებს შეაკვდეს.

და-ა-წერ-ს — ზედ დაწერს, დაწერს რამეზე, წააწერს. დააკისრებს გადახდას, ანაზღაურებას (დანაკლისისას, თანხისას, საქონლისას). დაწერს, ჩაწერს ვისიმე სახელზე (ვალს).

მო-ა-წერ-ს — რაიმე ტექსტის ბოლოში თავის სახელსა და გვარს დაწერს... (ხელშეკრულებას, ზავს...) დადებს. დაქორწინდება სამოქალაქო წესით. წერილობით დაუკვეთს, გამოიწერს (წიგნს, ჟურნალს, გაზეთს...). წერილობით გამოთქვამს სურვილს, თანხმობას.

და-ა-ბარ-ებ-ს — სიტყვიერად დაავალებს, სთხოვს (რისამე შესრულებას). ამბავს გაატანს სხვისთვის სათქმელად.

მი-ა-ბარ-ებ-ს — შესანახად (მოსაღელელად) მისცემს. სხვას მისცემს აღსაზრდელად, სასწავლებლად ან სამუშაოდ.

ამ რიგის ნიმუშები მრავლად დაიძენება.

შეპირისპირებულ ფორმათა შორის სემანტიკური სხვაობა აშკარაა. განმასხვავებლად ზმნისწინები გამოდიან, რადგან ამ შემთხვევაში მათ სიტყვათწარმოებითი ფუნქცია ეკისრებათ. ჩვენთვის კი აქ ისაა საინტერესო, რომ ზმნისწინებით განსხვავებულ მნიშვნელობათა გამოხატვისას ა- პრეფიქსის ფუნქცია არ იცვლება.

მაგრამ შევუდართო ახლა ასეთი ფორმები:

და-ა-კლ-ავ-ს — ზედ დაკლავს, მოკლულზე, მოკლულის ან მკვდრის საფლავზე დაკლავს.

და-ა-ბარ-ებ-ს — სიტყვიერად დაავალებს, სთხოვს (რისამე

შესრულებას). ამბავს გაატანს სხვისთვის სათქმელად.

და-ა-ყვედრ-ებ-ს — ყვედრებით ეტყვის, დაამადლის, დაამუ-
ნათებს. საყვედურს ეტყვის, წამოაყვედრებს.

გვაქვს სამი იდენტური ყალიბი (იდენტური ფორმობრიუო სტრუქტურა), იდენტური სინტაქსური მიმართებანი, ყველა შემ-
თხვევაში ა- ნიანიშნებს კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოზიცი-
რებაზე და, ნიუხედავად ამისა, აშკარად წარმოჩნდება სემანტიკუ-
რი განსხვავება: პირველ შემთხვევაში ირიბი ობიექტი სივრცეში
ლოკალიზაციას გამოხატავს, მეორე შემთხვევაში — ასე ვთქვათ,
თავისებური მდებარეობა, მესამე შემთხვევაში — მოქმედების ადრე-
სატი.

მაშასადამე, ნორფოლოგიური და სინტაქსური თანხვედრა არ
განაპირობებს სემანტიკურ იდენტურობასაც.

ნეტიც: სემანტიკური ნაირსახეობა განსხვავებულმა კონტექსტ-
მა შესაძლოა ერთსა და იმავე ფორმაში წარმოაჩინოს და თანაც ამ
სხვაობამ სინტაქსის აგებაზეც იქონიოს გავლენა. ერთი ნიმუში
ნათქვამის საილუსტრაციოდ:

ა-მჩნევ-ს —

1. ხედავს, შენიშნავს: „ქუჩაში თავის მეგობარს შე-
ამჩნევს“.
2. ხედავს, შენიშნავს მის რაიმეს: „ამჩნევს თავის
მეგობარს წუხილს (სიხარულს....)“.
3. ანაბეჭდს ტოვებს, კვალს აჩენს, ნიშანს აღებს:
„ისე გაარტყანს, რომ ჰახეზე თავის ზუთივე თითს
დაამჩნევს“.

პირველ შემთხვევაში ზმნა ორვალენტია, დანარჩენ ორ შემ-
თხვევაში — სამვალენტია.

განსხვავებულია ა- პრეფიქსის ფუნქციებიც.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეს სემანტიკური ნაირსახეო-
ბანი უშუალოდ მოქმედებს შესაბამისი ვნებითის წარმოებაზე:

პირველ შემთხვევაში (პირველი მნიშვნელობისათვის) ვნე-
ბითის ფორმა არ არის დამოწმებული. სავარაუდო „შე-ი-მჩნევ-ა“
სულ სხვა დანიშნულებით გამოიყენება;

მეორე შემთხვევაში ვნებითი იქნება ე-მჩნევ-ა;

მესამე შემთხვევაში — ა-ჩნ-დ-ებ-ა, რომელიც სხვა სისტემის ფორმაა. დასაშვებია ამ მნიშვნელობის გამოსახატავად ე-მჩნე-ა ფორმის გამოყენებაც, რომელიც პარალელურად ა-მჩნე-ი-ა ფორმასაც შეენაცვლება.

შემდეგ. შევუდართო ფორმები:

და-ა-ბარ-ებ-ს

და-ა-ბარ-ებ-ინ-ებ-ს

ზმნა ორივე შემთხვევაში სამვალენტია. ორივე შემთხვევაში ა- პრეფიქსი კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოვნეირებასთან არის დაკავშირებული: იდენტურია მორფოლოგიური სტატუსიც და სინტაქსური მიმართებაც და იმავდროულად განსხვავებულია ა- პრეფიქსით აღნიშნული ფორმის სემანტიკა: პირველ შემთხვევაში იგი „მედიუმი“, მეორე შემთხვევაში — ეგზეკუტორი, მოქმედების რეალურ შემსრულებელი.

ამრიგად, ა- პრეფიქსიან ფორმებს უნარი აღმოაჩნდათ ნაირგვარი მნიშვნელობების გამოხატვისა: სიერცეში ლოკალიზაციის (და-ა-წერ-ს, და-ა-კრ-ავ-ს, და-ა-კლ-ავ-ს... ა-წერ-ი-ა, ა-კრ-ავ-ს...), ეგზეკუტორის (და-ა-წერ-ინ-ებ-ს...), მოქმედების ადრესატის (და-ა-ყვედრ-ებ-ს, მი-ა-რთმ-ევ-ს), თანხლების (ა-ხლ-ავ-ს, ა-ხსოვ-ს...) და ა. შ.

და მაინც ყველა ეს მნიშვნელობა არსებითად ან კონტექსტურია, ან წარმოადგენს ძირითადი, საერთო მნიშვნელობის მოდიფიკაციას.

ძირითადი (საერთო) მნიშვნელობა კი ამ შემთხვევაში კომიტატივია, თანაობა, თანხლება.

ა. შანიძე ტერმინს „სათანაო“ ვიწრო მნიშვნელობით ხმარობს (იხ.: ა. შანიძე, 1980, გვ. 376-379). არსებითად ამგვარად გაგებული სათანაო იგივე საზედოა, ოღონდ ა- პრეფიქსის გარეშე გამოხატული: ს-ტეხ-ს, ს-ძევ-ს, ა-ს-ჭრ-ი-ს სათანაოა, მი-ა-ტეხ-ს, ა-ძევ-ს, ა-ა-ჭრ-ი-ს — საზედო (ა. შანიძე, 1980, გვ. 376).

იმავდროულად აშკარაა, რომ ყველა ა- პრეფიქსიანი ფორმა იმ შემთხვევაში, თუ კონსტრუქციაში გარკვეული გადააზრიანების საფუძველზე ელიმინირებული არ არის ირიბი ობიექტი (იხ. §§ 17-19), სწორედ სუბიექტთან ან უშუალო ობიექტთან თანაობის, თანხლების, თანამქონებლობის, თანამდევრობის, თანაზიარო-

ბის მნიშვნელობას გამოხატავს: და-ა-კლ-ა, და-ა-რტყ-ა, და-ა-წერ-ა, მი-ა-ძახ-ა, და-ა-ბარ-ა, და-ა-ყრდნ-ო... ა-რტყ-ი-ა, ა-წერ-ი-ა, ა-ბარ-ი-ა... ა-ხსოვ-ს, ა-ქვ-ს, ა-კრ-ავ-ს... და-ა-კელ-ევი-ა, და-ა-წერ-ინ-ა... ა-მღერ-ა, ა-კივლ-ა, ა-ცინ-ა... ა-ტკინ-ა, მო-ა-რგ-ო...

იქ კი, სადაც ამჟამად თანაობის (კომიტატივის) სემანტიკა არა ჩანს, ფორმათა გადააზრიანების შედეგთან გვაქვს საქმე: ა-შენ-ებ-ს, ა-გზავნ-ი-ს... ა-მთქნარ-ებ-ს, ახ-ველ-ებ-ს... ა-ძინ-ებ-ს... (დაწვრილებით იხ. § 17-20).

ბ) განსხვავებულ მნიშვნელობათა გამოხატვის უნარი აქვთ უ- პრეფიქსის შემცველ ფორმებსაც.

გა-უ-ადვილ-ებ-ს — გააადვილებს მისას ან მისთვის, ადვილს გაუხდის, შეუშუბუქებს.

გადა-უ-ზიდ-ავ-ს — გადაზიდავს მისას ან მისთვის, ზიდვით გადაუტანს, წაუღებს (ტვირთს).

გადა-უ-გზავნ-ი-ს — გადაგზავნის მისას, მისთვის ან მასთან.

გადა-უ-გორ-ებ-ს — გადააგორებს მისას, მისთვის ან მისკენ.

გადა-უ-რბენ-ს — გადაირბენს მასთან, მის წინ, სირბილით გადაუვლის. ცოტა ხნით დაეტყობა, გამოესახება, დაემჩნევა („სახეზე ღიმილმა გადაურბინა“).

გა-უ-ბედ-ავ-ს — გაბედავს ვისიმე მიმართ, შებედავს, აკადრებს, შეჰკადრებს.

გა-უ-წოდ-ებ-ს — მისაცემად გაუშვებს.

მეტ-ნაკლებად წარმოჩენილი სემანტიკური სხვაობა ყველა შემთხვევაში გვაქვს. უ- პრეფიქსი გამოხატავს როგორც მოქმედების განკუთვნილებას (გა-უ-ადვილ-ებ-ს), ასევე სხვა სემანტიკურ ნიუანსებს (გადა-უ-რბენ-ს, გა-უ-ბედ-ავ-ს, გა-უ-წოდ-ებ-ს...).

ანდა შევუდაროთ ერთმანეთს ფორმები:

უ-ადვილ-ებ-ს — ადვილს ხდის მისთვის, უშუბუქებს, უიოლებს.

უ-ზაპუნ-ებ-ს — ზაპუნით სცემს, ურტყამს რაიმე რბილ საგანზე.

უ-თვალთვალ-ებ-ს — თვალთვალთ უყურებს, თვალს ადევნებს.

უ-თანხმ-ებ-ს — ათანხმებს მასთან, შეთანხმებას აღწევს ვინმესთან რაიმე საკითხში.

უ-პასუხ-ებ-ს — კითხვაზე პასუხს აძლევს (გასცემს). ძახილზე ხმას აძლევს (გასცემს). რისამე მიმართ თავის დამოკიდებულებას ამჟღავნებს, საპასუხოდ რასმე მოიმოქმედებს, გამოეხმაურება. შეეფერება, შეესაბამება, აკმაყოფილებს („საქართველოს გაერთიანება ქვეყნის განვითარების საჭიროებას უპასუხებდა“).

უ-ტევ-ს — თავს ესხმის, შეტევაზე გადადის. უჯავრდება, უტატანებს, კიცხავს. აქეზებს ვინმეზე (რამეზე) თავდასასხმელად, უქსევს...

უ-ყეფ-ს — ყეფს ვისიმე ან რისამე წინაშე, ყეფით უტევს, ჰყეფს.

უ-ყურ-ებ-ს — მხედველობას აპყრობს, უცქერის... მიიჩნევს, თვლის, აფასებს, განსაზღვრავს („როგორ უყურებთ თქვენ დავითის საქციელს“?).

საკუთრივ კუთვნილებითი მიმართება მხოლოდ პირველ შემთხვევაშია გამოხატული. ყველა სხვა ფორმა განსხვავებულ მნიშვნელობებს აღნიშნავს. ბუნებრივია, რომ ასეთ ვითარებაში შეუძლებელია ვილაპარაკოთ მარტოოდენ კუთვნილებით მიმართებაზე, სასხვისო, სხვისთვის განკუთვნილი მოქმედების გამოხატვაზე. კუთვნილება მარტოოდენ ერთი მნიშვნელობათაგანია უ- პრეფიქსიან ფორმათა სხვა მნიშვნელობებს შორის; მართალია, საკმაოდ ხშირად გამოხატული, მაგრამ მაინც ერთ-ერთი და არა ერთადერთი ან ძირითადი, განმსაზღვრელი. ის მნიშვნელობა კი, რომელიც საერთოა, გამაერთიანებელია ყველა უ- პრეფიქსიანი ფორმისათვის, შეიძლება განისაზღვროს როგორც ინტერეისის სემანტიკა, ამა თუ იმ მოქმედებითა თუ მოქმედების შედეგით დაინტერესება, მოქმედების შეფასება კონსტრუქციაში ირიბ ობიექტად წარმოდგენილი პირის დაინტერესების პოზიციიდან. ესაა სხვა ენებიდანაც კარგად ცნობილი სემანტიკა, ოღონდ სპეციფიკურად გამოხატული ქართულში.

სხვათა შორის, უ- პრეფიქსის ამგვარი განსაზღვრა თავიდან აგვაცილებს ზოგ უხერხულობას შესაბამისი ფორმების ანალიზისას: „ბრძოლას უ-მართ-ავ-ს“ — მოქმედების განკუთვნების სემანტიკა ამ შემთხვევაში უთუოდ გვაქვს, მაგრამ რამდენად შეიძლება განიმარტოს იგი როგორც სასხვისო ქცევა და ამით გაუთანაბრდეს

„ხელს უ-მართ-ავ-ს“ ან „იუბილეს უ-მართ-ავ-ს“ კონტექსტებში გამოყენებულ იმავე ზმნას? ასეთ შემთხვევაში ალბათ ის უნდა ითქვას, რომ სამივე კონტექსტში ზმნა ინტერესის (დაინტერესების) სემანტიკას გამოხატავს, ხოლო საკუთრივ „იუბილეს უ-მართ-ავ-ს“ შესიტყვებაში მას დამატებით განვითარებული აქვს ის ფუნქცია, რომელსაც სასხვისო (საობიექტო) ქცევას უწოდებენ. ინტერესის სემანტიკა მათი გამაერთიანებელია, სასხვისო ქცევა არის კერძო შემთხვევა ინტერესის (დაინტერესების) სემანტიკისა (და არა პირიქით).

გ) როგორც უკვე აღინიშნა, ე-პრეფიქსი შესაძლოა იყოს როგორც ა-, ასევე უ-პრეფიქსების სემანტიკური კორელატი ვნებითის ყალიბში. ამიტომაც ე-პრეფიქსიან ფორმებს შესაბამის კონტექსტებში უნარი აქვთ გამოხატონ როგორც თანაობის, კომიტატივის, ასევე ინტერესის სემანტიკა:

ფორმა	მნიშვნელობა	ფორმა	მნიშვნელობა
ა-წერ-ს	თანაობა	ე-წერ-ებ-ა	თანაობა
უ-წერ-ს	ინტერესი		ინტერესი

ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ ე-პრეფიქსიან ფორმებს არა აქვთ უნარი გადააზრიანების საფუძველზე დამოუკიდებელი განივითარონ სხვა სემანტიკური ნიუანსებიც, მაგრამ ეს მნიშვნელობანი დაუბრკოლებლივ ერთიანდებიან ან თანაობის, ან დაინტერესების (ინტერესის) ზოგად მნიშვნელობებში.

არსებითად თანაობის, კომიტატივის გადააზრიანებასთან გვაქვს საქმე ზი-ე-მართ-ებ-ა, და-ე-მართ-ებ-ა, გა-ე-ცლ-ებ-ა, ე-ძგერ-ებ-ა, ე-თამაშ-ებ-ა... ე-თრევ-ინ-ებ-ა... ტიპის ფორმებში (შდრ.: ა-ცლ-ის, ა-ძგერ-ებ-ს, ა-თამაშ-ებ-ს... ა-თრევ-ინ-ებ-ს...).

ინტერესის მნიშვნელობის მოდიფიკაციას წარმოადგენენ გუნება-განწყობის გამოხატველი ე-პრეფიქსიანი ფორმები: ე-მჩატ-ებ-ა, ე-მღერ-ებ-ა, ე-ძინ-ებ-ა და ა. შ.

სემანტიკური დიფერენციაცია ზოგჯერ ყალიბების ცვლასთანაა დაკავშირებული და, ამდენად, საკუთრივ ე-პრეფიქსის სემანტიკურ მოდიფიკაციად ვერ მიიჩნევა:

ე-დგ-მ-ებ-ა — ებმება, უკეთდება. იდგმება მისაზე, მას-
თან, მის გვერდით, მის წინ, მასზე, მის თავზე; დადგმუ-
ლი ექნება. იდგმება მისი ან მისთვის.

ე-დგ-ომ-ებ-ა — სადმე დგომა, გაჩერება (ყოფნა, ცხოვ-
რება, არსებობა) შეუძლია („ამ ოჯახში აღარ ედგომე-
ბოდა“).

აქ ვნებითის ყალიბის ორ ფორმოებრივ მოდიფიკაციასთან
გვაქვს საქმე, რასაც თან სდევს განსხვავებულ მნიშვნელობათა გა-
მოხატვა. საკუთრივ ე- პრეფიქსის სემანტიკა არსებითად ერთი და
იგივეა ორივე შემთხვევაში.

ფორმისა და მნიშვნელობის ურთიერთობის თვალსაზრისით
ერთი თავისებური ტენდენციაცაა გასათვალისწინებელი: ფორმო-
ბრივ ერთსა და იმავე მონაცემს იმის შესაბამისად, თუ რა განსხვა-
ვებულ მნიშვნელობათა გამოხატვის უნარი აქვს მოპოვებული, ერთ
შემთხვევაში შესაძლოა მოეპოვებოდეს სათანადო ვნებითის ფორ-
მა, მეორე შემთხვევაში კი — არა: -

უ-ჭრ-ი-ს:

1. ჭრის მისას ან მისთვის („დედა შეიღებს პურს უჭ-
რის“); შესაბამისი ვნებითია: ე-ჭრ-ებ-ა.
2. ჭრის მისი, მჭრელია, ბასრია მისი („ისე უნდა მოიქ-
ცეს, როგორც ჭკუა და გონება უჭრის“). ამ მნიშვნე-
ლობისათვის შესაბამისი ვნებითი აღარ მოიპოვება.

რასაკვირველია, არც ისაა გამორიცხული, რომ ე- პრეფიქსიან
ფორმას სრულიად განსხვავებული, სპეციფიკური სემანტიკა მოე-
პოვებოდეს. ამ შემთხვევაში საქმე გვექნება იმ უძველესი ვითარე-
ბის რეფლექსთან, როცა ე- პრეფიქსი მარტოოდენ ვნებითის ყა-
ლიბით არ იყო შეზღუდული (ე-ძი-ებ-ს...).

§ 93. ხმოვანი პრეფიქსების გამოყენების თვალსაზრისით ქარ-
თულში ზმნები შესაძლოა ორ ჯგუფად დაყვით:

ა) ზმნები, რომლებიც დასაშვებია ხმოვანი პრეფიქსების გა-
რეშეც ფუნქციონირებდნენ და ხმოვანი პრეფიქსებითაც: წერ-ს
>ა-წერ-ს, ი-წერ-ს, უ-წერ-ს; ჭრ-ი-ს >ა-ჭრ-ი-ს, ი-ჭრ-ი-ს, უ-ჭრ-
ი-ს... ვნებითში: ე-წერ-ებ-ა, ე-ჭრ-ებ-ა...

ბ) ზმნები, რომლებიც მხოლოდ ხმოვანი პრეფიქსებით ფუნქ-

ციონირებენ: ა-კეთ-ებს — ი-კეთ-ებს, უ-კეთ-ებს; ა-დგ-ენს — ი-დგ-ენს, უ-დგ-ენს... ამ ტიპის ზმნებს ხმოვანი პრეფიქსების გარეშე მარტოოდენ ვნებიტის ყალიბი ექნებატ: კეთ-დ-ებს-ა, დგინ-დ-ებს-ა...

პირველი შემთხვევისათვის ჩვენ შესაძლებლობა გვაქვს წარმოვადგინოტ ასეთი ტექმა:

ირიბი ობიექტისადმი მიუმართავი	ირიბი ობიექტისადმი მიმართული
წერ-ს	ს-წერ-ს
	ა-წერ-ს
	უ-წერ-ს
ი-წერ-ებს-ა	ე-წერ-ებს-ა

ირიბი ობიექტისადმი მიმართების გამომხატველ ფორმატა სემანტიკური დიფერენციატია ამგვარად წარმოგვიდგება:

ს-წერ-ს — გამოიხატება ადრესატი,

ა-წერ-ს — გამოიხატება თანაობა, კომიტატივი,

უ-წერ-ს — გამოიხატება ინტერესი, დაინტერესება.

ფორმატა განაწილების ეს პრინციპი ქართულში ნაირგვარი მოდიფიკაციით გვხვდება.

ყველაზე გავრცელებულია შემდეგი მოდიფიკატია:

(არ არის)	(არ არის)
	ა-შენ-ებს-ს
	უ-შენ-ებს-ს
შენ-დ-ებს-ა	უ-შენ-დ-ებს-ა

ეს არის ფორმოტრივი განაწილება. იმის გამო, რომ ამგვარ განაწილებას სემანტიკური ცვლილებებიც სდევს თან, მნიშვნელობის მიხედვით იგივე ტექმა ამ სახით წარმოგვიდგება:

ირიბი ობიექტისადმი მიუმართავი	ირიბი ობიექტისადმი მიმართული
ა-შენ-ებს-ს	უ-შენ-ებს-ს
შენ-დ-ებს-ა	უ-შენ-დ-ებს-ა

იმავდროულად, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, ამ რიგის ა-პრეფიქსიან ფორმას შეიძლება დაუკავშირდეს ირიბი ობიექტიც: მი-ა-შენ-ებ-ს ის მას მას (იხ. § 17). მაშინ იგივე სისტემა ასეთ სახეს მიიღებს სქემაზე:

ირიბი ობიექტისადმი მიუმართავი	ირიბი ობიექტისადმი მიმართული
ა-შენ-ებ-ს	მი-ა-შენ-ებ-ს
	მი-უ-შენ-ებ-ს
შენ-დ-ებ-ა	მი-ა-შენ-დ-ებ-ა
	მი-უ-შენ-დ-ებ-ა

უფრო იშვიათად სხვა სახის მოდიფიკაციებიც გვაქვს. ძირითადად აქ ის შემთხვევებია, როცა არაა დამოწმებული მიმართების ესა თუ ის წევრი:

გზავ-ნ-ი-ს	*პ-გზავ-ნ-ი-ს
	ა-გზავ-ნ-ი-ს
	უ-გზავ-ნ-ი-ს
ი-გზავ-ნ-ებ-ა	ე-გზავ-ნ-ებ-ა

არ არის დამოწმებული პ-გზავ-ნ-ი-ს ფორმა, მის ადგილს იკავებს გზავ-ნ-ი-ს, სემანტიკურად მასთან გათანაბრებულია ა-გზავ-ნ-ი-ს ფორმაც.

ზოგჯერ სავარაუდო მიმართებებიდან ერთადერთი წევრია წარმოდგენილი:

(არ არის)	ს-იხსოვ-ს
	(არ არის)
	(არ არის)

არა გვაქვს ორვალენტიანი თხოვ-ს, აგრეთვე ა- და უ- პრე-
ფიქსიანი ვარიანტები, არა გვაქვს შესაბამისი ენებითი (ე-თხოვ-
ებ-ა სულ ჰხვა მნიშვნელობას გამოხატავს: „ემშვიდობება, გამო-
ესალმება“. ზოგჯერ პოტენციალის მნიშვნელობაც აქვს: „არ
ეთხოვება“, ანუ: „თხოვნა არ შეიძლება“).

არცთუ ისე იშვიათია ნეიტრალიზაციის შემთხვევები:

მო-კვეთ-ს	მო-პ-კვეთ-ს
	მო-ა-კვეთ-ს
	მო-უ-კვეთ-ს
მო-ი-კვეთ-ება	მო-ე-კვეთ-ება

ფორმობრივ განსხვავებულია მო-პ-კვეთ-ს და მო-ა-კვეთ-ს,
მაგრამ სემანტიკურად ორივე ფორმა ერთსა და იმავეს გამოხატავს,
ორივე შემთხვევაში თანაობის მნიშვნელობა გვაქვს, ე. ი. არაა გან-
სხვავებული აღრესატი და თანაობა.

შენიშვნა: მო-ა-კვეთ-ს უთუოდ მო-პ-ა-კვეთ-ს ფორმის-
გან მომდინარეობს, სადაც პ- ირიბ-ობიექტური პირის ნიშა-
ნია და ფონეტიკურ ნიადაგზეა გაუჩინარებული ხმოვანი
პრეფიქსის წინ, მაგრამ მო-პ-კვეთ-ს აღარ უნდა იყოს მომ-
დინარე მო-პ-ა-კვეთ-ს ფორმისგან (შდრ.: არნ. ჩიქობავა, 1959,
გვ. 155-156): მო-პ-კვეთ-ს და მო-პ-ა-კვეთ-ს (>მო-ა-კვეთ-ს)
ისევე უნდა ყოფილიყვნენ სემანტიკურად დაპირისპირებულ-
ნი, როგორც ს-წერ-ს და ა-წერ-ს (<პ-ა-წერ-ს)...

ყველა ზემოხსენებული მოდიფიკაცია მეორეული ჩანს. ამი-
ტომაც სისტემის ძირითად სახეს ისინი, რა თქმა უნდა, ვერ წარ-
მოგვიდგენენ.

ზემოთ (§ 17) შესაძლებლობა გვქონდა გვევარაუდა ორვალენ-
ტიანი *შენ-ებ-ს ფორმის რეალურობა. ყოველ შემთხვევაში, ფორ-
მათა მიმართების არსებული პრინციპი ასეთ შესაძლებლობას არ
გამორიცხავს.

შენიშვნა: ცნება „რეალურობა“ ამ შემთხვევაში პირობითადია ნახშიარი. რომელიმე კონკრეტული ფორმა რეალურად შეიძლება არც კი არსებულიყო. აქ ენის პოტენცია, ფორმათწარმოების ძირითადი ტენდენცია იგულისხმება. ამიტომაც სიზუსტისათვის უმჯობესი იქნებოდა კონკრეტული ფორმები ზოგადი ინდექსებით შეგვეცვალა, მაგრამ ეს სათქმელის გაუგებრობის საფრთხეს წარმოქმნიდა. ამის გამო ვტოვებთ კონკრეტულ ფორმებს, ოღონდ აქ წარმოდგენილი შენიშვნის გათვალისწინებით.

ზემოხსენებული სქემაზე ასეთ სახეს მიიღებდა:

ირიბი ობიექტისადმი მიუშიართავი	ირიბი ობიექტისადმი მიმართული
*შენ-ებ-ს	*პ-შენ-ებ-ს
	ა-შენ-ებ-ს
	უ-შენ-ებ-ს
შენ-დ-ებ-ა	(და)-ა-შენ-დ-ებ-ა
	უ-შენ-დ-ებ-ა
	(და)-ე-შენ-ებ-ა

ამოსავალი, სრული სისტემა ამგვარი იგულისხმება. ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში კონკრეტული შოდიფიკაციაა რეალიზებული.

ამ თვალსაზრისით ღირსაცნობია სვანურის მონაცემი:

სვანური:	ქართული:
ა-ხტაჟ-ი	ხატ-აჟ-ა
ხ-ა-ხტაჟ-ი	ა-ხატ-აჟ-ა
ხ-ო-ხტაჟ-ი	უ-ხატ-აჟ-ს

სვანურში სხვაობა ნეიტრალურ და თანაობის (კომიტატივის) გამომხატველ ფორმებს შორის მხოლოდ ისაა, რომ თანაობის შემთხვევაში ყოველთვის წარმოდგენილია ირიბ-ობიექტური პირის ნიშანი ხ-: ა-ხტაჟ-ი „ხატავს“ — ხ-ა-ხტაჟ-ი „ახატავს“ (ე. თოფუ-

რია, 1967, გვ. 47). სვანურში გვაქვს შემთხვევები, როცა ა- პრეფიქსი იჭერს გ- ელემენტის ადგილს სემანტიკური ცვლილების გარეშე: გ-გემ > ა-გემ „აშენებს, აგებს“ (შდრ.: გზავ-ნ-ი-ს — ა-გზავ-ნ-ი-ს). გ- არ არის ფორმანტი და ამიტომაც „მისი უგულუბელყოფა ზმნას ვერ ცვლის“: (ა)-გ-დესგი || დესგი „დებს, ადებს“... (ვ. თოფურია, 1967, გვ. 44).

ანე რომ, სვანურში შეინიშნება ნულ-პრეფიქსიანი ფორმების ხმოვან-პრეფიქსიანი ფორმებით შეცვლის აშკარა ტენდენცია, ანუ: დამოწმებულია ქართულის ზოგიერთ ზმნაში წარმოჩენილი ვითარების ანალოგიური მდგომარეობა: *შენ-ებ-ს > ა-შენ-ებ-ს, როცა ა-შენ-ებ-ს ფორმას კონტექსტის შესაბამისად შეუძლია გამოხატოს მნიშვნელობა როგორც *შენ-ებ-ს, *პ-შენ-ებ-ს, ასევე ა-შენ-ებ-ს ფორმებისა (შდრ.: წერ-ს, ს-წერ-ს და ა-წერ-ს). აქ ჩვენ ყალიბის განზოგადების ტიპურ ნიმუშთან გვაქვს საქმე.

ყველაფერი ეს გვაგვარაუდებინებს, რომ ზემოთ აღდგენილი ზისტემა წარმოგვიდგენს ქართული ენის რეალურ პოტენციას.

§ 94. ამა თუ იმ მნიშვნელობის უარყოფა (ანუ: საპირისპირო სემანტიკის გამოხატვა) ჩვეულებრივ უარყოფის აღმნიშვნელი მორფემოიდებით ხდება:

ს-წერ-ს — არ (ვერ) ს-წერ-ს
ა-წერ-ს — არ (ვერ) ა-წერ-ს
უ-წერ-ს — არ (ვერ) უ-წერ-ს...

უფრო იშვიათად უარყოფა მიიღწევა ზმნისწინების ცვლით:

მი-ა-რთმევ-ს — წა-ა-რთმევ-ს...

ა- პრეფიქსით გამოხატული თანაობის მნიშვნელობა აქ ორივე შემთხვევაში გვაქვს, ოღონდ პირველი ფორმით გამოიხატება საკუთრივ თანაობა, მეორე ფორმით კი ხდება თანაობის უარყოფა.

ასე რომ, უარყოფა ვერ ცვლის ხმოვანი პრეფიქსის სემანტიკურ სტატუსს, ხდება მხოლოდ ამ სტატუსის უარყოფა. ამიტომაც წა-ა-რთმევ-ს ისევეა კომიტატივი, როგორც მი-ა-რთმევ-ს.

§ 95. ხმოვანი პრეფიქსები სახელებშიც არის დამოწმებული. მ-ა-შენ-ებ-ელ-ი, მ-ე-ბრძოლ-ი ტიპის ფორმებში ა-, ე- პრეფიქსები უთუოდ შესაბამისი ზმნებიდანაა გადმოსული (ა-შენ-ებ-ს, ე-ბრძოლ-ა...). ამიტომაც ამ რიგის ფორმები საკუთრივ სახელებში

ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციას ვერ გაარკვევს: ხშირ შემთხვევაში ეს ფუნქცია ნიველირებულია, ხოლო თუკი მაინც იჩენს თავს, ისიც შესაბამისი ზმნის სემანტიკით იქნება შეპირობებული.

ამ თვალსაზრისით ღირსაცნობია არანაზმნარი სახელები, უპირველეს ყოვლისა ნაცვალსახელები და ზმნისართები.

ნაცვალსახელებსა და ზმნისართებში ჩვეულებრივ ა-, ე- და ი-პრეფიქსები ფუნქციონირებენ (იხ. § 4). ამჟამად მათ დანიშნულებად მიიჩნევა მოსაუბრე პირთან სიმორე-სიახლოვის მიხედვით ობიექტების განსხვავება: ე-ს, ა-მას — გამოხატულია სიახლოვე I და II პირებთან, ი-ს, ი-მას — აღინიშნება სიახლოვე III პირთან. ორიენტირება ხდება მოსაუბრე (პირველი) პირის პოზიციიდან.

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ზმნების ანალოგიურად აქაც, სახელებშიც, ა- და ე- ხმოვანი პრეფიქსები ერთმანეთის სემანტიკურ კორელატებს წარმოადგენენ; შდრ.:

ზ მ ნ ა:	ს ა ხ ე ლ ი:	ფორმანტი:
ნამყო ძირ.: ე-წერ-ა	სახელ.: ე-ს	(პრეფიქსი ე-)
აწმყო: ა-წერ-ია	მოთხრ.: ა-მან	(პრეფიქსი ა-)...

ა- და ე- პრეფიქსებს როგორც ზმნაში, ასევე სახელში არსებითად ერთი და იმავე ფუნქციის გამოხატვა აკისრია: ესაა სიახლოვე, თანხლება, თანაობა, კომიტატივი. ყველა სხვა მნიშვნელობა ამ ძირითადი მნიშვნელობის მოდიფიკაციას წარმოადგენს. ეს მოდიფიკაციები კი სახელებში ზოგჯერ საკმაოდ შორსაა წასული. ამიტომაცაა, რომ ამჟამად ჭირს, მაგალითად, უკუქცევითობის ი- და სახელებში გამოვლენილი (ი-ს, ი-გი) ი- პრეფიქსების იდენტიფიკაცია. იმავდროულად, თუკი გავითვალისწინებთ ი-ბრტყივ, ი-გუერდივ, ი-სწრივ..., ამჟამად კი ი-დუმალ, ი-ძულებით... ტიპის ფორმათა პოვნიერებას, ამგვარი იდენტიფიკაცია შესაძლოა საფუძველს არც იყოს მოკლებული.

სახელებში ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციონირება საკმაოდ შეზღუდულია, მაგრამ მაინც ხერხდება ზმნებში წარმოდგენილ პრეფიქსებთან გარკვეული ანალოგების დაძებნა. ამ რიგისაა, მაგალითად, ა- და უ- პრეფიქსების ურთიერთმიმართება. ეს შეპირისპირება არც სახელებში უნდა ყოფილიყო გამორიცხული. ცნობილი

ზმნისართია უ-წინ („წინათ, პირველად, მანამდე, უფრო ადრე“). იგი უთუოდ „წინ“ ზმნისართთანაა დაკავშირებული. უ-წინ მიიჩნევა უ-წინ-არ-შს ფორმისგან მიღებულად, ისევე, როგორც უ-მალ<უ-მალ-შს, უ-კეთ<უ-კეთ-შს-ად (თ. ზურაბიშვილი, 1957, გვ. 143). ძველ ქართულში დამოწმებულია უ-წინ-ა ფორმა: „რამთამცა უწინა შესრულ იყო“ (ი. აბულაძე, 1973, გვ. 440). ბუნებრივია, აქ უნდა გავითვალისწინოთ ა-წ ფორმაც (ქ. ლომთათიძე, 1957, გვ. 317). ა-წ — „ახლა, ამჟამად“. ანალოგიური მნიშვნელობა აქვს მას ძველ ქართულშიც. მიიჩნევა, რომ ა-წი უნდა იყოს მიღებული ან ა-წის, ნათესაობითი ბრუნვის (გ. შალამბერიძე, 1959, გვ. 19), ან ა-წით, მოქმედებითი ბრუნვის (ა. შანიძე, 1980, გვ. 591) ფორმებისგან. იმავდროულად ატრიბუტივი ა-წინ-დელი შესაძლებლობას გვაძლევს დავადასტუროთ საკუთრივ ა-წინ, ვარაუდით — უძველესი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა (ვ. თოფურია, 1941, გვ. 192); შდრ.: უ-წინ — უ-წინ-დელი-ი.

ამრიგად, მივიღეთ მიმართება:

წინ	შდრ.: წერ-ს
ა-წი (ა-წინ)	ა-წერ-ს
უ-წინ	უ-წერ-ს.

რასაკვირველია, შეუძლებელია ყველაფერი ეს ამჟამად მოქმედ სისტემად მივიჩნიოთ, მაგრამ ამგვარ მიმართებათა ისტორიული შესაძლებლობა უკეთ წარმოგვიჩენს ხმოვანი პრეფიქსების ენობრივ არსსა და დანიშნულებას თვით თანამედროვე ქართულში.

§ 96. ხმოვანი პრეფიქსების კვლევისას, საკითხის დასმის წესით, უნდა შევეხოთ ერთ თავისებურ მოვლენას ქართულში. იგულისხმება ფუძეთა და სუფიქსთა დაპირისპირება გახმოვანების მიხედვით.

ფუძეების ა- და ე- გახმოვანებით დაპირისპირება უძველესი მოვლენაა ქართულში, რელიქტის სახით დღესაც შემორჩენილი.

ერთმანეთს შეიძლება დაუპირისპირდეს:

ა) ზმნური ფუძეები:

შე-ს-ძარ-ი — შე-ი-ნ-ძერ-ი

გა-ს-ცარ-ი — გა-ს-ცერ-ი...

ბ) სახელადი და ზმნური ფუძეები:

ქარ-ი — გა-პ-ქერ-ი
ძალ-ა — შე-ს-ძელ-ი
ცხარ-ე — და-ს-ცხერ-ი

ანდა:

მეტ-ი — (პ)-მატ-ებ-ს...

ამრიგად, გვაქვს ძარ-:ძერ-,ქარ-:ქერ- ნაირგვარი გახმოვანების, მაგრამ იმავდროულად მნიშვნელობის თვალსაზრისით ურთიერთ-შეთანაბრებული ფუძეები.

გახმოვანების ცვლა შესაძლოა სამ- და მეტ-საფეხუროვანიც იყოს:

ფერთხ-(ავ)-ს — ფართხ-უნ-ი — ფორთხ-ავ-ს...
ფხეკ-ს — ფხიკ-ა — ფხაკ-უნ-ი — ფხოკ-ნ-ი-ს...

ხმოვანი ფორმანტები ქართულში სუფიქსებადაც არის გამოყენებული:

-ა: ხატ-ა, ხატე-ა... ლურჯ-ა...
-ე: ხატ-ე... საეს-ე... მძლ-ე...
-ი: თლ-ი, იც-ი...
-ო: აქ-ო... წერ-ო... სიტბ-ო...
-უ: ღრკ-უ (შღრ.: ღრეკ-ს), ბნდ-უ (შღრ.: ბნედ-ს)...

გახმოვანების ცვლით ურთიერთშეფარდება ხმოვან-თანხმოვანით შედგენილ ფორმანტებსაც ახასიათებთ:

მ-ა-ძებ-არ-ი — მ-ე-ძებ-არ-ი
მ-ა-ტყუ-არ-ა — მ-ე-ტყე-ელ-ი... } (მ-ა : მ-ე-)
გა-ძრ-ავ-ს — გა-ა-ნ-ძრ-ევ-ს... (-ავ : -ევ)

რა თქმა უნდა, დასახელებულ ფორმანტთა მიმართება ხმოვან პრეფიქსებთან პრობლემურია, მაგრამ საკითხის დასასმელად, ვფიქრობთ, გარკვეული საფუძველი უთუოდ გვაქვს. მათი ურთიერთმიმართების გამოწველილვით შესწავლა ცალკე ივარაუდება...

§ 97. ამრიგად, ზემოთ წარმოდგენილი ანალიზის საფუძველზე:

ა) ი- პრეფიქსი გამოიყო როგორც უკუქცევითობის ფორმანტი. ამით იგი გაემიჯნა ა-, ე- და უ- პრეფიქსებს.

ბ) ა-, ე- და უ- პრეფიქსების ფუნქციად დასახელდა ირიბ ობიექტზე მითითება (ანუ: მინიშნება კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოენიერებაზე):

ამხანაგს წერილი მი-ე-ს-წერ-ე (ს->ირ. ობიექტს)

ამხანაგს წერილი და-ე-ა-წერ-ინ-ე (ა->ირ. ობიექტს)

ამხანაგს წერილი და-ე-უ-წერ-ე (უ->ირ. ობიექტს)

ამხანაგს წერილი და-ე-წერ-ა (ე->ირ. ობიექტს).

ამასთან დაკავშირებით დგება საკითხი:

1) რად დასჭირდა ენას ირიბი ობიექტისადმი მიმართების აღსანიშნად ოთხი სხვადასხვა ფორმანტი: პ- (>ს-), ა-, ე- და უ-?

ბ) თუ ა-, ე- და უ- მიუთითებს ირიბ ობიექტზე, რა დანიშნულება აქვთ მაშინ მ-, გვ-, გ-, პ- || ს- პირის ნიშნებს, რომლებიც გარდაუვალ ორვალენტიან და გარდამავალ სამვალენტიან ფორმებში, როგორც წესი, ირიბ ობიექტს მიემართებიან?

§ 98. ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნებისა და ხმოვანი პრეფიქსების ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით ღირსაცნობ სურათს იძლევა შემდეგი შედარება:

და-მ-ა-რიგ-ა მან მე ჭკუა (მან მე ის)

შე-მ-ა-რიგ-ა მან მე ამხანაგს (მან მე მას)

ანდა:

მი-მ-ა-ბარ-ა მან მე მას

მო-მ-ა-ბარ-ა მან მე ის

როგორც ვხედავთ, ზმნა ყველა შემთხვევაში სამვალენტიანია, ე. ი. ყველა კონსტრუქციაში დამოწმებულია ირიბი ობიექტი. მიუხედავად ამისა, მ- პირის ნიშნის სტატუსი კონკრეტული კონტექსტის შესაბამისად იცვლება: იგი ხან ირიბი ობიექტის ნიშნად გვევლინება (და-მ-ა-რიგ-ა მან მე ჭკუა, მო-მ-ა-ბარ-ა მან მე ის), ხან კი უშუალო (პირდაპირი) ობიექტის ნიშანია (შე-მ-ა-რიგ-ა მან მე მას, მი-მ-ა-ბარ-ა მან მე მას). ყველა შემთხვევაში უცვლელი რჩება ა- პრეფიქსის ფუნქცია: მიუთითებს კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოენიერებაზე.

ესაა ერთ-ერთი თავისებურება ხმოვანი პრეფიქსისა.

§ 99. როგორც უკვე ითქვა (იხ.: „შესავალი“), ის, რომ ა-, ე- და უ- პრეფიქსების წარმოჩენა ზმნაში დაკავშირებულია ირიბი ობიექტის პოვნიერებასთან, ადრევე იყო შენიშნული და აღნიშნული.

მაგრამ თუკი აქ შევჩერდებით, წინააღმდეგობა აშკარაა:

ა) რამდენიმე ფორმანტი აღმოჩნდება კონსტრუქციის ერთი და იმავე წევრის აღსანიშნად;

ბ) გაურკვეველი დაგვირჩევა ირიბ-ობიექტური პირის ნიშნებისა და ა-, ე-, უ- ხმოვანი პრეფიქსების განაწილების საფუძველი და ფუნქციური სტატუსი ენაში.

§ 100. ირიბი ობიექტი სინტაქსური ცნებაა.

სინტაქსის თვალსაზრისით მართლაც არაა სხვაობა ა-, ე- და უ- პრეფიქსებს შორის.

მორფოლოგიურად ირიბი ობიექტი ყოველთვის მიცემითი ბრუნვის ფორმითაა წარმოდგენილი:

მი-ს-წერ-ს	}	ამხანაგ-ს
მი-ა-წერ-ს		
მი-უ-წერ-ს		
მი-ე-წერ-ებ-ა		

მორფოლოგიურადაც განუსხვავებელი ყოფილა ირიბი ობიექტი, რომლის პოვნიერებაზეც პ- (>ს-), ა-, ე- და უ- პრეფიქსები მიაწინებენ.

იმავედროულად მიცემითი ბრუნვის ფორმას რამდენიმე განსხვავებული მნიშვნელობის გამოხატვა აკისრია.

აქ არ იგულისხმება მიცემითი ბრუნვის სინტაქსური ფუნქციები (ირიბი ობიექტი, უშუალო ობიექტი პირველი სერიის ფორმებთან, რეალური სუბიექტი ინვერსიის დროს...).

ივარაუდება წმინდა სემანტიკური მხარე.

ამის გასარკვევად კი საგანგებოდ უნდა შევეხოთ ბრუნვათა სემანტიკას ქართულში.

თ ა ვ ი VII. ბრუნვათა სემანტიკური ანალიზის პრინციპისათვის ქართულში

§ 101. ჯერ კიდევ უძველეს საგრამატიკო ლიტერატურაში იყო შენიშნული, რომ ბრუნვის ერთსა და იმავე ფორმას ნაირგვარ ნიშვნელობათა გამოხატვა შეეძლო.

ამის საფუძველზე გამოიყო:

ა) სახელობითისათვის:

სახელობითი სახელდებითი:

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“.

პური (=პურის გასაყიდი მალაზია).

ხანძარი! (=ხანძარია)...

სახელობითი ეგზისტენციალური: ღამე. სიმშვიდე...

სახელობითი პრედიკატული: ის იყო კომისარი...

ბ) მიცემითისათვის:

მიცემითი მოქმედისა: ძმას სახლი აუშენებია.

მიცემითი სარგებლობისა: ძმას სახლი აუშენა.

მიცემითი ზიმართულებისა: ქალაქს მიდის.

მიცემითი განწყობისა: მას ზოსწონს, ეზღერება...

გ) ნათესაობითისათვის:

ნათესაობითი მოქმედისა: მსახიობის გამოსვლა.

ნათესაობითი შეფასებისა: დიდი ჭკუის აღამიანი.

ნათესაობითი თვისებისა: მებრძოლის სიმამაცე.

ნათესაობითი დამოკიდებულებისა: უნივერსიტეტის სტუ-
დენტი.

ნათესაობითი კუთვნილებისა: მამის სახლი.

ნათესაობითი პრედიკატული: მაშინ თორმეტი წლისა ვი-
ყავი.

ნათესაობითი თბიექტისა: ხის დაჩეხვა.

ნათესაობითი წარმომავლობისა: ხის სახლი...

დ) მოქმედებითისათვის:

მოქმედებითი გამოსვლითობისა: სარკმლით მონაბერი სიო.

მოქმედებითი ჭურვილობისა: ფანქრით დაწერილი ბარათი...

ბრუნვათა სემანტიკური დიფერენცირება ენის სემანტიკური შესწავლის ერთ-ერთი საშუალებაა. ამგვარი დიფერენციაციის გარეშე წარმოუჩენელი დაგვირჩევა ენის შესაძლებლობა, ნაირგვარ კონტექსტში ერთი და იმავე ფორმით გამოიხატოს განსხვავებული მნიშვნელობები.

ბრუნვათა მორფოლოგიური და სემანტიკური სისტემების მიმართების პრობლემა ამჟამად სპეციალური შესწავლის საგანი გახდა.

თავისებურად აისახა ეს პრობლემა ჩ. ფილმორის თეორიაში, სადაც განიჩევა სიღრმეული და ზედაპირული ბრუნვები. სიღრმეული ბრუნვები არსებითად ბრუნვათა მნიშვნელობებია, რომელთაც ამა თუ იმ კონკრეტულ ენაში შესაძლოა არც ჰქონდეთ მორფოლოგიური გამოხატულება (ჩ. ფილმორი, 1968, გვ. 3,9-10).

არსებითია ის ფაქტი, რომ ერთი და იგივე მორფოლოგიური ყალიბი შესაძლოა ნაირგვარ სემანტიკურ ინფორმაციას გვაწოდეს და, პირიქით, ორი ან მეტი მორფოლოგიური ყალიბით გამოიხატებოდეს ერთი და იგივე სემანტიკური ინფორმაცია.

მაგალითად, სარკმლ-ით ფორმა შეიძლება გამოხატავდეს ჭურვილობასა და გამოსვლითობას; შდრ.: „ფერადი სარკმლით დამშვენებული კედელი“ და „სიო, სარკმლით მონაბერი, ევლოა ზღაბარს მეუბნება“.

იმავედროულად, ფარცხ-ით და ფარცხ-ავ-ს ორი განსხვავებული მორფოლოგიური სტრუქტურის ფორმაა, მაგრამ ორივე ჭურვილობას, ინსტრუმენტატივს გამოხატავს.

უნდა განსხვავდეს ბრუნვათა სინტაქსური და სემანტიკური სისტემებიც. მაგალითად, „ფერადი სარკმლით დამშვენებული კედელი“ — აქ „სარკმლით“ უბრალო დამატებაა, „სიო, სარკმლით მონაბერი...“ — ამ შემთხვევაში „სარკმლით“ ადგილის გარემოებაა.

ასევე:

ამხანაგს წერილი მი-ს-წერ-ა

ამხანაგს ბარათზე ხელი მო-უ-წერ-ა

სინტაქსურად „ამხანაგს“ ორივე შემთხვევაში ირიბი ობიექტია, მაგრამ სემანტიკურად პირველ კონსტრუქციაში იგი ადრესატია, მეორე კონსტრუქციაში — ინტერესის, დაინტერესების საგანი.

ტრადიციულად ყურადღება ექცეოდა მორფოლოგიურ სტრუქტურასა და სინტაქსურ ფუნქციას. სემანტიკა (საკუთრივ მნიშვნელობა) ყურადღების მიღმა რჩებოდა.

ზემოხსენებული კი აუცილებელს ხდის ერთმანეთისაგან განსხვავდეს ბრუნვათა მორფოლოგიური, სინტაქსური და სემანტიკური ასპექტები:

მორფოლოგია	სინტაქსი	სემანტიკა	ნიშნები
ფუძე + -ს (კაც-ს, ქალაქ-ს...)	ირიბი ობიექტი	ადრესატი	ამხანაგ-ს მი-ს-წერ-ს
		თანაობა	ამხანაგ-ს მი-ა-წერ-ს
		ინტერესი	ამხანაგ-ს და-უ-წერ-ს
	უშუალო ობიექტი	სამოქმედო საგანი	სასლ-ს ა-შენებ-ს
		მოქმედების იარაღი	ჩაქუჩ-ს უ-რტყამ-ს
	დღილის ვარე-მოება	მიმართულება	ქალაქ-ს მი-ე-მგზავრებ-ა
		მიწვევითობა	ქალაქ-ს ჩაიილ-ა...

იზავდროულად ინტერესის სემანტიკა შეიძლება გამოიხატოს ნათესაობითი ბრუნვის ფორმითაც (ამხანაგ-ის წერილ-ი), მოქმედების იარაღი — მოქმედებითი ბრუნვის ფორმით (ჩაქუჩ-ით უ-რტყამ-ს) და ა. შ.

ამრიგად, ბრუნვათა მორფოლოგიური, სინტაქსური და სემანტიკური ასპექტების ურთიერთგამიჯვნა ენის რეალური ვითარებითაა ნაკარნახევი.

შენიშვნა: როგორც ცნობილია, ე. კურილოვიჩმა გამოყო სინტაქსური და სემანტიკური ბრუნვები. სინტაქსურია ის ბრუნვები, რომლებიც მკვიდრად უკავშირდებიან წინადადების წარმმართველ წევრს — ზმნას (სახელობითი, მიცემითი...), სემანტიკური ეწოდა ბრუნვებს, რომელთა მორფოლოგიურ სტრუქტურაზე ზმნა სუსტად ან საერთოდ ვერ მოქმედებს (ნათესაობითი, მოქმედებითი... იხ.: ე. კურილოვიჩი, 1962). ქართულისათვის ანალოგიური პრინციპი გამოიყენა პ. ფოგტმა. ზან გამოყო ზმნაზე დამოკიდებული (სახელობითი, ერგატივი, მიცემითი) და ზმნისგან დამოუკიდებელი (ნათესაობითი, მოქმედებითი, ვითარებითი) ბრუნვები. მეორე რიგის ბრუნვები სიტყვათწარმოებითი დანიშნულებითაც გამოიყენებიან (პ. ფოგტი, 1968, გვ. 252-253). როგორც ვხედავთ, აქ სინტაქსური და სემანტიკური ასპექტების თაობაზე საკითხი სულ სხვა თვალსაზრისითაა დასმული.

§ 102. არ შეიძლება ითქვას, რომ ქართული ენის ბრუნვათა საკუთრივ სემანტიკური ასპექტი საერთოდ ყურადღების გარეშე იყო დარჩენილი, მაგრამ ამ მომენტზე ყურადღების გამახვილება ძირითადად ისევ და ისევ მორფოლოგიურ გამოხატულებასთან იყო დაკავშირებული.

კერძოდ, ა. ღირი გამოყოფდა:

ინესივს: -ში თანდებულიანი ფორმები,
სუპერესივს: -ზე || -ზედ(ა) თანდებულიანი ფორმები,
ადესივ-კომიტატივს: -თან(ა) თანდებულიანი ფორმები,
აბლატივს: დან || -იდან ელემენტურიანი ფორმები (ა. ღირი, 1928, გვ. 58).

ძირითადი ბრუნვების გვერდით რ. მეკელაინი ასახელებდა:

ლოკატივს: -ში თანდებულიანი ფორმები,
აბლატივის ორ ფორმას: -დან და -იდან ელემენტების,
სუპერესივს: -ზედ თანდებულიანი ფორმა,
საზოგადოს: -(ს)-თან თანდებულიანი ფორმა (რ. მეკელაინი, 1928).

ლოკალური ბრუნვები გამოყო ა. შანიძემ:

სადაობითი: -ზე და -ში თანდებულიანი,

გამოსვლითი: -დან ელემენტიანი,

მიწვევითი: -მღე თანდებულიანი (ა. შანიძე, 1980, გვ. 73-76).

ანალოგიურ თვალსაზრისს იზიარებდა გ. დეეტერსი (გ. დეეტერსი, 1963, გვ. 72).

არსებითად აქ საქმე გვაქვს მიცემითის, მოქმედებითისა და ვითარებითის სემანტიკურ ნაირსახეობებთან, რომლებიც ფორმობრივ მარკირებულია შესაბამისი თანდებულებით:

მიცემითი: { ქალაქ-ს
სადაობითის სემანტიკა: { ქალაქ-ში
ქალაქ-ზე

მოქმედებითი: { ქალაქ-ით
გამოსვლითობის სემანტიკა: ქალაქ-იდან

ვითარებითი: { ქალაქ-ად
მიწვევითის სემანტიკა: ქალაქ-ამდე.

რა თქმა უნდა, წმინდა სემანტიკური ანალიზი აქ არ ივარაუდება.

წმინდა სემანტიკური ანალიზის საფუძველზეა გამოყოფილი, მაგალითად, გამოსვლითობისა და ჭურვილობის მნიშვნელობები მოქმედებითი ბრუნვის ფორმისათვის (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 724) ...). სემანტიკური ასპექტია წარმოჩენილი მაშინაც, როცა მოქმედებითი ბრუნვის ფორმით გარკვეული (სოციალური) მდგომარეობის გამოხატვაზე ლაპარაკობენ: „განუტევა კუალად ერისმთავრობ-ით აქა...“ ანდა: „არა გიტეონ შენ ქრისტიანებ-ით“, „ცხოვდებოდა იგი ერისკაცებ-ით“, „აღასრულნა ყოველნი ღღენი უბოარებ-ით“. სემანტიკურ მხარეზეა ყურადღება გაზავეილებული მაშინაც, როცა აღინიშნება სახელი ან წარმომავლობა: „პოვეს კაცი კვრინელი, სახელ-ით სიმონ“, „ტომ-ით სარკინოზი“, „ბუნებ-ით სარკინოზი“ და ა. შ. (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 727-729).

§ 103. შევუდაროთ ერთმანეთს ორი კონსტრუქცია:

ოდესლაც მიყრუებული დაბა დიდ ქალაქ-ად გადაიქცა (1)

ოდესლაც მიყრუებული დაბა დიდი ქალაქ-ი გახდა (2).

აშკარაა, რომ ორივე წინადადებით ერთი და იგივე აზრი გამოიხატება, მაგრამ იმის მიხედვით, თუ რომელი ზმნაა წარმოდგენილი, გარდაქცევითობის სემანტიკა გამოიხატება ან ვითარებითი (ქალაქ-ად), ან სახელობითი (ქალაქ-ი) ბრუნვის ფორმით. ბრუნვათა განაწილების რეგულაცია ზმნის საშუალებით ხდება, ანუ: ბრუნვის კონკრეტული სემანტიკა შეპირობებულია ზმნით. ეს დებულება შეიძლება ასეც წარმოვადგინოთ: ზმნით გამოიხატება ამა თუ იმ ბრუნვის კონკრეტული მნიშვნელობა. მართლაც, ორ შესიტყვებაში:

ქალაქ-ი ხმაურობს

ქალაქ-ი შენდება

სახელობითი ბრუნვის ნაირგვარი სემანტიკა ზმნის საშუალებით გამოიხატება (რეალიზდება).

თავისთავად ესაა უთუოდ მნიშვნელოვანი მომენტი, რომელიც აუცილებლად უნდა იქნეს გათვალისწინებული ბრუნვათა სემანტიკური ანალიზის დროს. ამ პრინციპს უნდა დაეთუქმნოს ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების სემანტიკური ანალიზიც.

§ 104. კარგა ხანია შენიშნულია, რომ მოქმედებითისა და ვითარებითისთვის ქართულს ისტორიულად ორი დაბოლოება ჰქონდა:

მოქმედებითი: ოთხ-კუთხ-ივ — ოთხ-კუთხ-ით

მარჯვენ-ივ — მარჯვენ-ით (პ. შუხარდტი, 1895, გვ. 14).

ვითარებითი: ფიცხლ-ავ — ფიცხლ-ად...

პარალელური ვარიანტები გამოიყო სხვა ბრუნვის ფორმებისთვისაც; მაგალითად, ნათესაობითისათვის -ინ და -ის:თვ-ინ — თვ-ის (ნ. მარი, 1911, გვ. 1204; ნ. მარი, 1925, გვ. 138; ვ. თოფური, 1941, გვ. 192).

თუ -ით და -ივ(-ავ და -ად, ასევე: -ინ და -ის) ერთი და იმავე ბრუნვის ორი ნაირსახეობაა (შდრ. პ. ფოგტი, 1968, გვ. 276-277) და იმავდროულად ორივე ერთსა და იმავე ენობრივ სისტემაში ფუნქციონირებდა, მაშინ ზათითვის ისტორიულად განსხვავებული მნიშვნელობების პოვნა უნდა ვივარაუდოთ. არსებითად -ით

და -ივ (ასევე: -ად და -ავ, -ის და -ინ) ორი სხვადასხვა ბრუნვის ნიშანი უნდა ყოფილიყო, რომელთაც რიგ შემთხვევაში ურთიერთ-გადამკვეთი მნიშვნელობები ექნებოდათ (როგორც, მაგალითად, მიცემითსა და მოქმედებითს ფორმებში დილა-ს და დილ-ით). რელიქტის სახით დღესაც შემოგვრჩა ისეთი ფორმები, სადაც -ივ და -ით თავისუფლად ვერ შეენაცვლება ერთმანეთს: დასაშვებია მხოლოდ ანგელოზებრ-ივ-ი, ბუნებრ-ივ-ი, მამობრ-ივ-ი, დედობრ-ივ-ი, კაცობრ-ივ-ი (შდრ.: კაცობრიობა < *კაცობრ-ივ-ობ-ა), უნებლ-ივ და ა. შ. ყველა ეს ძველ ქართულშივე დამოწმებული ფორმაა (იხ.: ი. აბულაძე, 1973). ამის ანალოგიით ქართულში მრავალი ფორმაა ნაწარმოები: ვეფხებრ-ივ-ი, ბურთებრ-ივ-ი, ჩეჩულებრ-ივ-ი, დარგობრ-ივ-ი, საგნობრ-ივ-ი, ქონებრ-ივ-ი, სახელმწიფოებრ-ივ-ი და ა. შ. ვერცერთი დასახელებული ფორმა ვერ იგუებს -ით დაბოლოებას ისევე, როგორც შეუძლებელია -ივ წარმოჩნდეს ფორმებში: ფანქრ-ით, ქალაქ-ით, ტომ-ით...

მრავალფორმიანობა დროთა განმავლობაში მოიშალა, მრავალმნიშვნელოვანობა—დაჩა. ბუნებრივია, რომ ამა თუ იმ ფორმას დაეკისრა იმ მნიშვნელობის გამოხატვაც, რომელსაც ადრე მასთან სემანტიკურად ახლო მდგომი ფორმა გამოხატავდა. ამიტომ არცაა გასაკვირი ერთი და იმავე ბრუნვის ფორმა განსხვავებულ მნიშვნელობებს რომ წარმოგვიჩენს განსხვავებულ კონტექსტებში. მაგრამ ბრუნვის განსხვავებულ მნიშვნელობათა გამოხატვის ერთადერთი საშუალება კონტექსტი არ უნდა ყოფილიყო (იხ. ქვემოთ).

ნიშანდობლივია ერთი ფაქტიც: -ს ნიშნიანი მიცემითი ბრუნვის ფორმას ზოგჯერ იმავე მნიშვნელობის გამოსახატავად ენაცვლება ხმოვან-სუფიქსიანი ფორმები: შორ-ს და იმავდროულად გვაქვს (ამჟამად უკვე დიალექტებში) შორ-ა და შორ-ე, ასევე: ძირ-ს და დამოწმებულია აგრეთვე ძირ-ა და ძირ-ე. მაღ-ე სემანტიკურად ახლოა ჩქარ-ა ფორმასთან, მაგრამ ერთ შემთხვევაში -ე ფორმანტი გვაქვს, მეორე შემთხვევაში — -ა. მაღ-ე ძველ ქართულში ზედსართავის ფუნქციითაც გამოიყენებოდა („ჩქარი, მსუბუქი, სწრაფი“): „მაღე არიან ფერკნი მათნი“ (ი. აბულაძე, 1973, გვ. 213), ე. ი. იმ დანიშნულებით, რაც ახლა მაღ-ი ფორმას აქვს, მაგრამ აქ ისეთივე მდგომარეობა უნდა გვქონდეს, რაც დღესაცაა დამოწმებული ქართულში: „პატარა მოშიცადე“ და „პატარა ბიჭი მიცდის“. პირველ შემთხვევაში „პატარა“ ზმნიზედის ფუნქციით

გამოიყენება (ნიშნავს: „ცოტა ხანს“), მეორე შემთხვევაში — ზედსართავის დანიშნულებით.

§ 105. შეიძლება დავასკვნათ: თითოეულ ბრუნვას აქვს მორფოლოგიური სტრუქტურა, სინტაქსური ფუნქცია და გრამატიკული მნიშვნელობა. ბრუნვათა სრულყოფილი შესწავლა ვარაუდობს ამ სამივე ასპექტის (მორფოლოგიურის, სინტაქსურისა და სემანტიკურის) გათვალისწინებას. ერთი და იმავე ბრუნვის სხვადასხვა მნიშვნელობას განასხვავებს ზმნა (ქალაქ-ი ხმაურობს და ქალაქ-ი შენდება). უპირატესად ეს განსხვავება ზმნის ლექსიკურ მნიშვნელობას ემყარება, მაგრამ მარტოდენ ეს მომენტი არ უნდა ასრულებდეს გადამწყვეტ როლს. მომდევნო თავში შევეცდებით ამის დასაბუთებას.

თ ა ვ ი VIII. ხმოვანი პრეფიქსების სემანტიკა

§ 106. ზემოთ წარმოდგენილი იყო მიცემითი ბრუნვის მორფოლოგიური, სინტაქსური და სემანტიკური ასპექტები (§ 101):

ამხანაგ-ს მი-ს-წერ-ს (1)

ამხანაგ-ს მი-ა-წერ-ს (2)

ამხანაგ-ს მი-უ-წერ-ს (3).

ამის მიხედვით მიცემით ბრუნვას აღმოაჩნდა:

ა) მორფოლოგიურად ერთი ფორმა (ამხანაგ-ს),

ბ) სინტაქსურად ერთი ფუნქცია: ყველა შემთხვევაში ირიბი ობიექტია,

გ) სემანტიკურად რამდენიმე მნიშვნელობა:

პირველ შესიტყვებაში გამოხატავს აღრესატს,

მეორე შესიტყვებაში — თანაობას, კომიტატივს,

მესამე შესიტყვებაში — ინტერესს, დაინტერესებას.

ამდენად, მორფოლოგიურად ერთი სტრუქტურისა და სინტაქსურად ერთი დანიშნულების ფორმა შესაძლოა რამდენიმე განსხვავებულ მნიშვნელობას გამოხატავდეს.

§ 107. უთუოდ აქედან აზრსვლით უნდა იქნეს განხილული ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების სემანტიკა.

მართლაც, როგორ უნდა განვასხვაოთ ერთმანეთისაგან, ეთქვათ, ორი ირიბი ობიექტი, დამოწმებული შემდეგ კონსტრუქციებში:

მი-ა-შენ-ა გომური სახლს

მი-უ-შენ-ა გომური მეზობელს სახლზე?

აშკარაა, რომ ა- და უ- პრეფიქსები მიემართება ირიბ ობიექტს, კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოზიტივებაზე მიუთითე-

ბენ, მაგრამ ესაა სინტაქსური მიმართება, სინტაქსური ურთიერთობა.

ანუ: სინტაქსური მიმართება ერთ ღონეზე აყენებს ამ ორ ფორმანტს.

რალა განასხვავებს მათ?

მნიშვნელობა: ა- თანაობას გამოხატავს, უ- — დაინტერესებას.

იმავედროულად ფორმებს „სახლ-ს“ და „მეზობელ-ს“ მორფოლოგიურად ერთი და იგივე ყალიბი აქვთ, სინტაქსურადაც ორივე ირიბი ობიექტია, მაგრამ სემანტიკურად პირველი თანაობის მიცემითია, მეორე — ინტერესის მიცემითი.

მაშასადამე, თანაობა და დაინტერესება ზმნაში მორფოლოგიურად განსხვავებულია, სახელში — არა.

რა დასკვნა შეიძლება გამოვიტანოთ აქედან?

დასკვნა ერთადერთი შეიძლება იყოს: ა- არის თანაობის მიცემითის ექსპონენტი ზმნაში, უ- — ინტერესის მიცემითისა.

ამგვარი განსაზღვრა შესაძლებლობას იძლევა აჩვენებურად შევხედოთ ხმოვანი პრეფიქსების სემანტიკურ სტატუსს ქართულში.

იმ მნიშვნელობებს, რომლებსაც მორფოლოგიურად ვერ განასხვავებს სახელის ესა თუ ის ბრუნვა, განასხვავებს მასთან შეხამებული ზმნა სხვადასხვა ხმოვანი პრეფიქსით.

აქედან გამომდინარე, ფორმებში:

და-მ-ა-წერ-ა	და-მ-ი-წერ-ა
და-გ-ა-წერ-ა	და-გ-ი-წერ-ა
და-(პ)-ა-წერ-ა	და-(პ)-უ-წერ-ა

მ-, გ- და პ- პრეფიქსები გამოხატავენ ირიბ-ობიექტური პირის რომელობას (მოსაუბრეა, საუბრის ადრესატია თუ საუბრის საგანი), ა-, უ- (ასევე: ი-) ხმოვანი პრეფიქსები კი — ირიბ-ობიექტური პირის რაობას (სემანტიკურ სტატუსს).

ამის საფუძველზე შემოხსენებული დებულება შეიძლება ასე წარმოვადგინოთ: იმ მნიშვნელობებს, რომელთაც მორფოლოგიურად ვერ განარჩევს მიცემითი ბრუნვის ფორმა, განარჩევს მას-

თან შეხამებული ზმნა ხმოვანი (ა-, უ-...) პრეფიქსების საშუალებით.

ასე რომ, ა- და უ- (ვნებითში ე-) მიცემითი ბრუნვის განსხვავებული სემანტიკის გამომხატველნი არიან.

ამ დანიშნულებით ა- და უ- გამოიყენება მოქმედებითშიც, ვნებითშიც და მდგომარეობის გამომხატველ ფორმებშიც. ე- — ამჟამად მხოლოდ ვნებითში ფუნქციონირებს (სხვა ყალიბში მისი წარმოჩენა უნდა შევაფასოთ როგორც რელიქტი ოდესღაც მოქმედი სისტემისა).

§ 108. ამგვარი გააზრებით გასაგები ხდება, თუ რატომ არის ერთი და იმავე (თანაობის) დანიშნულებით გამოყენებული ა- პრეფიქსი მო-მ-ა-ბარ-ა და მი-მ-ა-ბარ-ა (ასევე: მო-მ-ა-წერ-ა და მი-მ-ა-წერ-ა...) ფორმებში და რატომ ხდება შესაძლებელი მ- პრეფიქსის ფუნქციის ცვლა: ერთ შემთხვევაში უშუალო ობიექტის პირის რომელობას აღნიშნავს, მეორე შემთხვევაში — ირიბი ობიექტური პირისა:

მო-მ-ა-ბარ-ა მან მე ის — „მე“ ირიბი ობიექტია, ა- თანაობის მიცემითს განიხილავს (მიცემითის ფუნქციით აქ „მე“ გამოდის);

მი-მ-ა-ბარ-ა მან მე მას — ირიბი (მიცემითბრუნვიანი) ობიექტი აქ უკვე მესამე პირია („მას“), ა- პრეფიქსი ამ შემთხვევაში მესამე პირთან თანაობის სემანტიკას გამოხატავს („მე“ უშუალო ობიექტია, სამოქმედო საგანი).

პირის სტატუსი, კერძოდ, სინტაქსური მიმართება, იცვალა, თანაობისა — არა: პირველ შემთხვევაში თანაობა „მე“ (მოსაუბრე, პირველ პირს) განმეკუთვნება, მეორე შემთხვევაში — „მას“ (მესამე პირს), მაგრამ საკუთრივ თანაობა, კომიტატივი ორივე შემთხვევაში გვაქვს, ამიტომაც არის ორივე შემთხვევაში წარმოდგენილი შესაბამისი ფორმანტი: ა- პრეფიქსი.

ეს კი, თავის მხრივ, ნიშნავს, რომ: მართალია, ხმოვანი პრეფიქსები ამა თუ იმ პირს მიემართებიან, გრამატიკულ პირთან არიან დაკავშირებულნი, მაგრამ თავისი ენობრივი არსით სულ სხვა ოდენობას წარმოადგენენ, ვინემ პირის ნიშნები. პირის ნიშნები და ხმოვანი პრეფიქსები სავსებით განსხვავებული თვალსაზრისით მიემართებიან გრამატიკულ პირს, სავსებით განსხვავებული

პოზიციიდან აღნიშნავენ ერთსა და იმავე ენობრივ მონაცემს — გრამატიკულ პირს.

§ 109. კონსტრუქციის ერთი წევრის გრამატიკული მნიშვნელობა მორფოლოგიურად გაზოიპატება მეორე წევრის ფორმით. სიტყვათშენახმების ერთი წევრი თავისი მორფოლოგიური სტრუქტურით შეაპირობებს მეორე წევრის გრამატიკულ სტატუსს, ანუ: ხდება მორფოლოგიური მნიშვნელობის მორფოსინტაქსური გამოხატვა. ასეთი რამ პრინციპულად არ არის უცხო ენისათვის და ეს მოვლენა კოლიგაციად იწოდება: ამ რიგისაა, მაგალითად, „კარგი ლაპარაკი იცის“ და „კარგად ლაპარაკი იცის“: ლაპარაკ-ი მოქმედების სახელია, მასდარია თავისი დანიშნულებით, ანიტომაც მასში შერწყმულია როგორც სახელის, ასევე ზმნის თვისებები, რომელთა ფორმობრივი წარმოჩენა ხდება მასთან შეხამებული მსაზღვრელის მორფოლოგიური სტრუქტურით: შეხამებისას კარგ-ი ლაპარაკ-ი წარმოჩნდება მოქმედების სახელის (ლაპარაკ-ი) საკუთრივ სახელადი თვისება, იბრუნვის ისევე, როგორც შეთანხმებული მსაზღვრელ-საზღვრელი (კარგ-ი ლაპარაკ-ი, კარგ-მა ლაპარაკ-მა, კარგ ლაპარაკ-ს...); შეხამებისას კარგ-ად ლაპარაკ-ი პრიმატი ზმნურ თვისებას ენიჭება (შდრ.: კარგ-ად ლაპარაკ-ობ-ს), ბრუნებისას მსაზღვრელი (ამ შემთხვევაში ზმნიზედა) უცვლელია (კარგ-ად ლაპარაკ-ი, კარგ-ად ლაპარაკ-მა, კარგ-ად ლაპარაკ-ს...). ისევე, როგორც ზმნურ ფორმასთან შეხამებისას (კარგ-ად ლაპარაკ-ობ-ს, კარგ-ად ი-ლაპარაკ-ებ-ს, კარგ-ად ი-ლაპარაკ-ა...).

აქ ორი სახელის ურთიერთობისას გამოვლინდა კოლიგაციის პრინციპი. ზემოთ განხილულ შემთხვევებში კი იგივე პრინციპი სახელისა და ზმნის ურთიერთობისას იჩენს თავს.

§ 110. ანალიზმა დაგვანახა, რომ ზმნური ხმოვანი პრეფიქსები გამოხატავენ მიცემითი ბრუნვის სხვადასხვა სემანტიკურ ნიუანსს, ანუ: ის მნიშვნელობანი, რომლებიც მორფოლოგიურად არ განირჩევიან მიცემითი ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილ სახელებში, გარჩეული არიან ზმნური ფორმანტებით. -ს მიცემითი ბრუნვის „ზოგადი“ ნიშანია, წარმოდგენილი საკუთრივ სახელში. მაგრამ მიცემით ბრუნვას, გარდა „ზოგადი“ მნიშვნელობისა, გარკვეული კონკრეტული მნიშვნელობებიც აქვს; სწორედ ამ კონკრეტულ მნიშვნელობათა გამოხატვა ხდება ზმნური ხმოვანი პრეფიქსებით: ა-, უ-, ე-. ესაა არსებითად მიცემითის სხვადასხვა კონკრეტულ მნი-

შენელობათა ექსპონენტები (ინდექსები) ზმნაში: მიცემითის სემანტიკური დიფერენციაციის გამოხატვა ზმნური ხმოვანი პრეფიქსებით ხდება:

მიცემითი: ამხანაგ-ს > $\begin{cases} \text{აღრესატი: } 3-0-|| 5-0- (\text{ს-წერ-ს}) \\ \text{კომიტატივი: } 3-ა > ა- (\text{ა-წერ-ს}). \\ \text{ინტერესი: } 3-უ- > უ- (\text{უ-წერ-ს}). \end{cases}$

3-ა- და 3-უ- ფონეტიკურად მარტივდება, რაც, რა თქმა უნდა, ფორმის მორფოლოგიურ სტატუსზე არ მოქმედებს. 3-, ისევე, როგორც მ-, გ-, გვ-, პირის რომელობას გამოხატავს, ა- და უ- თანაობასა და ინტერესს.

ბრუნვის მნიშვნელობათა გასარჩევად ზმნური ფორმანტების გამოყენების ფაქტი გარკვეულ ანალოგიას პოულობს იმ ენებში, სადაც ნაკლებად განვითარებული ან საერთოდ არ არის დამოწმებული ბრუნვის სისტემა. მაგალითად, აღიღურ ენებში „მარტივ-ფუძიანი ერთპირიანი გარდაუვალი ზმნისგან სამიმართებო აფიქსების საშუალებით იწარმოება ორპირიანი გარდაუვალი ზმნა... ასეთ აფიქსებს ზმნაში შეაქვთ ერთი პირი, ჩვეულებრივ, ირიბი ობიექტის პირი:

სა აშ სგ-ჭჳ-კიჳ $\begin{cases} \text{„მე მისთვის მივდივარ“ (საობიექტო ვერ-} \\ \text{სიის ფორმა)} \end{cases}$

სა აშ სგ-ღჳ-კიჳ $\begin{cases} \text{„მე მასთან ერთად მივდივარ“ (თანაობის} \\ \text{ფორმა)} \end{cases}$

სა აშ სგ-თჳ-კიჳ $\begin{cases} \text{„მე მასზე ვიმარჯვებ“, სიტყვასიტყვით:} \\ \text{„მე მასზე გადავდივარ“... (გ. როგავა,} \\ \text{1962, გვ. 46).} \end{cases}$

ჭჳ-, ღჳ-, თჳ- პრეფიქსები მიეწარმებიან ირიბ-ობიექტურ პირს და იმავდროულად გამოხატავენ განსხვავებულ სემანტიკურ ნიუანსებს.

ლირსაცნობია ამ თვალსაზრისით აფხაზური ენის მონაცემიც. სადაც „ზმნასთან სინტაქსურად დაკავშირებული სახელი მორფოლოგიურადაცაა მასში გამოხატული“ (ქ. ლომთათიძე, 1942ა, გვ. 3). არსებული დებულების თანახმად, აფხაზურში ბრუნვათა უქონლობა გამოწვეულია იმით, რომ შესაბამისი ფუნქციები გამოიხა-

ტება ზმნაში უხვად წარმოდგენილი აფიქსებით (ქ. ლომთათიძე, 1942ბ, გვ. 185, 186, 195, 197). მაგალითად, მიცემითი ბრუნვის ფუნქციის აღნიშვნას კისრულობს „ზმნაში განლაგებული პირიელი ნაწილაკები... „მე მას (ქალს) ესცემე“ იქნება — „სარა ლარა ს-ლ-ჯ -სტ“. ქართული მიცემითის — მას—შინაარსი გადმოგვცა აფხაზურ ზმნაში წარმოდგენილმა -ლ-მ“ (ქ. ლომთათიძე, 1942ბ, გვ. 186). აღსანიშნავია, რომ აფხაზურში იბოება ფორმანტი ლა-, რომელიც შესაძლოა წარმოდგენილ იქნეს როგორც სახელში, ასევე ზმნაში და ორივე შემთხვევაში გამოხატავდეს ინსტრუმენტალის მნიშვნელობას:

ჩაჯ -ლა დცემატ „ცხენით წავიდა“

აჩაჯ დ-ა-ლა-ცემატ „ცხენი იგი-(აღან.)-მისით-წავიდა“.

„ინსტრუმენტალობის კატეგორია არსებობს აფხაზურში და თანაბრად ახასიათებს როგორც სახელს, ისე ზმნას. მეტიც ითქმის, ზმნასთან ის უფროა ფორმის სახით დაკავშირებული (ჩართულია შიგ ზმნაში), ვიდრე სახელთან. სახელს ის ჯერ-ჯერობით ისე არ შეხორცებია, რომ ბრუნვა შეექმნა“ (ქ. ლომთათიძე, 1942ბ, გვ. 187).

საერთოდ, აღინიშნება კიდევ, რომ იბერიულ-კავკასიურ ენებში (ყოველ შემთხვევაში, ამ ენათა ერთ ნაწილში) პიროვანი უღვლილების ჩამოყალიბებას უშუალო კავშირი უნდა ჰქონდეს ბრუნების სისტემასთან (ნ. ანდლულაძე, 1968, გვ. 170).

§ 111. ყველაფერი ეს შესაძლებლობას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ბრუნვათა მნიშვნელობების გამოხატვა ზმნური ფორმანტებით არ უნდა ყოფილიყო უჩვეულო ქართული ენისათვის და რომ სახელისა და ზმნის სწორედ ეს რთული ურთიერთმიმართება ასახავს ენაში არსებულ მნიშვნელობათა გამოხატვის ერთ-ერთ პრინციპს.

ძირითადი დებულებანი და დასკვნები

1. ქართულში დამოწმებული ზმნური სმოვანი პრეფიქსები კონსტრუქციის ამა თუ იმ წევრთან მიმართების თვალსაზრისით ორ ჯგუფად განიყოფება:

ა) ცალკე დგას უკუქცევითობის ი- პრეფიქსი, რომელიც გამოხატავს მოქმედების შედეგისა ან თვით მოქმედების უკუქცევას სუბიექტისა ან ირიბი ობიექტისადმი: ვ-ი-ხატ-ავ, ვ-ი-ხატ-ებ-ი, მ-ი-ხატ-ავ...

ბ) მეორე ჯგუფს ქმნიან ა-, ე- და უ- პრეფიქსები, რომლებიც კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის პოზიტივებაზე მიაწინებენ. ამათგან ე- პრეფიქსი გვევლინება ა- და უ- პრეფიქსების სემანტიკურ კორელატად ვნებითის ყალიბში. საკუთრივ ა- და უ- პრეფიქსები შეიძლება წარმოჩნდნენ როგორც მოქმედებითი, ასევე ვნებითი და მდგომარეობითი ზმნების ფორმებშიც:

ა-წერ-ს — ა-წერ-ი-ა	} ე-წერ-ებ-ა
უ-წერ-ს — უ-წერ-ი-ა	

ანდა:

ა-კლ-ებ-ს — ა-კლ-დ-ებ-ა — ა-კლ-ი-ა...

2. ირიბი ობიექტი მიცემითი ბრუნვის ფორმითაა წარმოდგენილი მორფოლოგიურად. მიცემით ბრუნვას რამდენიმე მნიშვნელობა უკავშირდება:

მი-ს-წერ-ს ამხანაგ-ს — აღრესატის მიცემითია,
მი-ა-წერ-ს ამხანაგ-ს — თანაობის მიცემითია,
მი-უ-წერ-ს ამხანაგ-ს — ინტერესის მიცემითია.

თვით მიცემითი ბრუნვა ფორმობრივ ვერ განარჩევს ამ მნიშვნელობებს, გარჩევა მასთან შეხამებული ზმნის საშუალებით

ხერხდება. კერძოდ, ის მნიშვნელობანი, რომლებიც მორფოლოგიურად არ განირჩევიან მიცემითი ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილ სახელებში, გარჩეული არიან ზმნური ხმოვანი პრეფიქსებით: ა-, უ-, ე-. ეს პრეფიქსები ფუნქციონირებენ როგორც მიცემითის სხვადასხვა კონკრეტულ მნიშვნელობათა ექსპონენტები (ინდექსები) ზმნაში. მიცემითის სემანტიკური დიფერენციაციის გამოხატვა ზმნური ხმოვანი პრეფიქსებით ხდება:

მიცემითის ზოგადი მნიშვნელობა	მიცემითის კონკრეტული მნიშვნელობები	
ა მ ხ ა ნ ა გ - ს	ს-წერ-ს	აღრესატი
	ა-წერ-ს	თანაობა
	უ-წერ-ს	ინტერესი

ეს ვითარება ფონეტიკური გამარტივების შედეგადაა მიღებული. თეორიულად ივარაუდება (და ისტორიულად რეალურად გვექონდა):

ა მ ხ ა ნ ა გ - ს	პ-0-წერ-ს	აღრესატი
	პ-ა-წერ-ს	თანაობა
	პ-უ-წერ-ს	ინტერესი

პ-, ისევე, როგორც მ- (მ-წერ-ს, მ-ა-წერ-ს...), გ- (გ-წერ-ს...), გვ- (გვ-ა-წერ-ს...) ირიბ-ობიექტური პირის რომელობას გამოხატავს, ა- და უ- — პირის რაობას, სემანტიკას: თანაობასა და ინტერესს. ნულოვანი პრეფიქსით წარმოდგენილი ფორმა (პ-0-წერ-ს) აღრესატის მნიშვნელობის გამომხატველია.

3. ზემოთ წარმოდგენილი ზოგადი სქემა ენაში ნაირგვარი მოდიფიკაციებითაა რეალიზებული: ზოგან აკლია აღრესატის სემანტიკა, ზოგან თანაობისა თუ ინტერესისა:

აღრესატი:	ს-თხოვ-ს	—	—
თანაობა:	—	ა-კუთვნ-ებ-ს	ა-ვიწყ-ებ-ს
ინტერესი:	—	—	უ-ვიწყ-ებ-ს

ამ სახის ნოდოფიკაციები მრავლად დასტურდება ქართულში, მაგრამ ისინი ფორმატწარმოების ზოგად პრინციპს, რასაკვირველია, ვერ ცვლიან.

4. ჩატარებული კვლევა ერთი ზოგადი დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობასაც იძლევა: სრულყოფილი ენობრივი ანალიზი ვარაუდობს მორფოლოგიური, სინტაქსური და სემანტიკური ასპექტების ერთობლივ გათვალისწინებას. ამასვე მოითხოვს ენობრივ სისტემათა ანალიზი მათსავე დინამიკაში, მოქმედებაში.

ФОРМООБРАЗУЮЩИЕ ГЛАСНЫЕ ПРЕФИКСЫ
В ГЛАГОЛАХ ГРУЗИНСКОГО ЯЗЫКА

(Резюме)

§ 1. Гласные префиксы в глаголах грузинского языка выделены как: а) показатели версии: нейтральной *а-* (*а-ბოვბღ* «зажигает»), субъектной *о-* (*о-ბოვბღ* «зажигает себе»), объектной *о-* и *ჟ-* (*მ-ო-ბოვბღ* «зажигает мне», *ჟ-ბოვბღ* «зажигает ему»); б) экспоненты страдательного залога (*о-ბოვბღ* «зажигается», *ჟ-ბოვბღ* «зажигается у него»); в) формант суперессива (*ა-წერს* «надписывает»).

§ 2. Такое распределение глагольных префиксов приводит к тому, что одному и тому же форманту в различных моделях (структурах) даются различные квалификации:

а) префикс *а-* считается показателем нейтральной версии (*ა-კეთებ* «делает») и суперессива (*ა-წერს* «надписывает»);

б) префикс *о-* выделяется как экспонент субъектной (*ო-კეთებ* «делает себе») и объектной (*მ-ო-კეთებ* «делает мне») версии, а также показателем страдательной формы (*ო-ბოვბღ* «зажигается»).

§ 3. С другой стороны, для выражения одного и того же морфологического значения выделены два различных префикса:

а) показателями нейтральной версии называются *а-* (*ა-ბოვბღ* «зажигает») и *0-* (нуль-префикс: *წერს* «пишет»);

б) показателями объектной версии выделяются *о-* в I и II лицах (*მ-ო-ბოვბღ* «зажигает мне», *გ-ო-ბოვბღ* «зажигает тебе») и *ჟ-* в III лице (*ჟ-ბოვბღ* «зажигает ему»);

в) показателями страдательного залога называются *о-* (*ო-ბოვბღ* «зажигается») и *ჟ-* (*ჟ-ბოვბღ* «зажигается у него»).

§ 4. Явные противоречия, сопутствующие вышеназванным определениям, следствие того, что исходными в данном случае являются отдельные значения, подтвержденные у

форм с указанными префиксами в различных контекстах, а не грамматический статус самих формантов.

Лингвистический анализ, разумеется, предполагает выявление всех контекстных значений, но вместе с тем нельзя сводить к контекстным значениям формы и морфологический статус ее составных элементов, так как различные значения в различных контекстах приобретает форма в целом, а не ее составные морфемы в отдельности.

§ 5. Самые разнообразные, иногда даже исключаящие друг друга, определения даны префиксу *ა-*.

а) Ряд авторов считает, что префикс *ა-* образует переходные глаголы от непереходных (Н. Я. Марр, А. Г. Шанидзе, А. С. Чикобава, Г. Кеттлер).

Действительно, если мы сопоставим формы *წყბ-ბ* «беспокоится» и *ა-წყბყბ-ბ* «беспокоит», префикс *ა-* будет наличен в форме переходного глагола, но такое положение кажущееся, так как в данном случае с целью противопоставления переходных и непереходных форм использованы сами глагольные модели (формальные структуры), а не префикс *ა-*.

Исходя из общего положения в грузинском языке, мы должны признать, что *ა-* не является показателем переходности, так как:

— в грузинском языке имеются параллельные образования переходных глаголов из одной и той же основы, различных тем, что в одном из них наличен префикс *ა-*:

წერ-ბ «пишет» — *ა-წერ-ბ* «надписывает»
გზავნ-ბ — *ა-გზავნ-ბ* «отсылает...».

Переходными являются как *წერ-ბ*, *გზავნ-ბ*, так и *ა-წერ-ბ*, *ა-გზავნ-ბ*. Следовательно, префикс *ა-* в данном случае может обозначать не то, что общее у этих форм (т. е. переходность), а то, что различает их (или исторически различало).

— нижеследующие формы наряду с другими функциями объединяет и то, что все они являются переходными:

ა-კეთებ-ს «делает»
ი-კეთებ-ს «делает себе»
უ-კეთებ-ს «делает ему».

Если переходность имеет свое обозначение, то оно в данном случае должно функционировать во всех трех названных формах. Следовательно, одно из двух: или *ი-* и *უ-* (как и *ა-*) являются показателями переходности, или же *ა-* (как *ი-* и *უ-*) также не является экспонентом переходности.

— если *ა-* является формантом переходности, то он не должен появляться в непереходных глаголах, но в грузинском языке весьма часто префикс *ა-* функционирует и в непереходных формах:

ა-ვიწყებ-ს «заставляет забыть» — ა-ვიწყდება «забывает»
ა-წერ-ს «надписывает» — ა-წერილი «написано»
ა-კლ-ებ-ს «отбавляет» — ა-კლდება «отбавляется» —
ა-კლი «отбавлено».

Естественно, что префикс *ა-*, наличный в непереходных формах *ა-ვიწყდება* «забывает», *ა-წერილი* «написано», *ა-კლდება* «отбавляется», *ა-კლი* «отбавлено», нельзя считать показателем переходности.

б) Префикс *ა-* некоторые исследователи увязывают с функцией активности, т. е. квалифицируют как формант, обозначающий формы действительного залога (М. Г. Джанашивили, В. Т. Топурна, П. Г. Эртелишвили).

В специальной литературе формы действительного залога в грузинском языке отождествляются с переходными формами. Следовательно, все вышеназванные доказательства о невозможности квалифицировать префикс *ა-* как показатель переходности, можем применить и по отношению данного случая: *ა-* не является формантом действительного залога.

в) В некоторых определениях префикс *ა-* фигурирует как формант каузатива (Антоний I, Г. Деестерс, Г. И. Мачавариаши, Э. И. Геуркова, И. М. Весапишвиль). В первую очередь здесь подразумеваются формы типа *ა-მღერებს* «заставляет

петь». Действительно, эти глаголы могут выражать функцию каузальности, но тем не менее не являются формами каузатива: по морфологической модели они относятся к тем типам глаголов, о которых речь шла выше.

Формами каузатива в грузинском языке являются ა-თრევე-ობ-ებ-ს «заставляет таскать», ა-წერ-ობ-ებ-ს «заставляет писать», ა-ჭერ-ობ-ებ-ს «заставляет ловить» и т. п. Некоторые переходные каузативы имеют и свой непереходный вариант:

ა-თრევე-ობ-ებ-ს «заставляет таскать»
ე-თრევე-ობ-ებ-ა «вынуждает таскать себя».

Оба глагола каузативы и по форме, и по значению. Общее для них значение каузальности выражается наличием в обеих формах суффиксом -ობ. Следовательно, ა- (как и ე-) нельзя квалифицировать как формант каузатива.

Далее:

ა-თრევე-ს «таскает»
ა-თრევე-ობ-ებ-ს «заставляет таскать».

Одна из этих форм (ა-თრევე-ობ-ებ-ს) — каузатив, имеющая свой показатель -ობ. Префикс ა- наличен в обеих формах. Следовательно, нельзя считать, что различительный признак (функция каузальности) может выражаться общим для обеих форм префиксом ა-.

Значения каузатива могут выражать и формы масдара, III серии спряжения грузинских глаголов (გა-თრევე-ობ-ებ-ა «заставить тащить»...), в которых отсутствует префикс ა-. Семантика каузатива выражается соответствующим суффиксом.

г) В редких случаях ა- определяется как формант, связанный с образованием отыменных глаголов (Г. Деетерс).

Префикс ა- действительно принимает участие в образовании некоторых отыменных глаголов, но это не значит, что именно ა- является специальным показателем отыменных глаголов:

— в противном случае аналогичную квалификацию должны дать и префиксам *o-* и *u-*; ср.:

<i>u-ot-o</i> «один»	{	<i>o-ut-ot-eb-l</i> «соединяет»
		<i>o-ut-ot-eb-l</i> «присоединяет к себе»
		<i>u-ut-ot-eb-l</i> «присоединяет к нему».

Вышеназванные глаголы объединяют переходность и принцип образования — все три являются отыменными. Общее должно выражаться общим показателем, а таковым в данном случае является модель, различными префиксами выражаются различные функции;

— отыменные глаголы образуются и посредством моделей без префикса *o-*; ср.:

<i>ut-o</i> «щит»	{	<i>ut-o-ut-l</i> «накрывает»
		<i>o-ut-o-ut-l</i> «покрывает».

Следовательно, наличие префикса *o-* указывает, что этот формант выступает не в роли словообразовательного элемента отыменных глаголов, а имеет совершенно иное назначение;

— принцип образования нижеследующих форм один и тот же:

<i>u-ot-o</i> «один»	>	<i>o-ut-ot-eb-l</i> «соединяет»
<i>ut-l</i> «беспокоится»	>	<i>o-ut-ut-l</i> «беспокоит».

В первом случае имеем отыменный глагол, во втором случае глагол образован от основы другого глагола. Если в первом случае *o-* является словообразовательным формантом отыменных глаголов, то какое назначение имеет тот же префикс во втором случае? Естественно, нельзя давать префиксу *o-* различные определения в зависимости от конкретной формы и конкретного контекста.

д) Весьма распространено мнение, согласно которому *o-* является показателем суперессива (А. Г. Шанидзе, Г. Дестерс, Б. Т. Руденко, Х. Фогт, В. Пешен, В. Бёдер). В ряде

контекстов формы с префиксом *ə-* действительно выражают семантику суперессива, но сравним следующие глаголы:

ღა-*ə*-წერ-ს «надпишет»

ში-*ə*-წერ-ს «припишет»

მო-*ə*-წერ-ს «подпишет»

ჩა-*ə*-წერ-ს «впишет»...

Из вышеназванных форм семантику суперессива выражает только *ღა-ə-წერ-ს* «надпишет», а в других случаях выражаются совершенно иные значения. Все формы имеют префикс *ə-*, но значения различны. Следовательно, *ə-* не может быть показателем суперессива.

с) Префикс *ə-* выделяют и как показатель нейтральной версии: *ა-შეხვბ-ს* «строит», *ა-წეხვბ-ს* «беспокоит», *ა-ბგრვ-ს* «разрушает» (А. Г. Шанидзе).

Префикс *ə-* не является показателем нейтральной версии, так как:

— нейтральная версия выражает действие, которое не предназначено для кого-либо, т. е. нейтральная по версии форма не имеет адресата действия. Так что, *ə-* в этом отношении не может иметь какую-нибудь функцию: «нельзя, чтобы формант обозначал то, что не выражается глаголом» (П. Г. Эртелишвили);

— согласно существующему определению, семантика нейтральной версии выражается как префиксом *ə-*, так и нулевым показателем: *ა-შეხვბ-ს* «строит», но: *წერ-ს* «пишет». Если язык имеет возможность выражать какое-либо грамматическое значение без специального морфологического показателя, особо следует установить причину использования специального форманта с той же целью;

— формант:

წეხვბ-ს «беспокоится»

ა-წეხვბ-ს «беспокоит»

выражается нейтральная версия, т. е. общее у этих форм — семантика нейтральной версии, а различаются они по зало-

гам, переходности, соотношению с другими членами конструкции, динамике и статике... Нельзя допустить, что общая семантика в данном случае выражается различными способами (в წებ-ს нулевым формантом, а в ა-წებებ-ს — префиксом ა-) в то время, как для различных значений не выделяются специальные показатели. Противоречие более ощутимо при сопоставлении форм типа გზავბი-ს — ა-გზავბი-ს «отсылает, отправляет». Неясно (и вряд ли доказуемо), почему в одном случае нейтральная версия выражена в глаголе нулевым показателем, а в другом случае префиксом ა- ;

— в зависимости от общей семантики какой-либо формы префиксу ა- даются различные определения: в формах типа ა-წერს «надписывает» ა- считается показателем суперессива, в ა-შეხებ-ს «строит» — показателем нейтральной версии (А. Г. Шанидзе). Следовательно, семантические нюансы, характерные для форм с префиксом ა- , возводятся в ранг грамматических категорий.

§ 6. Префиксы ი- и ე- квалифицируются как экспоненты страдательного залога (Антоний I, Д. Чубинашвили, А. Кутателадзе, А. Г. Шанидзе, А. С. Чикобава, Б. Т. Руденко). Несомненно, что в определенных формах страдательного залога действительно используются эти префиксы, но вряд ли можно считать их специальными формантами, образующими страдательный залог.

а) Из сопоставления:

ი-მაღ-ავ-ს «прячет для себя»

ი-მაღ-ებ-ა «прячется»

явствует, что вышеназванные формы объединяет семантика возвратности (Н. Я. Марр, Г. Деестерс, А. С. Чикобава, Г. В. Рогава), а различает их то, что в первом случае выражается возвратность результата действия, во втором случае — самого действия, т. е. ი-მაღ-ავ-ს форма действительного залога, ი-მაღ-ებ-ა — страдательного. Общий, объединяющий при-

знак выражается общим для этих форм префиксом *o-*, различительный признак выражен различными моделями.

б) Аналогично ставится вопрос и о сопоставлении, в котором участвуют формы с префиксом *ɟ-*:

ɟ-dʒɔ-b «ищет» (действительный залог)

ɟ-dʒɔ-b-ɟɔ «отыскивается» (страдательный залог).

Префикс *ɟ-* выражает то общее, что объединяет эти формы. Следовательно, тот же формант не может выступать в роли показателя того, что является частным, различительным признаком этих форм, т. е. залога.

в) Сопоставим страдательные формы с префиксами *o-* и *ɟ-*:

o-ʃɟɔ-ɟɔ «пишется»

ɟ-ʃɟɔ-ɟɔ «пишется для него».

Семантически названные формы объединяет функция пассивности (страдательного залога), различает — валентность: *o-ʃɟɔ-ɟɔ* «пишется» одновалентный, *ɟ-ʃɟɔ-ɟɔ* «пишется для него» — двухвалентный глагол.

Морфологически (формально) те же формы имеют общие модели, но различаются наличием префиксов *o-* и *ɟ-*.

Следовательно:

— семантически идентичными являются функции пассивности, морфологически — модели. Естественно предполагать, что идентичным морфологическим инвентарем выражаются идентичные функции, т. е. в данном случае — функция пассивности;

— семантически те же формы различают наличие или же отсутствие адресата действия, морфологически — форманты *o-* и *ɟ-*. Из этого следует, что упомянутые форманты используются с целью выражения различных значений (а не общего для этих форм значения пассивности).

§ 7. Особого внимания заслуживает высказанное в специальной литературе мнение, согласно которому префиксы *o-*, *ɟ-* и *ʒ-* указывают на наличие в конструкции косвенного

объекта (А. Г. Шанидзе, И. И. Кавтарадзе, Г. В. Рогава, Г. Деетерс, В. Пешен, В. Бёдер, Х. Фогт, Г. Аронсон).

Действительно, формы с вышеназванными префиксами создают конструкции, в которых, как правило, функционирует косвенный объект:

ა-ღვამ-ს ის მას მას «он ставит что-то на чем-то»

უ-ღვამ-ს ის მას მას «он ставит ему что-то»

ვ-ღვამ-ს «то ставится у него»...

Вместе с тем в грузинском языке имеются глаголы, с префиксами ა- и ვ-, но тем не менее в соответствующих конструкциях отсутствует косвенный объект:

ა-შენებ-ს ის მას «он строит что-то»

ა-ბამ-ს ის მას «он привязывает что-то»...

ვ-ცემ-ს ის «он падает»

მი-ვ-მართებ-ს «он направляется куда-то»...

В данном случае мы имеем дело с вторичным явлением: в ряде конструкций вследствие семантического переосмысления происходит эллипсис косвенного объекта (трехвалентные глаголы становятся двухвалентными, двухвалентные — одновалентными). В некоторых конструкциях сохранен исходный статус этих глаголов:

ა-შენებ-ს ის მას, но ср.: მი-ა-შენებ-ს ის მას მას «пристроит он то к чему-то»

ა-ბამ-ს ის მას, но: მი-ა-ბამ-ს ის მას მას «привяжет он то к чему-то»

ვ-ცემ-ს ის, но: და-ცემ-ს ის მას «нападает он на него»...

Связь между префиксами ა-, ვ-, უ- и косвенным объектом является исторической и прослеживается на всех ступенях развития грузинского языка.

§ 8. Косвенный объект понятие синтаксическое. В грузинском языке косвенный объект всегда выражается формой дательного падежа. Морфологически дательный падеж имеет одну модель: основа + окончание -ს (კაც-ს «человеку», წიგნ-ს

«книге» и т. п.). Вместе с тем формой дательного падежа могут выражаться различные значения. Еще в древнейших грамматиках отмечалось, что дательный падеж имеет различные семантические оттенки, именуемые как «дательный выгоды и невыгоды», «дательный деятеля», «дательный интереса», «дательный принадлежности», «дательный субъекта» и т. д. Такие различия свойственны дательному падежу и в грузинском языке (ср.: Г. Деетерс, Х. Фогт, К. Чхенкели):

дательный адресата: ს-წერ-ს აზნაზა-ს «пишет товарищу»

дательный интереса: უ-წერ-ს აზნაზა-ს «пишет для товарища»

дательный совместности: ა-წერ-ს ტვეულ-ს «пишет на тетради»...

Следовательно, для всестороннего изучения языковых явлений необходимо рассмотреть в совокупности все три (морфологический, синтаксический и семантический) аспекты. На примере дательного падежа сказанное будет выглядеть так:

Морфология:	Синтаксис:	Семантика:
Основа + -ს	Косвенный объект	Адресат
		Интерес
		Совместность
	Прямой объект	Предмет действия
		Орудие действия
	Обстоятельство места	Место действия
		Направление действия

Именно с этой позиции следует рассмотреть связь префиксов ა-, ჯ- и უ- с косвенным (т. е. выступающим всегда в форме дательного падежа) объектом.

§ 9. Учитывая наличие личных показателей косвенного объекта (მ-, გ-, გვ-, ჰ-/ს), мы имеем возможность заключить, что они указывают на то, какое лицо выступает в роли косвенного объекта, префиксы же ა-, უ-, семантическим коррелятом которых в ряде страдательных форм выступает префикс ჯ-, выражают различные семантические оттенки дательного падежа; т. е. те значения, которые морфологически не различаются в именах, имеющих форму дательного падежа, различают специальные форманты в глаголе. Иными словами: глагольные префиксы выступают в роли экспонентов падежных значений (в данном случае — различных значений дательного падежа).

Поясним вышесказанное на конкретном примере.

Как отличить друг от друга два косвенных объекта, имеющих в следующих конструкциях:

მო-ა-შენ-ა სახლ-ს კედელი «пристроил к дому стену»

მო-უ-შენ-ა მეზობელ-ს სახლზე კედელი «пристроил к дому для соседа стену»?

Бесспорно, что формы с префиксом ა- и უ- соотносятся с косвенными объектами სახლ-ს «к дому» и მეზობელ-ს «для соседа/соседу». Синтаксически действительно нет различия между формами სახლ-ს и მეზობელ-ს. Это соотношение выражается личными формантами მ-, გ-, გვ-, ჰ-/ს- (ჰ-/ს- теряется по фонетическим причинам перед гласными): მო-მ-ა-შენ-ა «пристроил ко мне», მო-გ-ა-შენ-ა «пристроил к тебе», მო-ა-შენ-ა «пристроил к нему»... მო-მ-ი-შენ-ა «пристроил для меня», მო-გ-ი-შენ-ა «пристроил для тебя», მო-უ-შენ-ა «пристроил для него»...

Различия, притом существенные, имеются с точки зрения грамматической семантики. Префиксы ა- и უ- различают значения падежа косвенного объекта (т. е. дательного падежа); ა- экспонент (индекс) дательного совместности, უ- — дательного интереса.

Следовательно, различные значения (совместность, выгода) синтаксически выражаются одним и тем же членом конструкции — косвенным объектом, морфологически — одним и тем же падежом: дательным.

§ 10. Проблема гласных префиксов в грузинском языке не исчерпывается изучением глагольных систем. Гласные префиксы функционируют и в именах (ჟ-ლ «этот», ა-მას «этому», ი-ლ «тот»...). Вызывает также интерес соотношение гласных префиксов с гласными суффиксами и различными огласовками основ (დავ-დავ «сдвинул» — შევინ-ძევ «сдвинулся я»).

ბიბლიოგრაფია

ნაშრომში წარმოდგენილ ცალკეულ ფორმათა განმარტებანი მოცემულია ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I—VIII, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950—1964.

იმ შემთხვევაში, როცა ერთი და იმავე ავტორის ორი ნაშრომი ერთსა და იმავე წელს არის გამოქვეყნებული, წელს უნის ინდექსი (ა,ბ).

ი. აბულაძე, 1973 — ილია აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.

ნ. ანდრეულაძე, 1968 — ნ. ანდრეულაძე, კლასიკური და პირობური უღელის ისტორიის ზოგი საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში, თბ., 1968.

ანტონ I, 1885 — ქართული ლრამმაცია, შედგენილი ანტონ I-ის მიერ, თბ., 1885.

ჰ. არონსონი, 1970 — Howard I. Aronson, Towards a semantik analysis of case and subject in Georgian, *Lingua*, Amsterdam, 1970.

ვ. ბოდერი, 1968 — W. Boeder, Über die Versionen des georgischen Verbs, *Folia Linguistica*, *Acta Societatis Linguisticae Europaeae*, Tomus II, 1/2, Mouton, 1968.

კ. ბრუგმანი, 1904 — K. Brugmann, Die Demonstrativpronomina der indogermanischen Sprachen (Eine bedeutungsgeschichtliche Untersuchung), *Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der königlich-sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, Bd. XXII, N VI. Leipzig, 1904.

გ. ბურჭულაძე, 1978 — გ. ბურჭულაძე, ინტერესის მიცემითის შესახებ ქართულში, ზოგადი და იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საკითხები, თბ., 1978.

გაიოზ რექტორი, 1970 — გაიოზ რექტორი, ქართული ლრამმაცია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი ლაუროთი ელენე ნიკოლაიშვილმა, თბ., 1970.

თ. გამყრელიძე, 1979 — თ. გამყრელიძე, ზმნის „პირიანობა“ და „ეაღენ-ტობა“, საენათმეცნიერო კრებული, თბ., 1979.

თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, 1965 — თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965.

ე. გეუჩოვი, 1969 — ე. გეუჩოვი, კაუზატივის წარმოება ქართულსა და

- ზოგ მთის იბერიულ-კავკასიურ ენაში (კაუზატივის მაწარმოებლები ძველ ქართულში), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 56, № 1, თბ., 1969.
1. გ ე უ რ ქ ი ვ ა, 1971 — ე. გეურქოვა, კაუზატივის წარმოება ქართულსა და ზოგ მთის იბერიულ-კავკასიურ ენაში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაძნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, № 2, თბ., 1971.
 - ი. გ ი გ ი ნ ე ი შ ე ი ლ ი, 1966 — ი. გიგინეიშვილი, „ეფესისტყაოსნის“ ზოგი აღგილის წაკითხვისათვის ქართულში ზედართავ სახელთა შედარებით-აღმატებითი ხარისხის ფორმათა წარმოების აავისებურებებთან დაკავშირებით, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XV, თბ., 1966.
 - კ. გ უ ღ ა ვ ა, 1944 — ტ. გუღავა, შედარებითი ხარისხის წარმოება და ფუნქციები „ეფესისტყაოსანში“, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა VI სამეცნიერო კონფერენცია, თეზისები, თბ., 1944.
 - ა. ღ ა ვ ი თ ი ა ნ ი, 1973 — ა. ღავითიანი, ქართული ენის სინტაქსი, I, თბ., 1973.
 - ბ. ღ ა მ ე ნ ი ა, 1982 — ბ. ღამენია, ქართული ზმნური მორფემების სტრუქტურული მოდელები, თბ., 1982.
 - გ. დ ე ე ტ ე რ ს ი, 1930 — G. Deeters, Das kharthwelische Verbum, Leipzig, 1930.
 - გ. დ ე ე ტ ე რ ს ი, 1963 — G. Deeters, Armenische und kaukasische Sprachen, Leiden, Köln. 1963.
 - ა. დ ი რ რ, 1928 — A. Dirr, Einführung in das Studium der kaukasischen Sprachen, Leipzig, 1928.
 - კ. დ ო დ ა შ ე ი ლ ი, 1887 — კ. დოდაშვილი, საგრამატიკო ესკიზი, ზოგიერთი მოსაზრებანი ზმნაზე და ზმნის გარშემო, ივერია, №№ 214-217, 219-220, 222, თბ., 1887.
 - ს. დ ო დ ა შ ე ი ლ ი, 1961 — შემოკლებული ქართული ღრამატიკა, გამოცემული სოლომონ დოდაშვილისაგან, ის.: ს. დოდაშვილი, თხზულებანი, თბ., 1961.
 - ლ. ე ნ უ ქ ი ძ ე, 1974 — ლ. ენუქიძე, ზმნის ვალენტობისა და პირიანობის მიმართების საკითხისათვის ქართულში, თანამედროვე ზოგადი და მათემატიკური ენათმეცნიერების საკითხები, IV, თბ., 1974.
 - ფ. ე რ თ ე ლ ი შ ე ი ლ ი, 1965 — ფ. ერთელიშვილი, ქვეყნის საკითხისათვის ქართულში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 114, თბ., 1965.
 - ი. ე ე შ ა ბ ი ძ ე, 1970 — ი. ეეშაბიძე, კაუზატივის წარმოების ორი ძირითადი მოდელი ქართულში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის XIII სამეცნიერო სესიის თეზისები, თბ., 1970.
 - თ. ზ უ რ ა ბ ი შ ე ი ლ ი, 1957 — თ. ზურაბიშვილი, ხარცხის ქართველურ ენებში, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 67, თბ., 1957.
 - ა. თ ა ყ ა ი შ ე ი ლ ი, 1974 — ა. თაყაიშვილი, კაუზატივის წარმოების ზოგი საკითხი ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, IV, თბ., 1974.
 - ე. თ ო ფ ე რ ი ა, 1941 — ე. თოფურია, ნ და ს ფენებისათვის ქართველურ ენებში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 11, № 1-2, თბ., 1941.

3. თოფურია, 1942 — ე. თოფურია, შესამე ტიპის ენებიტის წარმოება ქართულში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. III, № 9, თბ., 1942.
3. თოფურია, 1947 — ე. თოფურია, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, IV, ხმოვანთავსართოვანი სასელები, სტალინის სასელობის თბილისის სასელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, XXX/I B, თბ., 1947.
3. თოფურია, 1967 — ე. თოფურია, სეანური ენა, I, ზმნა, შრომები, თბ., 1967.
3. თოფურია, 1979, — ე. თოფურია, შრომები, III, თბ., 1979. გაზეენებუ-ლია ნაშრომები: ა) ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, II, -ედ, -ურ, რ-აფიქსებისათვის; ბ) პირისა და ჩვენებისაი ნაცეალსახელები ქართველურ ენებში.
- ი. იმნაეშვილი, 1957 — ი. იმნაიშვილი, სასელთა ბრუნება და ბრუნებათა ფუნქციები ქველ ქართულში, თბ., 1957.
3. იმნაიშვილი, 1970 — ე. იმნაიშვილი, კაუზატივი ქველ ქართულში, თბი-ლისის სასელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. X, თბ., 1970.
3. იოსელიანი, 1840 — პ. იოსელიანი, პირტელ-დაწყებოთი კანონი ქართუ-ლისა ღრამბატიკისა, ტფილისი, 1840.
- ბ. კეტლერი, 1938 — G. Kettler, Das Verbum finitum in der altgeorgi- sche Übersetzung des Markus-Evangeliums, Wien, 1938.
- ლ. კვაჭაძე, 1977 — ლ. კვაჭაძე, იანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1977.
3. კეიციარიძე, 1888 — ქართული სწორმეტყველება, სასინჯი სასელმძღვა-ნელო, პირველი წიგნი, შედგენილი პ. კეიციარიძის მიერ, თბ., 1888.
- ლ. კიკნაძე, 1937 — ლ. კიკნაძე, ზმნის ოთხპირიანობისათვის ქართულში, კო-მუნისტური აღზრდისათვის, № 8-9, თბ., 1937.
- ე. კურილოვიჩი, 1962 — E. Курдюмов, Очерки по лингвистике, Мос- ква, 1962.
- ლაპიდარული წარწერები, 1980 — ლაპიდარული წარწერები, I, აღმოსავლეთ დი სამხრეთ საქართველო (V-X სს), შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980.
- ქ. ლომთათიძე, 1942ა — ქ. ლომთათიძე, გარდამავლობის კატეგორია აფ-საზურ ზმნებში, აკად. ნ. მარის სასელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალუ-რი კულტურის ინსტიტუტის მოამბე, XII, თბ., 1942.
- ქ. ლომთათიძე, 1942ბ — ქ. ლომთათიძე, ბრუნების საკოხისათვის აფსა-ზურში, აკად. ნ. მარის სასელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულ-ტურის ინსტიტუტის მოამბე, XII, თბ., 1942.
- ქ. ლომთათიძე, 1947 — ქ. ლომთათიძე, ქეცეის კატეგორიისათვის აფსაზურ ზმნაში, სტალინის სასელობის თბილისის სასელმწიფო უნივერსიტეტის შრო-მები, XXX/I B, თბ., 1947.
- ქ. ლომთათიძე, 1953 — ქ. ლომთათიძე, თბებ ტიპის ზმნათა ისტორიისა-თვის ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. IV, თბ., 1953.

- ქ. ლომთათიძე, 1957 — К. В. Ломтатидзе, Из грузинско-абхазской грамматической встречи, Труды Абхазского института языка, литературы и истории, XXVIII, Сухуми, 1957.
- ბ. შარი, 1908 — Н. Я. Марр, Основные таблицы к грамматике древнегрузинского языка с предварительным сообщением о родстве грузинского языка с семитическими, СПб, 1908.
- ბ. შარი, 1911 — Н. Я. Марр, Где сохранилось сванское склонение? Известия Импер. АН, СПб., 1911.
- ბ. შარი, 1925 — Н. Я. Марр, Грамматика древнелитературного грузинского языка, Ленинград, 1925.
- ბ. შარი, მ. ბრიერი, 1931 — N. Marr et M. Brière, La Langue Géorgienne, Paris, 1931.
- ა. მარტიროსოვი, 1964 — ა. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართულურ ენებში, თბ., 1964.
- გ. მაჭავარიანი, 1959ა — გ. მაჭავარიანი, „უნიშნო ვნებიით“ ქართულურ ენებში, ქართულურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, თბ., 1959.
- გ. მაჭავარიანი, 1959ბ — გ. მაჭავარიანი, შედარებითი ხარისხის ფორმათა გენეზისისათვის ქართულურ ენებში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 71, თბ., 1959.
- მ. მაჭავარიანი, 1980ა — მ. მაჭავარიანი, ქცევის კატეგორიის საკითხისათვის, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXII, თბ., 1980.
- მ. მაჭავარიანი, 1980ბ — მ. მაჭავარიანი, რეფლექსიისა და ქცევის კატეგორიების მიმართებისათვის, თანამედროვე ზოგადი ენათმეცნიერების საკითხები, V, თბ., 1980.
- მ. მაჭავარიანი, 1981 — მ. მაჭავარიანი, მოქმედების, პროცესის და მდგომარეობის ცნებების განსაზღვრისათვის, თანამედროვე ზოგადი ენათმეცნიერების საკითხები, VI, თბ., 1981.
- რ. მეკელაინი, 1928 — R. Meckelein, Georgisch-deutsches Wörterbuch, Berlin, Leipzig, 1928, xi-xiii.
- ნ. ნათაძე, 1955 — ნ. ნათაძე, შესამე სერიის დრო-კილოთა წარმოებისათვის ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. VII, თბ., 1955.
- გ. ნებიერიძე, 1976 — გ. ნებიერიძე, ქცევის კატეგორია ქართულში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, № 4, თბ., 1976.
- ლ. ნოზაძე, 1958 — ლ. ნოზაძე, ინ-ენიანი ენებითის ურთიერთობის საკითხისათვის ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. IX—X, თბ., 1958.
- ლ. ნოზაძე, 1961 — ლ. ნოზაძე, პრეფიქსული და სუფიქსური ენებითების ურთიერთობისათვის ქართულში, ქართულურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, II, თბ., 1961.
- ლ. ნოზაძე, 1974 — ლ. ნოზაძე, მედიოაქტივ ზმნათა წარმოების ზოგი საკითხი ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XIX, თბ., 1974.

- ე. ო ს ი ძ ე, 1957 — ე. ოსიძე, შიმღებობის წარმოება ქართულში, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 67, აბ., 1957.
- ვ. პ ე შ ე ნ ი, 1939 — W. Peschen, Die 'Charaktervokale des altgeorgischen Verbums in der Übersetzung des Matthäus und Markus und den Palimpsest-Texten, Bonn, 1939.
- თ. უ ო რ დ ა ნ ი ა, 1889 — თ. უორდანი, ქართული გრამმატიკა (ეტიმოლოგია და სინტაქსი), ტფილისი, 1889.
- გ. რ ო გ ა ვ ა, 1942 — გ. როგავა, კუთვნილებითი აფიქსი ი ქართულურ ენათა ზმნისა და სახელის მორფოლოგიურ კატეგორიებში (ქცევისა და ბრუნვებში), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 111, № 2, თბ., 1942.
- გ. რ ო გ ა ვ ა, 1958 — გ. როგავა, ზედსართავის თანაბრობითი ხარისხის გაქვევებული ფორმები ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. IX-X, თბ., 1958.
- გ. რ ო გ ა ვ ა, 1962 — გ. როგავა, ზმნის პოლიპერსონალიზმის ისტორიისათვის იბერიულ-კავკასიურ ენებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XIII, თბ., 1962.
- ბ. რ უ დ ე ნ კ ო, 1940 — Б. Т. Руденко, Грамматика грузинского языка, Москва-Ленинград, 1940.
- მ. ს უ ხ ი შ ვ ი ლ ი, 1979 — მ. სუხიშვილი, უახლოესი ობიექტისა და სუბიექტის გაუჩინარება გარდამავალი ზმნის შემცველ შესიტყვებაში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXI, თბ., 1979.
- მ. ს უ ხ ი შ ვ ი ლ ი, 1980 — მ. სუხიშვილი, მოკმედებითი და ენებითი გვარის წარმოებისა და სემანტიკის ზოგიერთი საკითხი ქართულში, ნარკვევები იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან, თბ., 1980.
- ლ. ტ ე ნ ი ე რ ი, 1953 — L. Tesnière. Esquisse d'une syntaxe structurale, Paris, 1953.
- ჩ. ფ ი ლ მ ო რ ი, 1968 — Ch. Fillmore. The case for case, Universals in linguistic theory, New-York, 1968.
- ჰ. ფ ო გ ტ ი, 1936 — H. Vogt, Esquisse d'une grammaire du géorgien moderne, Oslo, 1936.
- ჰ. ფ ო გ ტ ი, 1938 — H. Vogt, Esquisse d'une grammaire du géorgien moderne, NTS, Bd IX-X, Oslo, 1938.
- ჰ. ფ ო გ ტ ი, 1968 — ჰ. ფოგტი, ბრუნვათა სისტემა ძველ ქართულში. მიმოხილველი (სამეცნიერო-ბიბლიოგრაფიული კრებული), 4-5, აბ., 1968.
- ჰ. ფ ო გ ტ ი, 1969 — ჰ. ფოგტი, ზმნურ ფორმათა კლასიფიკაცია ქართულში (შენიშვნები მეთოდის შესახებ და სისტემის ესკიზი), საიუბილეო კრებული, მიძღვნილი გიორგი ასყელდიანის დაბადების 80 წლისთავისადმი, თბ., 1969.
- ჰ. ფ ო გ ტ ი, 1971 — H. Vogt, Grammaire de la langue géorgienne, Oslo, 1971.
- ჰ. ფ ო გ ტ ი, 1974 — H. Vogt, Notes d'étimologie géorgienne, NTS, Vol. 25, № 2, 1974.
- ბ. ფ ო ჩ ხ უ ა, 1959 — ბ. ფოჩხუა, ხმოვანთავსართული წმენისარებები, ქართულურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, თბ., 1959.

- ბ. ფოჩხუა, 1966 — ბ. ფოჩხუა, სიტყვაწარმოება და ლექსიკოლოგია, იბერო-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XV, თბ., 1966.
- ა. ფოცხიშვილი, 1969 — ა. ფოცხიშვილი, უნებლიობის კატეგორია ქართულ ზმნაში, საიუბილეო კრებული, მიძღვნილი გიორგი ახვლედიანის დაბადების 80 წლისთავისადმი, თბ., 1969.
- ე. ფრეი, 1944, — H. Frey, Systèmes de déictiques, Acta linguistica, Revue internationale de linguistique structurale, Vol. IV, fasc. 3, Copenhague, 1944.
- ი. ქავთარაძე, 1954 — ი. ქავთარაძე, ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში, თბ., 1954.
- ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I—VIII, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950—1964.
- დ. ყიფიანი, 1882 — დ. ყიფიანი, ახალი ქართული გრამმატიკა, სხარტულად დაწერილი მამისაგან შეილებისათვის, სანკტ-პეტერბურგი, 1882.
- ი. ყიფიძე, 1914 — И. А. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (инверского) языка с хрестоматией и словарем, СПб., 1914.
- გ. შალამბერიძე, 1959 — გ. შალამბერიძე, ზმნისათვის ძველ ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, თბ., 1959.
- ა. შანიძე, 1930 — ა. შანიძე, ქართული გრამმატიკა, I, მორფოლოგია, ტფილისი, 1930.
- ა. შანიძე, 1980 — ა. შანიძე, ქართული ენის გრამმატიკის საფუძვლები, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი III, თბ., 1980.
- ა. შანიძე, 1981 — ა. შანიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი II, თბ., 1981. გამოყენებულია ნაშრომები: ა) სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში (1920), ბ) ნასახელარი ზმნები ქართულში (1919), გ) ნაშთები მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსის ხმარებისა ხმოვნების წინ ქართულ ზმნებში (1922-1923), დ) ქართული ზმნის სატყევი (1926), ე) პირის ნიშანი ბრუნვიან სიტყვასთან ქართველურ ენებში (1936).
- კ. შმიდტი, 1972 — კ. შმიდტი, ინდოევროპულის მედიუმი და სათავისო ქცევა ქართულში, მიმოშეხილელი (სამეცნიერო-ბიბლიოგრაფიული კრებული), 6-9, თბ., 1972.
- ჰ. შუხარდტი, 1895 — H. Schuchardt, Über das Georgische. Wien, 1895.
- ჰ. შუხარდტი, 1950 — Г. Шухардт, О пассивном характере переходного глагола в кавказских языках, Эргативная конструкция предложения, Москва, 1950.
- ნ. ჩართოლანი, 1979 — ნ. ჩართოლანი, ჩვენებით ნაცვალსახელთა სისტემა ახალ ქართულში, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, № 1, თბ., 1979.
- არნ. ჩიქობავა, 1936 — არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფილისი, 1936.
- არნ. ჩიქობავა, 1942 — არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბ., 1942.

- არნ. ჩიქობავა, 1950 — არნ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 1950.
- არნ. ჩიქობავა, 1952 — არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952.
- არნ. ჩიქობავა, 1959 — არნ. ჩიქობავა, ზოგი პრეფიქსული წარმოების ისტორიისათვის ქართულ ზმნებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XI, თბ., 1959.
- არნ. ჩიქობავა, 1967 — А. С. Чикобава, Грузинский язык, Языки народов СССР, том IV, Москва, 1967.
- არნ. ჩიქობავა, 1968 — არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში, I, თბ., 1968.
- არნ. ჩიქობავა, 1977 — არნ. ჩიქობავა, ზმნის გარდამავლობა, როგორც მორფოლოგიური კატეგორია ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული, IV, თბ., 1977.
- ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 — ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, აღ. ლლონტის რედაქციითა და გამოკვლევით, თბ., 1961.
- დ. ჩუბინაშვილი, 1855 — Д. Чубинов, Краткая грузинская грамматика СПб., 1855.
- დ. ჩუბინაშვილი, 1887 — დ. ჩუბინოვი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სანკტ-პეტერბურგი, 1887.
- კ. ჩხენკელი, 1968 — Einführung in die georgische Sprache von Kita Tschenkeli, Bd. I-II, Zürich, 1968.
- ნ. კანიშვილი, 1981 — Н. В. Чаншвили, Падесж и глагольные категории в грузинском предложении, Москва, 1981.
- ხანშეთი ლექციონარი, 1944 — ხანშეთი ლექციონარი, ფოტოტიპირი რეპროდუქცია, გამოსცა და სიმფონია დაურთო ა. შანიძემ, თბ., 1944.
- ა. ხოლოდოვიჩი, 1979 — А. А. Холодович, Проблемы грамматической теории, Ленинград, 1979.
- სილ. ხუნდაძე, 1917 — ქართული გრამატიკა სილოვ. ხუნდაძის მიერ შედგენილი, ქუთაისი, 1917.
- მ. ჯანაშვილი, 1906 — მ. გ. ჯანაშვილი, ქართული გრამატიკა, ტფილისი, 1906.
- ბ. ჰავერანეკი, 1928, 1937 — B. Havránek, Genera verbi v slavanských jazycich, 1, 1928; 2, 1937, Praha.
- ა. ჰარისი, 1981, — Alice C. Harris, Georgian syntax, A study in relational grammar Cambridge, 1981.

შენიშვნები

წინასიტყვაობა	3
შესავალი	5
თავი I. ა- პრეფიქსის რაობისათვის ქართულში	42
თავი II. ე- პრეფიქსის რაობისათვის ქართულში	85
თავი III. ი- პრეფიქსი და უკუქცევეითობის კატეგორია ქართულში	106
თავი IV. მოკმედებითისა და ვნებითის ფორმათა დაპირისპირების პრინციპისათვის ქართულში	146
თავი V. უ- პრეფიქსის რაობისათვის ქართულში	159
თავი VI. ზმნური სმოვანი პრეფიქსების ურთიერთმიმართებისათვის (კრებითი ანალიზი)	182
თავი VII. ბრუნვათა სემანტიკური ანალიზის პრინციპისათვის ქართულში	211
თავი VIII. ხმოვანი პრეფიქსების სემანტიკა	219
ძირითადი დებულებანი და დასკვნები	225
Формообразующие гласные префиксы в глаголах грузинского языка (резюме)	228
ბიბლიოგრაფია	240

Бесарион Аркадьевич Джорбенадзе

ФОРМООБРАЗУЮЩИЕ ГЛАСНЫЕ ПРЕФИКСЫ
В ГЛАГОЛАХ ГРУЗИНСКОГО ЯЗЫКА

(на грузинском языке)

Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1983

გამომცემლობის რედაქტორი ნ. ლოლაძე
მხატვრული რედაქტორი ი. ჩიქვინიძე
ტექნიკური რედაქტორი ი. ხუციშვილი
კორექტორი ი. ვახტანგიშვილი

სბ 1017

გადაეცა წარმოებას 20.09.83. სელმოწერილია დასაბეჭდად 20.12.83.
ჟე 04081. საბეჭდი ქაღალდი 60×84¹/₁₆. პირობითი ნაბეჭდი თაბასი 15,5.
სააღრ.-საგამომც. თაბასი 12,65. ტირაჟი 2 000. შეკვეთის № 861.
ფასი 1 მან. 60 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14.
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 14.

საქართველოს სსრ გამსახელების. თბილისის № 4 სტ-მბა
380060, მედქალაქის II კორპ.

Тбилисская типография № 4. Госкомиздата
Грузинской ССР. Тбилиси 380060. Медгородок II корп.